

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
DOKTORA TEZİ

YATIRIM İKLİMİNİN GELİŞTİRİLMESİNDE VERGİ POLİTİKALARININ ROLÜ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Mustafa BULUT

Danışman
Prof. Dr. Recep KÖK

2007

YEMİN METNİ

Doktora Tezi olarak sunduğum “Yatırım İkliminin Geliştirilmesinde Vergi Politikalarının Rolü: Türkiye Örneği” adlı çalışmanın, tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

23.07.2006

Mustafa BULUT

DOKTORA TEZ SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin

Adı ve Soyadı : Mustafa BULUT
Anabilim Dalı : İktisat
Programı : İktisat
Tez Konusu : Yatırım İkliminin Geliştirilmesinde Vergi Politikalarının Rolü: Türkiye Örneği
Sınav Tarihi ve Saati :

Yukarıda kimlik bilgileri belirtilen öğrenci Sosyal Bilimler Enstitüsü'nün tarih ve Sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Lisansüstü Yönetmeliğinin 30.maddesi gereğince doktora tez sınavına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini dakikalık süre içinde savunmasından sonra jüri üyelerince gerek tez konusu gerekse tezin dayanağı olan Anabilim dallarından sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI	O	OY BİRLİĞİ ile	O
DÜZELTME	O*	OY ÇOKLUĞU	O
RED edilmesine	O**	ile karar verilmiştir.	

Jüri teşkil edilmediği için sınav yapılamamıştır. O***
Öğrenci sınava gelmemiştir. O**

- * Bu halde adaya 3 ay süre verilir.
** Bu halde adayın kaydı silinir.
*** Bu halde sınav için yeni bir tarih belirlenir.

	Evet
Tez, burs, ödül veya teşvik programlarına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.	O
Tez, mevcut hali ile basılabilir.	O
Tez, gözden geçirildikten sonra basılabilir.	O
Tezin, basımı gerekliliği yoktur.	O

JÜRİ ÜYELERİ

İMZA

.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	
.....	☐ Başarılı	☐ Düzeltme	☐ Red	

ÖNSÖZ

Bireysel refah artışı iktisadi büyümeye bağlıdır. Bu nedenle gelişmekte olan ülkeler açısından iktisadi büyümeye süreklilik kazandıran temel olgulardan birisi, hükümetler tarafından oluşturulan iktisat politikalarıdır. İktisat politikasının iki temel aracı; maliye politikası ve para politikasıdır. Bu çalışmanın uygulamalı kısmında maliye politikası araçlarından biri olan vergi düzenlemelerinin iki boyutu (vergi oranları; vergi teşvikleri) ele alınarak yatırımın içsel fonlar teorisi çerçevesinde analiz edilmiştir. Burada analize referans olan değişkenlerden yatırım değişkeni, reel ekonomiyi temsil eden ve toplumsal refah yaratan bir temel değişken olarak değerlendirilmiştir.

Tez çalışmamın her safhasındaki yönlendirme ve açıklamaları ile bilgilerinden istifade ettiğim en büyük kaynak olan Hocam Sayın Prof. Dr. Recep KÖK'e, çalışmanın uygulama kısmındaki çok önemli katkıları için İzmir Vergi Dairesi çalışanı Nükhet KIRCI ve Araştırma Görevlisi Hakan KAHYAOĞLU'na, yazım ve düzenlemedeki katkıları için yine Vergi Dairesi çalışanları Bahar Çelik GÜROLER, Derya ÖZER ve Mahmure ANBARCIOĞLU'na teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

Doktora Tezi

Yatırım İkliminin Geliştirilmesinde Vergi Politikalarının Rolü: Türkiye Örneği **Mustafa Bulut**

**Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Anabilim Dalı
İktisat Programı**

Bireysel ve toplumsal refah artışına yönelik tüm iktisat politikaları, hükümetler açısından öncelikli performans ölçütü olarak değerlendirilmektedir. Büyüme teorileri ile ilgili literatürde politika ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi açıklayan bir çok yaklaşım vardır. Bu yaklaşımları iki temel kategoride toplamak mümkündür. Bunlardan birincisi, hükümet politikalarının iktisadi büyümeyi etkileyen bir araç olduğunun kabulüdür. Diğer kategoriye göre ise hükümetler ekonomiye herhangi bir şekilde müdahale etmemelidir.

Bu çalışmada analize konu olan yatırım iklimi, reel ekonomileri temsil eden yatırım değişkeninin nicelik ve nitelik yönünü etkileyen tüm faktörleri bir bütün olarak kapsamaktadır. Hükümet politikaları açısından yatırım iklimi, iktisadi büyümeyi hızlandırmaya yönelik bir aktarım mekanizmasını temsil etmektedir.

Bu analize yönelik olarak ele alınan teorik çerçeve ve yöntem analizlerinden hareketle oluşturulan “kurumlar vergisi oranı yatırım ikliminin iyileşmesi üzerinde etkilidir” ve “efektif kurumlar vergisi (tarafımızdan hesaplanan) oranındaki düşüş (vergi teşvikleri, yasal vergi oranı düzenlemeleri) yatırım iklimini iyileştirmektedir” hipotezleri test edilerek politika önerileri geliştirilecektir.

Türkiye örneğinde yatırım iklimini iyileştirmeye yönelik analitik bulgular değerlendirildiğinde, tarafımızdan hesaplanmış olan efektif vergi oranları, yasal vergi oranlarına göre daha etkin sonuçlar ortaya koymaktadır.

Analizlerden elde edilen bu sonuçlar yatırımın içsel fonlar teorisi ile uyumludur ve analizin temel hipotezini doğrulamaktadır. Ancak, yatırım iklimi açısından yasal vergi oranının anlamsız, efektif vergi oranının ise yatırımlar üzerinde anlamlı etkiye sahip bir değişken olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye’de vergi teşvikleri içinde en büyük pay, yatırım indirimine ait olduğundan söz konusu sonucun yatırım indiriminden kaynaklandığı söylenebilir. Bu çerçevede Türkiye’de 2006 yılı başından itibaren yatırım indirimin kaldırılmış olmasının gelecekte yaratacağı etkiler, politika yapımcıları tarafından titizlikle takip edilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Yatırım İklimi, Vergi Politikaları, Efektif Kurumlar Vergisi, Vergi Teşvikleri, İçsel Fonlar.

ABSTRACT

Doctoral Thesis

The Role of Tax Policies on Improvement of Investment Climate: The Case of Turkey

Mustafa Bulut

**Dokuz Eylül University
Institute of Social Sciences
Department of Economics
Economics Program**

Economic policies towards increasing individual and social prosperity are primary performance criterion for governments. There are many approaches explaining the relation between policy and economic growth in the literature. These approaches can be organised in two categories. The first group of approaches accepts that government policies as an effective tool for economic growth. To the second, governments should not intervene in anyway to economy.

The investments climate analysed in this study, comprises all the factors that affects both qualitative and quantitative aspect of investment. Investment climate represents transfer mechanism for the government policies towards economic growth.

Depending on the theoretical perspective and methodological analyses considered in this study, hypothesis of “Corporate income tax is effective on improving investment climate” and “Decline in effective corporate income tax rates (tax incentives, statutory tax rates regulations) improves investment climate” have been tested and policy proposal has been built up.

According to the analytical findings, effective corporate income tax rates (calculated in this study) puts more efficient result, than statutory tax rates in Turkey. While statutory tax rate is not significant variable, effective tax rate is a

significant variable fort the investment climate. This result is appopriate with the theory of internal found of investment and confirms the main hypothesis of the analysis.

The investment deduction has biggest share in whole tax incentives so that it can be said that the results mentioned originates from the investment deduction. In this respect, the effects of the removal of the investment deduction in Turkish Tax System has to be folloved carefully by the policy makers.

Key Words: Investment Climate, Tax Policies, Effective Corporate Income Tax, Tax Incentives, Internal Funds

**YATIRIM İKLİMİNİN GELİŞTİRİLMESİNDE
VERGİ POLİTİKALARININ ROLÜ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

YEMİN METNİ	ii
DOKTORA TEZ SINAV TUTANAĞI	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	ix
KISALTMALAR	xiv
TABLOLAR LİSTESİ	xv
ŞEKİLLER LİSTESİ	xvi
EKLER LİSTESİ	xvii
GİRİŞ	xviii

**BİRİNCİ BÖLÜM
(TEORİK ÇERÇEVE)**

YATIRIM İKLİMİNİN İKTİSADİ BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

1.1. İKTİSADİ BÜYÜMENİN KAYNAKLARI VE POLİTİKA OLGUSU	1
1.1.1. İktisadi Büyümede Hükümetlerin Rolü Üzerine Genel Değerlendirme	3
1.1.1.1. İktisadi Büyüme: Üretim-Tüketim Döngüsü	3
1.1.1.2. Üretim-Tüketim Döngüsünde Hükümetlerin Rolü	8
1.1.2. Büyüme Modellerinde Büyümenin Kaynakları ve Hükümetlerin Rolü	17
1.1.2.1. Seçilmiş Büyüme Modellerine İlişkin Bir Değerlendirme	19
1.1.2.1.1. İktisadi Büyüme Olgusuna İlişkin Rostow Yaklaşımı	20
1.1.2.1.2. Klasik Büyüme Modeli	21
1.1.2.1.3. Keynesyen Yaklaşım ve Harrod-Domar Büyüme Modeli	23
1.1.2.1.4. Neo-Klasik Büyüme Modeli	25
1.1.2.1.5. İçsel Büyüme Modelleri	27
1.1.2.1.5.1. Bilgi Taşma Modeli	27
1.1.2.1.5.2. Kamu Politikaları Modeli	30

1.1.2.1.5.3. Beşeri Sermaye Modeli _____	31
1.1.2.2. Büyüme Modelleri Çerçevesinde Hükümetlerin Rolüne İlişkin Bir Değerlendirme _____	34
1.1.3. Yatırım Teorileri Çerçevesinde Yatırım Kararı Alma Süreci _____	38
1.1.3.1. Yatırım Karar Alma Ölçütleri _____	38
1.1.3.2. Yatırım Teorilerine İlişkin Bir Değerlendirme _____	39
1.1.4. İktisadi Büyümenin Kaynakları Konusunda Bazı Ampirik Bulgular ____	42
1.2. YATIRIM İKLİMİ VE İKTİSADİ BÜYÜME _____	52
1.2.1. Yatırım İkliminin Tanımlanma Sorunu _____	52
1.2.1.1. Yatırım İklimine Dünya Bankası Yaklaşımı _____	53
1.2.1.2. Yatırım İklimini Açıklayan Diğer Bazı Yaklaşımlar _____	56
1.2.2. Yatırım İkliminin Değerlendirilmesinde Kullanılan Ölçütler _____	60
1.2.2.1. Dünya Bankası Yaklaşımındaki Ölçütler _____	60
1.2.2.2. Yatırım İklimini Açıklayan Diğer Bazı Çalışmalardaki Ölçütler ____	63
1.2.3. Yatırım İkliminin İktisadi Büyümeyi Hızlandıran Etkisi _____	70
1.2.3.1. Özel Sabit Sermaye Birikimini Artıran Etkisi _____	80
1.2.3.2. Kurumsal Çerçeve ve Maliyet Yönlü Verimlilik Artırıcı Etki ____	82
1.2.3.3. Doğrudan Yabancı Yatırımlar Yönlü Etki _____	85
1.2.3.3.1. Yatırım İkliminin Doğrudan Yabancı Yatırımlara Etkisi ____	86
1.2.3.3.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların İktisadi Büyümeye Etkisi ____	89

İKİNCİ BÖLÜM

(POLİTİKA ARAÇLARI ÇERÇEVESİ)

YATIRIM İKLİMİNİN İYİLEŞTİRİLMESİ BAĞLAMLI İKTİSADİ BÜYÜMEYİ ETKİLEYEN VERGİ POLİTİKALARI VE POLİTİKA ARAÇLARI

2.1. YATIRIM İKLİMİNİN İYİLEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK TEMEL POLİTİKA ALANLARI _____	93
2.2. YATIRIM İKLİMİ VE İKTİSADİ BÜYÜMEYİ ETKİLEYEN VERGİ POLİTİKALARI _____	102

2.2.1. Vergilerin Yatırım İklimine Etkisi _____	102
2.2.2. Vergilerin İktisadi Büyüme Etkisi ve Açıklayıcı Temel Yaklaşımlar _____	104
2.2.2.1. Geleneksel ve Yeni Büyüme Modellerinin Vergi Politikalarına Yaklaşımı _____	105
2.2.2.2. Arz Yönlü İktisat Yaklaşımı _____	108
2.2.2.3. Haldun-Laffer Eğrisi _____	109
2.2.2.4. Dışlama (Crowding-out) Hipotezi _____	111
2.2.2.5. Ters Haavelmo Etkisi _____	112
2.2.3. Vergilerin İktisadi Büyüme Etkileme Kanalları _____	113
2.2.4. Vergilerin Yatırım İklimine ve İktisadi Büyüme Etkisini Açıklayan Bulgular _____	120
2.2.4.1. Betimsel Bulgular _____	120
2.2.3.2. Uygulamalı Alana (Anketler) Yönelik Bulgular _____	121
2.2.3.3. Verilere Yönelik Bulgular _____	126
2.3. YATIRIM İKLİMİNİN İYİLEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK VERGİ POLİTİKASI ARAÇLARI _____	134
2.3.1. Düşük Oranlı Vergilendirmenin Araçsal Önemi _____	138
2.3.2. Vergi Teşviklerinin Araçsal Önemi ve Türleri _____	139
2.3.2.1. Kullanılan Vergi Teşviki Türleri _____	139
2.3.2.2. Vergi Teşviklerinin Yararına Yönelik Tartışmalar _____	143
2.3.3. Uluslararası Vergi Anlaşmaları _____	145
2.4. TÜRKİYE’DE YATIRIM İKLİMİNİ İYİLEŞTİRMEYE YÖNELİK VERGİ DÜZENLEMELERİ _____	147
2.4.1. Türkiye’nin Yatırım İklimine Bazı Rapor ve Endeksler Yönlü Bakış _____	147
2.4.2. Türkiye’de Yatırım İklimine Yönelik Vergi Düzenlemeleri _____	156
2.4.2.1. Türkiye’de Yatırımları Teşvik Tarihçesi ve Mevcut Teşvikler _____	156
2.4.2.2. Yatırım İkliminin İyileştirilmesine Yönelik Reform Programı _____	159
2.4.2.3. Türkiye’de 1980 Sonrası Yatırım İklimine Yönelik Vergisel Düzenlemeler _____	163
2.4.2.3.1. Kurumlar Vergisi Oranındaki Değişmeler _____	166
2.4.2.3.2. Yatırım İndirimine İlişkin Düzenlemeler _____	168

2.4.2.3.2.1. Dönemler İtibariyle Düzenlemeler	168
2.4.2.3.2.2. Yatırım İndiriminden Yararlanan Firmaların Vergi Avantajları	171
2.4.2.3.3. Kar Payı Dağıtımında Vergileme Rejimine Yönelik Düzenlemeler	174
2.4.2.3.4. Beşeri Sermaye Yatırımlarını Teşvik Edici Düzenlemeler	177
2.4.2.3.5. Ar-Ge Harcamalarını Teşvik Edici Düzenlemeler	182
2.5. VERGİ POLİTİKASI YOLUYLA YATIRIM İKLİMİNİN GELİŞİMİNE KATKI SAĞLAYAN BAZI ÜLKE DENEYİMLERİ	189
2.5.1. İzlanda Deneyimi	189
2.5.2. ABD Deneyimi	192
2.5.3. Çin Deneyimi	195
2.5.4. Endonezya Deneyimi	197
2.6. VERGİLERİN YATIRIM İKLİMİNE ETKİSİ KONUSUNDA GENEL DEĞERLENDİRME	201

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

(UYGULAMALI ÇERÇEVE)

TÜRKİYE’DE VERGİLERİN YATIRIM İKLİMİNE ETKİSİNİ AÇIKLAMAYA YÖNELİK MODELLER VE UYGULAMALAR

3.1. UYGULAMANIN AMACI VE YÖNTEMİ	203
3.1.1. Uygulamanın Amacı	204
3.1.2. Uygulamanın Yöntemi	204
3.1.2.1. Betimsel Analiz: Yatırım İklimini Açıklayan Vergi Yönlü Göstergeler	205
3.1.2.1.1. Yatırım İndirimi İstisnası ve Yatırımlar İlişkisi	205
3.1.2.1.2. Kar Dağıtımı Vergileme Rejimi ve Kar Dağıtım Oranları İlişkisi	207
3.1.2.1.3. AR-GE Harcamalarının GSMH İçindeki Payı	208

3.1.2.1.4. Özel Eğitim-Öğretim Kurumları İstisnası ve Özel Eğitim-Öğretim Kurumları Sayısı	208
3.1.2.1.5. Kurumlar Vergisi Yasal Oran ve Efektif Oran Yatırımlar İlişkisi	209
3.1.2.2. Uygulamada Kullanılan Verilerin Kaynakları ve Düzenlenmesi	210
3.1.2.3. Veri Analizi Yöntemleri	212
3.1.2.3.1. Durağanlık Olgusu	213
3.1.2.3.2. Eşbütünleşme Analizi	217
3.2. EKONOMETRİK ANALİZ	221
3.2.1. Ekonometrik Model	221
3.2.2. Analitik Bulgular	223
SONUÇ	228
KAYNAKLAR	233
EKLER	242

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
OECD	: Organisation for Economic Co-operation and Development
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
AR-GE	: Araştırma Geliştirme
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
TPF	: Toplam Faktör Verimliliği
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırımlar
BEEPS	: Business Environment and Enterprise Performance Survey
TÜSİAD	: Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği
YASED	: Yabancı Sermaye Derneği
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
DIA	: Yurtdışı Yatırımlar
KDV	: Katma Değer Vergisi
IMD	: Institute for Management Development
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TİM	: Türkiye İhracatçılar Meclisi
YOİKK	: Yatırım Ortamı İyileştirme Koordinasyon Kurulu
GVK	: Gelir Vergisi Kanunu
KVK	: Kurumlar Vergisi Kanunu

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 1.1	GSMH'nin Yüzdesi Olarak Sektörler	10
Tablo 1.2	Hanehalkı Kullanılabilir Gelirinin Türlerine Göre Dağılımı (%)	12
Tablo 1.3	Toplam Faktör Verimliliğindeki Yüzde Paylar (1975-90 Dönemi)	46
Tablo 1.4	ABD, Güney Kore ve Japonya'da Büyümenin Kaynakları (%)	47
Tablo 1.5	Seçilmiş Bazı Verilerle Ülkelerarası Karşılaştırma	48
Tablo 1.6	Yatırım İklimine İlişkin Çeşitli İndeksler	64
Tablo 1.7	Ticari Hayatın Karşı Karşıya Olduğu Problemler	65
Tablo 1.8	Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri	87
Tablo 2.1	Firmalar İçin Yatırım Yapmada Fırsatlar ve Güdüler	94
Tablo 2.2	Vergi Oranlarını Önemli Bir Engel Olarak Gören Firmaların Oranı	122
Tablo 2.3	Dolaysız Vergilerdeki Düşüşün GSMH Etkisi	127
Tablo 2.4	Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri	132
Tablo 2.5	Vergi Teşviki Türleri	140
Tablo 2.6	Yatırım Teşvikleri Enstrümanlarının Avantaj ve Dezavantajları	142
Tablo 2.7	Vergi Ödeme Ölçütlerinin Kıyaslanması	151
Tablo 2.8	Opaklık Endeksinde Türkiye 2001	152
Tablo 2.9	Opaklık Endeksinde Türkiye 2004	152
Tablo 2.10	Yatırım İklimi Ölçütleri	153
Tablo 2.11	Genel Makroekonomik Koşullar Açısından Türkiye'nin Durumu	154
Tablo 2.12	Politik Çevre ve Kamu Yönetimi Açısından Türkiye'nin Durumu	154
Tablo 2.13	İşgücü Açısından Türkiye'nin Durumu	154
Tablo 2.14	Enerji Açısından Türkiye'nin Durumu	155
Tablo 2.15	Vergiler ve Teşvikler Açısından Türkiye'nin Durumu	155
Tablo 2.16	Ulaşım ve İletişim Altyapısı Açısından Türkiye'nin Durumu	156
Tablo 2.17	Ortalama ve Marjinal Vergi Oranları (Tek Birey) (1000 İzlanda Kronu)	191
Tablo 2.18	Beş ASEAN Ülkesindeki Toplam Yabancı Yatırımların Ortalama Oranları	200
Tablo 3.1	Uygulama Bölümünde Kullanılan Değişkenler	212
Tablo 3.2	ADF ve PP Birim Kök Test Sonuçları	223
Tablo 3.3	Model Tahmin Sonuçları	226

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1	Üretim Tüketim Döngüsü 1	5
Şekil 1.2	Üretim Organizasyonu	6
Şekil 1.3	Üretim-Tüketim Döngüsü 2	9
Şekil 1.4	İçsel Büyümede Belirleyiciler	34
Şekil 1.5	Yaratıcı Fikirler İktisadı	35
Şekil 1.6	Yatırım İklimi	55
Şekil 1.7	Yatırım İklimi Değerlendirme Ölçütleri	66
Şekil 1.8	Kategori ve Faktörler Listesi	68
Şekil 1.9	Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Firmalara Göre Yatırım İklimi Önündeki Engeller	74
Şekil 1.10	Yatırım İklimi Önündeki Engellerin Yüzdesi	75
Şekil 1.11	Politika Uygulamasının Öngörülemezliği Güvenilemezliği ve Mülkiyet Hakları	76
Şekil 1.12	Elektrik Zayiatından Kaynaklanan Satış Kayıpları	77
Şekil 1.13	Suçlarla İlgili Maliyetler	77
Şekil 1.14	Bölgelere Göre Temel Kısıtlar	79
Şekil 2.1	Yatırım Ortamı Değerlendirme Anketi Vergi Sonuçları	124
Şekil 2.2	Dünya Rekabet Gücü Sıralamasında Değişiklik 2004-2005	148
Şekil 2.3	Dünya Rekabet Gücü Sıralamasında Değişiklik 1995-2005	149
Şekil 2.4	Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu	160
Şekil 2.5	Endonezya’da Yabancı Yatırım Onayları, 1978-1993	199
Şekil 3.1	Yatırım İndirimi ve Özel Sabit Sermaye Yatırımları	206
Şekil 3.2	İMKB Kar Dağıtım Oranları	207
Şekil 3.3	Ar-Ge Harcamalarının GSMH İçindeki Payı	208
Şekil 3.4	Özel Eğitim Kurumlarının Sayısı	209
Şekil 3.5	Kurumlar Vergisi Oranları ve Özel Sabit Sermaye Yatırımları	210

EKLER LİSTESİ

Ek 1	Dünya Bankasının 2004 Yılı Yatırım İklimi Anketi Sonuçları	242
Ek 2	Yatırımlarda Devlet Yardımları	244
Ek 3	Efektif Kurumlar Vergisi Oranının Hesaplanmasına Yönelik Cetvel	250
Ek 4	Türkiye’deki Tüm Şirketlerin Net Karları Toplamının Hesaplanmasına Yönelik Cetvel1	252
Ek 5	Net Karın Hesaplanmasına Yönelik Cetvel 2	253
Ek 6	2005 Yılı Kurumlar Vergisi Beyanname Özeti	255

GİRİŞ

Bireysel refahı iyileştirmeye yönelik çabalar, tüm iktisat literatüründe giderek daha da büyük bir önem kazanmaktadır. Bireylerin refahı, ihtiyaçlarının karşılanması ölçüsünde gerçekleşir. İhtiyaçlarının karşılanmasının büyük bir bölümü ise iktisadi nitelikte mal ve hizmetlerin tüketimi suretiyle olur. Bunun için birey, en başta harcanabilir gelir elde edebilmelidir. Bireylerin iktisadi anlamda iki gelir kaynağı bulunmaktadır. Birincisi sahip oldukları tek üretim faktörü olan işgücü (nicel ve nitel emek) dolayısıyla elde edebilecekleri ücret, diğeri ise, bu şekilde elde ettikleri gelirlerden tasarruf ederek oluşturdukları fonları için sağlayabilecekleri kira, faiz, kar payı adı altındaki gelirlerdir. Bireylerin yukarıda belirtilen geliri edinebilmeleri söz konusu işgücü ve fon arzlarının istihdam edilmesine bağlıdır. İşgücü ve fon talebi ise yeni ve ilave yatırımlarla açıklanmaktadır.

İktisat politikasının temel amaçlarından birinin iktisadi büyüme olduğunu dikkate alırsak, reel ekonomiler açısından büyümenin temel dinamiklerinden biri olan yatırımların nicelik ve nitelik boyutu, yatırım ikliminin iyileştirilmesi olgusu ile bir paralellik arzemektedir.

Yakın dönemde iktisat literatürüne girmiş olan yatırım iklimi kavramı, firmaları daha fazla mal ve hizmet üretmek üzere yatırım yapmaya götüren faktörlerin neler olduğu konusu ile alakalıdır. Dünya Bankası'nın 2005 yılında yayınladığı Dünya Kalkınma Raporu, gerekli fırsat ve güdüler sağlandığında tüm firma ve girişimcilerin (çiftçilerden mikro işletmelere ve çok uluslu şirketlere kadar) istihdam yaratarak büyümeye yapabilecekleri katkıya işaret etmektedir. Söz konusu raporda yer verilen tüm fırsat ve güdülerin açıklanması için yatırım iklimi üzerinde durulmaktadır.

Uygun bir yatırım ortamı/iklimi firmaların yatırımlarının miktar ve verimliliğinin artmasına katkıda bulunur. Yatırım artışı daha fazla mal ve hizmet üretimine yani iktisadi büyümeye kaynaklık eder. Eğer yatırım iklimi firmaların daha

fazla mal ve hizmet üretmesini sağlıyorsa, bu iklimi oluşturan faktörlerin iktisadi büyümenin kaynakları üzerinde olumlu etkiler yarattığını söylemek mümkündür. Bu bakımdan yatırım ikliminin iyileştirilmesi konusunun, iktisadi büyümenin temel kaynakları ile birlikte değerlendirilmesi gerekmektedir.

Çalışmanın yatırım iklimi ile iktisadi büyüme bağının ortaya konulduğu birinci bölümünde öncelikle iktisadi büyümenin kaynakları incelenmiş, seçilmiş teorik modeller çerçevesinde bazı yazın bulgularına yer verilmiştir. Ardından yatırım iklimi kavramının alakalı olduğu faktörler üzerinde durulmuş, müteakiben iyi bir yatırım ikliminin iktisadi büyümeyi nasıl hızlandırdığı konusu ele alınmıştır. Ayrıca, çalışmanın uygulamasına referans olan yatırım karar alma ölçütleri ve içsel fonlar teoresine yer verilmiştir. İkinci bölümde yatırım ikliminin iyileştirilmesinde temel politika alanlarına kısaca değinildikten sonra, yatırım ikliminin iyileştirilmesinde hangi vergi politikalarının kullanılabileceği konusu irdelenmiştir. Üçüncü bölümde ise mevcut yazın çerçevesinde yatırım iklimi açısından önemli sayılabilecek değişkenler analiz edilerek vergi temelli olmak üzere Türkiye’de 1980 sonrasındaki gelişmeler ve bu gelişmelerin yatırım etkinliğine katkısı bir uygulamayla ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

(TEORİK ÇERÇEVE)

YATIRIM İKLİMİNİN İKTİSADİ BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

İyi bir yatırım ikliminin yaratılma çabası, böyle bir ortamda firmaların daha fazla mal ve hizmet üretmeye yönelik sabit sermaye yatırımı yapacakları varsayımı nedeniyledir. Daha fazla yatırıma bağlı olarak istihdam seviyesi artışı ve hane halkı gelirleri artışı beraberinde gelerek, üretim tüketim döngüsünün tüketim tarafını da harekete geçirecek iktisadi büyüme olarak tanımladığımız daha fazla mal ve hizmet üretimini doğuracaktır. İyi bir yatırım ikliminde firmaların kar beklentileri daha kesin (daha az riskli) ve yüksektir. Kar beklentileri ya da karlılığın ana belirleyicileri olan maliyetler ve riskler, iyi bir yatırım ikliminin yarattığı çerçevede azalmaktadır. Ayrıca rekabetçi yapıyı bozan unsurların da ortadan kalkmasıyla verimlilik arayışları ön plana çıkmakta, bu da yine iktisadi büyümenin hızlanmasına hizmet etmektedir. Bu bölümde iyi bir yatırım iklimi ve iktisadi büyüme arasındaki sözkonusu ilişki ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

1.1. İKTİSADİ BÜYÜMENİN KAYNAKLARI VE POLİTİKA OLGUSU

İşsizlik, günümüzde Dünyanın her ülkesinde farklı boyutlarda yaşanan, açlığın ve yoksulluğun temel nedeni olan bir olgudur. İşsizlikle mücadele, bütün hükümetlerin ekonomik programlarında öncelikli politika olarak yer almaktadır. Bu husus iktisadi büyüme ve işsizlik arasındaki ilintinin önemini ortaya koymaktadır.

Dünyadaki işsizlik ve büyüme oranlarına bakıldığında bu iki değişken arasında ters yönlü ilişki gözlemlenmektedir. AB Ülkeleri, OECD Ülkeleri, ABD, Japonya ve Türkiye'nin 1990-2004 dönemi büyüme ve işsizlik verilerine bakıldığında, bu iki değişken arasındaki ters yönlü hareketi belirgin bir şekilde görmek mümkündür.¹

¹ www.eurostat.com; www.bls.gov; www.ilo.org; www.oecd.org; www.worldbank.org; www.imf.org; World Ekonomik Outlook, September 2004 ; www.die.gov.tr; www.dpt.gov.tr

Avrupa Birliği lkelerinde 1990-1993 döneminde büyüme oranı %3.0'dan %0.5'e kadar gerilerken, aynı süreçte işsizlik oranı %7.9'dan %10.5'e kadar çıkmıştır. 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren 2000 yılına kadar büyüme hızlanmış ve 2000 yılında %3.6'lık ortalama bir oran gerçekleşmiştir. Aynı dönemde işsizlik oranında da belirgin bir azalış gözlemlenmemiş ve 2001 yılı itibariyle %7.4 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2000 yılından itibaren büyümede görülen gerileme yine işsizlik oranında artış eğilimi ile eşleşmiştir.

OECD lkelerinde de 1990'lı yılların ilk yarısına kadar süren büyüme oranındaki gerileme eğilimi, işsizlik oranında 1990 yılındaki %5.9 seviyesinden 1993 yılında %8.0 seviyesine çıkan bir eğilimle beraber ortaya çıkmakta, aynı şekilde 1990'lı yılların ikinci yarısında büyüme oranında artış, işsizlik oranında azalışla beraber gözlemlenmektedir. 2000 yılında büyüme oranındaki belirgin düşüş takip eden birkaç yılda işsizlik oranında artışa sebep olsa da 2004 yılında bir önceki yıla oranla büyüme ve işsizlik arasındaki ters yönlü hareket devam etmiştir. ABD'de de OECD lkelerindeki hareketin aynısını gözlemlemek mümkündür. Konu hakkındaki en dramatik veriler Japonya'ya aittir. Japonya'da 1990 yılında büyüme oranı %5.2 ve işsizlik oranı %2.1 iken, 1990'lı yıllar boyunca bu düzeyde büyüme gerçekleşmediği gibi istikrarsız, düşük ve kimi zaman negatif değerde büyüme oranları ortaya çıkmış ve neticede 2002 yılında %5.4 gibi son on beş yılın en yüksek işsizlik oranı yaşanmıştır.

Türkiye'de de Japonya'dakine benzer bir durum yaşanmış ve 1990'lı yıllar boyunca istikrarsız, kimi zaman negatif değerli büyüme oranları ortaya çıkmış, işsizlik oranı %8.0 seviyesinde iken, 2004 yılı itibariyle %10.3 seviyesine çıkmıştır. Türkiye'nin 1990-2004 dönemi büyüme ve işsizlik verilerinde iki durum dikkat çekicidir: 1995-1998 döneminde ardı ardına yaşanan dört yıllık büyüme işsizliği azaltmış, fakat 2002-2004 yıllarını kapsayan üç yıl boyunca büyüme artışları işsizliğe yansımamıştır. Bu tespitlerden hareketle, günümüz dünyasında tüm ülkeler bakımından temel ekonomik probleminden biri olan ve özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde açlık ve yoksulluğun birincil kaynağı olan işsizlik, iktisadi büyüme olgusunu sürekli olarak karar alıcılar için gündemin en başında tutmaktadır.

Bu çerçevede İktisadi büyümenin belirleyicilerinin neler olduğu konusu iktisat biliminin en önemli uğraş konularından olmuştur. Bu bölümde iktisadi büyüme sürecine ve bu süreçte etkili olan faktörlere mikro yaklaşımla genel bir bakış sağlandıktan sonra seçilmiş iktisadi büyüme modellerine göre iktisadi büyümenin kaynaklarının neler olduğu ortaya konulmuş, her iki konu da tez çalışma konumuz bağlamında hükümet politikalarının rolü çerçevesinde ele alınmıştır. Nihai sonucu iktisadi büyümenin hızlanması şeklinde ortaya çıkan yatırım ikliminin iyileştirilmesi, esasen buna imkan verecek uygun politikaların benimsenmesi anlamına gelir.

1.1.1. İktisadi Büyümede Hükümetlerin Rolü Üzerine Genel Değerlendirme

İktisat bilimi, yaygın olarak kullanılan tanımına göre, sınırsız olan insan ihtiyaçlarının kıt kaynaklarla nasıl karşılanacağını konu edinmiştir. İnsan ihtiyaçlarını karşılayan şeyler mal olarak tanımlanmakta ve bu mallardan kıt olanlar, yani serbest ve sınırsızca bulunamayanlar iktisadi mal olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda iktisadi büyüme ise, bir ülke açısından, referans alınan belli bir tarihe göre daha fazla mal ve hizmet üretilmesi durumudur. Bu bölümde iktisadi büyümeyi doğuran sürece mikro yaklaşımla genel bir bakış sağlanmıştır.

1.1.1.1. İktisadi Büyüme: Üretim-Tüketim Döngüsü

Birey ihtiyaçlarını ya da isteklerini giderebildiği ölçüde kendini refah içinde hisseder ve sürekli refah içinde olma ve refahının artması içgüdüleriyle hareket eder. İktisadi anlamda isteklerin giderilmesi bu isteklere cevap veren mal ve hizmetlerin tüketilmesiyle olur. Bireyin bu tüketimden sağladığı hazzı, duyguya fayda denilmektedir.² Eğer bireyin tüm ihtiyaçları ve bunlara cevap veren mal ve hizmetler alt alta yazılabilseydi - ki iktisat bilimi insan ihtiyaçlarının sonsuz olduğunu söyler, dolayısıyla teknik olarak mümkün değildir- ihtiyaçlara cevap veren bu mal ve hizmetlerin az sayıda istisna dışında –örneğin hava gibi- bireylerin serbestçe her zaman edinebilecekleri nitelikte olmadıkları, yani kıt oldukları görülürdü. Bu nedenle

² Sadık Acar, **Genel İktisat**, Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi, Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, No: 89, İzmir, 1998, s. 6

iktisat biliminde mallar (ve hizmetler) en başta serbest mallar ve iktisadi mallar olarak ikili bir tasnife tabi tutulmuş ve kıt mallara iktisadi mallar denilmiştir.³

İhtiyaçlara cevap veren mal ve hizmetler kıt olduğuna göre, dolayısıyla toplumdaki tüm bireylerin ihtiyaçlarına cevap verecek bollukta olmadığına göre bir bireyin belirli bir ihtiyacıyla ilgili mal ve hizmetten tüketebileceği miktar bu tüketimden sağladığı tatmin düzeyi ve bütçesi tarafından belirlenmektedir. Bireyin mal ve hizmet tüketiminden sağladığı tatminin düzeyi fayda ile ölçülmekte ya da tanımlanmaktadır. O mal ve hizmete tüketici tarafından atfedilen değer, bu fayda düzeyi tarafından belirlenmektedir. Bireyin bütçe kısıtı ise sahip olduğu harcanabilir geliridir. Birey ihtiyaçlarını istek derecesine göre öncelik sırasına koyar ve gelirini bu ihtiyaçlara cevap veren mal ve hizmetlere, kendisine sağladığı tatmin düzeylerine göre dağıtır. Daha fazla gelir, daha fazla tatmin ve dolayısıyla bireyin kendisini daha yüksek bir refah düzeyinde hissetmesi demektir.

Mal ve hizmetleri üreten organizasyonlar firmalardır. Firmaların davranışlarını belirleyen temel motif ise kar arayışıdır. Firmalar, birey ihtiyaçlarını giderme özelliğine sahip, onlara tatmin sağlayan dolayısıyla da onlar tarafından satın alınma isteği (talep) olan mal ve hizmetleri üretirler ki; böylelikle kar elde ederler. Bu bireyler ve firmalar arasındaki birinci bağlantı noktasını oluşturur ki bu nokta bireyler tarafından o mal ve hizmete atfedilen ve mal ve hizmetlerin tatmin düzeyi tarafından belirlenen değer ile firmaların o mal ve hizmeti üretim maliyetinin (firma karı dahil) çakıştığı noktadır.

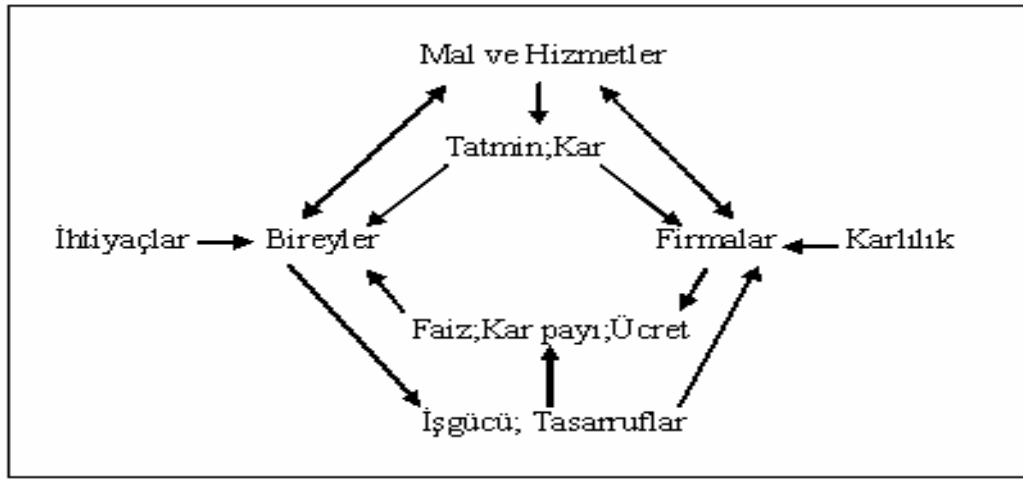
Bireyler tatmin düzeylerini, firmalar karlarını artırmak için daha fazla mal ve hizmet miktarı arayışı içindedir. Bu arayış, bireyleri ve firmaları birbirine bağlayan ikinci ve üçüncü bağlantı noktalarını doğurmaktadır. Bireylerin daha fazla mal ve hizmet tüketimi için daha fazla gelire ihtiyacı vardır. Bireylerin iktisadi anlamda gelir kaynakları, firmaların üretim faaliyetlerine işgücü olarak katılmalarının bir karşılığı olan ücretlerden ve tasarruflarının diğer bir üretim faktörü olan sermaye olarak firmalara kullandırılmasından sağladıkları gelirlerden (faiz, kar payı)

³ Erdal M. Ünsal, **Mikro İktisat**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2001, s. 6.

oluşmaktadır. Firma cephesinden bakıldığında, firmalar kar elde etmek amacıyla mal ve hizmet üretimi için bireylerin işgücüne ve sermaye için tasarruflarına ihtiyaç duyar.

Bireyler ve firmalar arasındaki bu karşılıklı ilişkileri aşağıdaki gibi diyagramlaştırmak mümkündür.

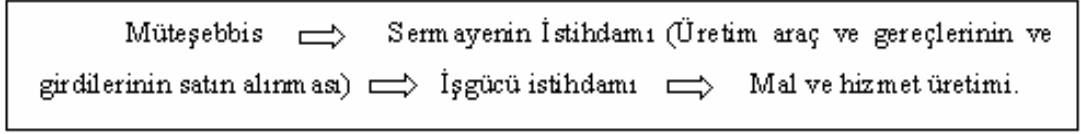
Şekil 1.1: Üretim-Tüketim Döngüsü 1

Kaynak: Tarafımdan düzenlenmiştir.

Mal ve hizmet organizasyonu için gerekli olan faktörler (üretim faktörleri) iktisat biliminde toprak, müteşebbis, işgücü ve sermaye olarak sayılır. Toprak özellikle tarımsal mal ve hizmet üretiminde zorunlu bir üretim faktörü olarak görülür. Günümüzde toprak, başta hizmet üretimi olmak üzere mal ve hizmet üretimi için zorunlu bir üretim faktörü olmaktan çıkmıştır. Hatta günümüz teknolojisinde toprak, tarımsal mal ve hizmet üretiminde dahi kimi zaman zorunlu bir üretim faktörü olmayabilmektedir. Müteşebbisler işgücü ve sermayeyi istihdam eden konumdadır. Kar elde etme beklentisi ile hareket eden müteşebbis sermayeyi ve işgücünü istihdam etmektedir. Üretim organizasyonun yapılma süreci şu şekilde gösterilebilir:

Şekil 1.2: Üretim Organizasyonu

Kaynak: Tarafımdan düzenlenmiştir.

Yukarıda bahsedildiği şekilde oluşan organizasyon firma olarak adlandırılmaktadır. Müteşebbis, sermaye olarak kullanılan fonlara kendisi de sahip olabilir veya bireylerin tasarruflarından oluşan fonları kullanabilir. Müteşebbisin sahip olduğu sermaye de esasen evvelce kendisinin rant, ücret veya kar olarak elde edip tüketmediği gelirlerden oluşmaktadır. Üretim organizasyonunda işgücü ve sermayenin hangi yoğunluklarda istihdam edileceği, üretilmesi hedeflenen mal ve hizmetin niteliğine, kullanılmak istenen üretim tekniğine, sahip olunan üretim teknolojisine bağlı olmaktadır. Diğer yandan bu hususlar organizasyonun üretim kapasitesine etki etmektedir.

Sermayenin istihdamı, yani bir başka ifade ile üretim organizasyonu için gerekli üretim araç ve gereçlerinin satın alınması yatırım olarak tanımlanabilir. Bu tanımdan hareketle, daha fazla mal ve hizmet üretimi için yatırımların bir gereklilik olduğu rahatlıkla söylenebilir ancak yatırımlar tek başına yeterli değildir. Esasen yatırımlar diğer etki alanlarının bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Üretim tarafında müteşebbislerin kar beklentilerinin formasyonu, işgücünün formasyonu ve sermayenin formasyonu (dolayısıyla tasarrufların formasyonu), tüketim tarafında, bireylerin ihtiyaçlarının formasyonu daha fazla mal ve hizmet üretimi için etkili olan alanlardır.

Firma bazında daha fazla mal ve hizmet üretimi, firmanın genişlemesi, büyümesi demektir. Günümüzde firmalarla ilgili yapılan yatırımcı analizlerinde büyüme için kullanılan en yaygın gösterge satışlarındaki büyümedir. Bir ekonomide üretilen mal ve hizmetlerdeki artış, bu şekilde büyüyen firmaların ve yeni giriş yapan firmaların mal ve hizmet üretimine yaptıkları ilavelerden oluşmaktadır (kamunun

mal ve hizmet üretimleri hesaba katılmazsa). Dolayısıyla iktisadi büyüme, daha fazla mal ve hizmet üretimini sağlayan yukarıda belirtilen tüm alanlara bağlı bir sonuç olmaktadır.

Jean Baptiste Say (1803) göre; her arz kendi talebini yaratır. Arzı mal ve hizmet üretimi olarak tanımlarsak ve sınırsız olan birey ihtiyaçlarının giderilmesini ya da birey isteklerinin tatminini mal ve hizmet tüketimi ile ilişkilendirirsek, arz ve talebin karşılıklı olarak birbirlerini doğurduğunu söylemek mümkündür. Bireyler ve müteşebbislerin içgüdüsel davranışlarının (ihtiyaçlarının giderilmesi-kar elde etme) bir sonucu olarak bu döngü devam etmektedir. İhtiyaç ve istekler bireyin doğasında mevcut olduğundan mal ve hizmet tüketimi isteğinin yani talebinin doğal olarak var olduğu söylenebilir. Ancak bu tüketme isteğinin iktisat biliminin isimlendirdiği manada talep olarak tanımlanabilmesi için alım gücü ya da başka bir ifade ile harcanabilir bir gelirle desteklenmiş olması gerekir. Bireyin başlıca gelir kaynağı ise sahip olduğu işgücünü mal ve hizmet üretimi için firmalara kullandırmasının karşılığı olan ücrettir. Yani bireyin geliri de mal ve hizmet üretimine bağlıdır. Firma adını verdiğimiz üretim organizasyonunu kuran müteşebbis içinse mal ve hizmet üretimi gelir (kar) elde etmesinin bir aracıdır ve bunun için diğer faktörlerin yanı sıra işgücüne ihtiyaç vardır. Görüldüğü üzere mal ve hizmet üretim ve tüketim süreci basit bir düzenek gibidir ve sanki bu düzenek bir kere kurulduğunda kendiliğinden işlemlerini sürdürecektir bir iç dinamiğe sahiptir. Düzenek işlemleri için gerekli tüm unsurlar, yani talep, arz, işgücü, gelir, ham ve yardımcı maddeler (doğada olduğu varsayılırsa) kendiliğinden mevcut olup, hariçten gereksinme duyulan tek unsur, mal ve hizmet üretimini gerçekleştirecek makine, araç, gereç ve demirbaşların satın alınması ve kurulumu için ihtiyaç duyulan sermaye birikimidir. Buradan hareketle sermaye kısıtı olmadığı durumda birey ihtiyaçları sınırsız olduğuna göre mal ve hizmet üretimi için her zaman boş bir alanın olduğunu ve bir ekonominin normal koşullarda giderek daha fazla mal ve hizmet üretme yani büyüme eğiliminde olduğunu söylemek mümkündür.

1.1.1.2. Üretim-Tüketim Döngüsünde Hükümetlerin Rolü

Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi ile ilgili değerlendirme yapılırken öne çıkan ölçülerden birisi vatandaşlarına diğer ülkelere nazaran daha yüksek ve artan bir hayat standardı sunabilme kabiliyetidir. Daha üst seviyede bir yaşam standardı, yeni iş alanları, istihdam ve reel ücret artışı eşliğinde iktisadi büyüme ile desteklenir. İktisadi büyümeyi uyarmak için kamu politikası genellikle özel sektörün makine ve teçhizat harcamalarını artırma ihtiyacına odaklanır.⁴

Bir ülkenin iktisadi anlamda refah düzeyini, o ülkede yaşayan bireylerin tamamının harcanabilir gelirlerinin toplamı olarak ifade etmek mümkündür. Ancak pratikte bu toplamayı yapmak oldukça zor olduğundan; o ülkede belli bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerin toplam değerini parasal olarak elde edebilmek amacıyla belli teknikler kullanılarak, kişi başına ortalama gelir düzeyine ulaşılmaktadır.

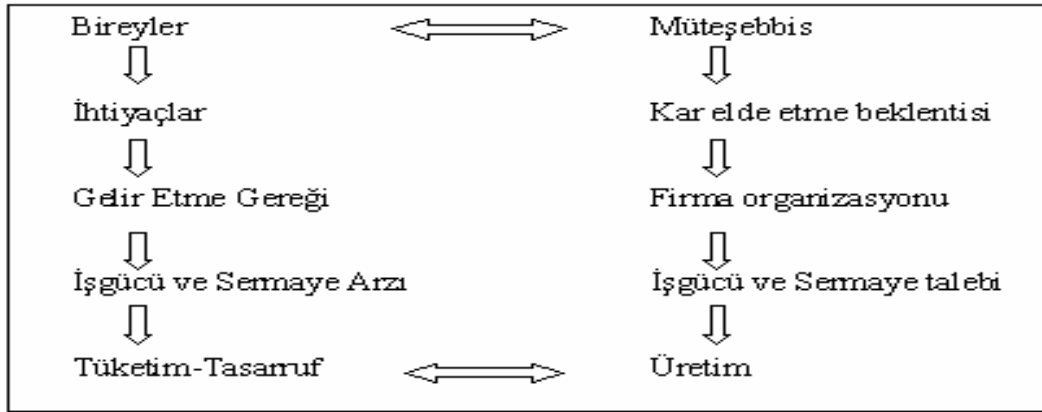
Devletin ya da hükümetin temel amacı bireylerin refah seviyesinin yükseltilmesidir. Bireylerin refahı iktisadi anlamdaki mal ve hizmetlerin tüketimi yanında iktisadi olmayan diğer ihtiyaçlara da bağlıdır. Örneğin suç, hırsızlık, dış tehditler gibi nedenlerin yol açtığı bir kaos ortamında bireylerin ihtiyaç duyduğu tüm iktisadi mal ve hizmetleri elde ediyor olması yeterli değildir. Dolayısıyla hükümet-birey refahı için hem dış ve iç güvenlik, sosyal güvenlik, hukuk, kamu düzeni, sivil savunma gibi iktisadi olmayan alanlarda ve iktisadi olmakla birlikte firmaların karlılık veya ölçek gibi sebeplerle üretim yapmadığı ulaşım, enerji, haberleşme gibi alanlarda üretim yapmak, hem de birey ihtiyaçlarına cevap verme kabiliyetine haiz olan iktisadi mal ve hizmetlerin firmalarca yeterli düzeyde üretilabiliyor olması yolunda fonksiyon görmek durumundadır.

Hükümet davranışları ve politikaları Şekil 1.3'te verilen iktisadi mal ve hizmet üretimi ve tüketimi döngüsüne dolaylı veya doğrudan etki etmektedir. Birey refahını amaçlayan hükümetin daha fazla mal ve hizmet üretimi yönünde etkiler doğuracak davranış ve politikalar benimsemesi gerekir. Daha fazla mal ve hizmet

⁴ Sharon J. Erenburg, "Linking Public Capital to Economic Performance", **Public Policy Brief**, Vol.14, 1994, s. 9.

üretimi teknik olarak daha fazla sayıda firmanın varlığı ya da mevcut firma ya da firmaların üretim organizasyonlarını genişletmeleri demektir. Firmaların bu yönde hareket etmelerinin itici gücü ise karlılıktır. Dolayısıyla hükümetin bu davranış ve politikaları karlılığa doğrudan veya dolaylı biçimde pozitif yönde etki edebilecek konuları kapsamalıdır. Aynı şekilde bireylerin tüketim, tasarruf ve işgücüne katılım kararlarını da daha fazla mal ve hizmet üretimini sağlayacak şekilde etkilemelidir. Bireylerin firmaların üretim tüketim döngüsünü doğuran davranış yapıları aşağıdaki gibi ifade edilebilir:

Şekil 1.3: Üretim-Tüketim Döngüsü-2

Kaynak:Tarafımdan düzenlenmiştir.

İhtiyaçlar: Üretim-tüketim ilişkisinin merkezinde birey ihtiyaçları bulunmaktadır. İhtiyaçların tezahürü için uygun ortamın yaratılması gereklidir. Kanaatkar bireylerin oluşturduğu, iyi bir tüketim kültürünün gelişmediği toplumlarda birey ihtiyaçları, tüketim-üretim döngüsünü doğuracak biçimde güçlü isteklere dönüşmez ve ihtiyaçların çeşitlilik ve miktarının zayıflığı mal ve hizmet üretiminin de çok sınırlı çeşitlilik ve miktarda gerçekleşmesine neden olur.

Türk toplum yapısında 1980’li yılların başlarından itibaren gözlemlenen en temel değişikliklerden biri tüketim alışkanlıklarındaki değişimdir. Tüketim alışkanlıklarındaki değişim pek çok sektörün doğumuna ve hızlı bir şekilde gelişimine öncülük etmiştir. Örneğin; tatil yapma alışkanlığının kazanılması turizm ve eğlence sektörünün gelişimine yol açmıştır. Daha sekiz on yıl öncesine kadar

Türkiye’de bir-iki örneği dışında hiç yokken günümüzde küçük şehirlerde bile alışveriş merkezleri kurulmuştur. İhtiyaçlar öyle güçlü isteklere dönüşmüştür ki; gıdadan otomotive, tekstilden dayanıklı tüketim mallarına piyasaya yüzlerce yeni ürün girmiştir, mal ve hizmet üretimi çeşitlilik ve miktar olarak 1980 yılı öncesi ile mukayese edilemeyecek boyuta gelmiştir. Tüketim alışkanlıklarındaki bu hızlı değişime bağlı olarak ortaya çıkan mal ve hizmet üretimindeki değişim GSMH’nin 1980 yılındaki ترکیبی ile 2004 yılında ortaya çıkan ترکیbindeki farklılıkta kendini açık biçimde göstermektedir.

Tablo 1.1: GSMH’nin Yüzdesi Olarak Sektörler

	1980	2004
Tarım	24.8	11.1
Sanayi	22.0	23.9
Hizmetler	53.1	65.0

Kaynak: [EkonomikGelistmeler/dpt/Aralik2005/http://ekutup.dpt.gov.tr/eg/2005/12.pdf](http://ekonomikGelistmeler/dpt/Aralik2005/http://ekutup.dpt.gov.tr/eg/2005/12.pdf)

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı uzun vadeli gelişmenin temel amaçları ve stratejisine (2001-2005) göre; Türkiye’nin gerekli yapısal dönüşümleri gerçekleştirmesi durumunda, dönem sonunda tarım, sanayi, hizmet sektörlerinin toplam katma değer içindeki paylarının sırayla %5, %30 ve %65 olması beklenmektedir. İstihdam yapısındaki temel değişimin tarım ve hizmet sektörlerinde gerçekleşmesi ve dönem sonunda tarımın payının % 10’lara gerilemesi beklenmektedir. Bu çerçevede Türkiye’nin geleceğinin teknoloji olduğu söylenebilir. Hizmetlerde turizm, eğitim, sağlık, bilgi ve iletişim teknolojileri en hızlı gelişen sektörler olması beklenmektedir. Özellikle bilgi ve iletişim teknolojilerinin önümüzdeki dönemde stratejik sektörlerden biri olması beklenmektedir.⁵

Bireylerin ihtiyaçlarının güçlü ve çeşitlilik arz eden bir biçimde ortaya çıkması için belli şartların sağlanması gerekir. Öncelikle, yaşam beklentilerinin

⁵ Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 2001-2005 www.vizyon2023.tubitak.gov.tr/kaynaklar/dpt.pdf

olumlu olması gerekir. Uzun olmayan yaşam beklentisi bireyi sadece hayatını idame ettirebileceği mal ve hizmetlerle yetinmeye sevk eder. Can ve mal güvenliği konusunda bir tedirginlik olmamalıdır. Örneğin; yoğun çatışma ve terör ortamında birey en zorunlu ihtiyaçlarını giderecek mal ve hizmet arayışında olacaktır. Hırsızlık, gasp v.s. gibi otorite eksikliği veya aldatma, hile gibi düzenleme eksikliğinden kaynaklanan nedenlerle malvarlığını kaybetme riski altında olan bireyler, bu şekilde kaybettiklerinin geri edinimini sağlayacak yeterince güçlü adalet mekanizmaları yoksa; hayatını idame ettirebileceğinden fazla veya lüks sayılabilecek ya da yaşam kalitesini artırmaya dönük mal ve hizmetlere ihtiyaç duymayacaktır.

Hükümetlerin en başta, güçlü bir tüketim kültürünün oluşmasını sağlayacak mekanizmaları harekete geçirmesi ve desteklemesi gerekmektedir. Basın yayın kuruluşları, üretici organizasyonları, reklam ve pazarlama kuruluşları gibi tüketim kültürü oluşturabilecek organizasyonlar bu yönde önemli katkılar sağlayabilir. Diğer yandan ülkede mevcut ortam bireylere gelecek korkusu yaşamadan, can ve mal güvenliği tehdidi altında olmaksızın, huzur ve güven ortamı içinde gelirlerini maksimum refah arayışı içinde mal ve hizmet tüketimine yönlendirmeye odaklanabilme imkanı sunmalıdır. Hükümetlerin, ihtiyaçların çeşitli ve çok miktarda mal ve hizmetin üretimini ve tüketimini ortaya çıkaracak güçlülükte ve çeşitlilikte ortaya çıkabilmesi için sağlık, eğitim, güvenlik, adalet, piyasa, ticari yaşam gibi çeşitli alanlarda gerekli olan tüm yasal ve idari altyapıyı oluşturması gereklidir.

İşgücü: Gelir elde etme isteği, ihtiyaçların giderilmesi isteğinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bireylerin en temel gelir kaynağı sahip oldukları işgücünün (vasıflı veya vasıfsız) mal ve hizmet üretiminde bir üretim faktörü olarak kullandırımlarının bir karşılığı olarak aldıkları ücrettir. 2005 yılı Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) hane halkı işgücü anketine göre bireylerin gelir kaynakları türlerine göre şöyledir:

Tablo 1.2: Hanehalkı Kullanılabilir Gelirinin Türlerine Göre Dağılımı (%)

Gelir Türleri	Türkiye			Kent			Kır		
	1994	2002	2003	1994	2002	2003	1994	2002	2003
TOPLAM	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0
Maaş ve Ücret	23.7	35.8	38.7	27.4	41.9	45.3	15.7	23.1	22.7
Yevmiye	4.6	2.9	3.1	4.6	2.6	2.6	4.7	3.5	4.3
Müteşebbis Geliri	42.4	34.5	32.0	33.3	25.7	24.2	62.5	52.7	50.9
Tarım	16.7	13.2	9.8	2.6	1.9	1.4	47.8	36.7	30.2
İmalat	4.4	3.3	4.0	5.4	3.4	4.6	2.1	3.3	2.5
İnşaat	1.7	1.3	1.3	2.4	1.5	1.4	0.4	0.8	1.0
Ticaret	14.4	9.8	10.5	16.8	11.5	10.0	8.9	6.2	11.7
Hizmet	5.2	6.9	6.4	6.0	7.4	6.8	3.3	5.8	5.5
Mülk Geliri (1)	19.3	9.3	6.2	24.5	11.4	7.3	7.7	4.7	3.6
Gayrimenkul	11.6	4.1	3.6	13.9	5.1	4.4	6.5	2.0	1.5
İzafi Kira (2)	6.6	-	-	7.8	-	-	3.9	-	-
Gerçek Kira (2)	5.0	4.1	3.6	6.1	5.1	4.4	2.6	2.0	1.5
Menkul Kıymet	7.7	5.2	2.6	10.6	6.3	2.9	1.2	2.7	2.1
Transfer Geliri	10.0	17.5	20.0	10.3	18.3	20.6	9.5	16.0	18.5
Devletten	6.9	14.2	17.5	7.4	15.0	18.0	5.9	12.7	16.2
Yurtdışından	1.4	0.9	0.6	1.1	0.7	0.5	2.1	1.3	0.8
Diğer	1.7	2.4	1.9	1.7	2.6	2.1	1.5	2.0	1.6

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu

(1) 2002 ve 2003 yılında izafi kira gelirleri kullanılabilir gelire dahil değildir.

(2) 1994 Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketinden hesaplanmıştır.

Transfer gelirlerinin ücretlilerin emekli maaşlarından oluştuğu dikkate alınırsa, Türkiye genelinde 2003 yılı itibariyle birey gelirlerinin yaklaşık %61'i emeğin işgücü geliri olarak ortaya çıkmaktadır.

İşgücüne katılımı demografik faktörler yanında, kültür ve alışkanlıklar, yasal düzenlemeler gibi faktörler de etkilemektedir. Örneğin kadınların işgücüne katılımında kültür ve alışkanlıkların etkisi kimi toplumlarda çok etkili olabilmektedir. İşe başlama, emeklilik ile ilgili düzenlemeler, vergi ve sosyal güvenlik düzenlemeleri de işgücüne katılım düzeyine etki edebilmektedir.

İşgücü, ihtiyaç duyulan her türlü mal ve hizmet üretiminde kullanılabilecek bir vasfa haiz olmalıdır. Müteşebbislerin kar kokusunu aldığı her türlü mal ve hizmeti üretebilmek için, en başta sermaye ile beraber o mal ve hizmeti üretebilme bilgi, beceri ve yeteneğine sahip işgücüne ihtiyacı vardır. Dolayısıyla bireyin sahip olduğu işgücünün üretiminde kullanılacağı mal ve hizmete göre vasıflandırılmış

olması, bir başka ifade ile bireye, işgücünü vasıflandırabileceği her türlü imkanın sunulmuş olması gerekir.

Sermaye: Karlı yatırım fırsatlarını gözlemleyerek bu fırsatları mal ve hizmet üretimi yoluyla kara dönüştürmek isteyen müteşebbislerin ilk ihtiyaç duyacakları şey, firma organizasyonunu kurabilmek için gerekli sermayedir. Sermaye, kapalı ekonomide gerek hane halkının gerekse müteşebbislerin elde ettikleri gelirlerden harcamayıp tasarrufa dönüştürdükleri fonlardan oluşur. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin temel sorunlarından biri yeterli sermaye birikiminin olmayışıdır. Esasen sermaye birikimini üreten de mal ve hizmet üretim döngüsü yani büyümedir. Dolayısıyla yıllarca devam eden yetersiz iktisadi büyümenin birikimli bir sonucu olan az gelişmişlik, sermaye birikimi açısından bir kısır döngüyü doğurmaktadır. Zira hem ‘iktisadi büyüme için sermaye birikimi gereklidir’ ifadesi hem de ‘sermaye birikimi için iktisadi büyüme gereklidir’ ifadesi doğrudur. Kapalı ekonomide bu sorunun aşılmasının tek yolu mal ve hizmet üretim döngüsünün yani büyümenin hızlandırılmasıdır. Tamamlanan her mal ve hizmet üretim-tüketim döngüsü, hem hane halkı hem de müteşebbislerin elinde bu döngü yoluyla elde ettikleri gelirlerden harcanmayan kısımlardan oluşan fonlar oluşturacaktır.

Diğer yandan gerek hane halkının gerekse müteşebbislerin elde ettikleri gelirlerden harcamayıp tasarrufa dönüştürdükleri fonlardan oluşan sermayenin üretim için sermayeye dönüştürülmesinde iyi işleyen bir finansal altyapıya ihtiyaç vardır. Finansal piyasalar, tasarruflardan oluşan fonların yatırımlar için sermayeye dönüşmesine aracılık eder. Finansal piyasaların iyi işlememesi durumda bu köprü bozulur. Yatırımlara yani mal ve hizmet üretimine dönüşmeyen tasarruflar mal ve hizmet üretim döngüsünün tüketim tarafının zayıflayarak yavaşlamasına sebep olur.

Günümüzde uluslararası finansal piyasaların geldiği bütünleşme düzeyi, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin iktisadi büyümelerini hızlandırabilmelerinin önündeki en büyük engel olan yetersiz sermaye birikimi olgusunu büyük ölçüde bertaraf etmiştir. Sermaye artık yeryüzünün ortak malı haline gelmiş ve hangi ülkede ve coğrafyada olursa olsun, mal ve hizmet üretmek için yatırım yapma kararı alan

müşebbislerin emrine amade hale gelmiştir. Ancak özellikle sabit sermaye yatırıma dönüşmeyi bekleyen sermayenin, gideceği ülke ve bölge için belli tereddütlerinin giderilmiş olması lazımdır. Zira bireylerin tasarruf sahipleri ile yatırımcılar arasında köprü olma faaliyeti de hizmet üretim işidir ve bu işe girişen müşebbisler de kar elde etme güdüsü ile hareket ederler. Dolayısıyla köprünün bir ucu yeryüzünün neresinde olursa olsun tasarruf sahipleri iken diğer ucu ancak kar elde etmelerini tehlikeye düşürmeyecek yatırımcıların olduğu ülke ya da bölgelerde olacaktır. Finansal piyasa faktörlerinin karlarının tehlikeye düşmemesi, fonları kullanan yatırımcıların başarılı olmasına bağlıdır. Dolayısıyla bir ülkede yatırımcılar için iyi bir ortamın olması, iktisadi büyüme için sermaye birikimi yetersizliğini de kendiliğinden çözen bir durumdur. Uluslararası yatırım danışmanlığı kuruluşlarının ülke analizleri de bir bakıma o ülkenin yatırım iklimi analizi gibidir.

Tasarruflar: İktisadi anlamda tatmin, iktisadi nitelikteki mal ve hizmetlerin satın alınıp, kullanılması veya tüketilmesi ya da faydalanılması suretiyle gerçekleşir ve bunun gerçekleşme düzeyi kişilerin iktisadi anlamdaki refah düzeyinin belirleyicisi olmaktadır. Bu açıdan bakıldığında bireyin refah düzeyi harcama yapabilme potansiyeli ile alakalıdır. Harcama yapabilme potansiyeli harcanacak bir gelire sahip olmayı ifade eder. Birey belli bir dönemde sahip olduğu geliri, o dönemde iktisadi nitelikteki mal ve hizmetleri satın alarak iktisadi tatmin sağlayabileceği gibi, bu gelirin bir kısmını harcamayıp gelecek dönemlerdeki harcamaları için alternatif formlarda da saklayabilir. Bu anlamda birey hayatını bir bütün olarak düşündüğümüzde harcama yanında tasarrufunun da refah düzeyinin bir parçası olduğunu düşünmek gerekir.

Elde edilen gelirin mal ve hizmet tüketimine harcanmasında, ya da daha açık bir ifade ile elde edilen gelirin ne kadarının harcanacağına, ne kadarının harcanmayıp tasarruf edileceğinde etkili olan başlıca iki faktörden bahsetmek mümkündür. Birincisi bireyin gelecekteki gelir elde etme beklentisidir. F. Modigliani'nin "Ömür Boyu Gelir Hipotezi" ve M. Friedman'ın "Sürekli Gelir Hipotezi"nin esaslı unsuru, bireylerin gelecekteki gelir düzeyi ile ilgili beklentileridir. Bireyler aynı gelir düzeyine gelecekte de sahip olacaklarından

eminlerse harcama konusunda daha cesaretli olabilirler. Hatta kredi kullanımıyla gelirlerinden daha fazlasını da harcayabilirler. Örneğin; yakın bir tarihte işini kaybedeceğini düşünüyorsa zorunlu harcamaları dışında harcama yapmayıp, gelirden yoksun kalacağı dönem için biriktirme eğiliminde olacaktır. İkinci faktör, harcamayıp tasarruf etmesi durumunda tasarrufları yoluyla gelir elde etme imkanlarının olmasıdır.

Gelirin tüketim ve tasarruf arasındaki paylaşımı mal ve hizmet üretim-tüketim döngüsüne hem olumlu hem olumsuz etki eder. Tüketimin çok kısıldığı durumda müteşebbisler bakımından kar beklentileri azalacağından firma organizasyonu oluşumu zayıflar. Ancak diğer yandan sermaye birikiminin yetersiz olduğu durumlarda tasarrufların artması firma organizasyonun oluşumunu kolaylaştırır. Uluslararası sermaye hareketlerinin çok fazla olduğu ve finansal piyasaların çok gelişmiş olduğu günümüzde çok güçlü tüketim alışkanlığı mal ve hizmet üretim-tüketim döngüsü için daha önemli bir unsurdur.⁶

Karlılık: Müteşebbis, bireylerin mal ve hizmet tüketme ihtiyaçlarını gözlemleyerek, bu mal ve hizmetleri üretip satmak suretiyle kar elde etme beklentisiyle mal ve hizmet üretim organizasyonunu (firmayı) kuran birey veya birey topluluğudur. Bireyi müteşebbis haline dönüştüren tek farklılık, kar elde etme isteğidir. Kar elde etme isteğinin mal ve hizmet üretim organizasyonuna dönüşmesi pek çok faktöre bağlıdır. En başta müteşebbis de birey olduğundan, birey ihtiyaçlarının oluşumunda ve tüketim isteğine dönüşmesinde etkili olan ve yukarıda sayılan tüm faktörler bu aşamada etkilidir. Müteşebbisi de gelir elde etmeye güdüleyen, ihtiyaçları ve bu ihtiyaçları giderme isteğidir.

Üretim safhasının başlangıcını, bireyin kafasında mal ve hizmet üretimi sonucu kar elde etme beklentisinin doğması oluşturmaktadır. Mal ve hizmet üreterek gelir elde etmiş diğer müteşebbislerin varlığı bireyi bu yönde düşünmeye iten temel etkenlerden biri olmaktadır. Özellikle günümüzde bu hususa yaygın olarak rastlanılmaktadır. Şehrin belli bir bölgesinde belli bir tarzda açılan restoran, mağaza

⁶ Murat A. Yülek, “İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu Politikaları Üzerine”, **Hazine Dergisi**, Sayı:6 Nisan 1997, s. 4.

gibi işyerlerinin başarılı olması durumunda etrafında hızla benzerlerinin açıldığını görülmektedir. Dış ticarete de belli bir alanda dış ticarete yönelik yapılan üretimlerde başarı sağlanması durumunda aynı alanda faaliyet gösteren benzerlerinin faaliyete başladığı sık görülen bir durumdur. Bu husus ekonomide yığılma teorileri çerçevesinde tanımlanan davranış biçimini hatırlatmaktadır. Kar beklentisinin oluşumunun uygulanan ekonomik ve sosyal politikalar, siyasal ve ekonomik istikrar, yurtdışı ve dünya ekonomisinin geleceğine yönelik projeksiyonlar, sektörel bazdaki durum değerlendirmesi, hukuk-adalet sistemi, piyasalara ve firmalara ve ticari hayata ilişkin düzenlemeler, iç ve dış güvenlik gibi unsurlar tarafından şekillenen psikolojik boyutu, bir de mal ve hizmet üretim organizasyonunun kurulması açısından gerekli olan işgücü imkanları (vasıflı-vasıfsız), sermaye temini, ulaşım, haberleşme, enerji gibi altyapı gerekliliklerinin varlığı, girdi imkanları gibi objektif boyutu vardır.

Girişimciler üretim, yatırım ve istihdam kararlarını alırken, mülkiyet haklarını, düzenlemelerin getirdiği potansiyel maliyetleri, yolsuzluğun boyutu ve altyapının kalitesini dikkate alır. Tüm bunlar yatırım ikliminin parçaları olan ve firmaların karşı karşıya olduğu fırsatları ve teşvikleri şekillendiren koşullardır ve tümü hükümet politikaları ve davranışlarından etkilenir.⁷

Devletin ya da hükümetin birincil hedefinin ülkede yaşayan bireylerin refah seviyesinin yükseltilmesi olarak görüldüğü, birey refahının ihtiyaçlarını karşılayabilme, yani bu ihtiyaçlara cevap veren mal ve hizmetleri tüketebilme düzeyi olarak tanımlandığı bir çerçevede iktisadi anlamda hükümetin hedefi, ekonomide daha fazla mal ve hizmet üretimi, yani iktisadi büyüme olmalıdır. Mal ve hizmet üretimi, bireylerin ve müteşebbislerin birbirini tamamlayan isteklerinin bir sonucu olarak normal koşullarda kendiliğinden oluşması gereken bir üretim-tüketim düzeneğinin ürünüdür.

Yeni mal ve hizmet üretimi organizasyonunun kurulması veya mevcut bir organizasyonun daha fazla mal ve hizmet üretimi için makine, teçhizat, demirbaş,

⁷ Mary Hallward-Driemeier ve David Stewart, "How Do Investment Climate Conditions Vary Across Countries, Regions and Types of Firms?", Background paper prepared for the World Development Report 2005: A Better Investment Climate for Everyone, Revised, September 2004, s.2.

bina gibi gerekli harcamaların yapılması yatırım olarak tanımlanabilir. Müteşebbisleri yatırım yapmaya götüren sebep ise yukarıda tanımlanan üretim-tüketim düzeneğinin işleyeceği ve bunun sonucunda kar elde edeceği beklentisidir. Bu düzeneğin oluşumuna ve işlemesine etki eden unsurları makro ekonomi boyutuna taşıdığımızda karşımıza çıkan kavram yatırım iklimi kavramıdır. Yatırım iklimi kavramı yatırım kavramından farklı üst bir kavramdır. Yatırımlar bu iklimin bir sonucu, bir ürünüdür. İktisadi büyümeyi sağlama hedefine yönelik olarak yatırım ikliminin bütün unsurlarını ele almayan, sadece yatırım miktarını artırıcı politikalar, kalıcı iktisadi büyüme sağlayamaz. Nitekim Easterly (1999)'da olduğu gibi iktisadi büyüme ile ilgili yakın dönemde yapılan bazı çalışmalarda yatırım miktarı ile iktisadi büyüme arasında sürpriz bir biçimde zayıf bir ilişki tespit edilmiştir. Yatırımların, firmalara daha fazla rekabetçi olma durumunu ve sürdürülebilir büyüme olanağını sağlamasının belirleyicisi olan yatırımın miktarı değil nihai kurumsal ve politik ortam olan “yatırım iklimi”dir.⁸

Bu nedenle literatürde yatırım iklimi olarak yerleşmiş bu kavramın büyüme iklimi olarak da adlandırılması mümkündür. Bu çerçevede vergi politikalarının iktisadi büyümeye etkisinin yatırım iklimi bağlamında ele alınması doğru bir yaklaşım olmaktadır.

1.1.2. Büyüme Modellerinde Büyümenin Kaynakları ve Hükümetlerin Rolü

İktisadi büyüme, doğduğu tarihten günümüze iktisat biliminin ana uğraş konusu olmuştur. Adam Smith ulusların zenginliğini sorgularken daha fazla mal ve hizmet üretiminin yani iktisadi büyümenin kaynağının ne olduğunu araştırmaktadır. Zenginleşme daha fazla mal ve hizmet üretmek yani büyümekle mümkündür.

İktisadi büyümeyi yaratan nedir? Niçin bazı ülkeler büyür, bazıları büyümmez veya daha yavaş büyür? Eğer bazı ülkeler büyürken bazıları büyümüyor veya daha yavaş büyüyorsa o halde büyüyen ülkelerde büyümeyenlerde olmayan bir şeyler var demektir. İktisadi büyümenin kaynakları olarak isimlendirebileceğimiz bu şeylerin

⁸ William Easterly, “The Ghost of Financing Gap”, Journal of Development Economics 1999, 60 (2) s. 17.

bilinmesi kritik öneme sahiptir. Zira bilindikleri ölçüde müdahale edilebilir (eğer mümkünse) ve böylece büyüme hızlandırılarak işsizlik ve yoksulluğa daha fazla çare bulunabilir.

Yüzyıllar boyu ortalama gelir çok fazla değişmediğinden Malthus (1798)'de gelirde herhangi bir artışın, hemen nüfus artışıyla dengeleneceği dolayısıyla kişi başı gelirin sabit kalacağı tezini ortaya atmıştır. Ancak takip eden yüzyılda önde gelen ülkeler kişi başı gelirlerini ikiye katladılar, 20. yüzyılda bu süreç daha da hızlanmıştır. Gelirin katlanması bin yıldan, yüzyıllara ve yirmi otuz yıla kadar düşmüştür. Günümüzde dünya kişi başı gelirin 19. yy başındaki seviyesinden 5 kat daha fazla olduğu tahmin edilmektedir. Üstelik artan sadece gelir değil, bu gelir ile alınabilecek mal ve hizmetlerdeki çeşitliliktir. Yeni ürünlerin ortaya çıkması yaşam kalitesini ve uzunluğunu artırmıştır.

Ulusal ekonominin temel verilerinde kişi başına devamlı gelir artışını sağlayacak biçimde sayı ve hacim değişiklikleri olarak tanımlanan iktisadi büyüme ülke ekonomileri için en önemli kavramlardan birisidir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki süreçte iktisatçıların büyümenin yararlarına olan inançları daha da yoğunlaşmıştır. Bugün artık bir ülkenin ekonomik ve siyasal başarısı, ulusal üretimin büyümesiyle ölçülmektedir. Çünkü işletmeler büyüme durumundaki bir ekonomide daha kolay gelişmektedir.⁹

“İktisadi büyümenin kaynağı nedir?” sorusuna şu ana kadar verilebilmiş net ve üzerinde uzlaşa sağlanmış bir cevap yoktur. Her türlü olgunun iktisadi büyüme ile bir şekilde bağlantısı kurulabilir. İklim ve coğrafya gibi tamamen kontrol edilemez olguların, demografi ve kültür gibi kısmen kontrol edilebilir olguların, istikrar, güvenlik, altyapı gibi kontrol edilebilir olguların iktisadi büyüme üzerinde öyle ya da böyle bir etkisinin olduğu söylenebilir.

Bu bölümde büyümenin kaynakları konusu hükümet politikalarının etkililiği yönünden seçilmiş bazı modeller çerçevesinde değerlendirilmektedir.

⁹ John Kenneth Galbraith. and Nicole Salinger , “Almost Everyone’s Guide to Economics ”, Pelican Boks 1981,London, s. 23.

1.1.2.1. Seçilmiş Büyüme Modellerine İlişkin Bir Değerlendirme

İktisadi büyümenin kaynakları konusu yüzyıllarca iktisatçıları meşgul etmiştir.¹⁰ Rostow'un çizgisel büyüme teorisi, 1950 ve 1960'lı yıllarda yaygın olan büyüme teorisiydi. 1950'li yıllarda Solow (1956) ve Swan (1956) iki ayrı makalede sonradan Neo-Klasik büyüme teorisi olarak adlandırılacak olan yeni bir büyüme ortaya attılar.¹¹

1980'li yılların başlangıcında Şikago Üniversitesinden Paul Romer ve Robert Lucas bilgi iktisadi ve beşeri sermaye konularını vurgulayarak, makro iktisatçıların ilgilerini iktisadi büyüme konusuna yeniden çekmişlerdir.¹² 1986 yılında Paul Romer'in "Increasing Returns and Long Run Growth" isimli makalesi ile ilk defa ortaya atılan "içsel büyüme teorisi" esas itibari ile neo-klasik büyüme teorisine bir alternatif olarak gelişti. Teori, öncelikle teknolojik gelişmenin –neo-klasik teorisinin aksine- ekonomik sistemin içinde oluştuğunu, dolayısıyla ekonomik kararlardan etkilendiğini ima etmektedir. İkinci olarak yakınsama teorisi reddedilmektedir.¹³

Aşağıda seçilmiş büyüme modellerine göre büyümenin kaynaklarının neler olduğu sorusuna cevap olabilecek hususlar ve iktisadi büyüme konusunda söz konusu modellerde hükümetlere biçilen roller ele alınmıştır. Bu konu ele alınırken temel amacımız teoride yatırım ikliminin ya da daha geniş bir isimlendirme ile büyüme ikliminin geliştirilmesinde ne gibi politikaların öngörölmüş olduğunun ortaya konulmasıdır. Bu nedenle amacın dışına taşmamak için mümkün olduğu ölçüde modellerin açıklanması, tanıtılması gibi detaylardan uzak durulmuştur.

¹⁰ Charles Jones, İktisadi Büyümeye Giriş, (Çev. S. Ateş, İ. Tuncer), Literatür Yayınları, İstanbul, 2001, s. 1.

¹¹ Yülek, s. 5.

¹² Jones, s. 2.

¹³ Yülek, s.1.

1.1.2.1.1. İktisadi Büyüme Olgusuna İlişkin Rostow Yaklaşımı

Rostow'a (1970) göre bütün cemiyetleri iktisadi bakımdan beş kategori içine yerleştirebiliriz. Geleneksel cemiyet, hazırlık merhalesindeki cemiyet, harekete geçme merhalesindeki cemiyet, iktisadi olgunlaşma yolundaki cemiyet ve kitle istihlakı çağındaki cemiyet. Geleneksel cemiyetin esas vasfı, adam başına elde edilebilen gelir seviyesinde bir tavanın mevcut olmasıdır. Bu tavan da modern ilim ve teknikten imkanların alınamayışı ve bunların muntazam ve sistemli bir şekilde tatbik edilemeyeşinden ileri gelmektedir. Gelişmenin ikinci merhalesi intikal çağındaki cemiyetleri içine alır yani bu merhalede gelişmenin başlaması için gerekli şartlar hazırlanmaktadır. Harekete geçme merhalesi, düzgün bir gelişmeye karşı çıkan engellerin, mukavemetlerin tamamen yıkıldığı bir devredir. İktisadi genişlemeyi yapan kuvvetler bu merhalede gelişir ve cemiyete hakim olur. Olgunlaşma merhalesi için şöyle formel bir tarif yapabiliriz: Bu safhada bir ekonomi kendi harekete geçmesine kuvvet veren ilk sanayi faaliyetlerinin daha ilerisine gitme ve modern teknolojinin en ileri nimetlerini benimseyerek bunları kendi kaynaklarının hepsine olmasa da büyük bir kısmına tatbik etme kabiliyetini gösterir. Artık ekonomi her şeyi değil, isteklerini istihsal edebilecek teşebbüs ve teknolojik maharete sahiptir. Yirminci asırda cemiyetler olgunlaştıkça iki şey ortaya çıkmıştır: Fert başına düşen reel gelir öyle bir noktaya yükselmiştir ki pek çok kimse gıda, mesken ve giyecek gibi temel ihtiyaçları aşan istihlak üzerinde bir kontrol kuvveti kazanmaktadırlar; olgun bir ekonominin istihlak mallarından haberdar olan ve bunları elde etmek isteyenlerin sayısı artmıştır. Kitle istihlakı çağında cemiyet artık modern teknoloji gelişmesini bir hedef saymaktan vazgeçmiştir. Bu durumda her bir gelişme merhalesinin ana hatlarını gözden geçirirken sadece ekonomideki sektörlerin değişen ve gelişen bünyelerini incelemekle kalmıyor aynı zamanda çeşitli cemiyetlerin kendi kaynaklarının imkanlarıyla alakalı olarak yaptıkları stratejik tercihleri de incelemiş bulunuyoruz.¹⁴

¹⁴Walt Whitman Rostow, **İktisadi Gelişmenin Merhaleleri**, (Çev. E. Güngör), Sosyal İlimler Komisyonu Yayınları, İstanbul, 1970, s. 5.

Rostow'a (1970) göre geleneksel toplumun kalkınması için belli şartları yerine getirmesi yeterlidir. Bunlardan en önemlisi de yatırımlara kaynak sağlanması için iç ve dış tasarrufların artırılmasıdır. Tasarrufların denge tasarruf oranına nispetle artması gittikçe artan işsizliğe, tasarruf oranının fazla artması da –gittikçe artan- fazla sermayeye sebebiyet vermektedir.¹⁵

Rostow (1970) büyüme yaklaşımında hükümetin büyüme konusunda aktif bir rolü söz konusudur. Yatırımlar için tam yeterli düzeyde tasarruf miktarının sağlanması temel politikadır. Bunun için dış tasarrufların yani yabancı sermayenin de çekilmesi düşünülmüş bir tedbirdir.

1.1.2.1.2. Klasik Büyüme Modeli

Adam Smith'e (1930) göre bir ülkenin iktisadi kalkınma sürecinde sadece sermaye birikimi değil, aynı zamanda teknolojik gelişme, kurumsal ve sosyal faktörler önemli bir rol oynamaktadır. Smith, iktisadi büyümeyi üç aşamaya ayırmıştır: 1) Onun düşüncesinde Türkiye ve Çin gibi ülkeler kötü yönetim, temel insan hak ve özgürlükleri veya mülkiyet haklarını modern anlamda güvence altına almakta yetersiz oluşları nedeniyle bir kısır döngü içerisindeyler. Bu durum bu tür ülkelerin kurumsal ve kültürel geriliklerinden kaynaklanmaktadır. Adam Smith'in döneminde önde gelen ülkeler İngiltere ve Kuzey Amerika kalkınmanın sadece ikinci aşamasındadırlar. 2) Onlar hala doğal özgürlük ikliminde devam eden bir iktisadi büyüme sürecindeydiler. 3) Smith 18.yy.'da iktisadi büyümenin üçüncü aşamasında herhangi bir ülkenin bulunmadığını düşünüyordu. Smith'e göre, doğal çevre iktisadi büyümeyi belli bir seviyeden sonra sınırlıyordu. İktisadi büyüme sürecinde düşen kar oranları, nispi faktör kıtlığında değişiklikler ve karlı yatırım fırsatlarının azalması iktisadi büyümeyi sınırlayıcı rol oynamaktadır.¹⁶

Klasik büyüme teorisi Ricardo'nun bölüşüme bağlı büyüme teorisi ile temsil edilir. Ricardo, ekonomide kar oranıyla ücretler arasında ilişki kurar. Gelişmeye

¹⁵ Yülek, s.3-4

¹⁶ Adam Smith, "An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations", ed. E. Cannan, London: 1930, II, s.184-185; I, s.421.

başlayan bir ekonomide mevcut kaynaklara oranla sermaye stoku küçük olduğu için kar oranı yüksektir. Ayrıca sermaye birikimi hızlı olduğu için ücretler de yüksektir. Sermaye stoku büyüdükçe kar oranı düşer. Ancak, sermaye birikimi nüfus artışını izlediği sürece ücretler yüksek kalır. Sonunda nüfus artar, sermaye stoku çok büyür ve ekonomi mevcut potansiyeline ve koşullara göre ulaşabileceği nihai zenginliğe erişir. Bu aşamada durgunluk başlar, sermaye birikimi yavaşlar ve ücretler düşer. Kar oranı faiz oranı seviyesine düşünce, büyümenin doğal sınırı olan durgunluk dönemi başlar. Durgunluk döneminde ücretler geçimlik düzeydedir, nüfus sabittir, kar oranı faiz oranı seviyesine düştüğü için net yatırım yoktur. Ancak toprak sahiplerinin rantı çok yüksektir.¹⁷

Ricardo, tarımda ve sanayide devamlı teknolojik gelişmelerin, yüksek sermaye birikiminin ve verimli bol toprakların bulunduğu durumlarda kar oranının düşmeyebileceğini belirtir. Buna rağmen kar oranı belli bir asgari riski karşılayacak düzeye kadar düştüğü zaman sermaye birikiminin ve büyümenin duracağını, ekonominin uzun dönem durgunluğa gireceğini; bu aşamada, rantların yüksek, reel ücretlerin doğal geçimlik düzeyde ve kar oranının da asgari riski karşılayacak düzeyde olduğunu, sermaye birikimi ve nüfus artışının durduğunu, sermaye stoku ve nüfusun sabit olduğunu belirtir.¹⁸

Ricardo'ya (1821) göre üretim için sermaye ve emek gerekli girdilerdir ve girdi miktarı artıkcı üretim miktarı artar. Ricardian büyümede kar oranları düşme eğiliminde olduğundan ekonomi uzun dönemde durgunlaşır ve büyüme durur. Smith'e göre sermaye tutumluluğa, emek artışı ise işçilerin geçimleri için ayrılan fonların büyüklüğüne bağlıdır. Kişilerin savurganlığı geçicidir ve savurganlıkları diğer kişilerin tutumluluğu ile karşılanabilir. Oysaki kamu kesiminde gelirlerin büyük kısmı üretken olmayan kişilerin geçimi için harcanır. Bu yönden ülkeleri kişilerin savurganlıkları değil, kamu israfı ve kötü yönetim batırır. Dolayısıyla devletin iktisadi büyüme açısından en önemli rolü kamudaki israfın azaltılması ve iyi

¹⁷ Hasan Atılğan, **Vergilemenin İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye'deki Durumun Analizi**, Maliye Bakanlığı, Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayın No:2004/365, Ankara, 2004, s. 20

¹⁸ David Ricardo, **On the Principles of Political Economy and Taxation**, Published: London: John Murray, 1821. s. 13.

yönetim olmalıdır. Malthus, iktisadi büyüme açısından devlete nüfus artışını kontrol altında tutan politikalar önerirken, Ricardo da benzer bir görüşe sahip olmuştur.¹⁹

Görüldüğü üzere klasik yaklaşımda iktisadi büyüme için devlete aktif bir görev, yani yönlendirici ve düzenleyici hükümet politikaları biçilmemiştir.

1.1.2.1.3. Keynesyen Yaklaşım ve Harrod-Domar Büyüme Modeli

Harrod ve Domar'ın (1970) Keynesyen yaklaşıma dayalı büyüme modelleri üretim faktörlerinin ikame edilemeyeceği ve yatırım kararlarının mal ve hizmetlerin beklenen talebinin fonksiyonları olduğu düşüncesine dayanır. Harrod ve Domar'ın, Klasik ve Keynesyen görüşlerin aksine yatırımların hem gelir yaratıcı ve hem de kapasite arttırıcı etkilerini birlikte dikkate alarak, istikrarlı büyüme için birbirlerinden ayrı oluşturdukları modeller Harrod-Domar Modeli olarak bilinir.²⁰

Standart Keynesyen büyüme modelinin önemli bir yönü, kapalı bir ekonomide sabit katsayılı üretim fonksiyonu ve yatırımcının mal ve hizmetlerin gelecekteki talebi hakkındaki beklentilerinin veri olduğu bağımsız bir yatırım fonksiyonu nedeniyle istikrarsız (unstable) dengeli büyüme modeli olmasıdır. Modelin doğal bir sonucu olarak, hükümet politikaları ekonomide uzun vadeli büyüme oranını etkileyebilir.²¹

Harrod-Domar büyüme modelinde büyüme sürdürülmesi çok zor bıçak sırtı denge şartlarına bağlanmıştır. Bu dengesizliklerin doğmaması, doğmuşsa giderilmesi için devlet sürekli dengeleyici rolü üstlenmiştir. Artan harcamaların milli geliri ve tasarrufu artırarak kendi finansmanını doğurduğu görüşü kamu harcamalarının artmasında ve kamu açıklarının ortaya çıkmasında etkili olmuş, geleneksel denk bütçe prensibi terk edilmiştir. Bütçe açıkları emisyonla finanse edilince enflasyon sorunu ortaya çıkmış; iç borçla finanse edilince faiz oranları artmış, yatırımlar

¹⁹ Osman Demir, “İçsel Büyüme Kapsamında Devletin Değişen Rolü”, 2002, <http://www.bilgiyönetimi.org/cm/pages/yazArk.php?>, 02.05.2005, s.2.

²⁰ Atılğan, s. 22

²¹ Y.a.g.e., s. 22

azalmıştır. Dış borçla finanse edilince önce enflasyon baskısı doğmuş, sonra döviz kurları ve devletin borç yükü artmıştır. Bütçe gelirlerinin büyük kısmı borçların anapara ve faiz ödemesine gitmiş, kamu yatırımları iyice azalmıştır.²²

Domar'a göre ekonominin üretim kapasitesini şu sekiz faktör belirlemektedir.²³

- 1- İş gücündeki artış,
- 2- İşgücünün, sağlık, öğrenim ve eğitim düzeyindeki gelişme,
- 3- Teknik bilgi ve uygulaması dahil bilgi düzeyindeki gelişme,
- 4- Daha iyi iş idaresi ve yönetim,
- 5- Sermaye birikimi ve sermaye niteliğinde düzelme,
- 6- Çıktının oluşumu, endüstriyel yapı ve rekabet gibi ekonomik faktörlerde değişiklikler,
- 7- Yeni kaynakların keşfi ve etkin kullanımı,
- 8- İş, çaba, tutumluluk ve riske karşı davranış biçimleri gibi genel faktörlerde değişiklikler.

Domar'a göre iktisadi büyümenin kaynağı sayılabilecek faktörlerden hangilerinin hükümet politikalarına konu olmaları gerektiği konusunda basit bir formül bulunmamaktadır. ABD örneğinde federal harcamaların ekonomik kapasiteye verimli olarak katkıda bulunabileceği alanlar şunlardır:

- 1)Eğitim ve öğretim,
- 2)Bilgi geliştirme, yeni araştırma,
- 3)Halk sağlığı,
- 4)Doğal kaynaklar.

Diğer ülkeler bakımından hangi faktörler üzerinde durulacağı o ülkenin kendi koşullarına göre değerlendirilmektedir. Örneğin; az gelişmiş ülkelerde piyasa kültür

²² Metin PAYA, “İktisadi Büyüme ve Kamu Politikası” **Makro Ekonomi**, Bölüm 16,1998, s.431

²³ Y.a.g.e., s. 431

ve müteşebbis ruhu tam gelişmediğinden sermaye birikiminin oluşturulması en önemli alandır.²⁴

1.1.2.1.4. Neo-Klasik Büyüme Modeli

Basit Solow modelinde, iktisadi büyüme nüfus artış hızı tarafından belirlenen durağan bir durumdur. Kişi başına gelir düzeyi kişi başına sermaye birikimi ve nüfus artış oranı tarafından belirlenmektedir. Solow modeli “Neden biz zenginiz, diğerleri daha yoksul?” sorusunun yanıtı niteliğindedir. Ceteris-paribus varsayımı göre yüksek tasarruf/yatırım oranına sahip ülkeler, daha zengin olma eğilimindedirler. Bu tür ülkeler, daha çok işçi başına sermaye birikimi yapmaktadırlar ve işçi başına daha çok sermayeye sahip ülkelerin de işçi başına çıktı düzeyi daha yüksektir. Buna karşılık, yüksek nüfus artış hızına sahip ülkeler, Solow modeline göre, yoksullaşma eğiliminde olacaklardır. Bu ekonomilerdeki tasarrufların önemli bir kısmı, artan nüfus karşısında sermaye-işgücü oranını sabit tutmaya gitmek zorundadır. Bu sermaye genişlemesi gerekliliği, sermayenin derinleşmesini güçleştirmekte ve bu ekonomiler daha az işçi başına sermaye biriktirme eğilimine girmektedir.²⁵

Solow-Swan’ın dinamik modeline göre; durağan hale (uzun dönem) ulaşıldığında kişi başına üretimin (ve dolayısıyla gelirin) büyüme hızının sıfır olacağı ortaya çıkmaktadır. Bu öngörü, Batı Avrupa ve Amerika’da uzun süredir (iki yüzyıl) gözlenen büyüme performansı ile çelişmiştir. Neo-Klasik iktisatçılar bu durumda büyümeyi ekonomiye dışsal olan teknolojik gelişmeler/verimlilik artışları ile açıklamışlardır.²⁶ Yani teknolojinin ilave edildiği Geliştirilmiş Solow Modelinde kişi başına kalıcı büyümenin kaynağını oluşturan teknoloji, cennetten düşen bir meyve gibi kabul edilmiştir.²⁷

Neo-klasik büyüme kuramında, Azalan Verimler Kanunu işlediğinden, model durağan hale geldiğinde iktisadi büyümenin belirleyicileri, teknolojik gelişmelerdeki

²⁴ Paya, s. 432.

²⁵ Jones, s. 29.

²⁶ Yülek, s. 5.

²⁷ Jones, s. 9.

değişme ve nüfus artış hızı olarak ortaya çıkmaktadır. Uzun vadede büyüme hızının dış gelişmeler tarafından belirlenmesi, ülkelerin uzun dönemde kişi başına sermaye ve gelir seviyelerinin birbirine yakınsayacağı anlamına gelmektedir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki gelişmişlik farkının uzun dönemde ortadan kalkacağı şeklindeki bu yaklaşıma “yakınsama hipotezi” denilmektedir. Hipoteze göre, sermayenin işgücünden daha hızlı arttığı bir ekonomide faiz hadlerinin düşeceği ve yoksul ülkelerin zengin ülkelere daha hızlı büyüyecekler ya da geç onları yakalayacakları öngörülmektedir.²⁸

Neo-Klasik teorinin iki temel öngörüsü bulunmaktadır. Bu modelde tasarruf oranı ile durağan olan sermaye-işgücü ve kişi başına gelir değerleri doğru orantılıdır. Göreli olarak daha çok tasarruf eden bir ülke daha az tasarruf edene oranla, durağan hale geldiğinde sermaye yoğun ve daha zengin olacaktır. Ancak tasarruf oranındaki artış durağan haldeki büyüme hızına etki etmemektedir. Model, Azalan Verimler Kanunu ifade edildiğinde iktisadi büyümeyi belirleyen temel unsurlar; teknolojiye değişme ve nüfus artış hızıdır. Diğer taraftan, bu iki unsur model içerisinde belirlenmemekte ve dışsal olarak ele alınmaktadır.²⁹

Bu tartışmalar göstermektedir ki; iktisadi büyümenin dışsal olarak teknolojik gelişmelerdeki değişme tarafından belirlendiği Neo-Klasik modellerde, kamu harcamaları iktisadi büyümeyi etkilememektedir. Ayrıca, bu yaklaşımda hükümet politikalarının iktisadi büyümeyi etkilemesi olanaklı değildir. Ancak sonradan Mankiw, Romer ve Weil (1992) tarafından sermaye kavramı genişletilerek beşeri sermayenin de iktisadi büyümeye etki edeceği ileri sürülmüştür.³⁰

²⁸ Muhsin Kar ve Sami Taban, “Kamu Harcama Çeşitlerinin İktisadi Büyüme Üzerine Etkileri”, **S.B.F. Dergisi**, Sayı:3, 2003, s. 3

²⁹ Hüseyin Ağır ve Muhsin Kar, “Türkiye’de Beşeri Sermaye ve İktisadi Büyüme: Nedensellik Testi (Neo-Klasik Büyüme Teorisi)”, 1990, <http://www.bilgiyönetimi.org/cm/pages/yazArk.php?>, Erişim: 02.05.2005, s. 2

³⁰ Kar ve Taban, s. 3.

1.1.2.1.5. İçsel Büyüme Modelleri

Neo-Klasik büyüme modelleri sermayenin azalan getirisini kabul ederken, içsel büyüme modelleri beşeri sermayeyi de kapsayan sermayenin artan getirisinin olabileceğini ve bu artan getirinin de uzun dönemde büyümeyi azaltmayacağını kabul etmektedir. İçsel büyüme modellerinde, iktisadi büyümenin içsel iktisadi temelleri olacağı söylenmekte ve ülkelerin gelir seviyelerinin kendiliğinden birbirine yaklaşacağı tezi yıkılmaktadır. Neo-Klasik modelin aksine, az gelişmiş ülkeler eğer gerekli önlemleri almazlarsa gelişmiş ülkeler ile arasındaki fark daha da artacaktır. Yeni büyüme modellerinde teknoloji içselleştirilmekte ve kamu politikalarının iktisadi büyümeyi etkileme mekanizmaları öne çıkarılmaktadır. Sabit ya da artan getiriye kaynaklık edecek değişik öneriler bulunmaktadır. Özellikle, Lucas (1998) beşeri sermayenin, Rebelo (1991) kümülatif sermayenin, Romer (1990) Ar-Ge çalışmalarının, Barro (1990) kamu harcamalarının ve Pagano (1993) finansal piyasaların artan getiri sağlayacağını ileri sürmektedirler. İçsel büyüme modelleri bir ekonominin büyümesini etkileyen sektörlerin önemini açıkça belirtmektedir. İçsel büyüme modelleri, bilgi taşıma modelleri, kamu politikaları modelleri ve beşeri sermaye modelleri olmak üzere üç ana başlık altında incelenebilir.³¹

1.1.2.1.5.1. Bilgi Taşıma Modeli

Modelin teorisi 1986 yılında Paul Romer'in "Increasing Returns and Long Run Growth" isimli makalesiyle ilk defa ortaya atılmış ve Neo-Klasik modele bir alternatif olarak geliştirilmiştir. Romer (1986) modelinde teknolojik gelişme içsel olarak açıklanmış, yapılan yatırımların yan ürünü olarak teknolojik bilgiyi artırdığı diğer üretim süreçlerinde bir nevi bedava girdi olarak kullanıldığı bunun da taşmalar (spill-over) sonucu sektörler geneline yayıldığı anlatılmıştır.³²

Romer (1986) makalesinde Arrow (1962) tarafından "yaparak öğrenme" olarak adlandırılan fikri kullanılmaktadır. Arrow (1962) bazı sektörlerde zaman ilerledikçe üretim maliyetlerinin düştüğünü, kalitenin yükseldiğini ve üretimin

³¹ Ağır ve Kar, s. 2

³² Y.a.g.m., s. 3

hızlandığını fark etmiş ve bunun sebebini de bilgilerdeki birikmelere atfetmiş ve buna “yaparak öğrenme” adını vermiştir.³³

Bilgi taşıma modelinin altında yatan temel unsur, Ar-Ge’nin yeni teknoloji, yeni kalite ve yeni ürünlerin yaratıcısı olması ve her firma tarafından yüklenilemeyecek bir maliyet gerektirmesine rağmen, bilgilerin yayılmasının bir sonucu olarak tüm firmalar açısından verimlilik artışlarını doğuracağı yaklaşımıdır.

Rivera-Batiz ve Romer’in (1991), Ar-Ge modelinde ekonomik faaliyetler biri imalat diğeri de Ar-Ge olmak üzere iki sektörde sürmektedir. Tüketim ve yatırım mallarının üretildiği imalat sektöründe üretim (Y), istihdam edilen beşeri sermaye (H), vasıfsız emek (L) ve fiziki sermaye (K) girdilerinin bir fonksiyonudur:³⁴

$$Y(H,L,x(.))=H^{\alpha}L^{\beta}\int_0^A x(i)^{1-\alpha-\beta} di.$$

Buradaki $x(i)$ imalat sektöründe kullanılan fiziki sermaye girdileri toplamıdır ve $K=\int_0^A x(i)di$ olmaktadır. α beşeri sermayenin, β fiziki emeğin ve $1-\alpha-\beta$ sermaye faktörünün ürün arz esnekliğidir. En son keşfedilen bilgi ve mallar indeksini temsil eden A, diğer girdiler gibi, tüketim ve yatırım mallarının üretiminde girdi olarak kullanıldığından bütün i ’le için $i>A$ olduğu kabul edilmektedir.

Ar-Ge sektöründe de üretim iki alanda sürmektedir. Bunlardan biri sermaye mallarının yeni dizaynı, diğeri dizaynı yapılan malların prototip üretimi ile halen üretilen malların laboratuvar testleridir. Yeni dizayn üretimde vasıfsız emek ve fiziki sermaye kullanılmaz, üretim belli bir etkinlik katsayısıyla (δ) beşeri sermaye (H) ve genel bilimsel bilgi (A) tarafından gerçekleştirilir.

$$A=\delta HA .$$

³³ Ağır ve Kar, s. 2

³⁴ Luis A. Rivera-Batiz, and Paul M. Romer, “Economic Integration and Endogenous Growth”, **The Quarterly Journal of Economics**, May 1991; 535

Dizaynı yapılan yatırım mallarının prototip üretimi ile halen üretilen malların laboratuvar testlerinin yapıldığı Ar-Ge sektöründeki ikinci tip üretim girdileri, tıpkı imalat sektöründe olduğu gibi, beşeri sermaye, vasıfsız emek, bilgisayar ve ölçüm cihazları gibi sermaye mallarıdır. Burada yeni dizayn yapılmaz, dizaynı önceden üretilmiş ya da patent hakkı alınmış malların laboratuvar şartlarında prototip üretimi yapılır ve halen üretilmekte olan malların laboratuvar testleri gerçekleştirilir.

Rivera-Batiz and Romer'in çalışmalarından şu sonuçlar çıkmaktadır:³⁵

1) Diğer girdilerden farklı olarak aynı bilgi, aynı anda birden çok üretim alanında kullanılabildiğinden Azalan Verimler Kanunu ortaya çıkmamakta, gelişmiş ülkeler durgun hale gelmemekte ve az gelişmiş ülkeler gelişmiş ülkeleri yakalayamamaktadır.

2) Benzer gelişmişlik düzeyine sahip iki ülkeli bir dünyada ülkelerarası ticaret ve bilgi akışı engellenirse, her iki ülkenin yenilikçileri aynı yenilik için aynı Ar-Ge faaliyetini yapmak zorunda kalmakta, yenilikten doğan ödül azalmakta, teknolojik gelişme yavaşlamakta, daha çok kişi yenilikçi olarak çalıştığı halde fırsatlara ulaşma olanağı ve büyüme azalmaktadır.

3) Benzer gelişmişlik düzeyine sahip iki ülkenin entegrasyonu halinde ise, çalışmaların boşa gitmemesi için taraflardan birinin yaptığı Ar-Ge faaliyetlerini diğeri yapmamakta, iki ülkenin toplam kaynak stoku değişmediği halde her iki ülke birden diğerinin sahip olduğu bilgi stoku ve uzmanlıktan yararlanmakta, daha çok Ar-Ge olanağı doğmakta, kaynakların karşılaştırmalı üstünlüklere göre etkin dağılımı, uzmanlaşma ve ölçek ekonomilerini doğurmakta, büyüme sürmektedir. Farklı gelişmişlik düzeyindeki ülkelerarası entegrasyonunun etkileri ise önceden kestirilememektedir.

4) Piyasa yapısı olarak monopollü rekabet piyasasının varlığı kabul edildiğinden firmalar fiyat yapıcılarıdır (price maker) ve ürünlerinin fiyatını Ar-Ge

³⁵ Demir, s. 6

harcamalarını da içecek şekilde belirlerler. Yenilikten doğan monopol kararları firmaların yenilik çabalarının devamı sağlar.

Rivera-Batiz ve Romer'in verdiği bu sonuçlardan devletin büyümedeki rolü ile ilgili şu çıkarımlar yapılabilir.³⁶

1) Devletin bilgi stokunu artırmaya, Ar-Ge teşvik etmeye ve benzer gelişmişlik düzeyindeki ülkelerle entegrasyon yapmaya yönelik politikaları büyümeye olumlu katkı yapar.

2) Gelişen ülkelerin, gelişmiş ülkeleri yakalayabilmeleri beşeri sermaye, bilgi birikimi, teknolojik gelişme, Ar-Ge pozitif dışsallıklar ve ölçek ekonomiler konusunda gösterecekleri başarıya bağlıdır.

3) Gelişen ülkelerde devlet yabancı dil öğrenimi, yurtiçi ve yurtdışı eğitim ve araştırma olanaklarının artırılması, yabancı sermaye girişinin teşviki, iletişim ağlarının geliştirilmesi, girişimcilerin ihtiyaç duydukları bilgiye daha kolay ulaşmalarının sağlanması, patent ve mülkiyet haklarının korunması gibi konularda daha etkin rol almalıdır.

1.1.2.1.5.2. Kamu Politikaları Modeli

Barro (1991) modelinde, kamu sektörü sağlanan mal ve hizmetlerin üretim faktörlerinden biri olduğunu varsaymıştır. Teorik olarak bu gereklilik üretim ve yatırımların taşıdığı pozitif dışsallıklardan, beşeri sermayenin üretimde taşıdığı önemden ve altyapı ve istikrar gibi kamu politikalarının doğrudan sonuçlarından kaynaklanmaktadır. Kamu politikaları modellerinin gelişmekte olan ülkelere sunduğu önerilerin en önemlisi, teşvik politikalarının teknolojik olarak gelişme potansiyeli olacak sahalarda yoğunlaştırılması gereğidir. Bu sektörler öğrenme potansiyelinin yüksek olduğu sektörler olduğundan verimli kamu harcama

³⁶ Demir, s. 6

politikaları Ar-Ge, eğitim, sağlık, finansal kalkınma gibi alanlara yöneltildiğinde az gelişmiş ülkelerin iktisadi büyümelerini hızlandırmaktadırlar.³⁷

Eğitim süresinin uzatılması büyümeyi üç kanaldan etkilemektedir:

1) Daha fazla eğitilmiş işgücü, yeni teknolojilerin adapte edilmesi ve geliştirilmesinde etkilidir.

2) Fiziki sermaye yatırımlarının artmasına neden olmaktadır.

3) Daha düşük bir doğurganlığa yol açarak; ebeveynlere çocuklarına daha fazla yatırım yapma imkanı sağlamaktadır.³⁸

Eğitim harcamalarının bireylerin verimliliklerini etkileyip verimli çalışmalarını arttırarak iktisadi büyümede pozitif bir rol oynaması beklenmektedir. Eğitim harcamaları içsel büyüme modellerinde beşeri sermayenin oluşumuna da yol açmıştır. Paralel bir şekilde sağlık harcamaları için de aynı şeyler ifade edilebilir. Artan sağlık harcamaları bireylerin yaşam süresi ve beklentisini artırmaktadır. Uzun yaşayabilme beklentileri ise özel sermaye birikimi kararları yoluyla iktisadi büyümeyi pozitif etkileme gücüne sahiptir³⁹

1.1.2.1.5.3. Beşeri Sermaye Modeli

İçsel büyüme modellerinde beşeri sermayenin önemi ciddi bir şekilde vurgulanmaktadır. İktisadi büyümenin temel kaynağını oluşturan beşeri sermaye kavramı, kişinin ya da toplumun sahip olduğu bilgi, beceri, yetenekler, sağlık durumu, toplumsal ilişkilerdeki yeri ve eğitim düzeyi gibi kavramların tümünü ifade etmek için kullanılmaktadır. Beşeri sermaye kavramından ilk bahseden iktisatçılar olarak; Adam Smith, J.Stuart Mill ve Alfred Marshall gibi klasik iktisatçılar zikredilmekle birlikte, bu iktisatçıların görüşleri modern beşeri sermaye kuramını

³⁷ Ağır ve Kar, s. 3

³⁸ Hasan Dursun, “İnsan Sermayesi ve İktisadi Büyüme”, **Hazine Dergisi**, Sayı:10, Nisan 1998, s. 88

³⁹ G. Glomm and B. Ravikumar, “Productive Government Expenditures and Long-Run Growth”, *Journal of Economic Dynamics and Control*, 21, s. 183-204.

fazla etkilememiştir. Daha sonraları Denison, Schultz ve Becker gibi iktisatçılar Smith'in görüşlerinden hareketle beşeri sermaye kuramını geliştirmişlerdir. Schultz ise Denison'la aynı sonuçlara ulaşarak ABD'deki büyüme oranının önemli bir bölümünü eğitime olan yatırımlarla açıklamıştır.⁴⁰ Yakın geçmişte Lucas (1988) ve Rebelo (1991) modellerinde beşeri sermayeyi fiziksel sermaye gibi üretim faktörlerinden biri olarak saymıştır.⁴¹

Lucas (1988), gerçekte bireyin beşeri sermayesindeki artışın kendi verimliliğini arttırmasının dışında bütün üretim faktörlerinin üretkenliğe katkıda bulunduğunu da belirtmiş, hükümetlerin eğitime ve teknolojik altyapının geliştirilmesine yapacakları her türlü yatırımın beşeri sermaye birikimi üzerinde olumlu etkiler oluşturup büyümeyi fiziki sermayeye yapılan yatırımların etkisinden daha fazla etkileyeceğini vurgulamıştır.⁴²

Lucas'ın (1988) beşeri sermaye modelinde çıktı düzeyi (Y), fiziki sermaye (K) ve etkin emek (N^2) girdisinin bir fonksiyonudur. $Y=F(K,N^2)$. Herhangi bir (t) yılında ortalama (h) yetenek düzeyinde (N) adet işçi varsa ve her bir işçi (u) kadar zamanı cari üretim için harcıyorsa etkin emek arzı $N^2 = uhN$ olur. Buna göre çalışılan süre (u) ve işçilerin ortalama yetenek düzeyi (h) artıkça çıktı düzeyi artar.⁴³

$$Y=F(K,uhN)$$

Diğer yandan, sosyal bir olay olarak kabul edilen ve daha çok okullaşma oranına bağlanan beşeri sermaye birikimi çalışmadan arta kalan zamanla (1-u) ilişkilendirilir;

$$H(t)=h(t)\delta [1-u(t)].$$

Lucas (1988) çalışmasında şu sonuçlara varmıştır:

⁴⁰ Ağır ve Kar, s. 6

⁴¹ Ağır ve Kar, s. 8

⁴² Ağır ve Kar, s. 8

⁴³ Demir, s. 5

1) Kapalı ekonomi halinde, zengin bir ülke ile aynı büyüme oranına sahip olsa bile yoksul bir ülkenin nispi yoksulluğu devam eder, ülkelerarası gelir ve servet dağılımı kararlılığını korur.

2) Beşeri sermayenin yüksek olduğu ülkelerde her yetenek düzeyindeki insan daha verimlidir ve daha yüksek ücret alır. Bunun için yoksul ülkelere zengin ülkelere doğru göçler yaşanır. Bu göç bir yandan yoksul ülkelerin gelişmesini, diğer yandan zengin ülkelerin durgun duruma girmelerini önler.

Lucas(1988)'ın vardığı bu sonuçlardan devletin büyümedeki rolü ile ilgili şu çıkarımlar yapılabilir:⁴⁴

1) Kapalı ekonomi politikalarını sürdürmede uzun süre ısrar eden ülkeler geride kalır.

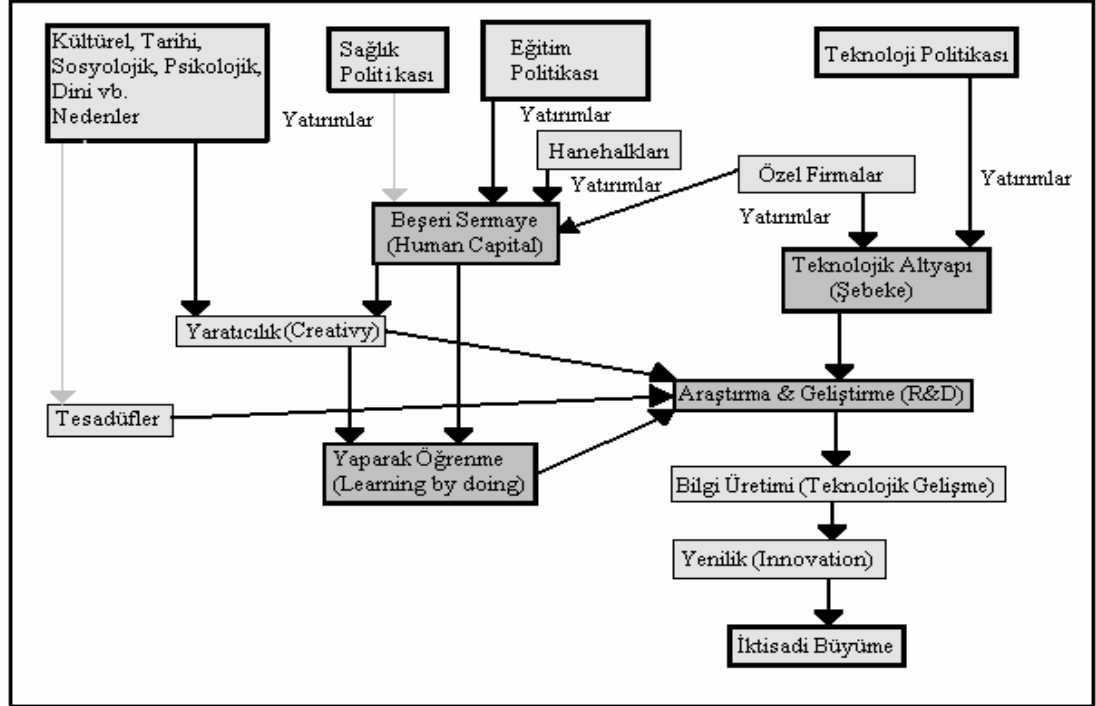
2) Beşeri sermaye birikimini artırmaya, yurtdışına yönelik beyin göçünü önlemeye ve diğer ülkelerin beşeri sermayelerinden yararlanmaya yönelik politikalar büyümeye olumlu katkı yapar.

3) Beşeri sermaye birikimi belli bir düzeye ulaşıncaya yurtdışından yurtiçine yönelik beyin göçü artar, yurtiçinden yurtdışına yönelik beyin göçü azalır. Beşeri sermaye birikimi gittikçe kolaylaşır ve devletin beşeri sermaye birikimi oluşturmaya yönelik yükümlülüğü azalır.

İçsel büyüme modellerine göre büyümenin kaynaklarını aşağıdaki şekilde topluca göstermek mümkündür:

⁴⁴ Demir, s. 5

Şekil 1.4: İçsel Büyümede Belirleyiciler

Kaynak: Kibritçioğlu, 1998, s.207-230

1.1.2.2. Büyüme Modelleri Çerçevesinde Hükümetlerin Rolüne İlişkin Bir Değerlendirme

İktisadi büyümenin kaynakları açısından büyüme teorileri ele alındığında, özellikle içsel büyüme modelleri büyümeyi hedefleyen az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke hükümetleri için önemli politika çıkarımları ortaya koymaktadır.

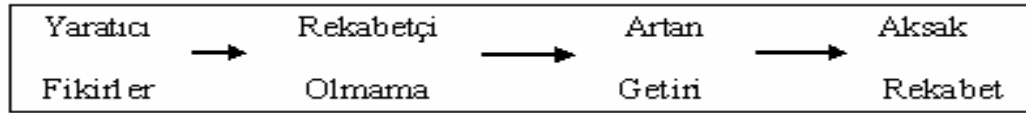
İçsel büyüme yaklaşımının temel unsuru teknoloji kavramıdır. Teknoloji kavramı üretim sürecinde girdilerin çıktıya dönüşme sürecidir. Teknolojik gelişim veri bir girdi demetiyle daha fazla çıktı sağlanmasına olanak tanır. Teknolojik gelişimin motoru yaratıcı fikirlerdir.⁴⁵ Girdi çıktı dönüşüm katsayısını artıran yaratıcı fikirler teknoloji gelişimini doğurmaktadır. Yaratıcı fikirler doğası gereği rekabetçi değildir. Bu türden fikirlerin yaratılması ve üretim sürecinde kullanımı farklı, yeni, homojen olmayan ürünlerin ortaya çıkmasını sağlar. Bu ise aksak rekabet ve artan getiriyi beraberinde getirir. Bu tür fikirlerin doğmasını ve üretim sürecine

⁴⁵ Jones, s. 23

yansımaları güdüleyen işte bu artan getiri olgusudur. Artan getirinin varlığı ve devamı yaratıcı fikirlerin doğup yeşermesine imkan verir. Yaratılan fikirlerin ve yeniliklerin hiçbir sınırlama olmaksızın ve sahibine kesin bir fayda sağlamadan yayılması, rekabetçi olmama doğasını bertaraf etmesi söz konusudur. Bu yüzden bilgi ekonomisinde fikri hakların korunması ve patent düzenlemeleri, yaratıcı fikirlerin iktisadi büyümenin kalıcı motoru olma vasfı açısından çok önemlidir.⁴⁶

Romer (1988) yaratıcı fikirler ve iktisadi büyüme ilişkisini şu şekilde formüle etmektedir:⁴⁷

Şekil 1.5: Yaratıcı Fikirler İktisadi

Neoklasik üretim fonksiyonunda dışsal bir değişken olan teknoloji, içsel büyüme modellerinde müdahale edilebilecek, değiştirilebilecek bir değişken haline gelmektedir. Bazı iktisatçılar üretim artışında girdi miktarından çok teknolojik değişimin belirleyici olduğuna dikkat çekmişlerdir.⁴⁸ Girdilerin (sermaye, emek) niteliksel yönü, verimlilik artışı ile alakalıdır. Emek açısından nitelik beşeri sermaye olarak adlandırılmakta ve sağlık, eğitim gibi konuları içermektedir. Sermayenin niteliği yeni bilgi ve icatlar kısaca yenilikler tarafından geliştirilmektedir.⁴⁹ Yenilikler verimliliği artırır denildiğinde; “yeniliklere yol açan nedir?” sorusu gündeme gelir. Bu konuda iktisatçıların üzerinde durduğu nokta Ar-Ge harcamalarıdır. Diğer yandan Ar-Ge harcamaları sermaye stokundaki artışlar üzerinde geçici artışlar yaratabileceği gibi verimlilik ve teknolojik değişim getiren bir etki yaratarak dolaylı olarak sürekli bir artışa da neden olmaktadır. Bu nedenle Baskin yenilik ve yatırımların verimlilik büyümesinde temel belirleyici olduğunu ve vergi politikasının uzun dönemli büyüme oranına etkisinin anlaşılmasında bu politikaların

⁴⁶ Jones, s. 23.

⁴⁷ Jones, s. 44

⁴⁸ “Country Conditions Investment Climate”, Political Risk Service Group, 2003

⁴⁹ Richard G. Lipsey, Peter O. Steiner, Douglas D. Purvis, Macroeconomics, Harper & Row, Publishers Newyork, 1988, s. 359

yatırım ve yeniliklerle beraber teknolojik değişimlere etkisinin önemli olduğunu söylemektedir.⁵⁰

Teknolojik gelişmeyi ekonomik sürecin içine dahil eden içsel büyüme teorileri teknolojik gelişmeyi motive eden unsur açısından iki ana grupta değerlendirilebilir. Bunlardan birincisinde, Romer (1986) modelinde olduğu gibi, teknolojik gelişmenin birim maliyetlerin düşmesi şeklinde tezahür ettiği ve üretim ve yatırım sürecinde “gayri ihtiyari” ortaya çıktığı söylenebilir. Daha önce de bahsedildiği gibi bu aslında Arrow tarafından önerilen “yaparak öğrenme” sürecinin pozitif dışsallık yoluyla üretim fonksiyonuna dahil edilmesiyle sağlanmaktadır.⁵¹

Helpman, Stokey, Lucas gibi iktisatçıların, üzerinde çalıştıkları “ikinci grup” olarak sınıflayabileceğimiz alt literatürde ise teknolojik gelişmeyi sağlayan fertlerin beşeri sermaye yatırımı yapma (eğitim) ve /veya şirketlerin Ar-Ge yaparak yeni ürün ya da process ortaya çıkarma davranışları modele entegre edilmektedir. Dolayısıyla, teknolojik gelişme bilinçli kararlara bina edilmektedir.⁵²

Yaratıcı fikirler ve yeniliklerin teknolojik gelişimin ve dolayısıyla iktisadi büyümede kalıcı artışların kaynağı olduğu değerlendirmesi, yaratıcı fikirler ve yenilikleri koruma çabasını ve bununla ilgili düzenlemeleri gündeme getirmektedir.⁵³ Verimliliğin yeniliklerin ve teknolojik gelişmenin bu şekilde bilinçli kararlar üzerine inşa edildiği bir durumda, hükümetlerin benimsedikleri uygun politikalarla iktisadi büyümenin hızlanmasının sağlanması söz konusu olabilecektir. Bu husus yatırım ikliminin iyileştirilmesine yönelik politikalar açısından oldukça önemlidir. İktisadi büyümeyi hızlandırmak için yatırım iklimi ya da büyüme iklimini iyileştirmeyi hedefleyen hükümetler, özellikle içsel büyüme modellerinde büyümenin kaynakları olarak teşhis edilen alanlarda aktif politikalar yürütmek durumundadır.

⁵⁰ “Country Conditions Investment Climate”, 2003

⁵¹ Yülek, s. 3.

⁵² Yülek, s. 3.

⁵³ Jones, s. 5

İçsel büyüme modellerinin ortaya çıkması ile gündeme gelen diğer bir konu; klasik ve neo-klasik yaklaşımlardaki, devleti iktisadi büyüme konusunda aktif biçimde rol almanın dışında tutan yakınsama öngörüsünün tartışmalı hale gelmesidir. Bu yaklaşım, gelişmekte olan ülkeler için kritik bir öneme sahiptir. Yeni teori, gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkelerle aralarındaki farkı kapatabilmek için aktif politikalar gütmeleri gerektiğini ima etmektedir. Bir başka deyişle, bu ülkeler statik mukayeseli üstünlükler teorisi yerine dinamik mukayeseli üstünlükler teorisinin oluşturulmasına önem vermelidirler.⁵⁴

Ele alınan iktisadi büyüme modelleri, özellikle iktisadi büyüme konusunda hükümetlerin aktif rol alma gereğini ima eden içsel büyüme yaklaşımı, iktisadi büyüme konusunda aşağıda belirtilen faktörlerin temel belirleyiciler olduğunu göstermektedir:

- 1) Yatırımlar yani fiziki sermaye stoku artışı,
- 2) Kaynağı, iç ve dış tasarruflardan oluşan sermaye birikimi artışı,
- 3) Temel anlamda eğitim, geniş anlamda sağlık, sosyal güvenlik gibi alanların da dahil edilebildiği insani sermaye artışı,
- 4) Temel kaynağı teknoloji ve yeniliklerden oluşan verimlilik artışı. Teknoloji ve yeniliklerin ana motoru ise Ar-Ge'dir. Yatırımların kendisi de dolaylı olarak verimlilik artışlarını beslemektedir.

İyi bir yatırım ikliminin beklenen sonucu, iktisadi büyümenin hızlanması olduğuna göre, bu faktörler üzerinde olumlu etkiler doğuruyor olması gerekir. Bir başka ifade ile yatırım ikliminin belirleyicisi olan faktörlerin iktisadi büyümenin kaynağı kabul edilen faktörler üzerinde olumlu etkilere sahip olması gerekir ki, yatırım ikliminin iyileştirilmesi bu kaynakları da müspet yönde etkileyerek iktisadi büyümeyi hızlandırsın. Bu çerçevede yatırım ikliminin iyileştirilmesinde vergi politikalarının rolüne ilişkin değerlendirmelerimiz, sözkonusu dört alandaki vergisel düzenlemeler üzerinde yoğunlaşmıştır..

⁵⁴ Yülek, s. 2.

1.1.3. Yatırım Teorileri Çerçevesinde Yatırım Kararı Alma Süreci

Yatırımın belirleyenlerinin neler olduğunun teorik bir yaklaşımla ele alındığı bu bölümde, içsel fonlar teorisine özet bir şekilde yer verilmiş, özellikle bu çalışmanın uygulamalı kısmına referans olan kurumlar vergisi oranı ve vergi teşvikleri kar değişkeni gibi içsel fonlarla ilişkilendirilmiş ve ekonometrik modellemeye temel değişken olarak alınmıştır. Burada ağırlıklı olarak Edgmand'dan(1979) ⁵⁵ yararlanılmıştır.

1.1.3.1 Yatırım Karar Alma Ölçütleri

Makine ve teçhizat yatırımlarında, potansiyel yatırımcılar, aynen portfolyo yatırımcısının tahvil satın alma kararlarında olduğu gibi, yatırımın gelir akımlarının bugünkü değerini hesaplayıp, yatırım projesi maliyeti ile mukayese ederek kararlarını verirler. Ancak yeni yatırımın gelir akımlarının tahmini oldukça güçtür. Bu güçlük ilgili tüm parametrelerin hesap edilmesi veya tahmin edilmesi zorluğundan kaynaklanır.

Bugünkü değer yaklaşımında yatırım karar alma sürecinde piyasa faiz oranları önemli rol oynar. Projenin gelecekte yaratacağı tahmin edilen gelir akımlarının bugünkü değerinin hesabı için faiz oranı kullanılır. Yatırım projesinin bugünkü maliyeti ile yatırımın tamamlanmasından sonra ilave üretim kapasitesi ile yaratılan net gelirin bugünkü değeri yatırım kararı için mukayese edilir. Ancak seçilen faiz oranına bağlı olarak bugünkü değer değişebileceğinden bugünkü değer ve proje maliyeti mukayeseesi karlılık veya zararlılık yönünden tamamen zıt sonuçlar verebilir.

Yatırım karar alma sürecini açıklayan alternatif yaklaşımda piyasa faiz oranı ön plana çıkarılmaktadır. Bugünkü değer yaklaşımında mukayese, gelecekteki gelir akımlarının bugünkü değeri ve proje maliyeti arasında yapılırken, alternatif

⁵⁵ Edgmand, Michael R., "Macroeconomics: Theory and Policy", Prentice-Hall Inc. Englewood Cliffs, N.J. 07632. 1979.

yaklaşımında yatırımın marjinal etkinliği r ve piyasa faiz oranı i arasında yapılmaktadır. Yatırımın marjinal etkinliği r , projenin maliyeti ile projeye bağlı gelecek gelir akımlarının indirgenmiş değerini birbirine eşitleyen faiz oranıdır. Gelecek gelir akımlarının bugünkü değerinin hesabı için genel formül şöyledir:

$$P_V = \frac{P_1}{(1+i)^1} + \frac{P_2}{(1+i)^2} + \dots + \frac{P_n}{(1+i)^n}$$

Yatırımın marjinal etkinliğini hesaplamak için yatırımın maliyeti V ve projenin gelecekteki gelir akımlarına, $P_1, P_2, \dots, P_n$, ilişkin değerleri elde ederiz. Bu değerleri genel formülde yerine koyar ve denklemi r için çözersek, projenin beklenen getiri oranını temsil eden marjinal etkinliğini bulmuş oluruz.

$$V = \frac{P_1}{(1+r)^1} + \frac{P_2}{(1+r)^2} + \dots + \frac{P_n}{(1+r)^n}$$

Yatırımın marjinal etkinliği hesaplandıktan sonra bu oran piyasa faiz oranı ile mukayese edilerek yatırım kararı verilir. Piyasa faiz oranları yatırımın marjinal etkinliğinden daha düşük olduğunda yatırım karlıdır. Bu nedenle iktisat yazınında yatırımların piyasa faiz oranının bir fonksiyonu olduğu sıklıkla söylenir. Dolayısıyla yatırım fonksiyon $I f(i)$ şeklinde yatırımlar ve faiz oranları oranında ters yönlü bir ilişkiyi temsil edecek biçimde gösterilir.

1.1.3.2 Yatırım Teorilerine İlişkin Bir Değerlendirme

Keynes ve Klasik İktisatçılar, yatırımların faiz oranlarının bir fonksiyonu olduğunu varsaydılar. Ancak 1930'ların sonlarından itibaren bu konuda farklı fikirler gelişmeye başladı. Yatırımların faiz oranına duyarsız olduğunu ortaya koyan bazı ampirik bulgular bu fikirlerin gelişmesini hızlandırdı. Dolayısıyla bu konuda alternatif teoriler ortaya çıktı. Yatırım teorileri Egmand'a (1979) göre 3 büyük başlık altında incelenebilir:

i) Yatırımın Hızlandırıcı Teorisi: Bu teori bir ekonomide sermaye stoku ile çıktı düzeyi arasında sabit oran olduğu varsayımına dayalıdır. Belirli bir miktar çıktı ancak belirli bir sermaye miktarı ile elde edilebilir. Matematiksel olarak ifade etmek gerekirse belirli bir zamanda t , sermaye stoku K_t ve çıktı Y_t arasında x gibi sabit bir oran vardır.

$$x = \frac{K_t}{Y_t} \quad \text{veya} \quad K_t = xY_t$$

Bu eşitliğin bir önceki dönemde de $t-1$ geçerli olduğu dikkate alınırsa $K_{t-1} = xY_{t-1}$ eşitliğini yazmak mümkündür. Bu iki eşitlik birbirlerinden çıkartıldığında yatırım fonksiyonu elde edilir:

$$K_t - K_{t-1} = xY_t - xY_{t-1}$$

$$K_t - K_{t-1} = I_t = x(Y_t - Y_{t-1})$$

$$I_t = x\Delta Y_t$$

Bu yatırım denklemine göre çıktı düzeyindeki bir artış daha fazla miktarda yatırımları artıracaktır. Çıktı düzeyindeki değişim, sabit oran varsayımı nedeniyle sermaye stokunda da aynı yönlü değişime neden olmaktadır. Hızlandırıcı teorisinin bu basit biçimine, özellikle intibak süresi yönünden yöneltilen eleştiriler dolayısıyla zaman içinde esnek versiyonu üretilmiştir. Bu yeni versiyonun eskisinden temel farkı sermaye stokunun çıktı düzeyindeki değişime intibakının uzun dönemli bir olgu olmasıdır.

ii) İçsel Fonlar Teorisi: Bu teoriye göre Sermaye stoku, dolayısıyla da yatırımlar, kar düzeyine bağlıdır.⁵⁶ Firmaların yatırımlarının finansmanı için başvurulabilecekleri 4 kategori kaynak vardır: 1) Dağıtılmayan karlar, 2) Amortisman karşılıkları 3) Borçlanma 4) Hisse satışı. Dağıtılmayan karlar ve amortismanlar içsel,

⁵⁶ J.G. Cummins, K.A. Hassett, S.D. Oliner, "Investment Behavior, Observable Expectations and Internal Funds", American Economic Review, V.96, Issue:3, June 2006, P.796-810

borçlanma ve hisse satışı dışsal kaynaklardır. Borçlanma faiz ödemelerinin yol açtığı maliyet ve ayrıca kriz dönemlerinde geri ödeme taahhütlerinin yerine getirilememesi riskleri dolayısıyla, hisse satışı ise kar paylaşımı ve yönetiminde güç kaybı sonuçlarını doğurduğundan, işadamları, yatırımlarını kararlı bir şekilde içsel fonlar olarak tanımlanan dağıtılmayan karlar ve amortismanlarla finanse etmeyi tercih etme eğilimindedir.⁵⁷

Diğer yandan İçsel Fonlar Teorisinin savunucuları esasen hızlandıran teorisinin de paralelinde olarak uzun dönemde yatırımlar ve çıktı düzeyi arasındaki ilişkinin farkındadırlar. Fakat aynı zamanda içsel fonların yatırımların önemli bir belirleyicisi (özellikle durgunluk dönemlerinde) olduğunu vurgulamaktadırlar.

Bu teorik yaklaşım, politika açısından önemli sonuçlar içermektedir. Yatırımları geliştirmeyi hedefleyen politikalar doğrudan doğruya karları olumlu yönde etkileyecek tarzda tasarlandığında en etkili sonucu doğurur. Bu yaklaşımdan hareketle çalışmanın temel amacına uygun olarak belirlenmiş hipotezlere konu olan değişkenler (kurumlar vergisi oranı, vergi teşvikleri) uygulamalı kısımda içsel fonlar kapsamında değerlendirilmiştir. Bu bağlamda GSMH değişkeni içsel fonlarla birlikte hızlandıran değişkeni olarak dikkate alınmıştır.

iii)Yatırımın Neoklasik Teorisi: Bu yaklaşım optimal sermaye birikiminin neoklasik teorisine dayanmaktadır. Bu teoriye göre arzulan sermaye stoku çıktı düzeyi ile sermaye hizmetlerinin çıktı fiyatlarına göre nisbi fiyatı tarafından belirlenir. Sermaye hizmetlerinin fiyatı, sermaye mallarının fiyatı, faiz oranları ve işletme karlarına yönelik vergi uygulamaları tarafından belirlenir. Çıktı düzeyindeki değişim veya sermaye hizmetleri ile çıktının nispi fiyatlarındaki değişim, arzulan sermaye stoku seviyesini dolayısıyla yatırımları etkilemektedir.⁵⁸

⁵⁷ Guy V.G. Stevens, “Internal Funds and The Investment Function”, Southern Economic Journal, Vol.60, No:3, Jan 1994, p.551-563

⁵⁸ R. Eisner and M.I. Nadiri, “Neoclassical Theory of Investment Behavior: A Comment” , The Review of Economics and Statistics, Vol.52, No:2, May 1976, p. 216-222

Hızlandıran teorisinde olduğu gibi, çıktı düzeyi yatırımlar için bir belirleyendir. Dolayısıyla kamu harcamalarındaki artışlar veya kişisel gelir vergisindeki indirimler toplam talebi uyararak çıktı düzeyini uyarır. İçsel fonlar teorisinde olduğu gibi işletme karlarına yönelik vergi uygulamaları önemlidir ancak içsel fonlara etkisi nedeniyle değil sermaye hizmetlerinin fiyatını etkilediği için.⁵⁹

Bu teorinin diğer iki teoriden farkı faiz oranlarının arzulan sermaye stoku için bir belirleyici olması durumudur. Dolayısıyla diğer iki teorinin aksine bu teorik yaklaşımda para politikası faiz oranları aracılığıyla çıktı düzeyi ve yatırımlar içinde etkilidir.

Bu özet yaklaşımlar çerçevesinde çalışmamızın uygulama kısmında özellikle Türkiye’de kurumlar vergisi yasal oranları ve vergi teşvikleri bağlamıyla yatırım karar alma sürecine ilişkin özgün bir model kurulacak ve Türkiye’de yatırım iklimi vergi yönlü olarak analiz edilmeye çalışılacaktır.

1.1.4. İktisadi Büyümenin Kaynakları Konusunda Bazı Ampirik Bulgular

Kibritçioğlu’na (1998) göre neo-klasiklerin yakınsama hipotezinin temel öngörülleri, ampirik büyüme muhasebesi (growth accounting) çalışmalarının gösterdiği gibi, dünya ekonomileriyle ilgili gözlemlere uymamaktadır. Özellikle 20.yy için yapılan Baro (1991) ve ya Romer (1994) gibi bazı incelemelere göre bu dönemde sermaye, işgücü ve sermaye/işgücü oranı artarken, reel faiz hadleri beklendiği kadar azalmamış, sermayenin işgücüne ve hasılaya oranı genelde durgun kalmış, reel ücretler hızla yükselmiş ve ücretlerin toplam hasıla içindeki payı hafifçe yükselmiştir. Yine aynı çalışmalara göre konjoktürel etkilerden arındırılmış reel hasıla, sözü edilen dönemde ABD’de % 3-4 kadar artmış ve bu artışın arkasında sermaye ve işgücü artışından çok teknolojik gelişme yatmıştır.⁶⁰

⁵⁹ D.W. Jorgenson, J.A. Stephenson, “Issues in the Development of the Neoclassical Theory of Investment Behavior”, The Review of Economics and Statistics, Vol.51, No:3, Aug.1969, p.346-353

⁶⁰ Aykut Kibritçioğlu, ‘İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri’, AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Ocak-Aralık 1998, Cilt 53, No. 1-4, s. 207-230.

Mankiw, Romer ve Weil (1992) mutlak yakınsama sürecine ilişkin olarak 1960-1985 dönemini kapsayacak şekilde 98 petrol üreticisi olmayan yoksul ülke, 75 orta gelir düzeyinde ülke ve 22 OECD ülkesinin 1960-1985 dönemindeki kişi başına gelir büyüme oranı ile 1960 yılındaki kişi başına gelir düzeyleri arasındaki korelasyonu sınamışlar ve görece yoksul ülkelerin daha gelişmiş ülkelerin kişi başına gelir düzeylerini yakalayabilecek bir büyüme hızına sahip olmadıkları sonucuna ulaşmışlardır. Benzer biçimde Barro (1991)'e göre gerçekte sadece koşullu yakınsama ortaya çıkmaktadır. Yani kişi başına gelir düzeylerinin uluslararası düzeydeki yaklaşması ancak benzer kurumsal koşullara sahip ülke grupları içinde gerçekleşmektedir.⁶¹

Nakamura (2001) tarafından yapılan çalışmada 1965-1990 dönemi için elli ülkeye ait yıllık veriler kullanılarak ampirik olarak β -yakınsamasının yeniden gözden geçirilmesi için bir yöntem geliştirilmiştir. Bu çalışmada ülke örnekleri ve üretim fonksiyonundan elde edilen tahminler kullanılarak yakınsama süreci tahmin edilmiştir. İlk aşamada üretim fonksiyonu tahminleri ve iktisadi büyüme aşamalarına göre ülke örnekleri oluşturulmuş ve ülkeler üç alt örneğe bölünmüştür. Bunlardan birincisi yüksek başlangıç gelirin sahip alt örnek, ikincisi düşük başlangıç geliri ve yüksek büyüme oranına sahip alt örnek ve üçüncüsü düşük başlangıç gelirin ve düşük büyüme oranına sahip alt örnektir. İkinci aşamada ise her bir alt örnek için yakınsama süreci tahmin edilmiştir. Bu üç alt örneğin ampirik bulgularındaki farkların nedenleri araştırılmıştır ve gelişmiş ülkelere üretim teknolojisinin yerleşmesinde bir zaman gecikmesinin olduğu bulunmuştur. Buna ek olarak söz konusu ülkeler arasında üretim teknolojilerinde farklar olduğu vurgulanmıştır.⁶²

Durlauf, Kourtellos ve Minkin (2001), 1960-1985 dönemi için 98 ülkede çeşitli tasarruf ve büyüme oranlarını hesaplamıştır. Yaptıkları çalışmada ülke özelliklerine göre hesaplanan Solow büyüme modelinin ampirik analizini

⁶¹ Kibritçioğlu, s. 207-230.

⁶² Hideki Nakamura, "An Empirical Reexamination of the Solow Growth Model", **Journal of the Japanese and International Economies**, Vol. 15, May 2001, s. 339.

genellemektedirler. Bu genelleme sonucunda ülkelerin tümünün benzer toplam üretim fonksiyonlarına sahip olduğu varsayımı ile yapılan ampirik büyüme çalışmalarının yanıltıcı sonuçlar verdiği bunun yerine ülke özelliklerini göz önünde bulunduran yerel toplam üretim fonksiyonlarının kullanılmasının gerektiği vurgulanmıştır. Bu açıdan yerel Solow modeli, ülkeler için geleneksel olarak kullanılan modelden daha iyi sonuçlar vermiştir diğer bir ifadeyle ülkeler için tek bir toplam üretim fonksiyonunun kullanılması doğru sonuçlar vermemiştir.⁶³

Sebastian (2000), ülke kesiti verilerinden yararlanarak teknolojik yenilik ve taklit teknolojinin ölçeksiz büyüme modelinin geçiş dinamiklerini tahmin etmeye çalışmıştır. Ulaştığı sonuçlara göre neo-klasik büyüme modeline benzemeyen bir yapı ortaya çıkmış ve Ar-Ge temelli büyüme modelinin geçiş dinamiklerinin elde edilebilir olduğu bulunmuştur. Ölçeksiz Ar-Ge temelli büyüme modelinin, ülkelerin ekonomik gelişme oranlarındaki farklılıkları açıklamada neo-klasik büyüme modelinden daha üstün olduğu görülmüştür. Teknoloji kopyalanması ve yenilik yaratma, makul faiz oranlarında, tüketim ve beşeri sermaye paylaşımlarıyla hızlı yakınsamaya izin veren ekstra büyüme lokomotif etkisi sağlamaktadır.⁶⁴

Delong ve Summers (2001), özel yatırım harcamaları içinde makine ve teçhizat yatırımlarının iktisadi büyümede stratejik öneme sahip faktör olduğunu tespit etmişlerdir. Birleşmiş Milletler ve Penn World Tables verilerini kullanarak makine ve teçhizat yatırımları ile iktisadi büyüme arasında özel yatırımların diğer herhangi bir bileşeninden çok daha güçlü bir ilişki olduğunu ortaya koymuşlardır. Çalışmalarındaki diğer önemli bir tespit de bu ilişkinin nedensel (causal) olduğu yani daha yüksek bir makine teçhizat yatırımından daha yüksek bir iktisadi büyümeye tek yönlü bir etkileşim söz konusudur. Delong ve Summers, Neo-Klasik modelde durağan durum büyüme oranının yatırım oranlarından bağımsız olduğunu oysa ki

⁶³Steven N. Durlauf, Andros Kourtellos ve Artur Minkin, The Local Solow Growth Model, **European Economic Review**, 2001s. 928-940.

⁶⁴Fidel Perez-Sebastian, Transitional Dynamics in an R&D-based Growth Model with Imitation: Comparing its Predictions to the Data, **Journal of Monetary Economics**, Vol. 45, 2000, s. 458.

yatırımların ekonominin farklı durağan-durum büyüme yollarına geçişine neden olarak, büyüme oranını etkileyebileceğini söylemektedir.⁶⁵

İkinci Dünya Savaşında fiziki sermayelerini büyük ölçüde kaybeden Almanya ve Japonya'nın beşeri sermayeleri daha az zarar gördüğü için savaş sonrası hızla kalkınabilmeleri içsel büyüme yaklaşımını (beşeri sermaye modeli) doğrulayan bir kanıt olarak ileri sürülmektedir.⁶⁶

Jorgenson ve Stiroh (1999) araştırmalarında ABD'nin toplam hasıla artışının 1948-1973; 1973-1990 ve 1990-1996 dönemlerinde sırasıyla % 4.02, %2,86 ve %2.36 olduğu, bunların sırasıyla %0.04; %0.20 ve %0.38'ünün enformasyon teknolojisindeki gelişmeden kaynaklandığı sonucuna varmışlardır.⁶⁷

Kelly (1997), 1970-1980 döneminde 73 ülkeyi kapsamına aldığı incelemesinde, sağlık harcamalarının iktisadi büyümeye anlamlı bir katkısı olmadığı sonucuna ulaşmıştır.⁶⁸

Barro yapılan ampirik çalışmalar ışığında beşeri sermayenin büyüme oranı üzerinde çok önemli bir etkiye sahip olduğunu ve kişi başına GSMH'nin başlangıç seviyesi ve ülkenin politikaları baz alınarak, ülke vatandaşlarının okula devam etme süresi daha fazla ise o ülkelerin daha fazla büyüyebileceğini göstermiştir. Çalışmada okullaşma oranı beşeri sermaye için bir emsal değişken olarak kullanılmaktadır. Ancak beşeri sermaye kavramının okula devam süresi kadar, eğitimin kalitesi, etkinliği (gerekli alanlarda gerekli sayıda beşeri eğitimi), ayrıca sağlık hizmetleri, sosyal güvenlik gibi pek çok yönü bulunmaktadır.⁶⁹

Ar-Ge Harcamaları/GSYİH oranı gelişmiş ülkelerde ortalama %1.5-%2 kadarken, gelişen ülkelerde genellikle %0.5'in altındadır. Dünyadaki Ar-Ge

⁶⁵ Erenburg, s. 15

⁶⁶ Demir, s. 7.

⁶⁷ Demir, s. 7.

⁶⁸ Trish Kelly, "Public Expenditures and Growth during the 1980s," *Journal of Development Studies*, Vol. 34, No.1, October 1997: 60-84.

⁶⁹ Dursun, s. 87.

harcamaları toplamının yaklaşık %95'ini gelişmiş ülkeler, %5'ini gelişen ülkeler yapmaktadır. Bu harcamaların büyük bir kısmını gelişmiş ülkelerde özel sektör, gelişen ülkelerde genellikle kamu sektörü finanse etmektedir. Bu farklar gelişmiş ülkeler ve diğer ülkelerde AR-GE faaliyetleri yönünden bu tür faaliyetlerin iktisadi büyüme açısından önemini ortaya koymaktadır.

Nadiri ve Kim'in (1996) araştırmasına göre 1975-1990 döneminde ABD, Japonya ve G.Kore'de emek, sermaye, materyal, Ar-Ge ve teknolojik gelişme arasında toplam faktör verimliliğine (TFP) en büyük katkısı materyal yapmıştır. Emek faktörünün katkısı ABD'de negatif, Japonya'da çok küçük olmuştur. Ar-Ge ve teknolojik gelişmenin toplam katkısı ise ABD'de sermayenin, G. Kore'de emeğin katkısından daha büyük olmuştur.⁷⁰

Tablo 1.3: Toplam Faktör Verimliliğindeki Yüzde Paylar (1975-90 Dönemi)

	ABD	Japonya	Güney Kore
Emek	-0.08	0,04	0,56
Sermaye	0,49	0,85	1,65
Materyal	1,54	2,22	5,54
Ar-Ge	0,24	0,30	0,13
Teknolojik Gelişme	0,34	0,38	0,45

Kaynak: Sengupta, 1999, Aktaran: Demir, 2002, s.7.

Enos ve Park'ın araştırmasına göre 1948-1969 döneminde ABD'de büyümeye en büyük katkısı teknolojik gelişme, 1963-1982 döneminde Güney Kore'de emek, 1953-1972 döneminde Japonya'da sermaye faktörü yapmıştır. Japonya'daki teknolojik gelişmenin katkısı sermayenin katkısına oldukça yakın çıkmıştır.⁷¹

⁷⁰ Demir, s. 45

⁷¹ Demir, s. 7.

Tablo 1.4: ABD, Güney Kore ve Japonya’da Büyümenin Kaynakları (%)

	ABD	Güney Kore	Japonya
	(1948-1969)	(1969-1982)	(1953-1972)
Emek	22,0	35,8	17,1
Sermaye	19,8	21,4	23,8
Ölçek Ekonomiler	10,5	18,0	22,0
Teknolojik Gelişme	29,8	11,8	22,4
Hesap Hataları	17,9	13,0	14,7
Toplam	100	100	100

Kaynak: Sengupta, 1999, Aktaran: Demir, 2002, s.11.

Ülkelerin Kamu Eğitim Harcamaları/GSMH oranı, ilgili yaş grubunda orta kademe okula kayıt olma oranı, okulda geçen ortalama yıl sayısı, bin kişi başına düşen kişisel bilgisayar sayısı ve milyon kişi başına düşen Ar-Ge’de çalışan bilim adamı ve mühendis sayısı ile kişi başına gelir düzeyi arasında bir paralellik vardır. Bu göstergeler birlikte ne kadar yüksekse kişi başına gelirden o kadar yüksek olmaktadır. Milyon kişi başına Ar-Ge’de çalışan bilim adamı ve mühendis sayısının yüksek olması dolayısıyla Rusya ekonomisinin yakın gelecekte güçlü bir ekonomik performans göstermesi beklenmektedir.⁷²

Psacharopoulos(1981), Kolombiya üzerinde yaptığı araştırmada Afrika, Asya ve Latin Amerika ülkeleri gibi az gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerde, ilköğretim okullaşma oranı üzerindeki yatırımların sosyal getirisinin çok daha yüksek olduğunu, bunu ortaöğretim okullaşma oranının getirisinin izlediğini öne sürmüştür.⁷³

Doğan ve Bozkurt (2005) Türkiye için yaptıkları eş bütünleşme analizinde, yüksek öğretim ve lise okullaşma oranı ile kişi başına düşen milli gelir arasında uzun dönemli ilişkiye rastlamışlardır. Ayrıca, hata düzeltme modeli ile araştırılan nedensellik ilişkisine göre, sözü edilen değişkenler arasında karşılıklı nedensel ilişki

⁷² Demir, s. 8.

⁷³ Seyhun Doğan ve Hilal Y. Bozkurt, “Eğitim-İktisadi Büyüme İlişkisi ve Türkiye İçin Kointegrasyon Analizi”,2000, <http://www.bilgiyönetimi.org/cm/pages/yazArk.php?>, 02.05.2005, s. 3.

gözlenmiştir. Granger nedensellik testine göre, sadece kişi başına düşen milli gelir ilköğretim okullaşma oranı üzerinde nedensel etkiye sahiptir.⁷⁴

Tablo 1.5: Seçilmiş Bazı Verilerle Ülkelerarası Karşılaştırma

	Kamu Eğitim Harc./ GSMH (%) (1997)	İlgili Yaşta Orta Kademe Okula kayıt Oranı (%) (1997)	Okulda Geçen Ortalama Yıl Sayısı: Erkek Kadın (1997)		Bin Kişi Başına Kişisel Bilgisayar S. (1998)	Milyon Kişi Başına Ar-Ge Çalışanı: Bilim adamı Mühendis ^a	Kişi Başına GSMH (USD \$) (1999)
ABD	5,4	96	16	16	458,6	3676	30600
Japonya	3,6	100	14	14	237,2	4909	32230
Almanya	4,8	95	16	16	304,7	2837	25350
Fransa	6	99	15	16	207,8	2659	23480
İngiltere	5,3	92	16	17	263	2448	22640
Kore Cum.	3,7	100	15	14	156,8	2193	8490
Malezya	4,9	64	—	—	58,6	93	3400
Türkiye	2,2	58	11	9	23,2	291	2900
Pakistan	2,7	—	—	—	3,9	72	470
Rusya	3,5	88	—	—	40,6	3587	2270
Çin	2,3	70	—	—	8,9	454	780
Hindistan	3,2	60	—	—	2,7	149	450
Dünya Ort.	4,8	68	—	—	70,6	—	4890
Düşük Gelirli	3,3	51	—	—	3,2	—	410
Orta Gelirli	4,8	71	—	—	22,9	668	2000
Yüksek Gelirli	5,4	96	—	—	311,2	3166	25730

Kaynak: World Bank, 2001: 274-5, 310-1. Aktaran Demir, s. 18.

^a1987-97 Döneminde veri bulunan en son yılın göstergesi.

^b1980 yılının göstergesi.

Summers ve Heston, 73 ülkenin verilerini kullanarak yaptıkları çalışmada beşeri sermayenin (okullaşma oranı emsal değişken alınarak) iktisadi büyüme oranı üzerinde, fiziki sermaye ile aynı yönde pozitif etkiye sahip olduğunu göstermiştir.⁷⁵

Terleckj'in (1960) çalışması endüstrilerin toplam faktör verimliliklerinin büyümesiyle, Araştırma-Geliştirme (Ar-Ge) yoğunlukları arasında kuvvetli bir ilişki

⁷⁴ Doğan ve Bozkurt, s. 7.

⁷⁵ Dursun, s. 86

olduğunu göstermektedir. Kenneth Arrow'ın (1962) çalışması da “yaparak öğrenme” olgusunu öne çıkararak, çıraklık uygulamasına bağlı artan getirilerin olabileceğini öne sürmektedir.⁷⁶

Baro (1991), 1960-1985 yılları arasında 98 ülkeyi içeren ampirik çalışmada, kişi başına GSMH'daki büyüme oranlarının politik istikrarla pozitif, piyasa bozulmalarıyla ve GSMH'daki kamu tüketim harcamalarının payı ile negatif bir ilişkide olduğu sonucuna ulaşmaktadır. Kamu yatırım harcamalarının etkisi ise belirsiz bulunmuştur.⁷⁷

Şimşek (2003) kamu harcamaları ile iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi konu alan iki önemli yaklaşım olarak Wagner'in ve Keynes'in hipotezlerini ele almaktadır. GSMH'dan kamu harcamalarına doğru bir nedensellik ilişkisi olduğunu ileri süren düşünce Wagner'in hipotezinin esasını oluşturmaktadır. Buna karşılık Keynes'in Teorisi de, kamu harcamalarının GSMH'yi pozitif olarak etkilediğini belirtmektedir. Şimşek'in çalışma sonuçlarına göre Türkiye'de kamu harcamalarından GSMH ya ve ondan da tekrar kamu harcamalarına doğru çift yönlü işleyen bir nedensellik ilişkisinin varlığını ortaya koymaktadır. Yani bulgular, Wagner'in ve Keynes'in hipotezlerinin her ikisini de desteklemektedir. Fakat GSMH' nin kamu harcamaları üzerindeki etkisi, diğerinden daha güçlüdür.⁷⁸

Borensztein, De Gregoris ve Lee (1998), 1970-1989 arası 69 gelişmekte olan ülkeyi kapsayan çalışmada, yabancı yatırımların yerel yatırımlara göre büyüme üzerinde daha çok etkisinin bulunduğu, ancak yabancı yatırımların daha yüksek verimliliğinin, ülkedeki ileri teknolojiyi emebilecek minimum bir beşeri sermaye eşiğine sahip olması şartıyla ortaya çıkabileceği sonucuna ulaşmıştır.⁷⁹

⁷⁶ Dursun, s. 5.

⁷⁷ Dursun, s. 5

⁷⁸ Muammer Şimşek, “Türkiye’de Farklı Kamu Harcama Kategorilerinin Özel Yatırımlara Etkileri, 1970-2002”, **Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt:4, Sayı:2, Sivas, 2003,s.1-20.

⁷⁹ Karacuka, s. 6

Karacuka (2001) 1970-1990 döneminde 32 ülkeyi incelediği zaman serisi analizinde, OECD ülkelerinde doğrudan yabancı yatırımlar ve sermaye birikimi ile büyüme oranları arasında doğrusal bir ilişki bulamamıştır; ancak OECD ülkeleri dışındaki grupta böyle bir ilişki genel olarak mevcuttur.⁸⁰

Bende-Nabende ve Ford (1997), 1959-1995 yıllarını kapsayan bir eşanlı model oluşturarak Tayvan'daki iktisadi büyümenin ne ölçüde hükümet politikalarından ve doğrudan yabancı yatırımlardan etkilendiğini incelemeye yönelik çalışmalar yapmışlardır. Denklem sisteminde, hasıla, doğrudan yabancı yatırımlar, sermaye stoku, işgücü, dış ticarete açıklık, teknoloji transferi, tasarruflar, refah düzeyi ve beşeri sermaye içsel değişkenler olarak yer almaktadır. Kamu harcamaları ve çeşitli politika değişkenleri ise dışsal değişkenler olarak modelde yer almaktadır.⁸¹

Demir (2002), 1981-1997 döneminde reel GSYİH, reel sabit sermaye ve istihdam düzeyindeki bir önceki yıla göre artış oranları esas alınarak (OECD, 1998) ABD, Japonya, Almanya, Fransa, İtalya, İngiltere, Kore, Türkiye, ve OECD ortalamasına ilişkin $y = \alpha + \alpha k + \beta l$ (denklemdaki y bir önceki yıla göre GSYİH artış oranı, yani büyüme oranı, a sermaye ve emek faktörü dışında büyümeyi etkileyen diğer tüm faktörler (özellikle bilgi, beşeri sermaye ve teknoloji), k bir önceki yıla göre sabit sermaye stokundaki reel artış, l bir önceki yıla göre istihdamdaki artıştır. α sermaye, β emek girdisinin katsayılarıdır.) biçimindeki büyüme fonksiyonlarının ilgili dönem verileri kullanarak yaptığı regresyon sonuçlarına göre çalışmaya dahil edilen bütün ekonomilerde büyüme oranı ile sermaye stokundaki bir önceki yıla göre artış oranı ve sabit değer (bilgi, beşeri sermaye, teknoloji) arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır. Dünyanın en büyük ilk üç ekonomisi olan ABD, Japonya ve Almanya'nın büyüme oranları ile emek girdisindeki bir önceki yıla göre artış oranı arasında da aynı şekilde anlamlı ve pozitif bir ilişki vardır. Diğer ekonomilerin büyüme oranları ile emek girdilerinin bir önceki yıla göre artış oranları arasındaki ilişki pek anlamlı görünmemektedir. ABD, Japonya, Fransa ve İngiltere'de emek

⁸⁰ Karakuca, s. 6.

⁸¹ A. Bende-Nabende, J.L Ford, FDI, Policy Adjustment and Edogenous Growth: Multiplier Effects From a Small Dynamic Model for Taiwan 1959-1995, Department of Economics, University of Birmingham, 2000, Discussion Papers with number 97-19.

girdisinin katsayısı sermaye girdisinin katsayısından daha büyük, diğerlerinde ise daha küçüktür. ABD dışındaki diğer ekonomilerde sabit değer, sermaye ve emek girdilerinin katsayıları toplamından daha büyüktür.⁸²

Lau (1996) tarafından yapılan bir başka araştırmada, sermaye (beşeri sermaye dahil), emek ve teknolojik gelişmenin büyümeye katkıları, 1948-1990 döneminde sırasıyla, ABD’de %31, %31, %36; 1957-1990 döneminde İngiltere’de %46, %4, %49 ve Japonya’da %49, %6, %45 olmuştur. Buna göre, İngiltere ve Japonya’da büyümenin yaklaşık yarısı teknolojik gelişmeden kaynaklanmıştır.⁸³

Temple (1999), 1968-1985 dönemine ait büyüme oranlarının bağımlı değişken, fiziki sermaye, işgücü ve ortalama eğitim yılı artış oranlarının bağımsız değişken olduğu bir regresyon analizi yapmış ve bu analizde ortalama eğitim yılı artış oranlarının büyümeye katkısını diğer iki bağımsız değişkenin katkısından daha küçük bulmuştur: 78 ülkeli veri setinde 0.063; 72i ülkeli veri setinde 0.111; 68 ülkeli veri setinde 0.107 ve 64 ülkeli veri setinde ise 0.165. Buradan, büyüme ile beşeri sermaye birikimi arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu ve bu ilişkinin bazı özellikli ülke gruplarında daha kuvvetli olduğu sonucuna varmıştır.⁸⁴

Rodriguez-Pose (1999) tarafından yapılan araştırmada, yenilik eğilimli toplumların Ar-Ge yatırımları ile ekonomik aktiviteleri arasında kuvvetli bir bağ olduğu; yenilik karşıtı toplumların ise, Ar-Ge ile ekonomik aktivite arasındaki geri beslemeyi zayıflatan bir filtre görevi gördüğü, Ar-Ge’den ekonomik aktiviteye, ekonomik aktiviteden de Ar-Ge’ye yeterli geri besleme olmayışının büyümeyi olumsuz etkilediği sonucuna varılmıştır.⁸⁵

⁸² Osman Demir, “Durgun Durum Büyümeden İçsel Büyümeye”, **İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1, 2002, s.9.

⁸³ J.Lau Lawrence, “The Sources of Long Term Economic Growth: Observations from the Experience of Developed and Developing Countries” in *The Mosaic of Economic Growth*, R. Landau, T. Taylor and G. Wrigths (eds), Stanford: Stanford University Pres, 1996

⁸⁴ Jonathan Temple “A Positive Effect of Human Capital on Growth”, *Economic Letters* 65, Elsevier Science; 1999, s. 131-134

⁸⁵ Andres Rodriguez-Pose, “Innovation Prone and Innovation Averse Societies: Economic Performance in Europe”, **Growth and Change**, Vol. 30, Winter 1999, s. 75-105.

1.2. YATIRIM İKLİMİ VE İKTİSADİ BÜYÜME

Yatırım iklimi, gelişmekte olan ülke ekonomilerinin özellikle doğrudan yabancı yatırımcılar açısından değerlendirilmesinde yakın dönemde sık kullanılan bir kavram olmuştur. İyi bir yatırım ikliminin nihai çıktısı, daha fazla yatırım ve dolayısıyla iktisadi büyümenin hızlanmasıdır. Ancak konu sadece firmaları daha fazla yatırım yapmaya teşvik etme değildir. Ülkedeki makroekonomi, politika, hukuki sistem, yargı, idare, güvenlik, altyapı, finansal imkanlar gibi alanlardaki koşulların, önceki bölümlerde üretim-tüketim döngüsü olarak isimlendirdiğimiz iktisadi büyümeyi doğuran mekanizmanın tüm unsurlarını harekete geçirecek biçimde ortaya çıkması gerekmektedir. Bu bölümde yatırım iklimi kavramı ile ifade edilen bu koşulların neler olduğu tespit edilmeye çalışılmıştır.

1.2.1. Yatırım İkliminin Tanımlanma Sorunu

Yoksulluğun, işsizliğin önlenmesi ve birey refahının artırılması için bir araç olan iktisadi büyümenin gerektirdiği kaynakların sağlanması ve gelişimi için uygun bir ortam yaratılması, hükümetlerin temel ekonomik görevidir. Söz konusu uygun ortam kavramı, günümüzde yatırım iklimi veya iş iklimi olarak iktisat literatürüne yeni girmiş bir kavramdır. Yatırım iklimi kavramı, bir müteşebbis için bir ülkede ya da bölgede yatırım yapmayı rasyonel ya da karlı kılan bütün unsurları içerdiğinden, sadece yatırımlarla alakalı olmayıp, yatırımları da bir sonuç olarak içine alan daha geniş bir kavram olarak, makro yaklaşımda iktisadi büyümeyi, mikro yaklaşımda daha fazla mal ve hizmet üretmeyi doğuran ortam olarak ifade edilebilir.

Yatırım iklimi kavramının hem yabancı yatırımcıları hem de yurtiçinde yerleşik yatırımcıları ilgilendiren boyutu vardır. Yatırım ikliminin iyileştirilmesi en başta ülke içinde iktisadi büyüme için mevcut olan kaynakların harekete geçirilmesi sonucunu doğurarak büyümeyi hızlandırmaktadır. Bunun yanında ülke içinde sermaye birikimi teknoloji gibi yeterli düzeyde olmayan kaynakların DYY vasıtası ile ülke dışından gelmesi sağlanabilmektedir. Özellikle güvenlik istikrar gibi yatırım iklimini değerlendirmede kullanılan bazı ölçütler yabancı yatırımcılar açısından çok

önemli olduğundan; bir ülkenin yatırım iklimi ile ilgili değerlendirmeler genellikle yabancı yatırımcılara yönelik raporlarda karşımıza çıkar. Uluslararası mal ve sermaye hareketlerinin günümüzde vardığı boyut DYY'ları özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından giderek daha da önemli hale getirmiştir. O bakımdan yabancı yatırımcılar açısından ülkenin yatırım ikliminin görünümü iktisadi büyüme açısından önem arz etmektedir. Yatırım yapmak başta yer seçimi olmak üzere bir tercihler bütünüdür ve hedef en karlı seçimi yapmaktır. Yerleşik yatırımcılar açısından da eğer iyi bir yatırım iklimi yoksa başka bir ülkeyi seçmek olasıdır. O bakımdan ülkedeki yatırımları yabancı yatırımcılar açısından karlı kılan şartlar yerleşik girişimciler açısından da geçerlidir. Sonuç olarak şunu ifade etmek mümkündür; DYY'lere yönelik ülke değerlendirmeleri esasen o ülkenin genel olarak yatırım ikliminin görünümünü ortaya koyar.

Yatırım ikliminin tanımı konusunda aşağıda bazı çalışmalara yer verilmiştir. Bu yaklaşımlarla hangi faktörlerin yatırım iklimini betimlediği ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1.2.1.1. Yatırım İklimine Dünya Bankası Yaklaşımı

Dünya Bankası yakın zamanda büyüme ve verimliliğin belirleyicilerinin daha açık anlaşılabilmesi için iki çalışma başlatmıştır. Bunlardan birincisi; Yatırım İklimi Araştırmaları olup 2001 yılında başlatılmıştır. Yatırım iklimi anketleri 1999 yılında yapılan Dünya İş Ortamı Araştırması üzerine inşa edilmiş olup, toplamda 4.8 milyon kişiyi istihdam eden elli üç ülkeden 26000'den fazla firmayı kapsamaktadır. Araştırma kapsamında firmaların, gözetim, düzenleme, vergileme, finans, altyapı ve işgücü konularında karşılaştıkları zorluklarla ya da sınırlandırmalarla ilgili değerlendirmeleri alınmaktadır. Araştırmada aynı zamanda firma performansıyla alakalı olabilecek objektif veriler de toplanarak, bu verilerin verimlilik, yatırım kararları ve istihdam kararlarına etkileri anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Dünya Bankasının ikinci araştırması; 130 ülkeyi kapsayan ve varsayımsal bir firma ve işlemler için faaliyette bulunma (iş yapma), maliyetlerini uzmanların

(avukat, müşavir) görüşleri çerçevesinde hesapladığı “doing business” (iş yapma) projesidir. Bu maliyetin içerdiği bilgi, işe başlama için sicile kaydolma, sözleşmelerin icra gücü, işgücü düzenlemelerini kapsayan değişik düzenleme alanlarında uygulama maliyetlerini ve zamanı göstermektedir.

Dünya Bankası Yatırım İklimi Raporu’nda yatırım iklimi kavramının merkezinde firmalar açısından karlılığın belirleyicisi olan maliyetler, riskler ve rekabet engelleri yer almaktadır. Bu üç faktöre etki eden tüm faktörler bir ülkenin yatırım iklimini tanımlamaktadır. İyi bir yatırım ikliminin özel sektör yatırımlarının miktar ve verimliliğinin artmasına, bunun da iktisadi büyümeye ve nihayetinde işsizlik ve yoksulluğun azaltılmasına hizmet etmesi beklenir.

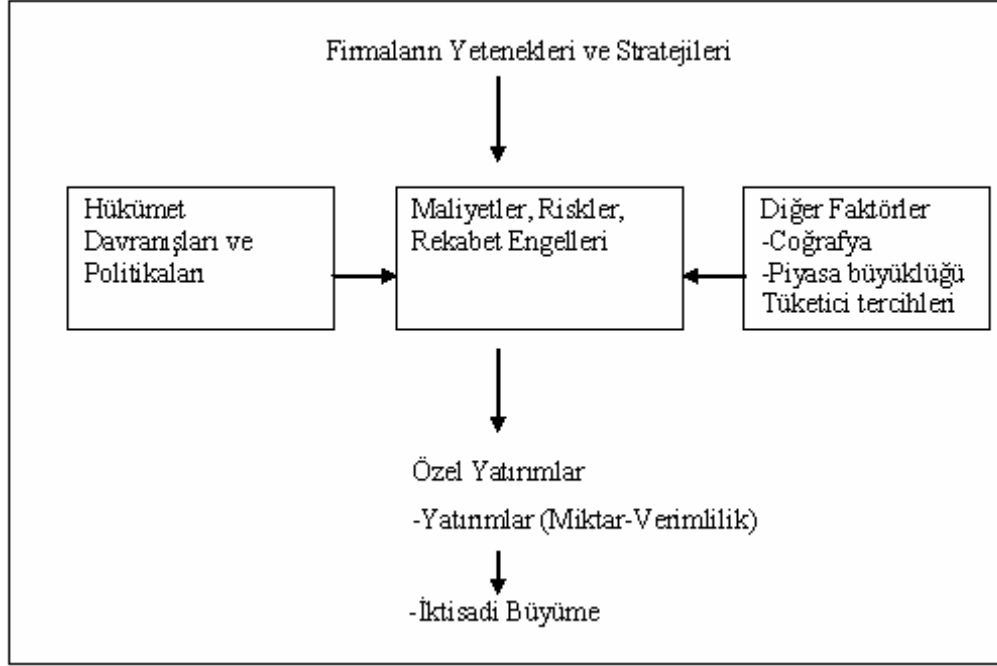
Yatırımların miktarı ve verimliliği iktisadi büyüme ve yoksulluğun azalmasına katkıda bulunmaktadır. Günümüzde yatırımların büyük bölümü özel sektör yatırımlarından oluşmaktadır. Yatırım iklimi, firmaların verimli yatırım yapmaları, istihdam yaratmaları ve genişlemeleri yönündeki güdülerini ve fırsatlarını şekillendiren yerleşim yerine özgü faktörler setidir. Firmaların yatırım kararlarındaki temel motivasyon kar arayışıdır. (Raporda firma kavramı, büyüklüğü, faaliyeti ve formal yasal statüsü fark etmeksizin bireylerden çok uluslu şirketlere kadar tüm ekonomik birimleri kapsayacak tarzda kullanmıştır.) Karlılık ise maliyetler, riskler ve fırsatlarla alakalı rekabet engelleri tarafından belirlenir.⁸⁶

Maliyetler ve riskler karlılığın doğrudan belirleyicisi olmakla birlikte günümüzde karlılık için sadece maliyet ve risk boyutunun yeterli olmadığı iyice belirginlik kazanmıştır. Tekstilden elektroniğe, gıdadan dayanıklı tüketim mallarına her üründe pazarlama ve satış kabiliyeti açısından fiyat avantajından ziyade marka, kalite, yenilik ve teknoloji daha önemli konular haline gelmiştir. Dolayısıyla maliyetlerin ve risklerin azaltılmasının yanı sıra aynı zamanda rekabet engellerinin azaltılması fırsatların yayılmasına, yeniliklerin gelişmesine ve verimlilik

⁸⁶ Dünya Bankası, 2005, s. 4

gelişimlerinin yararlarının işçiler ve tüketiciler tarafından da paylaşılabilmemesine olanak sağlar.⁸⁷

Şekil 1.6: Yatırım İklimi

Kaynak: Dünya Bankası, 2005

Dünya Bankası Yatırım İklimi Raporunda özel yatırımların miktarının ve verimliliğinin belirlendiği yatırım iklimi Şekil 1.6'da verilmektedir.

Şekilde görüldüğü üzere özel yatırımların miktar ve verimliliği belirleyen maliyetler, riskler ve rekabet engelleri ve bu faktörleri etkileyen bir tarafta hükümet davranışları ve politikaları, diğer tarafta coğrafya, piyasa büyüklüğü ve tüketici tercihleri gibi diğer faktörler yatırım iklimi kavramının unsurlarını oluşturmaktadır.

Yatırım ikliminin piyasa büyüklüğü ve coğrafya gibi bazı unsurlarını hükümetlerin değiştirme şansları yoktur ancak diğer unsurlar üzerinde önemli etkiler

⁸⁷ Y.a.g.e., s. 5

yaratılabilir.⁸⁸ Hükümetlerin yatırım iklimini iyileştirmeye yönelik dört temel politika alanı mevcut olup ilgili bölümde bu alanlara değinilmiştir.

1.2.1.2. Yatırım İklimini Açıklayan Diğer Bazı Yaklaşımlar

Dabson, Rist ve Shcheweke (1996) çoğunlukla yatırım iklimi kavramının vergi kesintileri, engellerin kaldırılması ve özellikle istihdam ve çevre düzenlemeleri ile eşanlamlı hale geldiğini ifade etmektedir. Bu tanımlama, Dünya Bankasının benimsediği tanıma yakın unsurlar içermektedir.⁸⁹

Stern (2001)'e göre gelişmekte olan ülkelerde yatırımların niteliği ve niceliği yatırımların getiri beklentilerine ve bu getirilerdeki belirsizlik derecesine bağlıdır. Bu beklentileri şekillendiren birbiriyle ilintili üç faktör şunlardır:⁹⁰

- 1) Makro ekonomik durum,
- 2) Yönetim - Gözetim (Governance),
- 3) Altyapı.

Makroekonomik Hususlar: Ekonomik ve politik istikrar, yabancı yatırım ve dış ticarete yönelik politikalar. Stern (2001)'e göre gelişmekte olan ülkelerde makroekonomik reformlarla işe başlanmalıdır ancak ülke kurumsal ve altyapısal konularda ilerlemezse makro reformların yarattığı büyüme gittikçe tükenecektir.

Gözetim: Ülkeler firmaları bir şekilde düzenleme ihtiyacı hisseder. İşten çıkarma, güvenlik, kirlilik, tekeli uygulamalar düzenleme ihtiyacı duyulan konular arasındadır. Buradaki problem, düzenlemenin yapısı, boyutu, etkinliği, şeffaflığı, düzenlemeye bağlı yolsuzluklardır. Yoğun bir düzenlemenin olduğu kapalı ekonomilerde, aynı ürünü üreten firmalar arasında büyük verimlilik farklarının

⁸⁸Dünya Bankası, 2005, s. 1.

⁸⁹ Brian Dabson, Carl Rist, William Schweke, "Business Climate and The Role Of Development Incentives", Published by the Minneapolis Fed for "The Economic War Among the States" a conference held in Washington, D.C., May 21-22, 1996, s. 1.

⁹⁰ Nicholas Stern, "Building a Climate for Investment, Growth and Poverty Reduction in India", **The Export-Import Bank of India**, March 2001, s. 55.

olması yaygın bir özelliktir. Eğer düzenlemeler, işgücünü (çalışan sayısını) yeniden şekillendirmeden, piyasaya giriş-çıkıştan alıkoyarsa, küreselleşmenin yararları ciddi biçimde sınırlanmış olur.

Altyapı: Enerji, ulaşım ,haberleşme, limanlar, karayolları gibi yatırımlardır.

Dolar, Driemeier v.d. (2003)' de bir bölgeye ya da ülkeye gelen yatırımları şekillendiren faktörleri üç geniş kategoride toplamaktadır.⁹¹

Makro ve Politik Faktörler: Bu kategoride makroekonomik, mali, parasal politikalar, döviz kuru politikaları ve politik istikrar konuları yer almaktadır.

Ülkenin Düzenleyici Çerçevesinin Etkinliği: Bu kategoride piyasaya giriş ve çıkışlar, emek piyasası ve kullanılan işgücünün esnekliği, finansman ve vergilemenin şeffaflığı ve etkinliği, çevre, güvenlik, sağlık ve diğer kamu yararını ilgilendiren düzenlemelerin etkinliği konuları yer almaktadır.

Mevcut Fiziksel ve Finansal Altyapının Miktarı ve Kalitesi: Enerji, ulaşım, haberleşme, banka ve finans, vasıflı işgücü ve teknoloji varlığı bu kategoride değerlendirilebilir. Girişimciler problemleri ve sıkıntıları konusunda anketlerde genelde enerji güvenilirliği, ulaşım zamanı ve maliyeti, finans kaynaklarına erişim ve etkinlik, vasıflı işçilerden yoksunluk, ileri teknolojilere ulaşım zorluğu gibi rekabetçiliğin ve karlılığın anahtar belirleyicileri olan altyapı konularına yer vermektedir. Görüldüğü gibi Stern ve Dolar, Driemeier, Shi, Wallsten, Wang ve Xu çalışmalarında yatırım ikliminin tanımı konusunda hemen hemen aynı faktörlerden bahsetmektedir.

İktisadi büyüme açısından önemli olan ve yatırım iklimi ile ilişkilendirilebilecek diğer bir kavram kurumsal çerçevedir. Örneğin North (1990) iktisadi büyüme açısından kurumsal çerçevenin önemine işaret etmektedir. Kurumsal çerçeve ya da kurumsal altyapı, bir ülkenin yatırım ikliminin en önemli unsurudur

⁹¹ D. Dolar vd., "Improving the Investment Climate in China", 2005, s. 56

denilebilir. Kurumsal çerçeve içinde ele alınan konular, yatırım iklimi kavramının tanımı içinde yer verilen konular arasındadır. Kurumsal işleyiş, süreçlerin gelişigüzel, kişiden kişiye, hükümetten hükümete değişmek yerine, önceden (yasalarla ve diğer düzenlemelerle) belirlenmiş kurallara göre ve kişilerden bağımsız (gözetim ve denetimden sorumlu mahkemeler, kurullar gibi yasal organlar aracılığıyla) işleyişi olarak ifade edilir. Örneğin; mal edinme ve sahipliği sürdürme konusunun değişmeyen ve herkese uygulanan kurallara bağlanması, bu süreçlerde kurumsal bir işleyişin olduğu anlamına gelir. Aynı şekilde suç ve bunlara ilişkin cezalarda, önceden belirlenmiş ve değişmeyen, herkese uygulanan kuralların olması kurumsal bir işleyişin varlığına işaret eder.

Kurumlar kavramı organizasyonlar anlamında da kullanılmamaktadır. Ampirik çalışmalarda kurumsal çerçeve bir dizi ölçüt ile ölçümlenmeye çalışılmaktadır. Bu ölçütler arasında mülkiyet haklarının durumunu gösteren kurumsal kalite, isyan, darbe, sivil savaşlar konusunu gösteren politik istikrar, seçimler, anayasa, icra gücü gibi durumları ele alan politik rejimin karakteristiği, sivil aktivite ve organizasyonların durumunu gösteren sosyal sermaye, gelir ve etnik, dini, tarihi geçmiş farklılıkların durumunu yansıtan sosyal karakteristik sayılabilir. Kurumsal çerçeve bir tarafta anayasaların ve yasaların olduğu formal, diğer tarafta tabu gelenek ve alışkanlıkların olduğu informal kurallar tarafından oluşturulur. Formal kuralların olmadığı veya yeterli olmadığı durumda sosyal ilişkiler informal bir kurumsal çerçeveyi kendiliğinden oluşturur.⁹²

North (1990) özellikle Afrika ülkelerini konu alan ampirik ekonomik çalışmasında, bu ülkelerde iktisadi büyüme sorunlarının yalnızca geleneksel faktörlerden (işgücü, beşeri sermaye, sermaye birikimi) kaynaklanmadığını ortaya koymaktadır.⁹³ Yeni büyüme teorileri ışığında yapılan sayısız ampirik ve teorik çalışmaların ortaya koyduğu sonuçlardan biri de başarılı bir büyüme ve gelişme stratejisi için ekonomilerin “fonksiyonel ve etkin kurumlar” ile desteklenmesi

⁹² Janine Aron, “Growth and Institutions: A Review of the Evidence”, **The World Bank Research Observer**, Vol.15, No.1, February 2000, s.99-135

⁹³ Douglass C. North, *Institutions, Institutional Change, and Economic Performance*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990.

gerektiği gerçeğidir. Bu çalışmaların genelde bulunduğu ortak nokta ise etkin adalet ve yönetim mekanizmaları ile iktisadi büyüme arasında güçlü ve pozitif bir ilişki olduğu fakat demokrasi düzeyi ile büyüme arasındaki ilişkinin ise zayıf ve de negatif olduğu yönündedir.⁹⁴

Bir ülkenin kurumsal altyapısının tanımlanması ve ölçülmesi konusunda bir çok zorluk vardır. Ülkedeki kurumlarla o ülkenin ekonomik gelişmesi arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaları genellikle üç grupta toplayabiliriz:

1. Birinci gruptaki çalışmalarda, bir ülkede kurumların etkinliğini ölçmek amacıyla o ülkede hukukun üstünlüğüne ve özel mülkiyet haklarının korunmasına verilen önem ve bunlara bağlı olarak devlet yönetiminin etkinliği, yolsuzluk seviyeleri ile ekonomik gelişme arasında bir bağ kurulmuştur.

2. İkinci gruptaki çalışmalarda ise; bir ülkedeki kurumlarla büyüme arasındaki ilişki, bireylerin sahip olduğu politik haklar, sivil özgürlükler ya da değişik demokrasi göstergeleri kullanılarak incelenmiştir.

3. Son gruptaki çalışmalarda ise; bir ülkedeki kurumların fonksiyonel ve güçlü oluşu, o ülkedeki makroekonomik istikrarı sağlamada, piyasaları denetlemede, sosyal güvenliği sağlamada, sosyal ve politik sorunları çözmedeki etkinliği ile ölçülmektedir.⁹⁵

Literatürde yatırım iklimine ilişkin olarak üzerinde en fazla durulan konulardan biri de özel mülkiyet haklarının korunmasının serbest piyasa ekonomisinin temel taşlarından biri olduğu gerçeğidir. Bu hakların korunmasının yatırımları ve dolayısıyla da iktisadi büyümeyi belirleyen önemli faktörlerden biri olduğu yaygın olarak kabul görmektedir.⁹⁶

⁹⁴ Karakayalı ve Yanıkkaya, s. 11

⁹⁵ Y.a.g.e., s. 2

⁹⁶ Y.a.g.m., s. 2

Yatırımcılar faaliyetleri nedeniyle yoğun bir şekilde resmi daire ve kişilerle diyaloga geçmek durumundadır. Bu husus özellikle iyi bir yönetim kültürünün oluşmadığı az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde yolsuzlukları gündeme getirmektedir. Yolsuzlukların iktisadi büyüme önünde engel olduğuna dair birçok teorik ve ampirik çalışma vardır. Shleifer ve Vishny'e (1993) göre yolsuzluklar ekonomik gelişmeyi en az iki yolla negatif olarak etkilemektedirler. Bunlardan birincisi; merkezi hükümet zayıf ise değişik hükümet kuruluşları ve bürokratları bağımsız olarak rüşvet alma yolunu seçerek, toplam alınan rüşvet miktarını artıracak, hem toplam üretimi düşürecek hem de dolayısıyla toplumsal maliyeti artıracaklardır. İkincisi ise; yolsuzluğun tabiatı gereği olan gizlilik dolayısıyla, kamu yatırımlarının ağırlığının yüksek getirili (eğitim ve sağlık yatırımları gibi) olan fakat kolayca rüşvet alınabilen yatırımlara yöneltme olasılığıdır. Ayrıca gizlilik ekonomide tekelleşmeye de yol açacağından Ar-Ge faaliyetlerini engelleyecek bu durum da yatırımları ve büyümeyi azaltacaktır.⁹⁷

1.2.2. Yatırım İkliminin Değerlendirilmesinde Kullanılan Ölçütler

Yatırım iklimi, altyapıdan kurumsal yapıya, güvenlikten adalet sistemine, işgücüne, veri kaynaklarına kadar pek çok alanı ilgilendiren ve çerçevesi kesin ve net bir şekilde belirlenemeyen bir kavram olduğundan, bir ülke hakkındaki değerlendirmeler farklı ölçütler dikkate alınarak yapılmaktadır. Sonuçta yatırımların karlılığıyla dolaylı veya dolaysız alakalı olabilecek hususlar dikkate alındığından farklı çalışmalarda kullanılan ölçütler benzerlikler taşımaktadır. Aşağıda bazı çalışmalarda kullanılan ölçütlere örnekler verilmiştir.

1.2.2.1. Dünya Bankası Yaklaşımındaki Ölçütler

Yatırım ikliminin geliştirilmesinin önemi giderek daha fazla anlaşılmakla birlikte ölçülmesinde önemli zorluklar vardır. Dünya Bankası, yatırım iklimi konusunda verilerin toplanması amacıyla birbirini tamamlayan iki çalışma

⁹⁷ Karakayalı ve Yanıkkaya, s. 2

yapmaktadır. Bunlar; yatırım iklimi anketleri (investment climate surveys) ve iş yapma veri tabanıdır (Doing Business Database).⁹⁸

Yatırım iklimi araştırması, 53 gelişmekte olan ülkede tesadüfi seçilmiş çok sayıda firmadan elde edilen verilere dayanmakta ve firma seviyesinde belirli düzenlemelerin yükleri, finansman kaynakları, altyapı hizmetlerine erişim ve kalite, mülkiyet haklarının güvenliği ve yolsuzluk konularında deneyimlere yer vermektedir. Anket aynı zamanda yatırım ikliminin koşullarının yatırım oranları, büyüme ve istihdam etkilerini dikkate alarak firma performansının ölçülmesine de olanak sağlamaktadır. Cevapların karşılaştırılabilirliğini sağlamak amacıyla standart bir anket kullanılmaktadır. Anket, yoğun alan taraması yapılarak ve nüfus şubelerinden yetkililerin ve akademisyenlerin görüşleri alınarak sadeleştirilmiştir. Dünya Bankası, anketleri uygulamak ve görüşmeler yapmak için her bir ülkede ortak acentelerle çalışmaktadır. Çoğu ülkede ulusal istatistik kurumları örnekleme yardımcı olmaktadır. Örnekleme, şirketlerin GSMH'ye katkılarını bakılarak oluşturulmakta ve yeterli düzeyde büyük firma sağlamak için büyüklüklerine göre sınıflandırılmaktadır. Doğu Avrupa ve Orta Asya'da 27 ülkede yapılan çalışmalar, İş Çevresi ve Girişim Performansı Anketleri II (BEEPS II) adı altında Yeniden Yapılandırma ve Gelişim için Avrupa Bankasıyla birlikte gerçekleştirilmiştir. Bu bölgede beş ülkede firma performansı hakkında ilave bilgi toplayabilmek için örneklem genişletilmiştir. Ayrıca Asya'da birkaç ülkede Asya Kalkınma Bankası'yla birlikte çalışılmaktadır.

Politika belirsizliği, yolsuzluk, yargı, suçlar, vergi oranı, finans, elektrik, işgücü vasfı olmak üzere sekiz setten oluşan değişkenlerden her birinde ilk sütun, konunun, işletmelerin faaliyetleri ve gelişimi için bir sorun oluşturup oluşturmadığı hakkında üst düzey yöneticilerin görüşlerini göstermektedir. Beş puanlık bir aralık içerisinde seçenekler “sorun değil”, “az sorun”, “orta düzeyde sorun”, “büyük sorun” ve “çok büyük sorun” şeklinde sıralanmaktadır. Bunu para ve zaman maliyetleri açısından hedefleri içeren belirli özel bilgiler izlemektedir.⁹⁹

⁹⁸ Hallward-Driemeier ve David, s. 2

⁹⁹ Dünya Bankası 2005, s.250.

Politika belirsizliği ölçütü, firmaların üst düzey yöneticilerinin ekonomik ve düzenleyici politika belirsizliklerinin yatırımlarının önünde engel teşkil edip etmediğine ilişkin değerlendirmelerini yansıtmaktadır. Düzenlemelerin yorumlanmasının belirsizliği “Yetkililerce yapılan yasa yorumlamaları tahmin edilebilirdir” şeklindeki ifadeye katılmayan üst düzey yöneticilerin oranını göstermektedir.

Yolsuzluk ölçütü, firmaların üst düzey yöneticilerinin yolsuzlukların yatırımlarının önünde engel teşkil edip etmediğine ilişkin değerlendirmelerini yansıtmaktadır. Rüşvet raporları, bazen işlerin yapılması, denetim yapılmaması, lisans ya da izin alınması, kamusal fayda elde etmek için ilişki kurulması, bir kamu ihalesinin alınması amacıyla resmi görevlilere hediyeler alınması ya da gayrı resmi ödemeler yapılması gerektiğini söyleyen üst düzey yöneticilerin oranıdır. Ödenen ortalama rüşvet ölçütü, “işlerin yapılması için rüşvet ödenmektedir” diyen şirketlerin verdikleri rüşvetin satış yüzdesinin ortalamasıdır.

Yargı ölçütü, firmaların üst düzey yöneticilerinin mahkemeleri ve yargısal süreçleri yatırımlarının önünde engel teşkil edip etmediğine ilişkin değerlendirmelerini yansıtmaktadır. Mülkiyet haklarının desteklenmesinde mahkemelere güven eksikliği aşğıdaki ifadeye katılmayan yöneticilerin oranını göstermektedir: “Yargı sisteminin, iş uyuşmazlıklarında benim sözleşmeden doğan haklarımı ve mülkiyet haklarımı güçlendirdiğine inanıyorum.”.

Suç ölçütü, firmaların üst düzey yöneticilerinin suç, hırsızlık ve düzensizliğin yatırımlarının önünde engel teşkil edip etmediğine ilişkin değerlendirmelerini yansıtmaktadır. Suçtan kaynaklanan zararlar raporu, geçen yıl hırsızlık, vandalizm ya da kundakçılığa bağlı olarak zarar ettiğini bildiren yöneticilerin oranıdır.

Vergi oranı ölçütü, firmaların üst düzey yöneticilerinin vergi oranlarının yatırımlarının önünde engel teşkil edip etmediğine ilişkin değerlendirmelerini yansıtmaktadır. Vergi idaresi ölçütü ise; vergi idaresini “büyük sorun” ya da “çok büyük sorun” olarak gören üst düzey yöneticilerin oranını ölçmektedir.

Finans ölçütü, firmaların üst düzey yöneticilerinin finansmana erişimi ve finansman maliyetlerini yatırımlarının önünde engel teşkil edip etmediğine ilişkin değerlendirmelerini yansıtmaktadır. Borçlu küçük firmalar, yirmi kişiden az çalışanı olan ve bir resmi finansal aracı kuruluştan kredi alan firmaların oranını göstermektedir.

Elektrik ölçütü, firmaların üst düzey yöneticilerinin elektrik enerjisini yatırımlarının önünde engel teşkil edip etmediğine ilişkin değerlendirmelerini yansıtmaktadır. Kesinti kelimesiyle ifade edilmek istenen; ankete katılan firmalar içinde güç kesintilerine bağlı olarak satış kayıpları olduğunu bildiren firmaların oranıdır. Kesintilerden zararlar ise güç kesintilerine bağlı satış zararlarının ortalama değeridir.

Yetenek ölçütü, firmaların üst düzey yöneticilerinin çalışanlarının yeteneklerini yatırımlarının önünde engel teşkil edip etmediğine ilişkin değerlendirmelerini yansıtmaktadır. İşçi düzenlemeleri engeli ise işçi düzenlemelerini “büyük sorun” ya da “çok büyük sorun” olarak gören üst düzey yöneticilerin oranını ölçmektedir.

1.2.2.2. Yatırım İklimini Açıklayan Diğer Bazı Çalışmalardaki Ölçütler

Genel olarak ülkelerin yatırım iklimi değerlendirmeleri doğrudan yabancı yatırımlara yönelik olarak hazırlanan ve ülkenin yatırım iklimi ölçütleri açısından ne durumda olduğuna ilişkin değerlendirmelerin yer aldığı raporlar şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bunun yanı sıra bazı uluslararası yatırım danışmanlık kuruluşları da ülkeler itibarıyla hazırladıkları indeksler ile herhangi bir ülkenin yatırım iklimi açısından durumunu ortaya koymaya çalışmaktadır. Bu çalışmalardan bazıları Tablo 1.6’da yer almaktadır.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Dünya Bankası 2005, s. 251

Tablo 1.6: Yatırım İklimine İlişkin Çeşitli İndeksler

İNDEKS	YAYIMLAYAN	ÖRNEKLEM	DEĞERLENDİRME
İşletme Riski Servisi	İşletme Çevresi Risk Bilgileri www.beri.com	3 alt kategori altında 50 ülkede ülke riski ölçümü. Üç aylık güncelleme	İç uzman değerlendirmeleri
Ülke kredi Derecelendirmeleri	Euromoney Kurumsal Yatırım www.euromoneyplc.com	9 alanda ülke riskinin ölçüldüğü 151 ülke kredi derecelendirmesi 6 Aylık güncelleme	Dış finansal ve yatırım uzmanları anketleri
Ülke riski Göstergeleri	Dünya Piyasa Araştırma Merkezi www.wmrc.com	6 risk faktörünün ölçüldüğü 186 ülkenin risk düzeyi Günlük güncelleme	İç uzman değerlendirmeleri
Ülke Risk Servisi	Ekonomik İstihbarat Birimi www.eiu.com	13 risk faktörünün 6 bölgede gelişmekte olan 100 ekonomide ülke riski ölçümü Aylık güncelleme	İç uzman değerlendirmeleri
Dünya Ekonomi Serbestliği	Fraser Kurumu www.freetheworld.com	123 ülkenin 8 alanda hükümet düzenlemelerinin serbestleştirilmesi Yıllık güncelleme	İç uzman değerlendirmeleri ve GCR ve ICGR anketleri
FDI Güvenilirlik Endeksi	A.T. Kearney www.atkearney.com	62 ülke değerlendirmesi Yıllık güncelleme	1000 uluslararası şirket CEO'sunun anketi
Küresel Rekabet Raporu	Dünya Ekonomik Forumu www.weforum.org	102 ülkenin rekabet düzeyi Yıllık güncelleme	Yerel ve küresel şirket yöneticilerinin anketi
Küresel Risk Servisi	Küresel Bakışlar www.globalinsight.com	51 risk faktörüne bağlı olarak 117 ülkenin risk ölçümü Üç aylık güncelleme	İç uzman değerlendirmeleri
Ekonomik Özgürlük Endeksi	Miras Vakfı www.heritage.org	142 ülkede 10 faktör altında hükümet düzenlemelerinin serbestleştirilmesi Yıllık güncelleme	İç uzman değerlendirmeleri
Uluslararası Ülke Riski Rehberi	Uluslararası Politika Risk Servisi www.prsgroup.com	Ülke riskinin 3 alt kategoride 22 değişken üzerinden 140 ülkede ölçümü Aylık güncelleme	İç uzman değerlendirmeleri
Dünya Rekabet Düzeyi Yıllığı	Uluslararası Yönetim Gelişim Kurumu www.imd.ch	9 alt bölgede 51 ülkenin rekabet düzeyi Yıllık güncelleme	ve bölgesel kurumlardan bilgiler ve yönetici görüşü anketleri
Dünya Çapında Yönetim Göstergeleri	Dünya Bankası www.worldbank.org/wbi/governance/data	6 yönetim boyutunun 199 ülkedeki göstergeleri İki yılda bir güncelleme	Mevcut anket ve göstergelerin toplamı

McGee (1999), bir ülkede yatırım iklimini belirleyen ölçütler olarak; ticaret politikası, vergilendirme, ekonomideki kamu yatırımları, para politikası, sermaye akımları ve yabancı yatırımlar, bankacılık, ücret ve fiyat kontrolleri, mülkiyet hakları, düzenlemeler ve kanunlar, karaborsa olmak üzere on kategoriye saymaktadır.¹⁰¹

Charlton Araştırma Şirketinin California'nın iş iklimi konusunda yaptığı araştırmada iş dünyasına yöneltilen sorular arasında yer alan “California'da ticari hayatın karşı karşıya olduğu en büyük problemin ne olduğunu düşünüyorsunuz?”

¹⁰¹ Robert W. McGee, “The Investment Climate in Armenia: Some Legal, Economic and Ethical Issues”, **Journal of Accounting, Ethics & Public Policy**, Vol.2, No.2, Spring 1999, s. 311

sorusu altındaki aşağıdaki başlıklar, yatırım iklimi değerlendirme ölçütleri olarak kullanılabilir.¹⁰²

Tablo 1.7: Ticari Hayatın Karşı Karşıya Olduğu Problemler

Hükümetin Yüklediği Maliyetler	Genel Ekonomi/İş Ortamı	Emek/ İşgücü Konuları	İşverenlere Maliyetler	Çevresel Koşullar	Diğer
İşçi tazminat sigortası	Ekonomi (genel)	Vasıflı işgücü noksanlığı	Enerji	Çevre yasaları	Savaş, güvenlik, terörizm
Hükümet düzenlemeleri	Vergiler çok yüksek	İşgücü kıtlığı	Yaşam maliyetleri	Çevresel konular	Konut meseleleri
Yasalar	Vergiler (genel)	İşgücü yasaları	Konut	Aşırı çevresel düzenlemeler	Ulaşım konuları
Aşırı düzenleme	Zayıf iş iklimi		Ulaşım	Proje onaylarında aşırı gecikme	Göç
Sağlık sigortası primleri	İstikrarlı yatırım ortamının olmaması			Su eksikliği	
İş yapma maliyetleri					
Gereksiz hükümet düzenlemeleri					
İşsizlik sigortası					
Asgari ücretteki artış					
Enerji					
Sekiz saat üstüne fazla mesai ödenmesi					

Çeşitli araştırma kuruluşları tarafından gelişmekte olan ülkelerin yatırım iklimi değerlendirme raporlarında genellikle yer verilen konular aşağıda belirtilmektedir.¹⁰³ Konu başlıklarının her biri yatırım iklimi değerlendirme ölçütü olarak dikkate alınabilmektedir.

¹⁰² “Thirteenth Annual California Business Climate Survey” **Charlton Research Company**, April 2003

¹⁰³ Bu konuda ABD Başkanlık Federal Ekonomik Araştırmalar Bürosunun ülke raporlarına bakılabilir.

Şekil 1.7: Yatırım İklimi Değerlendirme Ölçütleri

1-Politik istikrarsızlık
2-Ademi merkezîyetçilik
3-Ekonomik reformlar
4-Yargı sistemi
5-Güvenlik
6-Makro ekonomik kriterler:
A)Yabancı Yatırımlara Açıklık
-Geri dönüşüm ve transfer politikaları
-Kamulaştırma ve tazminat
-İhtilafların çözümü
-Performans gereklilikleri ve teşvikler
-Özel sahiplik ve girişim hakkı
-Mülkiyet haklarının korunması
-Düzenleyici sistemin açıklığı
-Etkin sermaye piyasaları ve portföy yatırımları
-Politik şiddet
-Yolsuzluklar
B-İkili Yatırım Anlaşmaları
C-OPIC (Overseas Private Investment Corporation) ve diğer Yatırım Sigorta Programları
D-İşgücü
E-Serbest Ticaret Bölgeleri (Serbest Limanlar)
F-Yabancı Doğrudan Yatırım İstatistikleri

Kaynak: ABD Başkanlık Federal Ekonomik Araştırmalar Bürosunun Ülke Raporları

Hallward-Driemeier, v.d. (2003), yatırım ikliminin belirleyicileri olarak aşağıdaki ölçütleri ele almaktadır:¹⁰⁴

i)Uluslararası Entegrasyon: Entegrasyon rekabet düzeyini artırarak ve üreticileri daha etkin ve yenilikçi olmaya zorlayarak verimliliği yükseltebilir. Entegrasyon aynı zamanda fikirlerin ve yönetsel know-how'ların yerel firmalara akışına yardım eder. Girdilere ve sermaye gereçlerine daha iyi erişim imkanı verimliliği artırır ve ihracat yoluyla daha geniş pazarlara sunum imkanı ölçek ekonomilerini geliştirerek firmaların yatırım, eğitim, teknoloji ve girdi kalitesi kararlarını etkiler ve tüm bunlar daha yüksek verimliliği doğurur.

¹⁰⁴ Mary Hallward -Driemeier, Scott Wallsten Ve Lixin Colin Xu, "The Investment Climate and The Firm:Firm Level Evidence from China", **World Bank Development Research Group**, March 2003, s. 5.

ii) Sahiplik: Özel sektör firmalarının kamu sektörü firmalarından daha verimli çalıştıkları yaygın bir kanıdır. Özelleştirme sonrasında kamu firmalarının performanslarında belirgin bir yükseliş olduğu pek çok çalışmada gözlemlenmiştir. Özel yabancı sahiplik, yabancı firmaların, daha üstün teknolojilere ulaşım imkanı, ihracat pazarlarına ve yönetim tekniklerine erişim imkanı olması nedeniyle verimlilik bakımından daha da önemlidir.

iii) Giriş ve Çıkışlar: Firma giriş çıkışlarının rahatlığı, verimlilik, yatırım ve girişimciliğin önemli belirleyicileridir. Ancak pek çok gelişmekte olan ülke hükümetleri firma doğumları ve ölümlerinin girişimci risk almanın kaçınılmaz bir sonucu olduğunu algılayamamakta ve firma kuruluşunda, faaliyetlerinde ve kapanışında çok fazla idari engeller koymaktadırlar. Gelişmekte olan ülkelerde firma kuruluşu ile ilgili düzenlemeler çok sayıda basamağın geçilmesini gerektirmektedir. Örneğin; Dominik Cumhuriyetinde yirmi bir basamak gereklidir. Djankov'un seksen beş ülke için yaptığı çalışmada basamak sayısı ikiden yirmi bire ve kuruluş için gerekli süre iki iş gününden 152 işgününe kadar uzanmaktadır.

Giriş ve çıkış serbestisinin ölçümü oldukça zordur. Fazla kapasite bunun göstergelerinden biridir. Kapasitenin çok fazla oluşu piyasaya yeni girişlerin önünde engeller olduğunun bir ölçütüdür. İkinci bir gösterge ise; firmanın toplam maliyetleri içinde taşeronluk (fason işleme) maliyetlerinin payıdır. Bu maliyetlerin yüksek olması ihtiyaç duyulduğu zamanda alt üretim yapacak firmaların kolaylıkla kurulabildiğinin, yeni piyasaya girişlerin kolay olduğunu gösterir.

iv) Firma Faaliyetlerinde Düzenleyici ve İdari Engeller: Bu engellerin pek çoğu yolsuzlukla ilintilidir. Faaliyet iznini verecek memurlara, telefon, elektrik bağlantılarını (eğer bu konuda sıkıntı varsa) yapmak, memurlara yapılacak ödemeler (rüşvet) bu çerçevede düşünülebilir. Yolsuzlukla yabancı sermaye girişi arasında negatif yönlü ilişkiyi ortaya koyan çalışmalar mevcuttur.

v) Fiziksel ve Teknolojik Altyapı Varlığı ve Kalitesi: Ulaşım, enerji, iletişim altyapısının varlığı ile değerlendirilir.

Şekil 1.8: Kategori ve Faktörler Listesi

1.Yerel pazarın genel makroekonomik durumu Gayrisafi Milli Hasıla (GSMH) Yerel pazarın büyüklüğü ve büyüme beklentileri Makroekonomik koşulların istikrarı Finansal kurumların gücü ve finansman olanakları, (GSMH %) Kamu bütçe fazlası/açığı Finansal kurumlardan kredi akışları
2. Politik çevre ve kamu yönetimi Politik istikrar Yasal çerçeve Bürokratik prosedürler Rüşvet ve yolsuzluk Yabancı sermayenin desteklenmesiyle ilgili yasalar
3. İşgücü İşgücü maliyeti İşgücü verimliliği Kalifiye işgücü İşgücü yüzdesi
4. Enerji Maliyet Enerji tüketimi
5. Vergiler/Teşvikler Ortalama kurumlar vergisi oranı Toplanan kurumlar vergisi Mal ve hizmet vergileri (toplam cari gelirin yüzdesi) ticaret vergileri (toplam cari gelirin yüzdesi) Diğer vergiler (toplam cari gelirin yüzdesi) Vergi teşvikleri
6. Ulaşım ve iletişim altyapısı Karayolları (şebeke yoğunluğu) Demiryolları (şebeke yoğunluğu) Deniz ulaşımı Hava yolu ulaşımı Uluslararası sabit telefon maliyetleri İnternet maliyeti Yerel telefon maliyeti
7. Araştırma ve geliştirme (Ar&Ge) Ar&Ge harcamaları (GSMH %)

Kaynak: TÜSİAD-YASED, 2004, s. 2.

vi) *Finansman kaynaklarına erişim:* Bu erişimin varlığı büyüme ve verimliliğe etki etmektedir. Etkin yatırım, firmaların kendi performanslarına dayalı olmayan kredi sınırlandırmaları ile karşı karşıya kalmadığı durumda ortaya çıkmaktadır. Son zamanlarda yapılan pek çok çalışma iktisadi büyüme için iyi gelişmiş finansal piyasaların önemine dikkat çekmektedir.

TÜSİAD ve YASED (2004) tarafından hazırlanan raporda 16 ülke için bir “doğrudan yabancı yatırım çekim endeksi” hesaplanmış olup bu endeks, yabancı yatırımcıların nereye yatırım yapacaklarına karar verirken göz önünde bulundurdıkları 31 faktör dikkate alarak hesaplanmaktadır. Şekil 1.8’de yer verilen söz konusu faktörler genel olarak bir ülkenin yatırım ikliminin değerlendirilmesinde kullanılabilecek ölçütler arasında yer almaktadır.¹⁰⁵

Ülkelerin yatırım iklimi değerlendirmesinde kullanılacak göstergeler açısından yol gösterici olarak kabul edilebileceği düşünülerek; Hindistan Yatırım Merkezi (2003) tarafından Hindistan’da yatırım yapmanın avantajları olarak ifade edilen hususlara aşağıda değinilmiştir:¹⁰⁶

- a. Dünyadaki en geniş ekonomilerden biri olması,
- b. Stratejik yerleşim açısından geniş yerel ve Güney Asya pazarlarına erişim imkanı olması,
- c. 300 milyon kişiye varan geniş ve hızla büyüyen bir tüketici piyasasına sahip olması,
- d. Yabancı sermayeye açık olması,
- e. Vasıflı insan gücü ve profesyonel yöneticilerin çok rekabetçi maliyetlerde elde edilebilir olması,
- f. Hemen tüm imalat faaliyetlerine yayılmış dünyanın en geniş imalat sektörlerinden biri olması,
- g. Dünyadaki en geniş bilim adamı, mühendis, teknisyen ve yönetici havuzlarından birine sahip olması,
- h. Zengin maden ve tarım kaynaklarına sahip olması,
- i. Uzun bir piyasa ekonomisi altyapısı tarihine sahip olması,
- j. Sofistike finansal sektöre sahip olması,
- k. Canlı bir sermaye piyasasının bulunması,
- l. İyi gelişmiş Ar-Ge altyapısı ve teknik ve pazarlama hizmetlerine sahip olması,

¹⁰⁵ FDI Attractiveness of Turkey: A Comparative Analysis, TÜSİAD-YASED, February 2004, s. 2.

¹⁰⁶ “Why Invest in India”, India's Investment Climate, http://iic.nic.in/iic2_a.htm, 25.09.2003

- m. Giriş, yatırım yerleşimi, teknoloji seçimi, üretim, ithalat ve ihracat özgürlüğü sağlayan bir politika ortamına sahip olması,
- n. İyi dengelenmiş mali teşvikler,
- o. Sofistike yasa ve muhasebe sistemi,
- p. İngilizcenin yaygın biçimde konuşulur ve anlaşılır olması,
- q. Konvertibil para ve piyasa tarafından belirlenen döviz kuru sisteminin bulunması,
- r. Tam ve serbest sermaye, teknik ücretler, royalty ve temettü transferine imkan olması,
- s. Yabancı markaların serbestçe kullanılabilir olması,
- t. Mal ihracatından sağlanan gelirlerde sıfır gelir vergisi oranı uygulanması,
- u. Endüstriyel girdilerde tam gümrük muafiyeti ve ihracata dönük ünitelerde ve ihracat işleme bölgelerindeki ünitelerde beş yıl için %100 Kurumlar vergisi istisnası uygulaması,
- v. Çifte Vergileme anlaşması olan ülkelerin şirketlerine uygulanan kurumlar vergisi oranının, herhangi iki ülke arasındaki mevcut oranlardan ve anlaşma oranlarından daha düşük olarak uygulanabilmesi.
- w. Uzun bir parlamenter demokrasi geçmişine sahip olması.

1.2.3. Yatırım İkliminin İktisadi Büyümeyi Hızlandıran Etkisi

Yatırım iklimi kavramı bir yandan bir ülkenin ya da bölgenin yeryüzündeki yerleşimi (Afrika'nın ortasında yer alan bir ülke ile Avrupa'nın ortasında yer alan bir ülkenin durumu gibi), sahip olduğu yer altı ve yer üstü kaynakları gibi doğal edinim faktörlerle, diğer yandan da alt yapıdan finansmana, güvenlikten yargı ve hukuk sistemine kadar uygun politikalarla değiştirilebilen bir dizi faktörle şekillenmektedir. Nihayetinde bireyler bakımından daha fazla gelir elde edip tüketerek refah seviyelerini artırma, firmalar bakımında daha fazla sabit sermaye yatırımı yaparak daha fazla mal ve hizmet üretme ve satma suretiyle karlarını artırma güdülerini ateşleyen, böylelikle iktisadi büyümenin hızlanması olgusunu doğuran bir kavramdır.

İyi bir yatırım ikliminin ara çıktısı yatırımların artması, nihai çıktısı ise iktisadi büyümenin hızlanmasıdır. Yatırımların iyi bir yatırım ikliminde gelişip artması, bir tohumun uygun iklimde filizlenip ağaca dönüşmesine benzetilebilir. Tohum evvela toprağa ihtiyaç duyar, ancak toprakta olması filizlenip yeşermesi için yeterli değildir, uygun ısı ve nem koşullarının da gerçekleşmesi gerekir. Bu koşulları bulduğundan da artık başka bir desteğe ihtiyaç duymaksızın kendiliğinden filizlenir. Yatırımlar da her zaman filizlenmeyi bekleyen tohum gibi (evvelce açıkladığımız üretim tüketim döngüsünden hatırlanacağı üzere bireyler de firma organizasyonlarına giderek mal ve hizmet üretimi yoluyla kar elde etmek doğasal bir davranıştır, bu nedenle yatırım yapma düşüncesi, bir tohum gibi her zaman mevcuttur) uygun ortamı bulduklarında gelişip artar.

Son on yıllık dönemde belli başlı gelişmekte olan ülkeler global ekonomi ile daha fazla bütünleşmeye başlamışlardır. Bütünleşmede daha agresif olan ülkeler diğerlerine nazaran önemli ölçüde daha hızlı büyümektedir. 1990'lı yıllarda hızla globalleşen ülkeler (uluslararası ticarete katılım düzeyi ile ölçülür) kişi başına ortalama %5 civarında büyürken, diğer ülkeler %1.1'lik bir negatif büyüme sergilemişlerdir. Agresif globalleşme gösteren ülkeler arasında Brezilya, Çin, Meksika, Filipinler, Tayland ve Hindistan sayılabilir.¹⁰⁷

Gelişmekte olan ülkeler arasında küreselleşme konusunda daha hızlı olanlar iktisadi büyüme performansı anlamında ortalama olarak son yirmi yıllık dönemde oldukça iyi bir durumda olmakla beraber kendi aralarında önemli performans farklılıkları vardır. İçlerinde tartışmasız en iyi durumda olan Çin'dir. Büyüme oranlarında yıllık bazda cüzi farklılıklar yirmi yıllık süreçte birikimli trendde yaşam standartlarında ve yolsuzluğun boyutunda çok büyük farklılıklara yol açmaktadır. Örneğin 1990 itibariyle Çin ve Hindistan benzer düzeyde satın alma gücü ile ifade edilmiş kişi başı GSİYH seviyesine (1400 Dolar civarı) sahipken 2000 yılına gelindiğinde Hindistan'ın kişi başı gelir rakamı ikiye katlanırken, Çin'in ise üçe

¹⁰⁷ Dollar ve diğerleri, s. 5.

katlanmıştır. Bu hızlı büyümenin sonucu olarak Çin’de yoksulluk daha önemli düzeyde azalmıştır.¹⁰⁸

Dollar, Hallward-Driemeier, v.d. (2003) değişik ülkeler arasında bu performans farklılıklarını araştırırken, dış ticaret ve yatırımlara açıklığın önemli bir faktör olduğunu fakat “yatırım iklimi” başlığı altında toplanabilecek diğer kurumsal faktörler ve politikaların gelişmekte olan ülkelerin iyi performans gösterebilmeleri için gerekli olduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁹

Çin’in 1990’lı yıllardaki başarısı yatırım ikliminde pek çok pozitif unsur olduğunun göstergesidir.¹¹⁰ Çin son yirmi yılda ortalama %8 büyüme oranı ile tarihte en uzun süreli kalıcı büyüme performansını gerçekleştirmiştir. Yoksulluktaki azalışta %60 seviyesinden %17 seviyesine inmiştir. İktisadi büyüme ilk olarak çiftçi ve köylülere ve köydeki işletmelere iptidai mülkiyet hakları sisteminin sunulmasıyla ateşlenmiştir. Bu sistem, çiftçi, köylüler ve tarımsal işletmelerde yatırım yapma ve risk almayı teşvik etmiştir. Reform bireyler ve yeni kurulan işletmelerce özel girişimleri destekleyen karlı bir hükümet politikası olarak yorumlanmıştır ve aynı dönemdeki yüksek seviyeli politik istikrar yatırım yapma güvenini daha da güçlendirmiştir. Takip eden reform çabaları bu başlangıç reformu teyit etmiş ve güçlendirmiştir. DYY çekme çabaları, iş hayatının düzenlenmesi ve altyapı ortamında iyileştirmeler, DTÖ’ne üyelik, yoksullukla mücadele çabaları ve şeffaflığın geliştirilmesi takip eden reform çabalarını oluşturmuştur. Dünya Bankasının Yatırım İklimi araştırması, Çin’in belli başlı endüstriyel merkezlerde gelişmekte olan ülkelerin gıpta edeceği kadar iyi bir yatırım iklimi yarattığını göstermektedir. Araştırmaya göre beş endüstriyel merkezde altyapı bozuklukları, suç, rüşvet, düzenleme ve sözleşmelerin icrası güçlüklerinin maliyeti toplam satışların %14’ünden daha azdır. Bu Brezilya ve Pakistan’ın oldukça altında, Tanzanya’nın yarısı büyüklüğünde bir rakamdır.¹¹¹

¹⁰⁸ Dolar ve diğerleri, s. 6.

¹⁰⁹ Y.a.g.m., s. 9

¹¹⁰ Y.a.g.m., s. 11.

¹¹¹ Dünya Bankası 2005, s. 5.

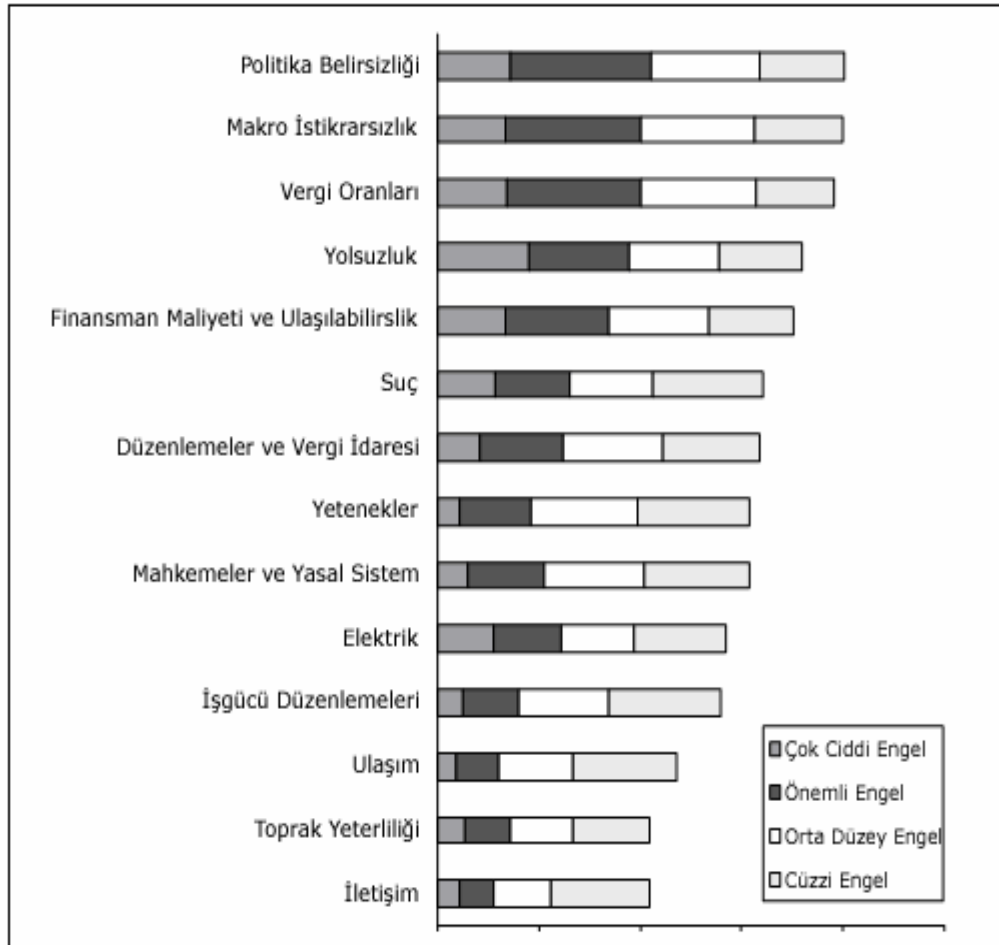
Hindistan’da 1984 yılında Rajiv Gandhi hükümeti ihracatı teşvik etme, yabancı teknoloji transferi oluşturma, vergi sistemini rasyonelleştirme amacına yönelik reform hareketlerini başlatmıştır. Sermaye mallarındaki miktarsal kontroller kaldırılmıştır. Gümrük tarifeleri %60 indirilmiştir. İhracattan doğan karlar üzerindeki vergiler yarıya indirilmiştir. Daha az sayıda endüstri lisanslama sorumluluğunda tutulmuştur. Öncesinde politikalar sosyalizmden ciddi bir uzaklaşma niteliğini taşıyordu, 1990’lı yılların başında reformlar daha da dramatikleşerek; Rupee tarafından konvertibl hale getirilmiş, yabancı sahiplikteki sınırlamalar gevşetilmiştir. Daha fazla kota terk edilmiş, tarifeler daha da azaltılmıştır. 1990’lı yıllar boyunca süreç yavaşlasa da reformlar devam etmiş yedi endüstri dışında lisanslama tamamen kaldırılmıştır. Özel firmalar giderek daha fazla sektörde rekabet edebilir hale gelmiştir. Büyük yatırımlarda onay sorumluluğu getiren yeni bir rekabet kanunu kabul edilmiştir. Altyapıda uzun yıllar süren problemlere çözüm getirilmiştir. Yoksulluğa karşı mücadele eyalet ve devlet düzeyinde arttırılmıştır. Sonuçlar oldukça önemli olmuş; özel yatırımların GSYİH içindeki payı 1981 yılındaki %9’dan 2000 yılında %15 seviyesine çıkmıştır. İktisadi büyüme ortalama olarak 1970’li yıllarda %2.9, 1980’lerde %5.8 ve 1990 yılı ortalarında %6.7 olarak gerçekleşmiştir. Bu politikaların etkisi doğrudan yabancı yatırımlardaki gelişmeler üzerinde de gözlemlenmiştir. Özellikle 1990’lı yıllardan itibaren DYY Hindistan ekonomisinde belirgin bir rol oynamaya başlamıştır. Dünya Kalkınma Bankası Raporuna göre 1975-1997 arası dönemde DYY’ın Gayri Safi Yurtiçi Yatırımlara oranı %0.45’ten %2.25’e çıkmıştır. Aynı dönemde Gayri Safi Yurtiçi yatırımların GSYİH’ye oranı %20 civarında istikrarlı bir seviyede kalmıştır. Her ne kadar DYY, Gayri Safi Yurtiçi Yatırımların küçük bir oranını teşkil etse de, GSYİH’ye oranının sabit kaldığı veya çok az değişim gösterdiği bir periyotta DYY girişindeki artışın Hindistan ekonomisinin büyümesinde önemli etkilere sahip olduğu söylenebilir.¹¹²

Firmalar düzeyinde konuyu ele aldığımızda Dünya Bankasının yatırım iklimi anketi yol gösterici olmaktadır. Dünya Bankasının elli üç ülkede faaliyet gösteren 26000’den fazla firmayı kapsayan yatırım iklimi anketinde firmalara, faaliyetlerinin devamı ve büyümeleri açısından yatırım iklimi değerlendirme ölçütü olarak esas

¹¹² Chandana Chakraborty Ve Parantap Basu, “Foreign Direct Investment and Growth in India: A Cointegration Approach”, **Applied Economics**, Vol.34, 2002, s. 1061

alınan söz konusu alanlardaki değerlendirmeleri sorulmuştur. Cevaplar “engel değil”, “cüzi”, “orta düzey”, “önemli”, “çok ciddi” şeklinde sıralanmıştır. Aşağıdaki grafikte firmaların her bir alan için verdiği cevaplar yüzdelik dilimler halinde gösterilmektedir.¹¹³

Şekil 1.9: Gelişmekte Olan Ülkelerdeki Firmalara Göre Yatırım İklimi Önündeki Engeller.

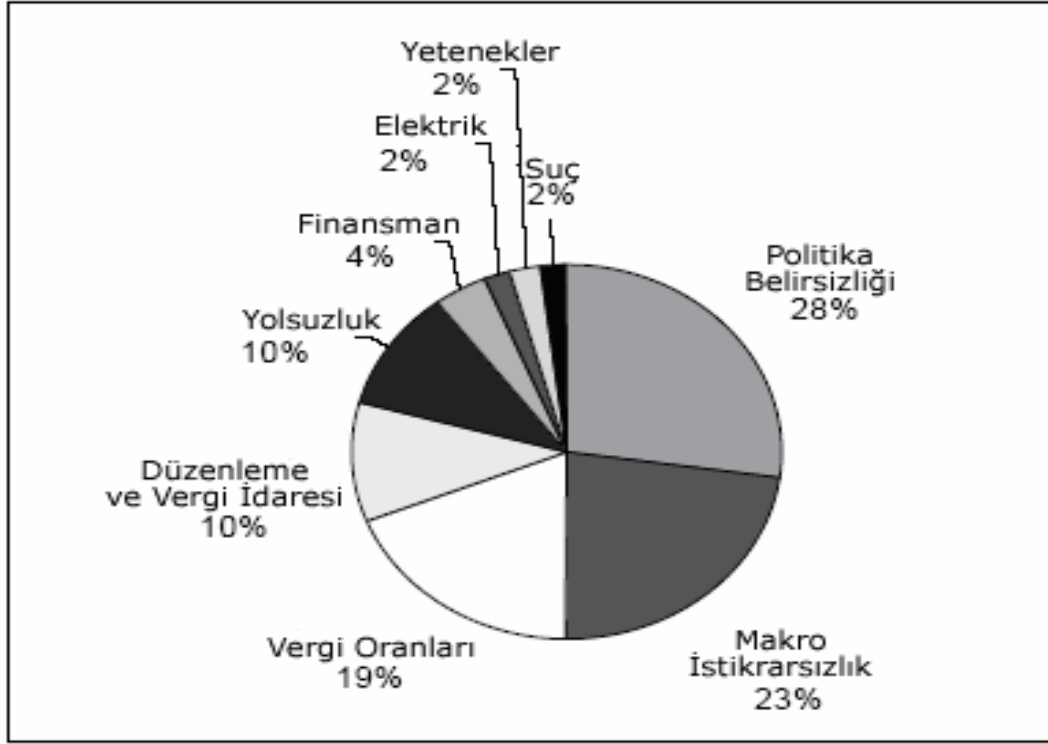
Kaynak: Dünya Bankası, 2005.

Aşağıdaki grafikte her bir alanı en büyük engel olarak ifade eden firmaların oranı gösterilmektedir.¹¹⁴

¹¹³ Hallward-Driemeier ve David, s. 4

¹¹⁴ Hallward-Driemeier ve David, s. 6.

Şekil 1.10: Yatırım İklimi Önündeki Engellerin Yüzdesi

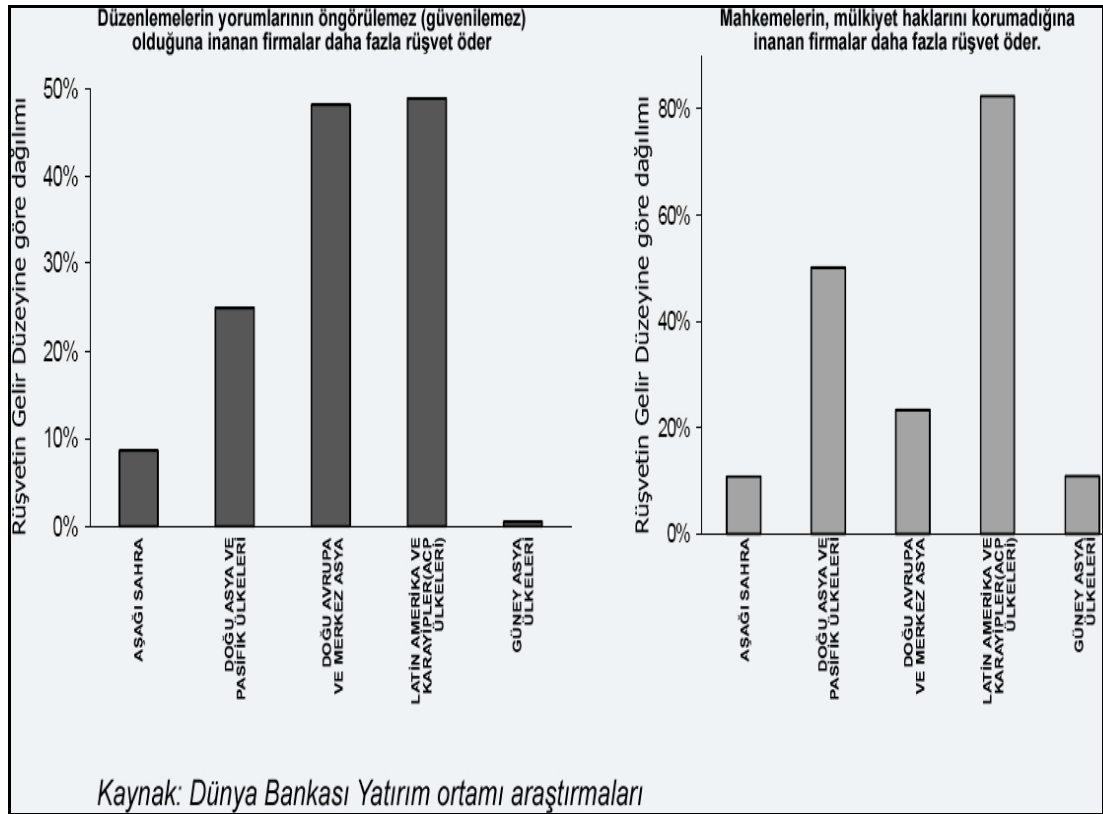
Kaynak: Dünya Bankası, 2005.

Politika belirsizliği çok sayıda firmanın bahsettiği bir engel olarak görülmektedir. Firmalar hükümetin gelecekte nasıl yasalar çıkaracağından emin olmadıkları gibi, mevcut yasalarında nasıl uygulanacağından emin değildirler. Bu tarz bir belirsizlik ileride realize edilmeme riski olan bir getiri için yatırım yapma şevkini azaltmaktadır.

Mülkiyet haklarının güvenliği hem maliyet hem risk arz etmektedir. Firmaların yaklaşık %95'i düzenlemelerin yorumunu (ya da uygulama biçimini) bazen kestirilmez görmekte bu ise mükellef haklarını daha az güvenli kılmaktadır. Ayrıca firmaların yarısı mahkemelerin mülkiyet haklarına sahip çıkmayacaklarına inanmaktadır. Dolayısıyla pek çok firma yazılı sözleşmelere güvenmemektedir. Geç teslimat, kalitesiz teslimat, geç ödeme, karşılaşılan ve mevcut yasalar ve yargı düzeni içinde çözümü çok zor problemler olarak görülmektedir.

Girişimcilerin kafasında riskin öneminin altını çizen diğer bir konu makroekonomik istikrarsızlık, ülkelerin yarısından fazlasında en fazla sınırlayıcı unsur olarak ortaya çıkmaktadır. Zayıf düzenleyici ortam, yatırım kararlarında çok önemli bir maliyet unsuru olarak ele alınmaktadır. Bu maliyetlerin en başta geleni rüşvetlerdir. Latin Amerika ve Karayip Ülkelerinde rüşvetler firmaların gelirleri içinde %50 paya sahip olabilmektedir. Makro ekonomilerin mülkiyet haklarını koruyacaklarına olan güvenin azlığı rüşvetlerin miktarıyla bağlantılıdır.

Şekil 1.11: Politika Uygulamasının Öngörülemezliği, Güvenilemezliği ve Mülkiyet Hakları.

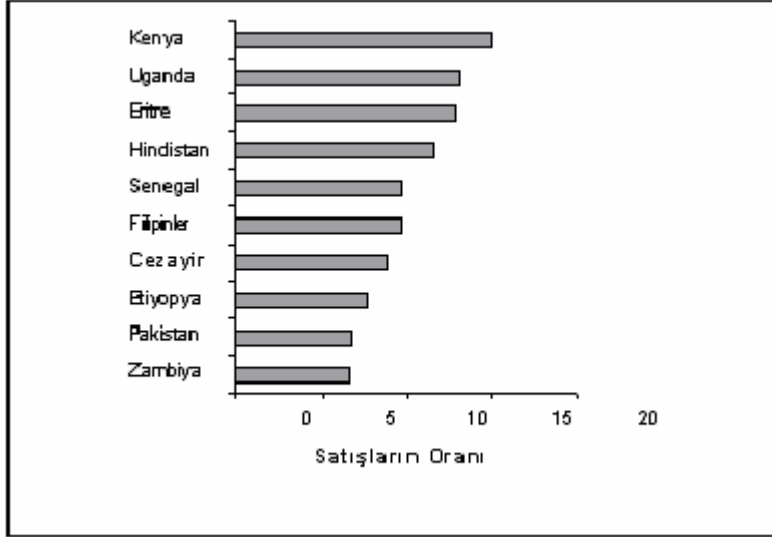

Kaynak: Dünya Bankası, 2005.

Altyapı bozulmaları maliyetlerin bir başka kaynağıdır. Bunların arasında en önemlisi elektrik kesintileridir. Firmaların büyük çoğunluğu en az haftada birkaç kez bunlardan etkilendiğini belirtmektedir. Şekil 1.12’de verildiği üzere firmalara bu kesintilerin nasıl üretimi etkilediği sorulmaktadır. Polonya gibi ülkelerde satışların %0.6’sı civarındayken, Hindistan, Eritrea, Uganda ve Kenya’da bu kayıplar %10’lara

ulaşmaktadır. Ulaştırımadaki gecikmeler, bozulmalar ve hırsızlık firmaların bir başka kaygısıdır. Bu tür gecikmeler, üretimi planlamayı zor kılmakta ve satışları (piyasayı) daha hassas dağıtım programlarına sahip özellikle büyük veya çokuluslu şirketlere kaydırmaktadır.

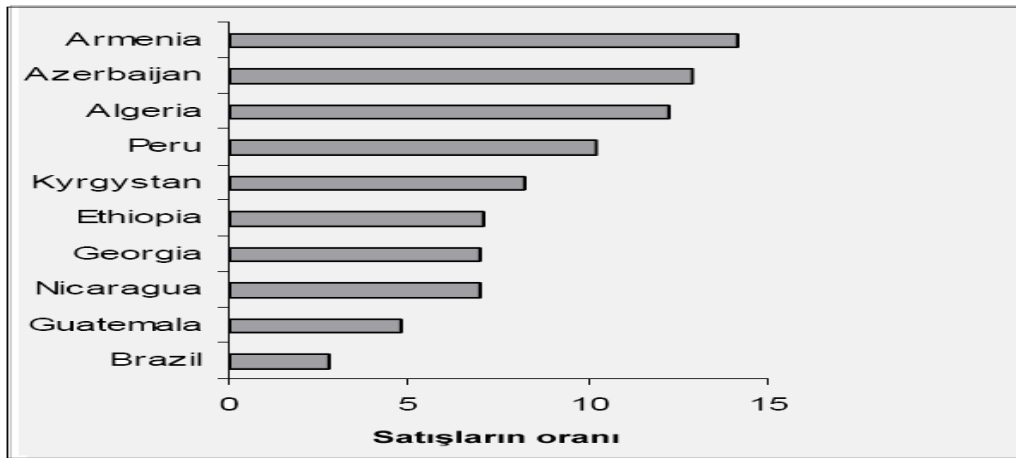
Şekil 1.12: Elektrik Zayıtından Kaynaklanan Satış Kayıpları

Kaynak: Dünya Bankası, 2005.

Suç oranının yüksekliği de, güvenlik için harcanan paralar nedeniyle bir maliyet unsuru olmaktadır.

Şekil 1.13: Suçlarla İlgili Maliyetler

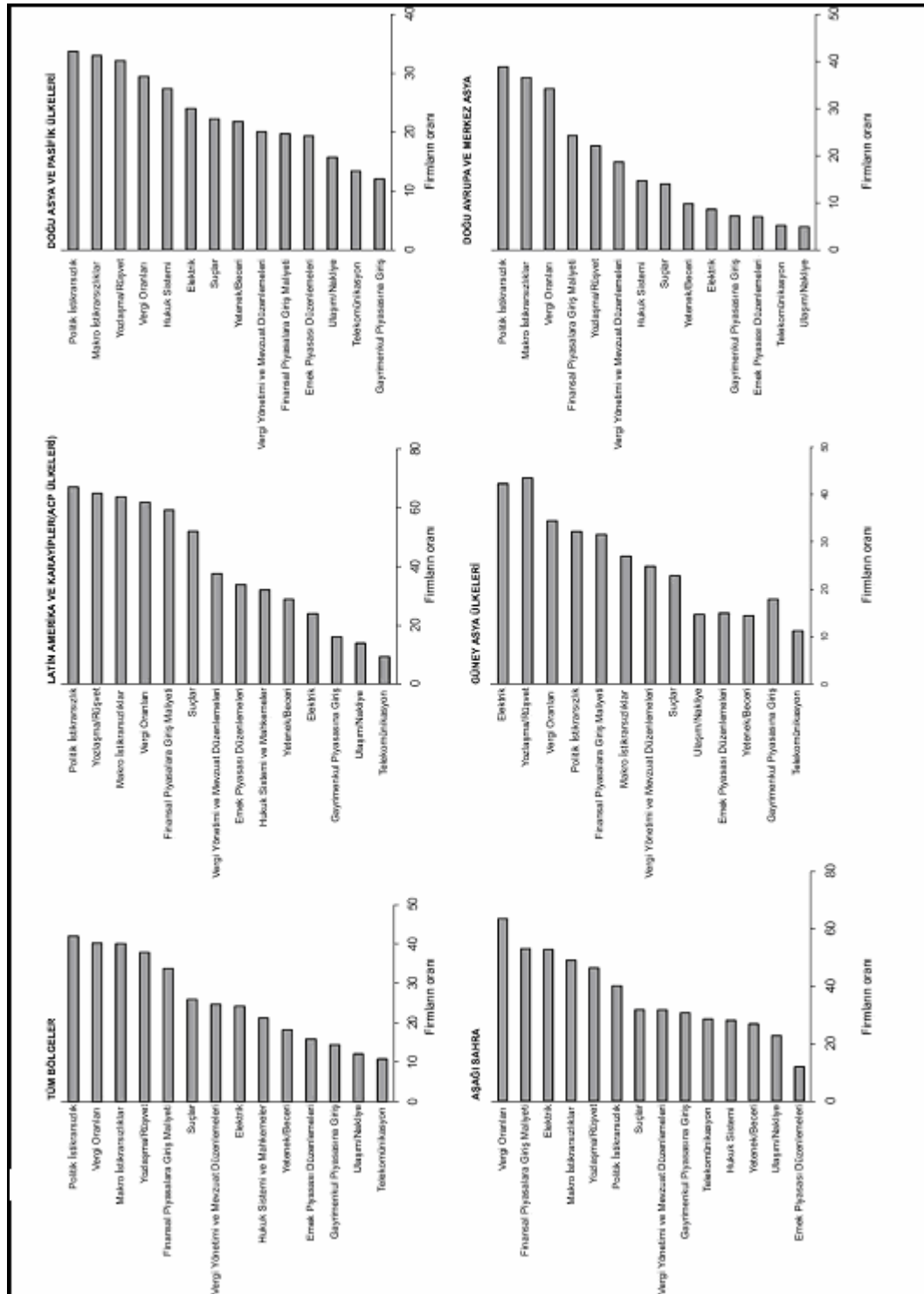

Kaynak: Dünya Bankası, 2005.

Bazı bölgelerde vergi oranları oldukça yüksektir. Dikkat çekicidir ki; uzun süreli şikayet kaynağı, kamu hizmetlerinin düşük ve kayıt dışılığın yüksek olduğu ülkelerde vergilerin daha yüksek olduğudur. Vergilerin ödenmesinde şikayet kaynaklarından biri, kayıt dışı sektördeki yerel rakiplerin muhatap olmaması onlara bir maliyet avantajı sağlamasıdır. Vergi ödemelerine daha az riayet edildikçe, bunu ödeyenlerin daha çok şikayet etmesi devam edecektir. Vergi oranlarından ve gerçek vergi oranlarından şikayet eden firmaların oranı arasındaki korelasyon pozitifdir ancak zayıftır. Yüksek vergi oranları, diğer firmaları da kayıt dışılıkta kalmaya, vergi tabanını dar ve kayıt dışı rekabeti yüksek tutmaya teşvik etmektedir. Ancak şu da doğrudur ki; firmalar vergilerden şikayet ettikçe, diğer yatırım ortamı maliyetleri bunları daha da geçmektedir.

Ankete dahil olan firmalarca yatırım iklimi konusunda en temel sorun olarak ortaya konulan on dört hususun bölgelere göre önem sıralaması değişmektedir. Aşağıdaki şekilde, Latin Amerika ve Karayipler, Doğu Asya ve Pasifik, Sahra Afrikası, Güney Asya, Doğu Avrupa ve Orta Asya bölgeleri itibariyle firmaların sorun algılamaları gösterilmektedir.

Şekil 1.14: Bölgelere Göre Temel Kısıtlar

Kaynak: Dünya Bankası, 2005.

Ek 1’deki tabloda Dünya Bankasının 2004 yılı Yatırım İklimi Anketi sonuçlarına göre tüm ülkelerin her bir yatırım iklimi değerlendirme ölçütü itibariyle

durumu gösterilmektedir. Tablodaki rakamlar, ankete katılan firmalardan ilgili yatırım iklimi değerlendirme ölçütünü, yatırımların önündeki en büyük engel olarak görenlerin oranını göstermektedir.

Bu deneyimler ve önceki bölümlerde yer alan iktisadi büyümenin kaynakları konusundaki açıklamalar da dikkate alınarak iyi bir yatırım ikliminin yaratılmasının başlıca özel sabit sermaye birikiminin artması, doğrudan yabancı yatırımların artması ve kurumsal çerçeve ve maliyet yönlü verimlilik artışı kanalları ile iktisadi büyümeyi hızlandırabileceğini söylemek mümkündür.

1.2.3.1. Özel Sabit Sermaye Birikimini Artıran Etkisi

Yatırım ikliminin iktisadi büyümeyi hızlandırma kanallarından birincisi kuşkusuz özel sabit sermaye birikiminin, yani yatırımların artmasıdır. Her ne kadar yatırım iklimi kavramı sadece yatırım miktarı ile alakalı olmayıp iktisadi büyümeye etki eden tüm koşulları içine alan daha geniş bir kavram olsa da, en temel somut yansıma bulunduğu yer, ya da bir başka ifade ile sonuçlarının somut biçimde izlenebileceği yer yatırımların miktarıdır. Örneğin; McGee'ye göre de iktisadi büyüme yatırımlara bağlı olduğu için yatırım iklimi önemli bir konudur.¹¹⁵ Dünya Bankasına göre de yatırım ikliminin iktisadi büyüme üzerine etkileri, özel yatırımların miktar ve verimliliği üzerine etkileri yoluyla gerçekleşmektedir.¹¹⁶

İyi bir yatırım iklimi, bireyler açısından daha fazla mal ve hizmet tüketme isteği ve buna bağlı olarak daha fazla gelir elde etme gereğini doğurur. Daha fazla gelir elde etme gereği ise bireyleri ya daha fazla miktarda işgücüne katılmaya ya da işgücünün vasfını artırarak daha fazla ücret elde etmeye veya girişimci olarak mal ve hizmet üretip satarak kar geliri elde etmek üzere firma organizasyonları kurmaya sevk eder. Aynı zamanda mevcut ortam itibarıyla mal ve hizmet üretmeyi karlı bulan firmaların bu yöndeki hareketleri sonucunda daha fazla makine ve teçhizat yatırımı doğar. Sonuçta iyi bir yatırım iklimi özel sabit sermaye birikiminin artmasını beraberinde getirir.

¹¹⁵ McGee, s. 310

¹¹⁶ Dünya Bankası 2005, s. 21

Özel yatırımlar son yirmi yılda çok hızlı gelişmiştir. Bu süreçte yabancı doğrudan yatırımlar önemli ölçüde artmış, ancak yatırımların büyük çoğunluğu yerli firmalarca gerçekleştirilmiştir. Doksan iki gelişmekte olan ülkenin ortalamalarına göre 1980’li yılların başlarında özel sabit gayri safi sermaye oluşumu GSYİH’nın %12’si civarında iken 2000’li yıllarda %16’sının üzerine çıkmıştır. Aynı süreçte doğrudan yabancı yatırımların oranı %1 bile değilken %3-4 seviyelerine ulaşmıştır.¹¹⁷ Doğrudan yabancı yatırımlardaki bu hızlı yükseliş hiç şüphesiz hükümetlerin bu yöndeki aktif politikalarının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Gelişmekte olan pek çok ülkede 1980’li yıllardan sonra özelleştirme, dışa açılma, yabancı sermayeyi teşvik gibi pek çok alanda özellikle DYY’lar bakımından yatırım iklimini geliştiren politikalar benimsenmiştir.

Özel sabit sermaye yatırımları çoğu zaman geri ödeme süresi uzun, bu nedenle karlılık açısından yerleştiği bölge ya da ülkedeki mevcut ve potansiyel durumlara bağlı, fiziki boyutu nedeniyle bir kere gerçekleştirildiğinde taşınması zor ve bu nedenle istikrar, güvenlik, suç gibi konulardan kolay etkilenen bir yapıya sahiptir. Bu bakımdan yatırım iklimi ölçütü olarak kabul edilen faktörler özel sabit sermaye yatırımları açısından önemlidir. Dünya Bankasının tespitlerine göre¹¹⁸ Çin, Hindistan ve Uganda’da yatırım iklimini güçlendiren önemli reform çabalarının başladığı yıllar sırasıyla 1990, 1981 ve 1990 yıllarıdır. Özel yatırımlar GSYİH’nın Çin’de 1999 itibariyle %9’lardan %17’ye, Hindistan’da 2000 itibariyle %8’den %16-17’ye, Uganda’da %6 civarından %15 oranına çıkmasını sağlamıştır.

Bazı ampirik çalışmalar ise yatırımların miktarı ile iktisadi büyüme arasında zayıf bir ilişkiden bahsetmektedir. Ancak sabit sermaye yatırımlarının miktarı (özellikle yabancı doğrudan yatırımlarda), ciddi rekabet ortamlarında, rekabet avantajı sağlama amacıyla Ar-Ge ile desteklenmiş bir biçimde arttığından aynı zamanda verimlilik artışlarını da sağlayarak iktisadi büyüme üzerinde pozitif etkiler doğurmaktadır.

¹¹⁷ Dünya Bankası 2005, s. 2.

¹¹⁸ Y.a.g.m., s.72

Yatırım miktarının tek başına iktisadi büyüme için yeterli etken olsun olmasın, gerekli koşul olduğuna kuşku yoktur. Bir başka anlatımla iktisadi büyüme için diğer bazı koşullar da gerekli olsa bile sabit sermaye yatırımı olmaksızın daha fazla mal ve hizmet üretimi gerçekleştirmek olası değildir. Bu nedenle iktisadi büyüme için yatırımlar gereklidir. İyi bir yatırım ikliminin de iktisadi büyümeye en temel katkısı sabit sermaye birikimin artması yani yatırımlar olmaktadır.

Yatırım iklimi özel yatırımların teşvik edilmesinde açık bir role sahiptir. Mevcut tespitler, riskler ve engellerin azaltılması yoluyla firmaların yatırıma yönelik fırsatlarının ve güdülerinin geliştirilmesinin beklenen etkiyi doğurduğunu göstermektedir. Örneğin; Tayland'da faaliyette bulundukları arazideki mülkiyet hakları güvencede olan çiftçiler aynı nitelikte fakat adlarına kayıtlı olmayan araziler üzerinde faaliyette bulunan çiftçilere nazaran %14-25 oranında daha fazla ürün elde etmektedir. Bir başka örnek olarak da tüm dünyada telekomünikasyon sektöründeki tekellerin kaldırılmasının sektördeki yatırımları hızlandırmış olması gösterilebilir.¹¹⁹

1.2.3.2. Kurumsal Çerçeve ve Maliyet Yönlü Verimlilik Artırıcı Etki

Bazı iktisatçılara göre yatırım oranları tek başlarına büyümenin ana motoru değildir. Sermaye birikimi daha fazla girdiyi üretim sürecine taşır. Ancak bu süreçte, ilave sermayenin azalan marjinal etkisi dolayısıyla yatırım ikliminin başarı ölçüsü sadece yatırım miktarına değil yatırımların niteliğine bağlı olmaktadır. Yatırımların kalitesi de yatırım ikliminden etkilenir. Gerçekten özellikle kamu sektöründe “beyaz fil” olarak adlandırılan pek çok proje çok yarar getirememiştir. Ülkeler arası yapılan çalışmalar, kamu-özel yatırım ayrımı yapılmadığında yatırımlarla büyüme arasında güçlü bir ilişkinin olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla yatırım yapılması yeterli olmayıp aynı zamanda verimliliğin sağlanması gerekmektedir. Yatırımlar, rekabetçi bir ortamda yapıldığında ve yatırımcı kendi parasını riske ederek kar ya da zarar sonuçlarının sorumluluğunu aldığı anda verimli hale gelebilmektedir. Bazı ülkeler arası verilerin kullanıldığı çalışmalarda 1960-2000 yılları arasındaki dönemde

¹¹⁹ Dünya Bankası 2005, s. 81

büyüme sorunlarındaki farklılığın büyük bölümü, sermaye birikimi ya da beşeri sermayeye değil toplam faktör verimliliğine bağlanmaktadır.¹²⁰

Verimliliğin artması aynı miktar girdiyle daha fazla üretmek anlamına gelmektedir. Verimliliğin iki yaygın ölçüsü: işgücü verimliliği ve toplam faktör verimliliğidir. İşgücü verimlilik artışı bir işçinin daha fazla üretebilmesi olmakla beraber bunun olası yolları şöyle sıralanabilir:

- 1) Daha fazla makine,
- 2) Daha fazla vasıf ve iş eğitimi,
- 3) Hammaddelere daha kolay ulaşım imkanı bulunan, bürokratik engellerin ve hırsızlığın daha az olduğu daha etkin çalışma ortamı.

Toplam faktör verimliliği kavramı, işgücü verimliliğinin büyümesinin yukarıda sayılan kaynaklarına ilave olarak iki ek kaynağı daha gündeme getirmektedir. Bunlar teknoloji ve kurumsal çerçeve (genellikle mülkiyet haklarının güvenliği ile emsallenir) ya da sosyal altyapı olarak ifade edilebilir ve yeni teknolojilerin adapte edilmesini ve etkin faaliyette bulunmayı destekleyen fırsatlar ve güdülerdir. Toplam faktör verimliliği genellikle doğrudan ölçülmek yerine faktör girdilerdeki değişikliklerle açıklanmayan artık olarak hesap edilir.¹²¹

Rekabet engellerinin kaldırılması iyi bir yatırım ikliminin gelişimi için esaslı unsurlardandır. Rekabet engellerinin var olduğu durumda, müteşebbisler bakımından yeni firma organizasyonlarına giderek mal ve hizmet üretimi için harekete geçmede itici güdü olan kar elde etme fırsatları da sınırlanmış ve sadece mevcut firmalara aynı miktarda mal ve hizmeti daha yüksek karlarla üretme imkanı sunulmuş olur. Bu durum aynı zamanda mevcut firmaların verimlilik kaygılarını da ortadan kaldırmış olur. Verimlilik, rekabet ortamında firmalar açısından maliyet avantajı yoluyla rekabet avantajı yaratabilmenin bir yoludur.

¹²⁰ Dünya Bankası, 2005, s. 27

¹²¹ Y.a.g.e., s. 28.

Rekabet engelleri verimlilik üzerinde güçlü negatif etkiler yaratır. Örneğin; Hindistan’da zayıf yatırım iklimi olan eyaletlerdeki firmaların iyi yatırım iklimi olan eyalettekilere nazaran %40 oranında daha düşük bir verimliliğe sahip olduğu tespit edilmiştir. Rekabet ve baskı altında olan firmalar hayatta kalmak için işleri yapmanın daha iyi yollarını geliştirir ve benimserler. Sağlıklı piyasa ekonomilerinde firma açılış ve kapanış sayıları oldukça yüksektir. OECD Ülkelerinde her yıl mevcut firmaların %5-20’si piyasaya girip ve çıkmaktadır. Daha az verimli çalışan firmalar piyasayı terk etmek zorunda kalırlar. Doğu Avrupa ve Orta Asya’da yirmi yedi ülkenin verilerine göre firmalar daha fazla baskı hissettikçe yenilik doğuran aktivitelere girişmektedir.¹²²

Bir ülkede kurumsal altyapının zayıf oluşu ya kuralların yokluğu, ya icra gücü verilmeyişinden, ya da faydalı kuralların uygulamada olmayışından kaynaklanır. Bu ise kuralların gözetim ve uygulama maliyetinin yüksek oluşu ile alakalıdır. Mülkiyet haklarının ve alım satım sözleşmeleri ile transfer edilen hakların korunması, değişim ekonomisinin iyi işlemesi için elzemdir. Ancak değişim ekonomisinin zaman içinde geldiği karmaşık düzey yararlı kuralların çıkarılmasını ve uygulanmasını pahalı hale getirmiştir.¹²³

North, üçüncü dünya ülkelerinin fakir olmasının nedenini bu ülkelerdeki verimli ekonomik ve politik aktiviteleri teşvik etmeyen kurumsal çerçeveye bağlamaktadır. Bu kurallar bütünü hem bireyleri hem de organizasyonları (şehir meclisleri, düzenleyici kurumlar, siyasi partiler gibi politik organizasyonları, firmalar, sendikalar, kooperatifler, kredi kurumları gibi ekonomik organizasyonları, okullar, üniversiteler gibi eğitim örgütlerini, kilise, kulüp ve birlikler gibi sosyal organizasyonları) etkilemektedir.¹²⁴

Kurumsal çerçevenin iktisadi büyümeyi etkilemesi (üretimdeki) değişim (transaction) ve dönüşüm (transformation) maliyetlerini doğrudan etkilemesi nedeniyledir. Örneğin mülkiyet haklarının ya da hukukun üstünlüğünün güvenilir

¹²² Dünya Bankası 2005, s. 29.

¹²³ Aron, s.104.

¹²⁴ Y.a.g.m., s.104.

olmadığı durumda değişim maliyetleri çok daha yüksek olacaktır. Böyle bir durumda firmalar tipik olarak küçük ölçekte belki de kayıt dışına ve faaliyetlerini sürdürmek için rüşvet ve yolsuzluğa dayanacaktır. Uygulanması kurallarla (yasalarla) zorlanmayan sözleşmeler pahalı olmayan teknolojilerin kullanılması ve kısa dönemli bir süreçte ve daha az etkin ve rekabetçi bir yapıda faaliyet göstermek anlamına geldiğinden dönüşüm maliyetleri de yüksek olacaktır. Zayıf bir kurumsal yapıda firmaların ve ekonomik birimlerin uzun vadeli karmaşık ve çoklu sözleşme değişimlerine gitmeyecekleri kesindir. Böyle bir durumda da kredi, mevduat, kambiyo, sermaye piyasası sözleşmeleri gibi sözleşmelerin yaptırım gücünün önemli olduğu piyasaların gelişiminden söz edilemez.¹²⁵

1.2.3.3. Doğrudan Yabancı Yatırımlar Yönlü Etki

DYY çekme konusunda son yıllarda gelişmekte olan ülkeler arasında yoğun bir rekabet oluşmuştur. Bu yarışta daha rekabetçi olmak amacıyla ülkeler politik ve ekonomik politikalarını yeniden yapılandırmaya ve yatırım teşvik kurumları yoluyla teşvik rejimleri uygulamaya başlamıştır. Resmi heyetler, ülkelerindeki yatırım fırsatlarını sunmak amacıyla potansiyel şirketlerin yönetim kurullarına ve işveren kuruluşlarına ziyaretlerde bulunmaktadır.¹²⁶

Yatırım ikliminin yerli yatırımlardan çok yabancı yatırımlar açısından daha önemli olduğu kuşkusuzdur. Her ne kadar yatırımlarını daha iyi yatırım ikliminin olması nedeniyle daha karlı buldukları başka ülkelere kaydırmaları mümkün olduğu için yerli yatırımcılar açısından da önemli olduğu söylenebilse de, sonuçta başka ülkeye kayan yerlilere ait yatırımlar da o ülke bakımından yabancı doğrudan yatırım olduğundan, bu yönü ile yatırım ikliminin tümüyle doğrudan yabancı yatırımlarla alakalı bir kavram olduğu söylenebilir. Zira alternatif ülkelere göre daha iyi bir yatırım iklimine sahip bir ülke, yabancı yatırımcılar açısından tercih edilen bir yatırım yeri olacağı gibi, yerli yatırımların da diğer ülkelere kayması söz konusu olmayacaktır.

¹²⁵ Aron, s.104

¹²⁶ TÜSİAD- YASED, s. 1.

1.2.3.3.1. Yatırım İkliminin Doğrudan Yabancı Yatırımlara Etkisi

Yatırım iklimi bilhassa özel yatırımların giderek artan bir oranını teşkil eden doğrudan yabancı yatırımlar açısından önem arz etmektedir. Yabancı doğrudan yatırımlar sermaye birikiminin ve teknoloji seviyesinin yeterli düzeyde olmadığı azgelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomilerinin iktisadi büyümeleri açısından önemlidir. Uluslararası yatırımcılar açısından önceki bölümde yer verilen yatırım iklimi değerlendirme ölçütlerinin yatırım yeri seçimi kararları üzerinde etkili olduğu düşünüldüğünde, sermaye birikimin ve teknolojinin yetersiz olduğu azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde iyi bir yatırım ikliminin iktisadi büyümeye en önemli katkısının bu kanaldan geldiği söylenebilir.

Şirketlerin yönetim kurulları nereye yatırım yapacaklarına karar verirken çeşitli ölçütleri göz önünde bulundurmaktadır. Yatırımcılar her şeyden önce iyi işleyen pazar ekonomisine sahip olan ve bürokratik gerekliliklerin minimum olduğu ülkeleri tercih etmektedir. Ülkeleri, politik ve ekonomik istikrardan vergilere, teşviklere, yatırım yerlerine, lojistik maliyetlere, personel maliyetlerine, kalifiye işgücünün varlığına, ulaşım, iletişim ve enerji maliyetleri ve altyapı koşullarına kadar çok çeşitli alanlarda karşılaştırmaktadırlar. Bir ülke yukarıda belirtilen faktörlerin hepsinde iyi olmayabilir, birinde çok iyi diğerlerinde ortalamanın altında olabilir. Burada yatırımcıların son kararını şekillendiren şey tüm faktörlerin birleşimidir.¹²⁷ Tüm bu faktörler yatırım iklimini oluşturmaktadır.

Yakın dönemde hız kazanan küreselleşme olgusu ile birlikte doğrudan yabancı yatırımlar, azgelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomileri için teknoloji ve bilgi transferi etkileri, istihdam artışları, uluslararası piyasalara erişim imkanları nedeniyle çok önemli bir unsur haline gelmiştir. Küreselleşmenin getirdiği avantajlardan daha fazla yararlanabilmek için, yabancı doğrudan yatırımları teşvik eden, daha fazla yabancı doğrudan yatırım çekme özellikleri olan bir yatırım ikliminin geliştirilmesi gerekir. Yabancı yatırımcılar yatırım yapacakları ülkeyi seçerken yatırım iklimi ölçütlerini değerlendirerek kararlarını vermektedirler. Bu

¹²⁷ TÜSİAD- YASED, s.1.

nedenle iyi bir yatırım ikliminin iktisadi büyümeyi hızlandırma potansiyellerinden birisi ve belki de en önemlisi yabancı doğrudan yatırımlar üzerindeki pozitif etkisidir.

Nitekim literatürde yatırım ikliminin belirleyicileri ile yabancı doğrudan yatırımların belirleyicileri hemen hemen aynı ölçütleri kapsamaktadır. Yatırım iklimi değerlendirmeleri de daha ziyade ülkeye yatırım yapma potansiyeli olan yabancı yatırımcılara yönelik olarak hazırlanmaktadır. Bu bakımdan yatırım iklimi kavramını çoğunlukla yabancı doğrudan yatırımları ilgilendiren bir kavram olarak algılamak mümkündür. Ancak bu ifadeden yatırım ikliminin sadece yabancı doğrudan yatırımlar açısından önemli olduğu gibi bir sonuç da çıkarılmamalıdır. Zira gittikçe artan nispi önemine rağmen, günümüzde hala toplam yatırımların önemli kısmı yurtiçi yatırımcılar tarafından gerçekleştirilmektedir. Dolayısıyla, yatırım iklimi yalnızca yabancı yatırım çekme amacına yönelik değil, aynı zamanda en küçük girişimciden en geniş firmalara kadar tüm yatırımcıları, mal ve hizmet üretme döngüsünü harekete geçirmeye güdüleyecek bir iklimi ifade etmek amacıyla kullanılmalıdır.

Tablo 1.8: Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri

Belirleyiciler	DYY Üzerine Etkisi		
	Pozitif	Negatif	Anlamsız
-Piyasa büyüklüğü	X(18)		
-İşgücü maliyetleri	X(4)	X(7)	X(6)
-Ticaret engelleri	X(2)	X(1)	X(2)
-Büyüme oranı	X(5)		X(2)
-Açıklık	X(4)		X(2)
-Dış Ticaret Açığı	X(3)	X(6)	
-Döviz kuru	X(1)	X(5)	X(4)
-Vergi oranları	X(1)	X(9)	X(4)

DYY girişinde etkili olan faktörler konusunda yapılan ampirik çalışmalarda pek çok değişken analize dahil edilmiş ve farklı çalışmalarda farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Chakrabarti (2001), DYY'nin belirleyicileri konusunda geçmişte

yapılmış ampirik çalışmaların sonuçları Tablo 1.8’de gösterilmektedir.¹²⁸ Tablodan da anlaşılacağı üzere piyasa büyüklüğü ampirik çalışmalarda yaygın olarak kabul edilen anlamlı DYY girişi belirleyicisidir. Bu yaygın kabul, geniş bir piyasanın kaynaklarının etkin kullanımı ve ölçek ekonomilerinin semeresinin alınabilmesi için gerekli olduğunu ifade eden piyasa büyüklüğü hipotezini doğrulamaktadır. Piyasa büyüklüğü için emsal değişken olarak GSYİH, kişi başına GSYİH, GSMH, kişi başı GSMH değişkenleri alternatif olarak kullanılmaktadır. Chakrabati (2001) de 135 ülkenin 1994 yılı verilerini kullanarak yaptığı tahminde kişi başına GSMH’nın DYY’ların çok güçlü bir belirleyicisi olduğu sonucunu elde etmiştir. Bunun dışında muhtemel belirleyiciler istatistiki olarak açıklayıcılık gücü sırasına göre açıklık, ücretler, net ihracat, büyüme oranı, vergi oranları, tarifeler ve döviz kuru olarak tespit edilmiştir. Tablonun ortaya koyduğu diğer bir sonuç da, çok sayıda ampirik çalışmaya göre vergi oranları ile DYY arasında gözlemlenen negatif ilişkidir.

Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülke ekonomilerinin büyüme ile ilgili temel çıkmazı, yeterli tasarruf düzeyi ve sermaye birikiminin olmayışıdır. Bu finansal yetersizlik zaman zaman özellikle borç içindeki ekonomiler için yatırım ve büyüme oranlarında sert düşüslere dönüşmektedir. Bu nedenle DYY güvenilir sermaye girişleri olarak, gelişmekte olan ülke ekonomileri için giderek anlam kazanmaktadır.

Billington (1999), doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde etkili olan faktörleri dört başlık altında toplamıştır.¹²⁹

i. Piyasa büyüklüğü: Ampirik çalışmalar GSMH (düzey olarak piyasa büyüklüğünün belirleyicisi) ve GSMH büyümesinin DYY girişinde istatistiki olarak anlamlı pozitif etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

ii. Altyapı ve Finansman Kaynakları: Pek çok ampirik çalışma altyapı emsal değişkenlerinin DYY girişinde istatistiki olarak anlamlı pozitif etki

¹²⁸ Avik Chakrabarti, “The Determinants of Foreign Direct Investment: Sensitivity Analyses of Cross-Country Regressions”, *Kyklos*, Vol.54, 2001, s. 91

¹²⁹ Nicholas Billington, “The Location of Foreign Direct Investment: An Empirical Analysis”, *Applied Economics*, Vol. 31, January 1999, s. 67

doğurduğunu göstermektedir. Altyapı emsal değişkenleri olarak: Ulaşım ve haberleşme sisteminin kalitesinin emsal değişkenleri olarak yol ulaşımı için harcanan tutar, kişi başı enerji kullanımı, ulaşım ve şehirleşme indeksi, şehirleşme derecesi (daha yoğunlaşmış tüketici ve işgücü piyasasını gösterir) kullanılmaktadır.

iii. İşgücü yeterliliği, verimliliği, maliyeti ve sendikaların gücü: İşgücü yeterliliği için emsal değişken işsizlik oranı olup, DYY için olumlu bir faktördür. Bazı ampirik çalışmalar (Örneğin, Friedman, 1992) işsizlik oranı ve DYY arasında pozitif bir ilişki bulmuştur.

iv. Hükümet Politikaları, Makroekonomik Değişkenler ve Sanayileşme Derecesi.

Gerek Billington'un saydığı bu faktörler gerekse yukarıda tabloda yer verilen belirleyici faktörler yatırım iklimini değerlendirmek için kullanılan ölçütlerle benzerlik arz etmektedir. Bu bakımdan iyi bir yatırım ikliminin en başta DYY'lar için çok önemli olduğunu söylemek mümkündür.

1.2.3.3.2. Doğrudan Yabancı Yatırımların İktisadi Büyümeye Etkisi

Doğrudan yabancı yatırımlar günümüzde ülkelerin ekonomik kalkınmalarının önemli bir faktörü olarak kabul edilmektedir. Doğrudan yabancı yatırımların iktisadi büyümeye etkileri söz konusu olduğunda literatürde şu başlıklar altında ifade edilen yararlarından bahsedilmektedir:¹³⁰

- 1) Sermaye girişi,
- 2) Teknoloji transferi,
- 3) Organizasyonel ve yönetsel teknikler ve uygulamaların transferi,
- 4) Uluslararası piyasalara erişim imkanlarının gelişimi.

¹³⁰Rubens Ricupero, "Tax Incentives and Foreign Direct Investment: A Global Survey", United Nations Conference On Trade and Development, Geneva, **ASIT Advisory Studies**, No.16, July 2000, s. 3

Bu yararları dolayısıyla ülkeler DYY çekmek için uygun iklim yaratmaya çalışmaktadırlar. Bir yandan DYY girişindeki sınırlandırmaları azaltırken diğer yandan DYY rejimlerini liberal hale getirmektedirler.¹³¹ En başta DYY gelirlerinden alınan vergiler yurtiçi refahı artırıcı etkiye sahiptir. Bu etki daha fazla sabit sermaye yatırımının emek verimliliği üzerindeki etkisi nedeniyle fazlalaşmaktadır.¹³²

İçsel büyüme literatüründe yakın dönemdeki gelişmeler, uzun dönemli büyümenin yabancı sermaye girişini destekleyen daha liberal ekonomilerde ortaya çıkma eğiliminde olduğunu göstermektedir. DYY girişi, teknolojik değişim ve beşeri sermaye birikimi için önemli bir araç olabilmektedir. Blomstrom (2002) DYY'ların beşeri sermaye gelişimini uyardığını vurgulamaktadır¹³³. İçsel büyüme modeli yardımıyla Borensztein, Gregorio ve Lee (1995) DYY'nin teknolojik yayılma etkileri yoluyla uzun dönem büyümeyi nasıl etkilediğini göstermişlerdir.¹³⁴

İçsel büyüme yaklaşımına göre benzer gelişmişlik düzeyine sahip iki ülke arasındaki entegrasyon ülkelerarası mal ve bilgi akışı yoluyla kaynakların ülke içinde ve ülkelerarasında yeniden etkin dağılımını sağlamakta ve iki ülkede ölçeğe göre artan getiriye yol açmaktadır. Her iki ülkenin araştırmacıları çalışmalarının boşa gitmemesi için, birinin yaptığı Ar-Ge faaliyetini diğeri yapmamakta, bu yolla sağlanan tasarrufla daha çok Ar-Ge olanağı doğmaktadır.¹³⁵

Doğrudan yabancı yatırımlar denilince bahsi gereken bir konu da küreselleşme olgusudur. Günümüzün önemli kavramlarından biri olan küreselleşme olgusu her alanda olduğu gibi ekonomik alanda da gittikçe artan uluslararası mal ve sermaye hareketleri ile kendini hissettirmektedir. Mal piyasalarındaki giderek artan entegrasyon, pazar olanaklarını artırma yoluyla, sermaye piyasalarındaki entegrasyonu ve sermayeye erişim olanaklarını artırarak firmalar açısından ilave kar

¹³¹ Ricupero, a.g.m., s. 3

¹³² Michael J. Boskin, William G. Gale, "New Results On The Effects Of Tax Policy On The International Location Of Investment", **National Bureau Of Economic Research**, Working Paper No.1862, March 1986, s.1-19

¹³³ Magnus Blomström, "The Economics of International Investment Incentives", OECD, 2002

¹³⁴ Eduardo Borensztein, José De Gregorio, and Jong-Wha Lee, "How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth?" **Journal of International Economics**, Vol. 45, No. 1, June 1998, s. 115-135

¹³⁵ Demir, 2002, s. 8.

fırsatları doğurmak suretiyle iktisadi büyümeyi hızlandıran bir fonksiyon işlevi görebilmektedir. Özellikle iktisadi büyüme için temel kısıtları sermaye birikimi ve teknoloji yetersizliği olan gelişmekte olan ülkeler bakımından doğrudan sabit sermaye yatırımı niteliğindeki yabancı sermaye hareketleri iktisadi büyüme için anahtar rol görevini üstlenebilme noktasındadır.

Küreselleşme olgusunun üç ekonomik boyutundan bahsetmek mümkündür. Bunlardan birincisi; ülkelerarası mal ve hizmet hareketleri yani dış ticaret hacmidir. Ülkelerarası finansal hareketler diğer bir boyuttur. Sonuncusu çok uluslu şirketlerin sınır ötesi yatırımları, yani doğrudan yabancı yatırımlardır.

Küreselleşmenin en büyük yararlarından biri dış ticaret hacmindeki artıştır. Bu yararı sağlamada kullanılan en önemli araç doğrudan yabancı yatırımlardır. Gerek makro gerekse mikro bulgular bunun yeni teknolojilere, yönetim deneyimlerine ve piyasalara erişimde önemli bir kanal olduğunu göstermektedir.¹³⁶ Serbestleşmiş piyasaların ortaya çıkışı, uluslararası ticaret engellerinde devam eden azalış, çok uluslu şirketlere yabancı piyasalarda, o piyasadaki yerel rakip firmalarla daha eşit rekabet ortamları sunmaktadır. Bilgi teknolojilerindeki gelişim, hem bunların sunduğu mallar hakkında yerel tüketicilerin daha kolay bilgi sahibi olması yoluyla hem de malların dağıtım ve pazarlamasındaki maliyetleri aza indirmesi yoluyla katkı sağlamaktadır.¹³⁷

Küreselleşme kısmen teknolojik yeniliklerin doğal bir sonucu olmakla birlikte, gelişmekte olan pek çok ülkede ticaret ve yatırım engellerinin kaldırılmasının araç olarak kullanıldığı açıklık politikası gibi bilinçli bir şekilde de gelişimini sürdürmüştür¹³⁸. İçsel büyümede uluslararası mal akışları kadar bilgi akışları da önemli olduğundan, devletin yabancı dil öğrenimini, yurtdışında eğitim ve araştırmayı, yabancı sermaye girişini teşvik etmesi, vergi, göç ve vize politikalarını uyumlaştırması, yurtiçi ve yurtdışı iletişim ağlarını geliştirmesi, girişimcilerin ihtiyaç duydukları bilgilere ulaşmalarına katkı sağlaması, patent ve mülkiyet haklarını

¹³⁶ Stern, s. 52-53

¹³⁷ Billington, s. 65

¹³⁸ Stern, s. 53

koruması büyüme olumlu katkı sağlamaktadır.¹³⁹ Devletin sağladığı teşvikler ise, patent, lisans ve ticari marka hakları, yabancı sermayeye yönelik politikalar, devletin yaptığı Ar-Ge faaliyetleri ve özel Ar-Ge faaliyetlerinin teşviki gibi yasal ve kurumsal düzenlemeler şeklinde olur (Taymaz, 1993)¹⁴⁰

¹³⁹ Demir, s. 8.

¹⁴⁰ Demir, s. 9.

İKİNCİ BÖLÜM
(POLİTİKA ARAÇLARI ÇERÇEVESİ)
YATIRIM İKLİMİNİN İYİLEŞTİRİLMESİ BAĞLAMLI İKTİSADİ
BÜYÜMEYİ ETKİLEYEN VERGİ POLİTİKALARI VE POLİTİKA
ARAÇLARI

Vergileme, vergilenecek gelir ve işlemlerin belirlenmesi, ne oranlarda veya miktarlarda vergileneceği, genel kural olarak vergilenmesi kabul edilmişken belirli gerekçelerle vergi alınmasından vazgeçilecek gelir ve işlemlerin belirlenmesi (istisna ve muafiyetler), vergilemedeki usul ve esasların belirlenmesi gibi pek çok konuda karar almayı gerekli kılan bir hükümet politikasıdır. Bu çerçevede alınacak her kararın verginin muhatabı olanları yani bireyleri ve firmaları etkilememesi söz konusu değildir. Kar ve gelir elde etme gayesiyle mal ve hizmet üretim sürecine katılan (müteşebbis, işgücü, sermayedar) bireyler açısından vergi en başta kar ve geliri azaltıcı bir unsurdur. Bu nedenle vergilemenin bireylerin ve firmaların mal ve hizmet üretim sürecine katılmalarına ilişkin tercihlerinde ve kararlarında etkili olması söz konusudur. Bu tercih ve kararlar nihai olarak mal ve hizmet üretim miktarına yani iktisadi büyümeye etki etmiş olmaktadır.

Bu bölümde hükümetlerin yatırım iklimine temel etki alanları ile ilgili değerlendirmeden sonra vergiler yönünden iktisadi büyüme konusu da ayrıca dikkate alınarak daha detaylı bir şekilde incelenmiştir.

2.1. YATIRIM İKLİMİNİN İYİLEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK TEMEL POLİTİKA ALANLARI

İktisadi büyümeyi doğuran ve istihdam yaratan mekanizma olan mal ve hizmet üretim ve tüketim döngüsünün bir tarafındaki firmalar bakımından, kar ve karlılık kritik kavramlardır. Firmaların bu döngüyü harekete geçirmeleri için tabiri caizse kar kokusu almaları gerekir. Eğer ülkede bu kar kokusunu bertaraf edecek daha ağır kokular (örneğin ekonomik ve politik istikrarsızlık, yolsuzluk, güvenlik - can ve mal güvenliği- , ... gibi) varsa firmalar harekete geçemez. Bunun yanında

karlılığı doğrudan etkileyen (girdi, enerji ve işgücü maliyetleri gibi) faktörler de firmaların harekete geçmesine engel olabilir.

İktisadi büyüme bir ekonomide bir önceki döneme göre daha fazla mal ve hizmet üretimi olarak kısaca tanımlanabilir. Mal ve hizmet üretimi günümüzde büyük ölçüde özel sektör firmalarınca gerçekleştirilmektedir. Firmaların daha fazla mal ve hizmet üretmesi sabit sermaye yatırımlarının ve verimliliklerinin artması yoluyla mümkün olabilir. Firmaları bu konuda güdüleyen yegane faktör ise evvelce bahsedildiği üzere kardır. Dolayısıyla kar beklentisi olmadan yatırım gerçekleşmez.

Karlılık maliyetler, risk ve belirli fırsatlarla ilgili rekabet engellerinden etkilenir. Her üç faktör bağımsız olarak önem taşır ve kendi aralarında ilintilidir. Bazı riskler daha yüksek maliyetlerle azaltılabilir. Yüksek maliyetler ve riskler rekabet engeli olabilir. Rekabet engelleri bazı firmalar için riski azaltırken diğer bir kısım için fırsatları engeller, başka bir kısım için de maliyetleri artırabilir. Hükümetlerin bu faktörlerin bir kısmında etkisinin olması çok zordur, ancak bir kısmı üzerinde güçlü etkilerde bulunabilir. Aşağıda firmaların yatırım yapmasındaki fırsatlarını ve güdülerini şekillendiren faktörler gösterilmektedir.¹⁴¹

Tablo 2.1: Firmalar İçin Yatırım Yapmada Fırsatlar ve Güdüler

	<i>Hükümet Güçlü Etkiye Sahip</i>	<i>Hükümet Az Etkiye Sahip</i>
<i>Maliyetler</i>	Yolsuzluk	Piyasaca Belirlenmiş Girdi Fiyatları
	Vergiler	Girdi ve Çıktı Piyasalarına Uzaklık
	Düzenleyici Yükler, Bürokrasi	Belirli teknolojilerle alakalı
	Altyapı ve Finans Maliyetleri	Saha ve ölçek Ekonomileri
	İşgücü durumu ve Piyasa Düzenlemeleri	
<i>Riskler</i>	Politika Öngörülebilirliği ve kredibilite	Tüketici rakip tepkileri
	Makroekonomik istikrar	Dışsal şoklar
	Mülkiyet hakları	Doğal felaketler
	Sözleşme icra gücü	Tedarikçi güvenilirliği
	Kamulaştırma	
<i>Rekabet Engelleri</i>	Giriş ve çıkışlarda düzenleyici engeller	Piyasa büyüklüğü ve girdi çıktı
	Rekabet hukuku ve politikası	piyasalarına uzaklık
	Finans piyasalarının işlenmesi	Belirli faktörlerde saha ve
	Altyapı	ölçek ekonomileri

¹⁴¹ Dünya Bankası 2005, s. 38

Dünya Bankası 2005 yılı Yatırım İklimi Raporunda hükümetlerin yatırım iklimini iyileştirmeye yönelik ele alınan temel politika alanları; istikrar ve güvenlik (özellikle özel mülkiyet haklarının güvenliği), düzenlemeler ve vergiler, finans ve altyapı ve işgücü olmak üzere dört ana başlık altında toplanmıştır. Bu alanlardaki hükümet davranış ve politikaları, maliyetler, riskler ve rekabet engelleri üzerinde yarattığı etkiler ile firmaların karlılığı etkileyebilmektedir. Dünya Bankasının temel politika alanları aşağıda kısaca incelenmiştir.

İstikrar ve Güvenlik: Verimli yatırımlar ekonomik ve politik istikrarın olduğu, kişilerin ve mükelleflerin güvende olduğu bir ortama ihtiyaç duyar. Politik istikrarsızlık firmalar için mevcut yasaların kredibilitesini azaltarak belirsizlikler ve riskler yaratır. İstikrarsız bir sistem en somut etkisini mülkiyet hakları üzerinde gösterir.¹⁴²

Polonya, Romanya, Rusya, Slovakya ve Ukrayna’da yapılan en son çalışmalar, mülkiyet haklarının güvende olduğuna inananların elde etikleri kazançların, inanmayanlara nazaran %14-40 daha fazlasını tekrar yatırıma dönüştürdüğünü göstermektedir. Geniş sayıda ülkeyi içeren çalışmalar da haklarda daha fazla güvenliğin daha fazla iktisadi büyümeye etki ettiğini ortaya koymuştur.¹⁴³

Hükümetler mülkiyet haklarında gelişimi aşağıdaki tedbirleri alarak sağlayabilirler:

- Toprak ve diğer mülklerdeki hakları teyit etme
- Sözleşmelerin icra gücünü sağlamak
- Suçu azaltma
- Kamulaştırmalarda bedelin tam ödenmesini sağlamak

Finans ve Altyapı: Finansal piyasalar, firmalarla borç verenler ve yatırımcıları birbirine bağlar. İyi bir altyapı da firmaları müşterilerine ve tedarikçilerine bağlar ve modern üretim teknolojilerinden yararlanmasına imkan verir.¹⁴⁴

¹⁴² Dünya Bankası 2005, s. 79

¹⁴³ Y.a.g.e., s. 80

¹⁴⁴ Dünya Bankası 2005, s. 115.

Gelişmiş finansal piyasalar, ödeme hizmetleri sunar, tasarrufları harekete geçirir ve yatırım yapmayı isteyen firmalara finansman olanakları sunar. İyi işlediklerinde tüm firmalara yatırım fırsatlarını değerlendirme olanağı sağlar. Gelişmiş finansal piyasalar yoksulluk ve gelir dağılımı değişiklikleri ile mücadelede de doğrudan yardımcı olur. Fakir kesimlere kredi olanakları sağlanması bunların yatırım fırsatlarını değerlendirerek gelir elde etme imkanı tanır.¹⁴⁵

Finansal piyasaların iyi işlememesinin başlıca iki nedeni olabilir; Piyasa başarısızlıkları ki bunun temel nedeni bilgi asimetridir ve hükümet müdahaleleri piyasada borç verici konumunda olanlar borçlarını geri ödeyecek borçlanıcılar ararlar, ancak daima geri ödememe riski vardır. Eğer borçlanıcılar bu riski doğru biçimde hesaplayabilseler, faiz oranlarını bu hesaba göre belirleyebilirler ve daha riskli borçlanıcılar için daha yüksek faiz oranları uygularlar. Ancak bu bilgi her zaman doğru değildir ve riskten kaçınmak için daha yüksek faiz oranı tespiti, bu tür borçlanmalar için daha riskli yatırım projelerini çeker. Bu ise ters sonuç doğurarak dürüst yatırımcıları caydırır ve uzun vadede verimli olan yatırımlar krediye erişim imkanı bulamamış olur.¹⁴⁶

Finansal piyasaların geliştirilmesi konusunda hükümetlerin yaklaşımlarında 5 unsur başarı için önem taşımaktadır: Makroekonomik istikrarın sağlanması; rekabetin güçlendirilmesi; borçlananlar, kreditorler ve hissedarların haklarının güvence altına alınması; bilgi akışının oluşturulması; bankaların aşırı risk almalarının önüne geçilmesi.¹⁴⁷

Konunun ekonomi içinde doğrudan varolmasını gerekli kılan nedenlerin başında altyapı hizmetleri gelmektedir. Altyapı başlığı altında sayılabilecek karayolları ve demiryollarının yapım ve bakımı, hava ulaşım imkanları, firmaların faaliyetlerini daha kolay ve daha etkin bir şekilde yürütebilmelerine olanak sağlamaktadır. Ulaşım imkânlarının iyileştirilmesi yalnızca üretilen malların piyasalara ulaştırılması yönünden değil, gerek firma yöneticilerinin gerek firmayla

¹⁴⁵ Y.a.g.e., s. 115

¹⁴⁶ Y.a.g.e., s. 115.

¹⁴⁷ Y.a.g.e., s. 119.

ilişkide olan diğer firmaların yöneticilerinin dış dünya ile daha rahat bütünleşmelerine olanak tanımaktadır. Bunun yanında internet ağlarının özellikle daha hızlı erişimini olanaklı kılan fiber optik ağların inşası, bakımı sanal bütünleşmeyi ve dolayısıyla dış dünya ile (dış dünyadan kasıt, firmanın tedarikçileri, müşterileri, sektörle alakalı bilgi birikimi, yeni ve gelişen teknolojiler) diyalogların etkin bir şekilde yürütülmesine olanak tanımaktadır.

Mevcut altyapı yatırımları özel sektörle yapıldığında fiyatların sıkı bir şekilde kontrol edilmesi, özel sektör yatırımlarının hükümet düzenlemelerine karşı kırılgan olması sonucu doğurur. Çünkü altyapı alanında yapılan yatırımlar bir kere yapıldıklarında, hem maliyetlerin çok yüksek olması hem de kimi zaman fiziken imkansız olması (yollar, barajlar gibi) nedeniyle geriye döndürülemez ve bir başka yere taşınamaz niteliktedir. O bakımdan altyapı sektörü ile ilgili hükümet politikalarının, hükümetler değiştikçe değişir bir karakter taşıması veya hükümetlerce çok keyfi bir şekilde müdahale edilir olması, altyapı hizmetlerinin hem nitelik hem de fiyat yönünden istikrarlı olmaması sonucunu doğurur.¹⁴⁸

Altyapı firmalarının kamulaştırma ve karlılıkla ilgili kaygılarını bertaraf etmeye yönelik olarak hükümetler, düzenlemeleri ve yatırımcı haklarını ikili sözleşmelere dayandırarak, tek taraflı olarak hükümetçe değiştirilememesi ve yerel mahkemelere güvenin olmadığı durumlarda anlaşmazlıkların yerel ve uluslararası tahkim yoluyla çözülme imkanları tanıma yoluna gitmektedirler.¹⁴⁹

Kamu altyapı harcamaları ve büyüme oranı arasındaki ilişki konusunda yapılan çalışmalarda altyapı ve verimlilik arasında anlamlı bir korelasyon varlığı konusunda hemen hemen bir uzlaşma vardır. Kamu sermaye yatırımları (örneğin barajlar, otoyollar) hem kaynakları hem de mevcut kaynakların verimliliğini artırarak ilgili bölgedeki üretim kapasitesini artırma gücüne sahiptir.¹⁵⁰ Bunun yanında tersine

¹⁴⁸ Dünya Bankası 2005, s. 125.

¹⁴⁹ Y.a.g.e., s. 126.

¹⁵⁰ Bu konuda bakz: Morrison, Catherine J., and Amy E. Schwartz (1992), "State Infrastructure and Productive Performance," National Bureau of Economic Research, Working Paper no. 3981. ve Eberts, Randall W., and M. S. Fogarty (1987), "Estimating the Relationship Between Local Public and Private Investment," Federal Reserve Bank of Cleveland, Working Paper no. 8703.

olarak kamu sermaye harcamalarının özel üretim maliyetlerini artırarak özel yatırım harcamalarında önemli bir düşüşe neden olduğu yönünde de tespitler mevcuttur.¹⁵¹

Erenburg (2005), 1952-1990 dönemi ABD ekonomik verilerini hızlandıran ve neo-klasik yatırım modelleri ile kullanarak, özel yatırımlar (makine-teçhizat) ve kamu sermaye stoku arasında güçlü bir ilişkinin varlığını tespit etmiştir. Özel kesim makine ve teçhizat yatırımları ile iktisadi büyüme arasındaki güçlü ilişki olduğu hesaba katılırsa, kamu sermaye stokunun iktisadi büyümeyi canlandırıcı bir politika aracı olabileceği ortaya çıkar.¹⁵² Delong ve Summers'ın makine-teçhizat yatırımları ve büyüme ilişkisi ile ilgili tahmin sonuçlarını ABD'ye uyguladığında, kamu sermaye stokunda %1 puanlık bir artış, özel yatırımlarda %0,4 - %0,6 puanlık bir artışa; bu ise iktisadi büyümede %0,125 ila %0,2 puanlık bir artışa neden olabilir.¹⁵³

İşgücü ve İşgücü Piyasaları: Pek çok ülkede işgücü ve işgücü piyasaları ile ilgili düzenlemeler firmaların saydıkları en temel sınırlayıcı unsur ve baskıdır. Dünya Bankasının yatırım iklimi anketine göre işgücü vasıf yetersizliğini ciddi bir sınırlayıcı unsur olarak gören firmaların oranı %20-40 arasında değişmekte, işgücü piyasaları bakımından bu oran %60'a kadar çıkabilmektedir.¹⁵⁴

Daha iyi yatırım ikliminin yaratılmasına yönelik olarak, hükümetler politika ve yaklaşımları ile işgücü ve işgücü piyasaları alanında başlıca üç konuda ilerleme kaydedebilirler: İşgücü vasfının iyileştirilmesi; İşgücü piyasaları ile ilgili düzenlemelerin caydırıcı olmaktan çıkarılması; İşgücü hareketliliğinin artırılması.

Vasıflı ve Sağlıklı Bir İşgücünün Yaratılması: Kişilerin vasıfları ve sağlıkları, topluma katılma yeteneklerine, yoksulluktan kurtulabilmelerine, ekonomik ve doğal risklerle mücadele edebilmelerine, verimlilik artışları ve büyümeye katkıda bulunmalarına etki etmektedir. Sağlıklı ve vasıflı işgücünün varlığı aynı zamanda, firmaların yeni teknolojileri adapte etme, genişleme ve yeni piyasalara girme

¹⁵¹ Erenburg, s. 16

¹⁵² Erenburg, s. 20.

¹⁵³ J. Bradford DeLong ve Lawrence H. Summers "Equipment Investment and Economic Growth," **Quarterly Journal of Economics**, May 1991, s. 445-502.

¹⁵⁴ Dünya Bankası 2005, s. 136.

kararlarını da şekillendirilmektedir. Eğitim ve sağlık karşılıklı olarak birbirlerini beslerler: Eğitim sağlık bilincini ve bilgiye ulaşım imkanını arttırarak sağlığı geliştirirken sağlık eğitime yatırım güdüsünü güçlendirir.¹⁵⁵

Günümüzde global rekabet açısından yenilikler ve yeni teknolojik ürünler çok önemli hale gelmiştir. Maliyetlere dayalı rekabet avantajları artık düşük katma değer yaratan ve büyük ölçüde hammaddeye dayalı ürünler ve sektörler için söz konusudur. Örneğin tekstil sektöründe yurtiçinde üretilerek ihraç edilen yüz binlerce adetlik tekstil ve konfeksiyon ürününden sağlanan karlar, bu ürünlerin imalatı için yurtdışından ithal edilen birkaç yeni teknoloji makine için geri gitmektedir.

Yenilikler açısından işgücünün vasfı ve eğitimi çok önemlidir. (Hindistan'ın yazılım teknolojilerinde dünyada bilinen rekabet üstünlüğü, tamamen vasıflı işgücüne dayalı olduğu hatırlanmalıdır.) Doğal kaynaklar, piyasalara ve tedarikçilere yakınlık da önemli faktörlerdir. Yenilik ve verimlilik artışları esnek, yaratıcı, iyi eğitilmiş işgücü ile mümkün olacaktır. Dolayısıyla kamu eğitiminde yapılacak akıllı yatırımlar, yatırım ikliminin yaratılması yolunda önemli bir araç olacaktır.¹⁵⁶

Eğitime yapılan harcamalar tek başına yeterli değildir. Eğitimin kalitesi önemlidir. İyi eğitilmiş işgücünün varlığı da tek başına yeterli değildir. Firmalar üzerinde teknolojik ilerleme ihtiyacı doğuran rekabetçi baskı işgücü vasfının iyileştirilmesinin sosyal getirisini doğurur.¹⁵⁷

Beşeri sermayeye yapılan yatırım ve büyüme arasındaki ilişki, eğitim hizmetleri ve vasıfların ekonomi içinde dağıtılması ile kurulur. Yatırım iklimi iyileşmeleri hemen hemen daima beşeri sermayeye olan talebi arttırır. Vasıflı işçiler değişimde daha iyi oldukları için teknolojilere adapte olmayı isteyen firmalarca ihtiyaç duyulur. Çok uluslu şirketlerce yapılan teknoloji transferi ve yerel firmalarca teknolojiye adaptasyon beşeri sermayeye ihtiyaç gösterir. Yeni teknolojiler aynı

¹⁵⁵ Dünya Bankası 2005, s. 137.

¹⁵⁶ Dabson, Rist ve Schweke, s. 2

¹⁵⁷ Dünya Bankası 2005, s. 138

zamanda organizasyonel değişimi de gerekli kılar ve vasıflı işçiler bu değişimde her zaman daha iyidir.¹⁵⁸

Hükümetler vasıflı işgücünün yaratılmasına şu yöntemlerle yardım edebilir.¹⁵⁹

- Eğitim fırsatlarının erişimi için genişletmek için kamu fonlaması
- Minimum nitelik zorunlulukları getirme ve sertifikasyon yoluyla nitelik edinme mekanizmaları kurma
- Eğitimde özel girişimleri oluşturma

İşgücü Piyasası Düzenlemeleri: Hükümetler firma işçi ilişkilerine üç noktada müdahale ederler. Ücret tespit süreci; çalışma koşulları; işe alma ve işten çıkarma süreci. Bu müdahaleler teknik olarak laissez-faire şartlarının yeterli sonucu üretme yetersizliği ile haklılaştırılmaktadır. Hükümetlerin işgücü piyasalarına müdahalelerin tüm işçilerin yararına olması için dikkate almaları gereken başlıca üç husus şunlardır.¹⁶⁰

- Ücret uyarlamayı teşvik etme ve işçilerin çalışmalarının karşılığını almalarını temin etme
- İşyeri düzenlemelerinin iyi bir kurumsal uygunluk sağlamasını temin etme
- İşçilerin istihdam istikrarı tercihini ve firmaların işgücü ayarlama ihtiyacını dengeleme

İşgücü Mobilitesi: İşgücü mobilitesinin artırılması hedefine yönelik temel politika sosyal güvenlik sigortalarının güçlendirilmesidir.

Düzenleme ve Vergileme: Vergiler konusu ‘Vergilerin Yatırım İklimine Etkisi’ bölüm başlığı altında incelenmiş olup burada düzenlemeler konusu ele

¹⁵⁸ Y.a.g.e., s. 138.

¹⁵⁹ Y.a.g.e., s. 139.

¹⁶⁰ Dünya Bankası 2005, s. 138

alınmıştır. Hükümetlerin firmaları ve işlemleri düzenleme ve vergileme yöntemi yatırım ikliminin şekillenmesinde büyük bir rol oynar.¹⁶¹

Düzenleme ile ilgili problemlere çok sayıda örnek verilebilir. Yeni işe başlama konusunda getirilen aşırı zorunluluklar ve malların gümrüklerdeki bekleme süreleri, düzenlemelerin uygulama ve yorumlamalarının öngörülemez olması, gözetilen belli gruplar için monopoller ve kartelleri yaratması ve böylece korunan firmaların yenilikçi ve verimli yatırımlar yapma güdüsünün kalkması gibi. Vergi sistemlerinde de benzer biçimde gözetilen gruplara yararlar sağlanırken vergi yüklerinin diğer firmalarda ve tüketicilerde kalması, vergi yönetiminde uyum maliyetlerinin yüksek olması ve yolsuzluğa açık olma gibi problemler örnek gösterilebilir.¹⁶²

Hükümetler firmaları çok değişik yollarla ve değişik amaçlarla düzenler; piyasaya girişi, yerleşim yerini, kullandıkları üretim yöntemini, ürettikleri mal ve hizmetlerin kalitesini ve diğer özelliklerini, malların pazarlanma ve dağıtım yönetimini düzenlemek gibi.¹⁶³

Düzenlemelerin en temel varlık gerekçesi olarak piyasa başarısızlıkları öne sürülür. Düzenlemeler, bu piyasa başarısızlıkları etkin bir şekilde hedef aldıklarında sosyal refahı ve yatırım iklimini geliştirir. Ancak buradaki temel sorun piyasa başarısızlıkları firmalar açısından maliyet, risk ve piyasa engelleri yarattığı gibi bu başarısızlıkları çözmeye ya da bu başarısızlıkların oluşumuna engel olmaya dönük hükümet düzenlemelerindeki başarısızlık da maliyet, risk ve piyasa engelleri yaratır.¹⁶⁴

Piyasa başarısızlıkların oluşumunda üç yaygın nedeni: Dışsallıklar, bilgi problemleri ve tekellerdir. Hükümetlerin bu nedenleri ortadan kaldırmaya dönük

¹⁶¹ Dünya Bankası 2005, s. 95.

¹⁶² Y.a.g.e., s. 95.

¹⁶³ Y.a.g.e., s. 95.

¹⁶⁴ Y.a.g.e., s. 96.

düzenlemelerindeki başarısızlıklarının da üç yaygın nedeni mevcuttur: Bilgi ve kapasite problemi, rant arayışları, sertlik (esnek olmama).¹⁶⁵

Yatırım ikliminin geliştirilmesi, yatırımcılar açısından daha fazla mal ve hizmet üretebilmeleri için gerekli olan faktörler konusunda iyileşmeyi içermek durumundadır. İktisadi büyüme teorilerinde, iktisadi büyümenin kaynağı olarak görülen, istihdam, sabit sermaye yatırımları, işgücünü vasfını geliştirmeye yönelik beşeri sermaye yatırımı olarak isimlendirilebilecek eğitim, sabit sermaye yatırımlarının vasfını geliştirmeye yönelik verimlilik yatırımları olarak isimlendirilebilecek teknoloji, yeni ürün ve yeni teknoloji arayışları ile alakalı Ar-Ge, özel yatırımların miktarı ve verimliliği açısından önemli olan fiziki ve teknolojik altyapı alanlarında iyileştirmeler sağlanmalı ya da teşvik edilmelidir.

2.2. YATIRIM İKLİMİ VE İKTİSADİ BÜYÜMEYİ ETKİLEYEN VERGİ POLİTİKALARI

Firmalar açısından iyi bir yatırım iklimi, yatırım yaparak mal ve hizmet üretmeleri durumunda elde edecekleri karın miktarı ve kesinliğini garanti eden koşulların varlığını ifade eder. Vergilerin yatırım iklimine etkisi vergilerin bu koşulları bozup bozmadığı ile alakalıdır. Bozucu etkiler yaratıyorsa firmaların mal ve hizmet üretmek üzere yatırım yapmalarını caydıran bir unsur olarak değerlendirilecek ve nihayetinde iktisadi büyüme üzerinde de olumsuz etkiler yaratacaktır.

2.2.1. Vergilerin Yatırım İklimine Etkisi

Bireylerin refah artışı için daha fazla mal ve hizmet (iktisadi nitelikte olan ve olmayan) tüketimi ve bunun bir gereği olan daha fazla mal ve hizmet üretimi döngüsünde aktif rol, yani mekanizmanın marş motoru fonksiyonu, daha fazla mal ve hizmet üretimine imkan tanıyan sabit sermaye yatırımlarını yapan firmalara aittir. Firmalar bu rolü ülkede yaşayan bireylerin refahlarını düşündükleri için üstlenmiş

¹⁶⁵ Y.a.g.e., s. 138

değillerdir. Onların ya da bu organizasyonu oluşturan müteşebbislerin amacı, kar yani gelir elde etmektir. Daha önce bahsedildiği üzere karlılığın temel belirleyicileri ya da bir başka ifade ile kara tesir eden faktörler maliyetler, riskler ve rekabet engelleridir.

Üretim ve dağıtım maliyetlerinin pek çoğu ticari faaliyetlerin normal işleyişinden kaynaklanır. Bazı maliyetler doğrudan veya dolaylı olarak hükümet politikaları ve davranışlarından kaynaklanır. Bu konuda en somut doğrudan maliyet vergileridir.¹⁶⁶ Bu açıdan vergilerin yatırım kararlarında objektif bir unsur olarak etkili olduğunu baştan kabul etmek gerekir.

Yatırımların tüm dünyada büyük ölçüde özel firmalarca gerçekleştirildiği ve ayrıca yatırımlarda verimlilik konusunun bütünüyle özel firmalarda dikkate alındığı hususları karşısında, eğer vergilerin yatırımcıları veya firmaları güdüleyen yegane faktör olan karlılığı zayıflatması söz konusuysa, o zaman vergileri yatırım iklimini bozan ve bu nedenle iktisadi büyümeyi zayıflatan bir engel olarak görmek lazımdır. Özellikle günümüzde uluslararası mal ve sermaye hareketleri düzeyi açısından gelinen noktanın doğrudan yabancı yatırımları az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından çok daha önemli hale getirdiği ve bu nedenle ülkelerin daha fazla DYY çekmek için yarışır hale geldikleri dikkate alındığında, bir ülkedeki vergisel maliyetlerin diğer ülkelere göre daha yüksek olması durumunda, bunun o ülkenin iktisadi büyümesi açısından önemli bir kayba yol açabileceğini söylemek mümkündür.

Vergi oranlarının yüksekliği ya da yüksek vergi maliyeti genel olarak önceki bölümlerde yer verilen yatırım iklimi ölçütleri arasında yer almaktadır. Bu konudaki en geniş çalışma olan ve tüm dünyada binlerce firmayı kapsayan Dünya Bankası Yatırım İklimi anketine göre anket yapılan 56 ülkenin tamamında vergi oranları değişen düzeylerde yatırımların önünde bir engel olarak görülmektedir. Örneğin firmaların Brezilya'da %84'ü, Polonya'da %63'ü, Romanya'da %51'i, Rusya'da %24'ü vergi oranlarını yatırımların önünde bir engel olarak görmektedir. Türkiye'de

¹⁶⁶Dünya Bankası 2005, s. 22.

bu oran %38'dir. Tüm ülkeler düzeyinde vergi oranları diğer yatırım iklimi ölçütleri içinde politik istikrar ve makro ekonomik istikrardan sonra en büyük engel olarak kabul edilen üçüncü yatırım iklimi ölçütü olmuştur.

Vergi idaresi, firmalarca vergi oranlarından ayrı olarak ayrıca bir engel olarak görülmektedir. Bangladeş, Brezilya ve Etiyopya gibi ülkelerde firmaların %50'den fazlası vergi idaresini çok ciddi ve önemli bir engel olarak görmektedir. Vergi idaresindeki bürokrasi ve yolsuzluk vergiye uyumu zayıflatan sebeplerdir.¹⁶⁷

Vergilerin yatırım iklimi ile ilişkilendirilebilecek diğer bir yönü olan rekabet etkisi, vergilenen konuların ve firmaların farklılaştırılmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin ticaret vergileri (ithalat-gümrük) yerel firmalar lehine rekabet avantajı doğurmaktadır. Küçük firmaların kayıt dışı kalmalarına imkan veren düzenlemeler de, orta ve büyük firmalar aleyhine rekabet etkileri doğurabilmektedir.¹⁶⁸

İyi bir yatırım iklimi, daha fazla mal ve hizmet üretimi ve tüketimi, yani iktisadi büyüme için gerekli ortamı ifade eder. Bu nedenle vergilerin yatırım iklimi için nasıl bir rol oynadığının ortaya konulabilmesi için iktisadi büyümeyi nasıl etkileyebileceğinin bilinmesi gerekir. Takip eden bölümde vergilerin iktisadi büyümeye etkileri konusundaki bazı teorik yaklaşımlar ile işgücü, tasarruflar ve finansal sermaye, yatırımlar, beşeri sermaye ve verimlilik üzerine etkilerine değinilmiştir.

2.2.2. Vergilerin İktisadi Büyümeye Etkisi ve Açıklayıcı Temel Yaklaşımlar

Vergilerin iktisadi büyümeyi nasıl etkilediğinin bilinmesi, yatırım iklimi açısından niçin bir ölçüt olduğunun anlaşılabilmesi açısından gereklidir. Bu nedenle konu bu bölümde mevcut teorik yazın çerçevesinde ele alınmaktadır.

¹⁶⁷ Dünya Bankası 2005, s. 109.

¹⁶⁸ Y.a.g.e., s. 109.

2.2.2.1. Geleneksel ve Yeni Büyüme Modellerinin Vergi Politikalarına Yaklaşımı

Evvelce yer verdiğimiz belli başlı büyüme modellerine göre iktisadi büyümenin kaynakları ve hükümetlerin rolü hakkındaki değerlendirmelerimizden hatırlanacağı üzere klasik ve neo klasik büyüme modellerinde hükümetlere iktisadi büyüme konusunda aktif rol biçilmemiştir. Bu meyanda bu modeller çerçevesinde vergi politikasının iktisadi büyümeye etki etmek için kullanılmasının söz konusu olmadığı söylenebilir. Diğer yandan içsel büyüme modellerinde ise aktif hükümet politikalarının özellikle beşeri sermaye birikimin ve teknolojik gelişmenin hızlandırılması yönündeki sonuçlarıyla iktisadi büyümeye etki etmesi söz konusudur. Buradan hareketle vergilemenin beşeri sermaye birikimi ve teknolojik gelişmenin hızlandırılması yönünde kullanılabileceği söylenebilir.

Pek çok iktisatçının vergileme hakkındaki düşüncelerinin temel çerçevesini, ekonominin tasarruf oranını gelirin sabit bir oranı olarak gören Solow-Swan(1956) modeli oluşturmaktadır.¹⁶⁹ Vergileme iktisadi büyümeyi nasıl etkilemektedir, yeni yatırımlar ve girişimcilik güdülerini üzerinde caydırıcı etkiye sahip midir? Vergi kanunları bazı yatırımları diğerlerine göre daha karlı hale getirdiği için yatırım kararlarında sapmalar yaratır mı? Çalışma çabası ve işçilerin vasıf kazanmaları üzerinde caydırıcı mıdır? Solow Büyüme Modelinde çıktı düzeyi (tipik olarak GSYİH ile ölçülür) ekonomik kaynaklar -işgücü miktarı ve vasfı, sermaye stokunun miktarı ve teknolojik verimliliği- tarafından belirlenmektedir. Dolayısıyla iktisadi büyüme oranı da çıktı düzeyinde bir dönemden diğerine oransal değişim, bu kaynakların yani fiziki ve beşeri sermaye ve bu girdilerin verimliliklerinin büyüme oranı tarafından belirlenir. Solow modeli matematiksel olarak şu şekilde ifade edilir:¹⁷⁰

$$y_i = \alpha k_i + \beta l_i + \mu_i$$

¹⁶⁹ Robert E. Lucas, "Supply-Side Economics: An Analytical Review", **Oxford Economic Papers**, Vol.42,1990, s.293

¹⁷⁰ Eric Engen ve Jonathan Skinner, "Taxation and Economic Growth", **National Tax Journal**, Vol.49 Issue 4, December 1996, s. 2

y_i = i ülkesinin GSYHİ büyüme oranı
 k_i = Sermaye stokunun değişim oranı
 l_i = Efektif işgücünün büyüme oranı
 μ_i = Ekonominin toplam verimlilik büyüme oranı
 α_i = Sermayenin marjinal verimliliği
 β_i = İşgücünün çıktı elastikiyeti

Bu teorik çerçeve, vergilerin iktisadi büyümeyi etkileyebileceği beş yolun (denklemin sağındaki değişkenlere denk gelen) ortaya çıkmasına olanak sağlar.¹⁷¹

a. Daha yüksek vergiler yatırım oranını veya sermaye stokundaki net büyümeyi azaltabilir. Daha yüksek vergileme, gerek kurum gelirleri gerekse birey gelirleri üzerindeki yüksek yasal vergi oranları, yüksek efektif sermaye kazançları vergi oranı, düşük amortisman oranları yoluyla gerçekleşebilir.

b. Vergiler işgücü arzını, işgücü katılımı, çalışma saatleri veya mesleki seçimi bozarak veya eğitim, vasıf ve mesleki eğitim alımını zayıflatma yoluyla azaltabilir.

c. Vergi politikası, Ar-Ge aktivitelerinin yayılma etkilerini ve mevcut işgücü ve sermayenin verimliliklerini genişleten ileri teknoloji endüstrileri için risk sermayesi gelişimini zayıflatarak, verimlilik büyümesini (denklemden μ_i) caydırıcı yönde etki edebilir.

d. Vergi politikası, aynı zamanda yatırımların ağır vergilendirilen sektörlerden daha hafif vergilendirilen sektörlerle sapmasına yol açarak sermayenin marjinal verimliliğine etki edebilir.

e. Emek arzı üzerindeki ağır vergileme, beşeri sermayenin etkin kullanımını, işçilerin sosyal verimliliğinin yüksek olduğu ancak yüksek vergi yüküne sahip sektörlerde istihdamından caydırarak engelleyebilir. Bir başka ifade ile yüksek

¹⁷¹ Y.a.g.m., s. 3.

vergi yükünün olduğu ülkeler daha düşük değerli α ve β katsayılarına sahip olarak gerek beşeri gerek fiziki sermaye yatırım oranlarının sabit kalması suretiyle iktisadi büyümeyi engelleyebilir.

Bu beş mekanizmaya rağmen, geleneksel Solow büyüme modeli vergilerin uzun dönem büyüme oranını etkilememesi gerektiği çıkarımını yapmaktadır. Bunun nedeni modelde verimlilik büyümesinin (μ) sabit ve vergi politikasından etkilenmediği varsayımıdır. Vergi oranlarının artırıldığını varsayarsak, bu durumda vergi sapmaları işgücü arzını ve yatırımları azaltarak büyüme oranını kısa dönemde düşürebilir. Ancak uyarılama süreci bittiğinde büyüme oranı orijinal seviyesine geri döner. Değişen tek şey mutlak olarak daha düşük bir GSMH seviyesinin oluşmasıdır. Solow modelinde hem işgücü arzı hem de yatırım oranı, nüfus artış oranı tarafından belirlenen orijinal büyüme oranlarına geri dönmektedir.¹⁷²

Öte yandan Romer ve Lucas tarafından geliştirilen içsel büyüme modellerinde, Solow (1956) modelinin istikrarlı büyüme oranının yerini teknoloji ve işgücü verimlilik büyümesi faktörleri nedeniyle, durağan durum büyüme oranları alır. Bu modellerde durağan durum büyüme oranı, hükümetlerin izlediği vergi ve harcama politikaları yüzünden kalıcı biçimde değişebilir.¹⁷³ İçsel büyüme yaklaşımı, ekonominin geri kalanına dışsal yararlar yaratabilen sermaye stokuna veya Ar-Ge'ye yatırım yapmak yönündeki firma-özel kararlarını veya beşeri sermayeye yapılan bireysel yatırımların doğurduğu "yayılma etkileri" ve "yaparak öğrenme" faktörlerini ön plana çıkarır. Dolayısıyla bu modellerde vergi uzun dönem büyüme oranını kalıcı biçimde değiştirebilir.¹⁷⁴ Lucas, üniversite yıllarında iken gelir olarak vergilendirilmesi gereken tek unsurun sermaye kazançları olduğuna inandığını, ancak şimdi ne sermaye kazançlarının ne de sermayenin herhangi bir gelirinin vergilenmemesi gerektiğine inandığını söylemektedir. Lucas, fikrindeki bu değişimin temel nedeni olarak Hicks'in "Değer ve Sermaye" kitabının etkisini göstermektedir.¹⁷⁵

¹⁷² Engen ve Skinner, s. 4.

¹⁷³ Robert G. King ve Sergio Rebelo "Public Policy and Economic Growth: Developing Neoclassical Implications." **Journal of Political Economy**, No. 5, October 1990, s. 126-150.

¹⁷⁴ Engen ve Skinner, s. 5.

¹⁷⁵ Lucas, s. 293

2.2.2.2. Arz Yönlü İktisat Yaklaşımı

Arz yönlü iktisadın çok geniş bir tanımı: “mikro ekonomik ilkelerin makroekonomik problemlere uygulanması” şeklindedir. A.B.D.'de arz yönlü iktisat terimi, vergi sistemi değişikliklerinin sermaye birikimi üzerine etkileri anlamında kullanılmaktadır.¹⁷⁶ Arz yönlü iktisat, 1970’li yıllarda ve 1980’li yılların başında Keynesyen İktisada bir alternatif olarak gelişmiştir. Ana mesajı, vergi indirimlerinin iktisadi büyüme artışına ve işsizliğin azaltılmasına önemli katkısının olabileceğidir.¹⁷⁷

Arz yönlü iktisadın odağında monetarizmde olduğu gibi makro ekonomi politikası bulunmaktadır. Arz-yönlü doktrine göre bir ülkenin reel gelir veya toplam istihdam tarafından ölçülen refahı, önemli ölçüde hükümet tarafından izlenen mali ve parasal politika karışımına dayanır.

Arz yönlü yaklaşımın ilk ortaya çıkışı Mundell’in 1971 yılında yazdığı bir kitapçıkla olmuştur. Kitapçıkta Mundell, yüksek enflasyon ve yüksek işsizlik ortamında doğru politika karışımının, ekonomide daha fazla üretim için mali gevşetme ile birlikte enflasyonu durdurmaya yönelik parasal baskı oluşturduğunu ileri sürmüştür. Mundell’den sonra 1978 yılında Carlos Rodriguez’de aynı argümanla ortaya çıkmıştır. Bu çalışmaları izleyen literatür, arz yönlü yaklaşımın deneysel testi için bir laboratuvar haline gelen Amerikan ekonomisinin 1980’li yıllardan sonra kaydettiği sonuçlara dayanmaktadır. Federal Reserve Bank, enflasyona karşı para politikası atağı yaparken, Amerikan Kongresi Reagon yönetiminin teşvikiyle gelir ve kar vergilerindeki indirimler formunda bir dizi mali uyarıcı yasa çıkarmıştır. Sonuçta; enflasyon oranındaki düşüş, enflasyon ve geçmiş istihdam oranındaki tarihsel ilişkinin (Philips eğrisi) öngördüğünden çok daha hızlı olmuştur. Bu kanıtın araştırılması ile ilgili 1985 yılındaki çalışmasında Jeffrey Sachs, enflasyondaki azalışın, enflasyon ve işsizlik arasındaki tarihsel ilişkiden öngörülebilecek orandan

¹⁷⁶ Charles R. Hulten, “Tax Policy and the Investment Decision”, Tax Policy:A Further Look At Supply-Side Effects,Vol.74 No.2, 1984, s. 236

¹⁷⁷ Anthonie Knoster, “Supply-Side Economics and The Inverted Haavelmo Effect, Recent Developments in Macroeconomics, Vol. II, 1991, s. 536

daha fazla olduğunu tespit etmiş ve bunu mali uyarıcı politikaların ABD Dolarında yarattığı değerlenmenin ücret büyümesini yavaşlatmasına bağlamıştır.¹⁷⁸

İktisadi büyüme üzerinde arz yönlü etkilerin gözlemlenmesi oldukça zordur. Bunun ilk nedeni; yatırım ve büyüme makroekonomi politikasının tüm unsurlarından etkilenmesidir. Bu nedenle vergi etkileri diğer faktörler (örneğin bütçe açıkları) tarafından yutulabilir. İkinci bir neden; yatırım artırıcı politikalar büyümeyi kalıcı bir biçimde artırmak yerine geçici biçimde artırabilir.¹⁷⁹

2.2.2.3. Haldun-Laffer Eğrisi

Bir çevrimsel hareketi öngören Haldun'a göre başlangıçta devletin gücü sınırlı (vergileme haddi düşük vergileme gelirleri az) olduğu için üretme ve tüketme arzusu kamçılanır, yükselen üretim hacmi ile devletin gücü de artmış olur. Nihayet, vergi hadleri devletin yayılma politikası bağlamında o kadar artar ki; üretim ve tüketimin müteharrik gücü zaafa uğrar. Otoritelerin cebir yoluyla vergi toplama dönemi başlar. Aşırı vergi baskısı, fasit bir sahtekarlık helozonuna dönüşebilir. Bu görüş, yirminci yüzyılın son çeyreğinde ortaya atılan, Reagen Economics olarak bilinen politikaların mali alt yapısı içinde danışman Laffer tarafından güncelleştirilerek, Laffer eğrisi ile açıklanan optimal vergi politikaları başlığı altında yeniden tartışmaya açılmış ve yakın tarihimizde kabul görmüştür.¹⁸⁰

Vergi oranları ve vergi gelirleri arasındaki ilişkiyi gösteren Laffer Eğrisinin politika çıkarımı, vergi oranlarının artırılmasının ilk başta vergi gelirlerini artıracaklarını fakat zamanla bu artışların toplam vergi gelirlerini azaltacağını söyler. Eğrinin pozitif eğilimli olduğu durumda vergi oranlarının azalışının yol açacağı gelir kaybının yerini borçlanma almak durumundadır. Ricardo Eşitliği Hipotezi, vergi oranlarının azaltılmasının toplam talebe bir etkisinin olmayacağını söyler. Hipotezin ortaya koyduğu mekanizmaya göre; vergi oranlarının azaltılması özel sektörde

¹⁷⁸ Edmund S. Phelps, "Recent Development İn Macroeconomics", Journal of Money, Credit and Banking, Vol. 20, No. 3, Part 2, 1988, p. 456-458.

¹⁷⁹ Hulten, s.240.

¹⁸⁰ Recep Kök, "İktisadi Düşünce: Kavramların Analitik Evrimi", Anadolu Matbaacılık, 2000, s.26.

toplam harcanabilir geliri artacağı ve ekonomik birimlerin vergilerden borçlanmaya kayması ile sonraki dönemlerde bu borçların itfası için daha fazla vergi gelirine ihtiyaç duyacağı şeklinde bir algılama yaratmaktadır. Bu algılama ile özel sektör, tasarruf düzeyini artıracak ve sonuçta vergi azalışından gelen gelir artışı tamamen tasarruflara dönüşecek böylelikle talepte bir değişim söz konusu olmayacaktır.¹⁸¹

Keynesyen yaklaşımda ise borçlanmadaki artışın ekonomideki uyarıcı etkisi ancak kısa dönemde kendini gösterebilirken, uzun dönemde kamu borçlanması özel borçlanma ile rekabet eder hale gelerek faiz oranlarının yükselmesine yol açar. Bu ise özel yatırımların dışlanması sonucunu doğurarak iktisadi büyümede ters etkiler doğurur. Diğer yandan eğer ekonomi Laffer Eğrisinin negatif eğilimi bölümünde ise, o takdirde vergi oranlarındaki azalış toplam vergi gelirlerini artıracığı için bu kesinti borçla finansman anlamına gelmeyecektir. Arz yönlü iktisat savunucuları Laffer Eğrisinin negatif eğilimli bölümünde olduğunu dolayısıyla vergi kesintisinin iktisadi büyümeye olumlu etkiler doğuracağını iddia etmektedir. Bunun altında yatan mantık ise şudur: Vergiler nispi fiyatları yapay olarak bozar, aynı zamanda cari ve gelecekteki tüketim tercihlerine etki eder. Böyle bir durumda vergilerin düşürülmesi nispi fiyatları nispi sosyal maliyetlere yakınlaştırarak ekonomik etkinliği artırır.¹⁸²

Laffer'in fikirlerinin ilk kez yapısal bir model olarak ele alınması, İrland'ın 1994 yılındaki içsel büyüme modeli çerçevesinde borçlanma ile finanse edilen bir vergi azaltımının etkilerinin araştırıldığı simülasyon çalışmasında olmuştur.¹⁸³ Daha önceki çalışmalarda ise Laffer Eğrisinin varlığının araştırılması toplam vergi gelirlerinin ortalama vergi oranı ve karesi ile regrese edilmesi şeklinde olmuştur. İrland'ın çalışmasının sonucuna göre; veri kamu harcama düzeyinde vergi oranlarında bir indirim kısa dönemde geniş bütçe açıklarına yol açabilir ancak uzun dönemde ekonomi dinamik bir Laffer Eğrisi ile karşı karşıya kalacak ve düşük vergi oranları iktisadi büyümeyi hızlandıracaktır. Bu hızlanma ise vergi tabanının genişlemesini sağlayarak daha düşük ortalama (veya marjinal) vergi yükünde daha

¹⁸¹ Basil Dalamagas, "Endogenous Growth And The Dynamic Laffer Curve", **Applied Economics**, Vol.30, January 1998, s. 1.

¹⁸² Y.a.g.m., s. 1

¹⁸³ Dalamagas, s. 2.

fazla vergi geliri toplanmasını sağlayacaktır. Ireland'ın bu bulgusu Ricardo Eşitliği Hipotezinin öngördüğünün tersine bir durum ifade etmektedir.¹⁸⁴

2.2.2.4. Dışlama (Crowding-out) Hipotezi

Vergileme, özel kesimden kamu kesimine fon aktarımıdır ve özel sabit sermaye oluşumu için potansiyel kaynaklarda bir eksilmeyi ifade eder diğer yandan vergileme yoluyla hükümetin elde ettiği fonların harcanış biçimi de vergilerin iktisadi büyümeye etkisi konusunda farklı durumlar yaratabilir.

Özel sermaye ve kamusal sermaye arasındaki ilişki konusunda iktisatçılar arsında iki yaklaşım mevcuttur. Birincisine göre kamusal sermaye birikimi (veya kamu harcamaları) ile özel sermaye arasında dışlama ilişkisi mevcuttur. Bu yaklaşım ikame edilebilirlik hipotezi olarak da adlandırılabilir. Diğer bir yaklaşım ise tamamlayıcılık (crowding in) hipotezidir. Bu yaklaşıma göre özel sermaye stoku ve kamu sermaye stoku özel kesim üretim teknolojisinde tamamlayıcı girdilerdir. Dolayısıyla kamu yatırımlarındaki bir artış özel yatırımların verimliliğini artırarak daha fazla özel yatırım doğurabilir.¹⁸⁵

Kamu harcamalarının dışlama etkisi mi yoksa tamamlama etkisi mi yaratacağı konusunda kamu harcamalarının niteliği ve aynı zamanda bütçe açıklarının boyutu önem kazanmaktadır. Türkiye örneğinde olduğu gibi çok yüksek seyreden bütçe açıkları ve bunun birikimli sonucu olan kamu kesimi finansman ihtiyacı tamamlayıcılık etkisini imkansız kılabilir. Bütçe açıklarının finansmanı dolayısıyla yapılan kamu borçlanmalarının faiz ödemeleri kamu harcamalarının cari ve transfer harcamalarında yoğunlaşarak, kamu yatırım harcamalarının çok düşük düzeyde seyretmesine neden olmaktadır. Tamamlayıcılık hipotezi çerçevesinde kamu harcamalarının bu etkiyi yaratabilmesi için yatırım harcaması niteliğinde olması gerekir. Kamu finansman ihtiyacının büyüklüğünün faiz oranlarına etkisi ise tamamlayıcılık etkisini imkansız kılan bir diğer nedendir. Bütçe açıklarına rağmen kamu yatırımlarının artırılabilirdiğini varsaysak bile bu artışın kamu finansman

¹⁸⁴ Y.a.g.m., s. 2.

¹⁸⁵ Y.a.g.m., s. 8

ihtiyacına ve dolayısıyla faiz oranlarına yansımaları özel yatırım artışına imkan vermeyecektir. Parasalcı iktisatçıların yaklaşımı bu temele dayanmaktadır.

Denk bütçe ilkesine bağlı kalınarak vergi artışları ile finanse edilen yatırım niteliğindeki kamu harcamalarının (yatırım niteliğindeki kamu harcamaları altyapı ve doğrudan üretime yönelik fiziki yatırım harcamaları olabileceği gibi eğitim, sağlık, sosyal güvenlik, yargı, iç güvenlik, gözetim ve yönetim alanlarında yapılan beşeri sermayeye yapılan yatırımlarda olabilir) özel yatırım harcamalarını azaltsa da artırsa da iktisadi büyümeyi pozitif yönlü etkilemesi beklenir. Kamu yatırım harcamaları niteliği itibarıyla özel kesimin yapmadığı veya yapamadığı ve fakat özel kesim yatırımlarının verimliliği için yararlı, gerekli ve kimi zaman zorunludur. Dolayısıyla bu harcamaların vergi artışları yoluyla dahi yapıyor oluşu, vergi artışlarının özel kesimde yaratması olası etkilerinden biri olarak başlı başına iktisadi büyümeyi pozitif etkilemektedir.

2.2.2.5. Ters Haavelmo Etkisi

Keynesyen Haavelmo etkisi, kamu harcamaları ve vergilemede eşanlı bir artışın milli geliri artıracak olduğunu söylemektedir. Haavelmo, 1945 yılında yayınlanan makalesinde dengeli bütçe çoğaltanın bire eşit olduğunu iddia etmiştir. Knoester, günümüz koşullarında artık bunun geçerli olmadığını çünkü uluslararası daha yüksek vergilemenin daha yüksek reel ücretleri, bunun da daha düşük kar oranı doğuracağını söylemektedir. Bu durumda pozitif değil negatif bir bütçe çoğaltanı ile karşı karşıya kalınacaktır.¹⁸⁶

Haavelmo'ya (1975) göre ortaya konulanın tersine kamu harcamalarında eşanlı bir indirimle birlikte yapılacak dolaysız vergi indirimi iktisadi büyümeyi genişletir ve işsizliği azaltır. Tersine Haavelmo Etkisi arz yönlü iktisatçılar için teorik ve ampirik bir temel oluşturmaktadır.¹⁸⁷

¹⁸⁶ Knoester, s. 549.

¹⁸⁷ Y.a.g.m., s. 537.

2.2.3. Vergilerin İktisadi Büyümeyi Etkileme Kanalları

Vergilerin iktisadi büyümei etkilemesi (eğer etkiliyorsa) bir sonuçtur. Bu etki vergilemenin iktisadi büyümenin kaynağı kabul edilebilecek alanlardaki etkileri yoluyla gerçekleşir. Bu bölümde önceki bölümlerde yer alan bilgilerden hareketle vergilerin iktisadi büyümenin kaynağı kabul edilen yatırımlar, verimlilik, istihdam ve tasarruflar üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Yeni şirket yatırımları üzerindeki vergilemenin azaltılması refahı üç kanaldan artırır. Standart mekanizma, efektif kurumlar vergi oranının azaltılması yeni yurtiçi yatırım olanaklarını geliştirir. İkincisi; yurtiçinde yerleşik firmaların yurtiçi ve yurtdışı yatırımlarının yeniden dağılımı, yani yerleşiklerin yurtdışı yatırımlarının yurtiçine çekilmesini sağlar. Üçüncüsü; DYY artışıdır. Her üç kanal da sonuçta toplam yatırım düzeyini artırır.

Vergilerin yatırımlara etkisini ortaya koyan en temel teorik yaklaşımlar olarak çalışmamızın önceki bölümlerinde üç başlık altında incelediğimiz yatırım teorileri gelmektedir. Özellikle içsel fonlar teorisi doğrudan kurumlar vergisi oranı ve vergi teşviklerinin yatırımlara etkisi konusunda öngörülerde bulunmaktadır. Tekrardan sakınmak için sözkonusu teoriler burada tekrar ele alınmamıştır.

Çok uluslu şirketler ev sahibi ülke dışında bir dizi sebeplerle yatırım yaparlar. Bunlar arasında piyasalara erişim, politik nedenler, işgücü maliyetleri, tedarikçilere yakınlık ve beklenen ekonomik koşullar sayılabilir. Çoğunlukla bu sebepler endüstri, firma veya hatta ürün düzeyinde değişebilir. Yatırımların uluslararası yerleşimini belirleyen söz konusu faktörlerin yanı sıra vergi kanunları da potansiyel olarak doğrudan yabancı yatırımları etkiler.¹⁸⁸ Çok uluslu şirketler, karlarını düşük vergi oranlı ülkelere kaydırma eğilimindedir. Bu konuda kullanılan en önemli tekniklerden birisi transfer fiyatlandırmasıdır. Bağımlı işletmeler arasındaki işlemlerin fiyatlandırılmasında, karın oluşumu düşük vergi oranlı ülkede oluşacak tarzda yürütülmektedir. Bunun yanında örneğin yüksek oranlı vergi uygulayan bir ülkedeki

¹⁸⁸ Boskin ve Gale, s. 1.

faaliyetlerin vergilenebilir gelirinin daha düşük hesaplanması için sermaye yatırımının finansmanı; düşük vergi oranlı ülkelerden alınan borçlar ile yapılabilmektedir. Karın kaydırılmasında diğer olası teknikler olarak, sabit maliyetlerin (Ar-Ge, reklam gibi) ihtiyari dağıtımı, patent ve markalar için imtiyaz ücreti tahakkuku sayılabilir.¹⁸⁹

Vergilerin verimlilik üzerine etkileri AR-GE faaliyetleri ile ilişkilendirilmesi gereken bir konudur. Verimlilik, yeni teknoloji ve yeni ürünler dolayısıyla birim maliyetler itibarıyla daha yüksek katma değer yaratabilmek demektir. Yeni teknoloji ve yeni ürün geliştirme faaliyetleri genellikle çok uzun vadeli süreçlerdir. Bu süreçte gerek yeni teknoloji ve yeni ürünler yaratmak için gerekli olan girdilerin (vasıflı işgücü, materyal gibi) bünyesindeki vergi yükleri, gerekse bu faaliyetleri finanse etmek için kullanılacak işletme içi fonların (normal faaliyetlerden sağlanan karlar) vergiler nedeniyle aşınması, bu faaliyetleri sürdürülemez hale getirebilir veya firmaları bu konuda caydırabilir. Bu nedenle firmaların verimlilik çabalarını destekleyen bir vergi politikasının bu faaliyetler üzerindeki vergi yüküne yönelmesi gerekir.

ABD'de yakın dönemde verimlilik performansındaki zayıflık vergi teşvikleri ile sermaye oluşumunu ve iktisadi büyüme arasındaki ilişkiyi yeniden gündeme getirmiştir. Ayrıca enflasyonun efektif vergi yükünü artırdığı ve bunun da sermaye performansında azalma yoluyla verimlilik yavaşlamasına neden olduğu değerlendirmeleri yapılmaktadır.¹⁹⁰

Hükümetler verimlilik artışlarına iki yoldan etki edebilirler. Bunlardan birincisi, doğrudan hükümet Ar-Ge harcamaları ve doğrudan fiziksel ve beşeri sermaye yatırımlarıdır. Eğitim gibi beşeri yatırımlar verimliliği doğrudan artırabilir. İkincisi ise; vergi politikaları yoluyla özel sektörün yatırım ve Ar-Ge harcamalarının maliyetlerini azaltmaktır.

¹⁸⁹ Leibfritz, Thornton ve Bibbee, s. 27

¹⁹⁰ Hulten, s. 236.

Verimlilik teknolojiyi çağrıştıran bir kavramdır. Günümüzde gelişmiş ülkelerdeki firmalar temel rekabet avantajını sahip olmalarını teknolojiye borçludurlar. Yaratıcı fikirlerle beslenen ileri teknolojiye dayalı endüstriler, firmalara fiyatlarını dolayısıyla karlılıklarını belirleyebilme avantajı sunmaktadır. Yüksek karlar ise firmalar açısından sürekli büyümeyi ve yeni pazarlara yayılmayı sağlamaktadır. Ancak verimlilik sadece yeni teknolojileri içermez, aynı zamanda piyasaya yeni girişler olmasıyla mevcut olanların sürekli rekabet baskısı altında kalması, yeni ürünler veya ürünlerde yenilik konusunda arayış içinde olmalarına neden olmaktadır. Özellikle yeni başlayan firmalar açısından başlangıç maliyetleri büyük önem taşır. Vergiler başlangıç maliyetlerinin bir parçası olarak bu anlamda piyasaya yeni girişler açısından bir engel teşkil edebilir.

Gerek teknolojiye yenilikler gerekse yeni ürünler ve üründe yenilikler Ar-Ge konusuyla alakalıdır. Ar-Ge harcamaları kısa sürede mal ve hizmet satış gelirlerine dönüşmediğinden uzun süre firmalar üzerinde kalan bir maliyet unsuru olmaktadır. Dolayısıyla Ar-Ge harcamaları içinde yer alan vergiler firmalar açısından Ar-Ge maliyetini artıran bir unsur olmaktadır.

Tasarruf ve yatırımlar uzun dönem ekonomik performansın gelişimi için temeldir. Tasarruflar yatırımlar için bir sınırdır ve yatırımlar ise verimlilik ve iktisadi büyüme için anahtar büyüklüktür.¹⁹¹ Özellikle azgelişmiş ve gelişmiş ülkeler bakımından başlıca iktisadi büyüme kısıtı, yeterli sermaye birikiminin olmaması olarak kabul edilir. Sermaye birikiminin klasik kaynağı tasarruflardır. Tasarruflar gerek hane halkı gelirlerinden mal ve hizmet tüketimi için harcanmayan kısımlardan, gerekse firma karlarının dağıtılmayıp firmada tutulan kısımlarından oluşur. Hane halkı tasarrufları gerek yurtiçinde yerleşik olanların gerekse yabancıların tasarruflarından finansal sermaye akımı yoluyla yurtiçine gelenlerden oluşur. Yurtiçinde yerleşik olanların tasarruf düzeyinin artmasının iktisadi büyüme açısından negatif etkiler de yaratması söz konusudur. Zira tasarruflar daha fazla mal ve hizmet üretim tüketim döngüsü olarak isimlendirdiğimiz iktisadi büyüme olgusunun üretim tarafı için her zaman olumlu iken tüketim tarafı için öyle olmayabilir. Tasarruf artışı,

¹⁹¹ Leibfritz, Thornton ve Bibbee, s. 17

tüketim azalışı anlamına gelebileceği için üretim tarafının aktörü olan firmaların karlılık beklentilerini olumsuz etkileyerek mal ve hizmet üretim tüketim döngüsünün hem miktar olarak hem de çeşitlilik olarak zayıflamasına yol açabilir. Diğer yandan günümüzün küreselleşme düzeyinde uluslararası sermaye akımları yatırımların finansmanı için çok önemli bir kaynak haline gelmiştir.

Bu çerçevede vergilerin tasarruflar üzerine etkisi konusu, hane halkının tasarruflarına etkisi ve ülkeye yönelen yabancı finansal sermayeye etkisi olmak üzere iki kategori altında değerlendirilebilir. Vergilerin ülkeye uluslararası finansal sermaye akımları üzerinde negatif etkiler doğurması beklenen bir durumdur. Hisse senedi, tahvil ve mevduat gibi kısa vadeli yatırım araçlarına yatırım amacıyla gelen bu tür sermayenin vergi yükü artışı getiren vergi düzenlemelerine hızlı tepki vererek hızlı biçimde ülkeyi terk etmesi söz konusudur.

Çok uluslu şirket karlarının transferinin de uluslararası sermaye akımlarının bir parçası olduğu dikkate alındığında, yalnızca finansal yatırım araçları üzerindeki vergi yüklerine değil aynı zamanda kazanç vergilerinin de sermaye hareketleri üzerinde etkili olması olasıdır.

Finansal yatırımlardan sağlanan gelirlerin (başlıca faiz ve temettü) vergilenmesinde yerleşik olma esası geçerlidir. Ancak pek çok ülkede yerleşik olmayanlara yapılan ödemelerden tevkifat yoluyla vergi alınmaktadır. Tevkifat yoluyla alınabilecek maksimum vergi oranları ise ikili vergi anlaşmaları ile belirlenebilmektedir. Yerleşik olanların yurtdışından sağladıkları bu tür gelirlerin vergi idaresince tespitinin zorluğu, bireylerin finansal yatırımlarını yurtdışına kaydırması sonucunu doğurmaktadır. Bu nedenle faiz gelirleri vergi dışı bırakılarak tüketim vergisi veya ücretlerin vergilendirilmesine geçilerek, tasarruf ve yatırımların özendirilmeye çalışılması ülkelerce başvurulabilen bir yöntemdir. Bunun aynı zamanda tasarruf ve yatırım kararlarının tamamen ekonomik temellere dayanması gibi bir yarar doğuracağı da düşünülmüştür. Vergi cennetleri olarak isimlendirilen

lkeler ya da bölgeler finansal sermayeyi çekebilmek için yabancı sermaye için çok düşük oranlı (ya da hiç) vergi uygulamaktadırlar.¹⁹²

Uluslararası finansal piyasalar arasındaki entegrasyon, yurtiçi yatırımların yurt içi tasarruf arzı ile sınırlandırılmasının önüne geçmektedir. Dolayısıyla yatırımların getirisini artırmaya yönelik vergi politikaları, yabancı sermayeyi teşvik ederek, yurtiçi tasarruflarda bir artışa ihtiyaç olmaksızın yurtiçi yatırımları artırabilir. Benzer biçimde yurtiçi tasarrufları artırmaya yönelik politikalar, yurt dışına sermaye akımı olasılığında, yurt içi yatırımlara dönüşmeyebilir.¹⁹³

Vergilerin yurtiçi tasarruflara etkisi de uluslararası sermaye akımlarında olduğu gibi hem tasarrufların yönlendirildiği finansal yatırım araçlarının getirileri (faiz temettü) zerindeki etkisi, hem de kazanç ve tüketim üzerinden alınan vergilerin gelirin tüketim-tasarruf paylaşımına etkisi olmak üzere kategorize edilebilir. Bunun yanı sıra vergileme, farklı tüketim-tasarruf kalıplarına sahip hane halkı arasında gelir transferi yaratarak da kamu özel tasarruf yapısını değiştirerek de toplam tasarruf düzeyini etkileyebilir.¹⁹⁴

Vergi politikaları ile ilgili önemli bir konuda, hane halkının, şirketlerin nihai sahipleri olarak, şirketlerin dağıtılmamış karlarını kendi tasarruflarının bir parçası olarak görüp grmedikleridir. Eğer böyle görüyorlarsa, " See Through The Corporate Veil", şirket kazançları vergilemesindeki değişim toplam özel tasarrufları etkilemeyebilir. Örneğin dağıtılmayan şirket kazançlarına getirilen vergi indirimleri, şirketlerin tasarruflarını (dağıtılmayan kazanç) artırırken, hane halkının tasarrufları buna bağlı olarak aynı düzeyde azaltabilir. Hane halkı ve şirket tasarrufları arasındaki etkileşim üzerine yapılan bazı ampirik çalışmalar hane halkının tasarruflarını şirketlerin dağıtılmayan karlarındaki gelişmelere uyarladıklarını ortaya koymuştur.¹⁹⁵

¹⁹² Y.a.g.m., s. 28.

¹⁹³ Y.a.g.m., s. 8.

¹⁹⁴ Y.a.g.m., s. 7.

¹⁹⁵ Leibfritz, Thornton ve Bibbee, s. 22.

İşgücü üzerinden alınan vergiler (ücret gelir vergisi+ sosyal güvenlik katkıları) OECD ülkelerinde hükümet gelirlerinin yarısı civarına tekabül etmektedir. Bu tür vergiler gerek ücretlilerin çalışma girdilerine gerekse işverenlerin işgücü istihdamı kararlarına etki etmektedir. Sosyal ödemelerle bertaraf edilebilme imkanı olsa da, ücret üzerinden alınan vergiler, işgücünün çalışma isteğini azaltarak işgücü arzına negatif etki etmektedir. Daha yüksek ücret vergileri işgücü maliyetlerini artırarak emek talebini daraltmaktadır. Firmalar böyle durumda nominal ücretleri indirerek, işgücü maliyetlerinde vergilerden kaynaklanan artış dengelemeye çalışacaktır. Ancak bu dengeleme çabası işgücü piyasasının yapısına göre sonuç alınabilir bir çabadır. İşgücünün nominal ücretlerde bir azalışa direnç göstereceği hesap edilirse, emek talebi karlılık azalacağından emek talebinin kısılması söz konusu olacak, bunun sonucu olarak ya yatırımların azalması ya da sermaye-yoğun üretimin tekniklerine kayış söz konusu olacaktır. Dolayısıyla ücretler üzerinden alınan vergilerdeki bir indirim emek arz ve talebini artırarak istihdamın artmasına, istihdam artışı ise GSMH artışına sebep olabilecektir.¹⁹⁶

Vergiler işgücü arzını nasıl etkiler? Çalışma yaşındaki bir bireyin işgücü piyasasına katılma kararı iki biçimde oluşur: İşgücü piyasasına katılıp katılmama (çalışıp, çalışmama) yönünde verdiği karar, ikincisi eğer çalışma kararı verirse kaç saat çalışacağı yönünde vereceği karardır. Vergiler her iki karar üzerinde de etkili olabilir. Ancak teoride vergilerin bu kararlar üzerindeki etkisinin yönü belirli değildir. Bu belirsizliğin arkasında ücret üzerinden alınan vergilerin doğurduğu ters yönlü iki etki olan ikame etkisi ve gelir etkisi yatmaktadır. Gelir vergisinde bir artış, boş zamanın çalışmaya göre nispi fiyatını artırarak çalışma arzusunu azaltırken (ikame etkisi), aynı zamanda belirli bir tüketim seviyesini tutturma gayreti, vergi sonrası harcanabilir geliri vergi artışı öncesi düzeyine çıkarmak için çalışma miktarını artırır (gelir etkisi). Bu etkenlerden hangisinin dominant olacağı işgücü arz elastikiyetine bağlıdır. Yeterince elastik bir arz eğrisi, gelir vergisinde bir azalış yoluyla, işgücü arzının artırılmasını olanaklı kılmaktadır.¹⁹⁷

¹⁹⁶ Leibfritz, Thornton ve Bibbee, s. 33.

¹⁹⁷ Y.a.g.m., s. 39.

Vergiler emek talebini nasıl etkiler? Emek piyasasının rekabetçi olduğu durumda emek vergilerindeki artış tamamıyla işçilerin üzerinde kalır ve işsizlik üzerinde çok fazla etki doğurmaz. Ancak sendikal etkiler reel ücretlerin azalmasının önünde direnç göstererek artan maliyet karşısında işgücü talebinin azalmasına yol açabilir. Sendikalar vergi yükünün bir kısmının işverenlere kaymasına neden olabilir. Eğer emek piyasası rekabetçi değilse işgücü maliyetlerinin artışı iki etki yaratır: Bir yandan işgücü talebini daraltarak işsizliği artırır, diğer yandan firmalar uzun dönemde işgücü yerine sermayeyi ikame ederken sermayenin marjinal verimi düşer.¹⁹⁸

İşgücü vergileri firmalar bakımından emek ve sermayenin nispi fiyatlarını değiştirerek, sermayeye doğru bir ikameyi uyarmaktadır. Aynı zamanda özellikle emek yoğun endüstrilerde birim maliyetleri artırarak karlılığı ve üretimi azaltır. Her iki etki de özellikle sermaye stokunun uyarılma için gerekli zamana sahip olduğu uzun dönemde emek talebini azaltmaktadır. Daha da ötesi bu etki özellikle sermaye ile ikamesi daha kolay olan vasıfsız işgücü bakımından daha kuvvetli olma eğilimindedir. Söz konusu vergi etkilerinin büyüklüğü emek talebinin emek maliyetine göre elastikiyeti tarafından belirlenir.¹⁹⁹

Emek ve sermaye arasında yüksek seviyeli bir ikame edilebilirlik, daha yüksek işgücü vergilerinin iktisadi büyümeyi olumsuz etkilemesi gibi bir duruma engel olabilir. Aynı miktarda üretim daha sermaye yoğun teknikle sağlanabilir. Ancak yatırım talebinin emek maliyetlerine elastikiyetine bağlı olarak emek vergilerinin varlığı gerek sermaye gerekse emeğin daha düşük oluşmasına da neden olabilir. Yurtiçi yatırım talebi daha yüksek işgücü maliyetleri nedeniyle azaldığı durumda bu sonuç ortaya çıkacaktır.²⁰⁰

Bazı yüksek işsizlik olan ülkelerde, işsizlik probleminin halli için işgücü üzerinde vergi yükünün, özellik işle doğrudan bağlantısı olan işveren bordro

¹⁹⁸ Francesco Daveri ve Guido Tabellini, "Unemployment, Growth and Taxation in Industrial Countries", **Economic Policy**, Vol.15, Issue 30, April 2000, s. 1

¹⁹⁹ Leibfritz, Thornton ve Bibbee, s. 44

²⁰⁰ Y.a.g.m., s. 45.

vergilerinin azaltılması gerektiği görüşü savunulur. Bu tür vergilerin yerine KDV veya yeşil vergiler önerilir. Emek vergilerinden KDV'ye geçiş konusunda bazı analizler, her ne kadar kısa dönemde bu geçişin üretim maliyetlerine pozitif yansımaları söz konusu olsa da işçilerin daha yüksek tüketim vergilerinin yol açtığı reel ücret azalışlarının telafisi için daha yüksek nominal ücret dirençleri uzun dönemde kısa dönemde yaşanan maliyet azalışını bertaraf edeceği söylenir.²⁰¹

2.2.4. Vergilerin Yatırım İklimine ve İktisadi Büyümeye Etkisini Açıklayan Bulgular

Bu bölümde vergilerin yatırım iklimi ve iktisadi büyümeye etkilerini analiz eden bazı çalışma bulgularına yer verilmiştir. Bunlar; betimsel bulgular, anketlere yönelik bulgular ve verilere yönelik bulgular olmak üzere üç kategoride değerlendirilmiştir.

2.2.4.1. Betimsel Bulgular

İçsel büyüme modellerini kullanarak kapsamlı vergi reformlarının iktisadi büyümeye etkisini simüle etmek için yakın dönemde yapılmış teorik çalışmalarda farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Örneğin; Lucas (1990), gelir kaybına yol açmayacak biçimde tüm sermaye gelirlerinden alınan vergilerin emek gelirlerinden alınan vergilerle ikame edilmesi halinin büyüme oranında ihmal edilebilir bir etki doğurduğu sonucuna ulaşmıştır. Bunun yanında Jones, Monelli ve Rossi (1993) saptırıcı etki doğuran tüm vergilerin elimine edilmesinin büyüme oranını %4 ve %8 arasında artırabileceği sonucuna ulaşmıştır.²⁰² Lucas, sermaye gelirleri vergilemesinin elimine edilmesinin sermaye birikimini %35 oranında artırabileceğini tahmin etmiştir.²⁰³

²⁰¹ Y.a.g.m., s 45.

²⁰² Larry E. Jones, Rodolfo E. Manuelli, and Peter E. Rossi. "Optimal Taxation in Models of Endogenous Growth." **Journal of Political Economy**, No. 3, June, 1993, s. 485-517.

²⁰³ Lucas, s. 314.

Lucas bir başka çalışmasında, sermaye vergisini daha yüksek bir emek vergisi ile ikame etmenin yıllık bazda kişi başına tüketimi %1 oranında arttırabileceğini tahmin etmektedir. Cooley ve Hansen (1998) ise tüketim vergisinin kullanılması durumunda, bu artışın %1'in üzerinde olabileceğini göstermişlerdir.²⁰⁴

Chow ve Zeng (2001), Neoklasik büyüme modelini esas alarak, gelişmekte olan bir ülkede yabancı sermaye girişindeki artışın daha yüksek bir yurtiçi sermaye stoku ve tüketim seviyesine öncülük ettiğini göstermişler ve yabancı sermaye miktarının genel vergi oranından etkileneceği varsayımı altında gelişmekte olan bir ülkenin, uzun dönemde sermaye birikimini teşvik etmek için vergi oranlarını azaltıcı politika takip etmeleri gerektiği sonucuna varmışlardır.²⁰⁵

Gelir vergileri ve tüketim vergilerinin iktisadi büyümeye etkilerini ayrı ayrı analiz ettikleri çalışmalarında Ferretti ve Roubini (1998), teorik modellerinde tüketim vergilerinin sadece tek temel bozucu etkisinin olduğunu göstermektedir. Modelde vergiler verimli faaliyetler (işgücü ve eğitim) ve boş vakit için harcanan zaman arasındaki seçimi ikincisi lehine etkilemekte ve bu yüzden iktisadi büyümeyi azaltmaktadır. Aynı etki gelir vergileri için de söz konusudur. Ancak gelir vergileri buna ilaveten sermaye birikimi ve büyümeyi azaltan diğer bozucu etkilere sahiptir.²⁰⁶

2.2.3.2. Uygulamalı Alana (Anketler) Yönelik Bulgular

Vergi oranları tüm ülkelerde firmalarca faaliyetlerinin önündeki temel engellerden biri olarak sayılmaktadır. Aşağıdaki tabloda Dünya Bankası yatırım iklimi anketinde firmaların yatırımların önündeki on sekiz olası engel arasında vergi oranlarının en büyük baskı unsuru olarak sayıldığı ülkelerin oranlarını gösterilmektedir.²⁰⁷

²⁰⁴ Enrique Mendoza ve Linda L Tesar, "The International Ramifications of Tax Reforms: Supply-Side Economics in a Global Economy", **The American Economic Review**, Vol. 88, No.1, March 1998 s. 226.

²⁰⁵ Ying-Foon Chow ve Jinli Zeng, "Foreign Capital in a Neoclassical Model Of Growth", **Applied Economics Letters**, Vol.8, September 1999, s. 615.

²⁰⁶ Gian Maria Milesi-Ferretti ve Nouriel Roubini, "Growth Effects of Income and Consumption Taxes", **Journal of Money, Credit and Banking**, Vol.30, No.4, November 1998, s. 739

²⁰⁷ World Development Report 2005, a.g.m., s. 107.

Tablo 2.2: Vergi Oranlarını Önemli Bir Engel Olarak Gören Firmaların Oranı

	En Büyük Engel	En Büyük Üç Engel Arasında	En Büyük Beş Engel Arasında
Tüm Ülkeler	18	56	82
Üst-Orta Gelir Grubu Ülkeler	40	90	100
Alt-Orta Gelir Grubu Ülkeler	12	35	71
Düşük Gelir Grubu Ülkeler	11	56	83
Doğu Avrupa-Orta Asya	14	62	86
Sub-Saharan Afrika	33	67	83
Asya	14	29	71
Latin Amerika	50	50	50

Anket sonuçlarına bakıldığında vergiler, yatırım iklimi açısından önemli bir yere sahiptir. Tüm ülkeler düzeyinde %82 gibi çok yüksek oranla firmalar vergileri yatırımların önündeki en büyük beş engel arasında saymaktadır. Aynı ankete göre Türkiye’de firmaların %38’i vergileri engellerden biri olarak saymaktadır.

Barlow ve Wender tarafından 1955 yılında DYY’ları belirleyicilerin neler olduğunun tespitine yönelik anket çalışmasında 247 şirket yöneticisinin yurt dışındaki yatırım stratejileri hakkında görüşleri alınmış ve yurt dışı yatırım kararı alma konusundaki ön koşullarının neler olduğunu sorulmuştur. Alınan cevaplarda; vergiler, ev sahibi ülke hükümetinin yabancı şirketleri teşviki, konvertibilite, kamulaştırmalara karşı garanti ve ev sahibi ülkelerdeki politik istikrarın etkili faktörler olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmaya göre yöneticilerin sadece %10’u vergileri etkili faktör olarak görmektedir. Aynı bulgular Robinson’un 1961 yılında ikiyüzbeş şirket nezdinde yürüttüğü çalışmada da ortaya çıkmıştır.²⁰⁸

Aharini tarafından 1966 yılında Amerikan imalat sanayisindeki firmalar nezdinde yürütülen çalışma ev sahibi ülke tavizlerinin yatırım kararında etkili olmadığı, gelir vergisi muafiyetinin çok zayıf bir uyarıcı olduğu sonuçlarına

²⁰⁸ Louis T. Wells, Nancy J. Allen, Jacques Morisset ve Neda Pirnia, “Using Tax Incentives to Compete for Foreign Investment”, **Foreign Investment Advisory Service**, 1997, Occasional Paper 15, s.76

varmıştır. Aharini'nin betimlemesiyle; "Vergi muafiyeti yemek sonrası tatlı gibidir, olması iyidir ancak yemek ortada yoksa pek bir katkısı yoktur"²⁰⁹

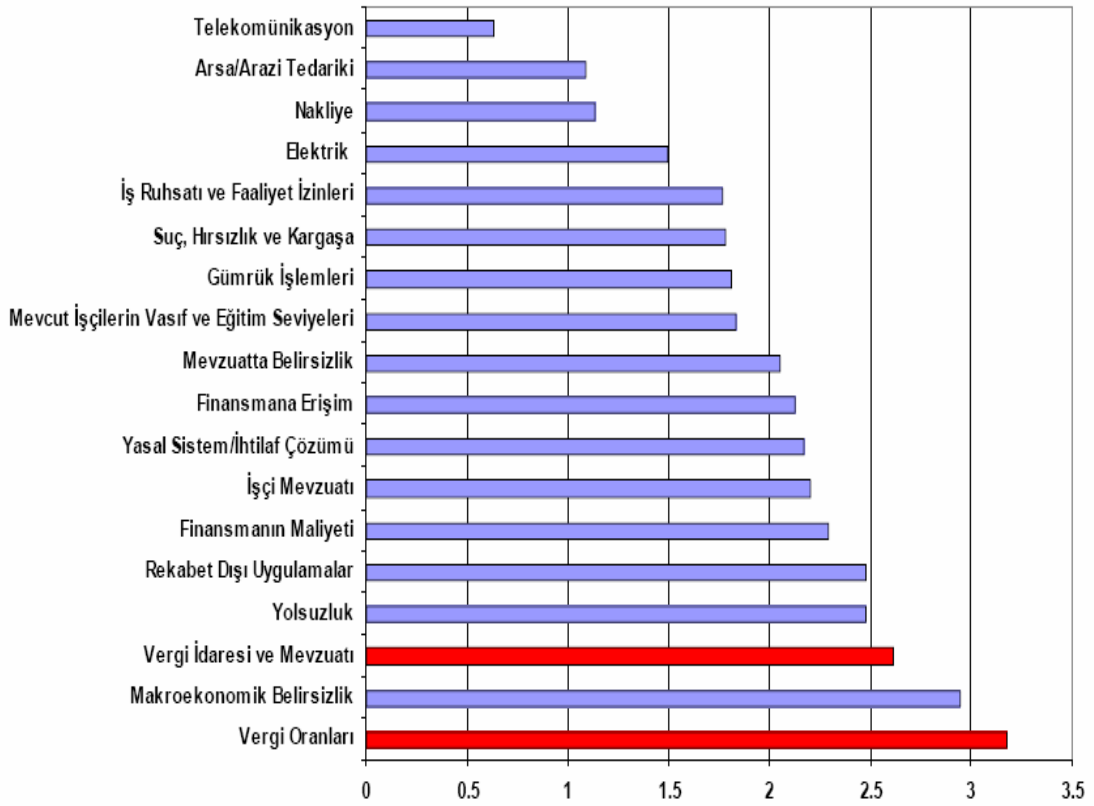
Otuzlar Grubunun 1984 yılındaki elli iki çok uluslu şirketi kapsayan anket çalışmasında DYY'ı etkileyen ondokuz faktör tespit edilmiş ve ev sahibi ülke tavizleri (vergi tavizleri dahil) gelişmekte olan ülkelerde yedinci sırada sanayileşmiş ülkelerde sekizinci sırada yer almıştır.²¹⁰

TEPAV tarafından Türkiye için gerçekleştirilen Yatırım Ortamı Değerlendirme Anketi (YODA) yatırım ikliminin saha çalışmasına dayalı analizi konusunda iyi bir örnek teşkil etmektedir. YODA, 5 ayrı bölge ve 19 şehirden 1300'ü imalat ve 200'ü hizmet sektörüne ait olmak üzere toplam 1500 firmayı kapsayan bir anket çalışmasıdır. Seçilen örneklemin popülasyonu temsil gücü % 80 olarak tespit edilmiştir. Örneklemi oluşturan sektörler, tekstil, gıda, kimya, metal, makine, elektronik ve otomotiv olarak sıralanabilir. Yapılan çalışmayla iş yapmanın önündeki engellerin tanımlanması ve firma performansı ile yatırım iklimi arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Çalışmanın diğer amaçları ise anket sonuçlarına dayalı olarak ülkelerarası karşılaştırma imkanı ve politika önerileri sağlaması olarak değerlendirilebilir. Anketin vergi uygulamalarına ilişkin sonuçları değerlendirildiğinde; işlerin büyümesi önündeki en büyük engelin vergi oranları olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Makro ekonomik belirsizlik ve vergi idaresi ve mevzuatına ilişkin problemler, vergi oranlarını takip eden diğer büyük engeller olarak görülmektedir. Firmalar ölçeklerine göre sınıflandırıldığında ise vergi oranlarını en büyük engel olarak gören firmaların genellikle küçük ölçekli firmalar olduğu dikkat çekmektedir. Sektörel bazda bir sınıflandırma yapıldığında ise; vergi oranlarını en büyük engel olarak gören firmaların büyük çoğunluğunun makine sanayi sektöründe yer aldığı tespit edilmiştir. Konu vergi mevzuatı açısından ele alındığında, vergi mevzuatını en büyük engellerden biri olarak gören firmaların büyük çoğunluğu mikro boyuttaki firmalardır ve tekstil sektöründe yer almaktadır.

²⁰⁹ Y.a.g.m., s. 76.

²¹⁰ Wells, Allen, Morisset ve Pirnia, s. 76.

Şekil 2.1: Yatırım Ortamı Değerlendirme Anketi Vergi Sonuçları

Kaynak: http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/130506_TAX_BoUn.pdf.

Çeşitli ülkelerde yapılan araştırmalarda vergilerin yatırımlar açısından kayda değer bir öneme sahip olduğu oraya çıkmıştır. Yatırım iklimi açısından vergileri bu kadar ön plana çıkaran temel neden, üretim ve yeni ürün geliştirme maliyetlerini ciddi şekilde etkilemesidir. Üretim maliyetleri; yabancı rakiplerin baskısı, diğer mevzuata uyum maliyeti, yerli rakiplerin baskısı ve vergi politikası ile muhasebe mevzuatı tarafından etkilenmektedir ve bunların içinde en büyük payı vergi politikası ile muhasebe mevzuatı oluşturmaktadır. Vergi politikası ve muhasebe mevzuatını, ürün geliştirme ve üretim artışı önünde engel olarak gören firmaların büyük çoğunluğu küçük ölçekli firmalardır ve makine veya tekstil sektöründe yer almaktadır. Vergilerin aynı zamanda rekabet ortamını da bozarak haksız rekabete neden olduğu yargısı, bu çalışmada ve benzeri çeşitli çalışmalarda elde edilen bulgularla desteklenmektedir. Anket sonuçları özellikle ödenmeyen kurumlar ve katma değer vergilerinin bu haksız rekabet ortamına katkı sağladığını

göstermektedir. Ödenmeyen katma değer vergisi konusu biraz daha ayrıntılı ele alınacak olursa, mikro ölçekli firmalarla çok büyük ölçekli firmaların KDV ödeme ödevlerini yerine getirmediklerini ve söz konusu firmaların büyük çoğunluğunun elektrikli makine ve ulaşım araçları sektöründe yer aldığını söylemek mümkündür. Ulaşılan sonuçlar Kurumlar Vergisi ödemelerine ilişkin olarak da benzer yorumları doğrulamaktadır. Burada da mikro ölçekli firmalar ve çok büyük ölçekli firmalar vergi ödemelerine sadık kalmamakta ve bu firmalar yine makine ve ulaşım araçları sektöründe yer almaktadır.

Vergi yükü, devlet düzenlemeleri, bürokrasi, zayıf kurumsal yapı, yolsuzluk gibi nedenler kayıtdışı ekonomiyi yaratmakta ve artan kayıtdışılık haksız rekabet ortamını desteklemektedir. Kayıtdışı ekonomiyi kısaca, GSMH'nın bilinen istatistik yöntemlerle ölçülemeyen veya kayıt altına alınamayan kısmı olarak tanımlamak mümkündür. Kayıt altına alınamayan bu kesim vergi ödememekte ve vergi ödeyen diğer firmalara karşı rekabet avantajı elde etmektedir. Bu şekilde ortaya çıkan haksız rekabet ortamı aynı zamanda kamu otoritesine duyulan güvenin azalması gibi sosyal problemlere de neden olmaktadır. Dünyada ve ülkemizde özellikle son otuz yılda kayıt dışı ekonomi ve çözüm önerilerine ilişkin yapılan araştırmaların sayısı oldukça artmıştır. Çalışmalarda çeşitli istatistik ve ekonometrik modeller kullanılmakla beraber, literatürdeki son araştırmalar MIMIC (Multiple Indicators and Multiple Causes) model üzerinde yoğunlaşmaktadır. Türkçe adıyla çoklu sebepler ve çoklu göstergeler olarak anılan model, değerleri kesin olarak gözlemlenemeyen bir değişkeni yine bu değişkenin gözlemlenebilen sebepleri ve göstergeleriyle açıklamaktadır. TEPAV tarafından oluşturulan MIMIC model sonuçları da kayıtdışılığın en büyük sebepleri olarak işgücü maliyetleri ve vergi politikasını işaret etmektedir.

Firmalar işlerin büyümesi önündeki en büyük engel olarak vergi oranlarını görmektedir. Yüksek vergi oranlarıyla birlikte artan vergi yükü de kayıtdışı ekonomi yoluyla haksız rekabet ortamı yaratmakta ve ekonomik problemlerle beraber sosyal problemlere de neden olmakta ve yatırım ortamı üzerinde negatif etki yaratmaktadır.

Vergi politikası yalnızca yüksek vergi oranlarıyla değil aynı zamanda bürokratik bir engel olarak da işlerin büyüme hızını kesmektedir.

2.2.3.3. Verilere Yönelik Bulgular

Verilere dayalı bulgular iki kategori altında incelenmiştir. Evvelce de ifade edildiği üzere iyi bir yatırım ikliminin ara çıktısı yatırımlar nihai çıktısı ise iktisadi büyümenin hızlanmasıdır. Bu çerçevede konu yatırımlar ve iktisadi büyüme açısından ayrı ayrı incelenmektedir.

Vergilerin tasarruflar, yatırım (beşeri sermaye dahil), işgücü ve üretim faktörleri arasında olası ikame üzerine etkileri konusunda toptancı (top-down) yaklaşım benimsemiş bir kısım çalışmalar, vergilerin kişi başı gelir ve büyüme üzerine etkisini makro seviyede tespit etmeye çalışmıştır. Bunların bir kısmı vergiler /GSMH oranı ile kişi başı reel GSMH büyüme oranı arasında anlamlı bir negatif ilişkinin olduğunu tespit etmiştir.²¹¹

Pek çok iktisatçı OECD ülkelerinde 1970'lerin ortalarından itibaren oluşan düşük iktisadi büyüme oranları ve yüksek işsizlik oranlarını, vergi yükündeki genel artışlar ile vergi sistemlerinin tasarruf, çalışma ve yatırım güdülerine etkisi gibi özel karakteristiklerine bağladılar.²¹² Bu ülkelerde 1960-1980 döneminde vergi gelirleri, GSMH'nın yüzdesi olarak, %5 puan (%27'den %32'ye) ve 1980-1995 döneminde %2.8 puan (%32'den, %34.8'e) artmıştır.²¹³ Leibfritz, Thornton ve Bibbee (1997), bu ülkelerin verilerini kullanarak Ortalama Vergi Oranı (Vergi Gelirleri/GSMH), Marjinal Vergi Oranı (Vergi Gelirleri Artışı/Nominal GSMH artışı) ve Ortalama Dolaysız Vergi Oranı (Sermaye Gelir Vergisi ve Ücret Vergisi oranlarının ortalaması/GSMH) ile büyüme oranı arasında 1980-1995 dönemi için negatif bir ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir. Analiz sonucuna göre %10 puanlık daha yüksek

²¹¹ Leibfritz, Thornton ve Bibbee, s. 10.

²¹² Y.a.g.m., s. 7.

²¹³ Y.a.g.m., s. 14.

bir vergileme kabaca %0.5 puan daha düşük bir büyüme oranına tekabül etmektedir.²¹⁴

Knoester'in (1991) ampirik modeline göre Almanya, Hollanda, İngiltere ve ABD'de kamu harcamalarında indirimle finanse edilen GSYİH'nın %1'i oranındaki bir dolaysız vergi indiriminin büyüme ve istihdamla ilgili değişkenlerde 1 ve 5 yıllık dönemlerde doğuracağı etkiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.²¹⁵

Tablo 2.3: Dolaysız Vergilerdeki Düşüşün GSMH Etkisi

	Almanya		Hollanda		İngiltere		ABD	
Yıl Sonra Seviye Değişimi	1	5	1	5	1	5	1	5
Kar oranı (%GSMH)	0.6	1.1	1	1.2	1	1	0.6	0.8
Yatırım oranı (%GSMH)	0	0.7	0.1	0.8	0	0,4	0.1	0.5
Üretim Hacmi (%)	0.4	2.6	0.7	2.6	-0.1	1,5	0.5	2.1
Enflasyon Oranı (%)	-0.6	-1.9	-1.6	-2.2	-0.6	-4	-0.2	-1.9
İhracat Hacmi (%)	0.1	0.7	0	0.9	0.2	1,3	-0.1	0.3
Kapasite Kullanımı (%)	0.3	1.3	0.6	0.7	-0.3	0,4	0.5	0.4
Özel İstihdam (%)	0.2	2.7	0.2	1.7	0.1	1,7	0.4	2.4
İşsizlik Oranı (%)	-0.2	-2.1	-0.2	-1.3	-0.1	-1,3	-0.3	-2
Kamu Açıkları (% GSMH)	0	-0.4	0.1	-0.2	0	-0,2	0	-0.2

Mundell'e göre dolaysız vergi indirimlerinin dolaylı vergi artışları ile finanse edildiği durumda, iktisadi büyümeyi genişletici etkiler doğmamaktadır. Knoester de aynı görüşü savunarak vergi indirimlerinden beklenen etkilerin ortaya çıkması için dolaysız vergi indirimlerinin dolaylı vergilerle telafi edilmemesi gerektiğini söylemektedir. Aynı şekilde crowding-out etkisinin oluşmaması için vergi indirimlerinin borçlanma ile finanse edilmemesi, kamu harcamalarında indirim yoluyla finanse edilmesi lazımdır.²¹⁶

Dalamagas (2001) G7 ülkelerinin verilerini kullanarak vergi oranlarının büyümeye etkisini içsel büyüme modeli çerçevesinde geliştirdiği üretim

²¹⁴ Leibfritz, Thornton ve Bibbee, s. 16.

²¹⁵ Y.a.g.m., s. 546.

²¹⁶ Knoester, s. 546.

fonksiyonunu kullanarak test etmiştir. Dinamik Laffer eğrisinin geçerliliğinin ampirik olarak test edilmesinde veri kamu harcama düzeyinde ortalama vergi oranlarının giderek düşürüldüğü bir süreçte ortalama bütçe açıklarının zaman içinde azalması beklenir. Dalamagas'ın yaptığı tahminlemede vergi oranları marjinal üretim fonksiyonu denkleminde tüm G7 ülkeleri için (Fransa hariç) anlamlı katsayıya sahiptir. Bu sonuç özel yatırımların verimliliğın artırılmasında daha düşük vergi oranlarının önemini ortaya koymaktadır. Tahminlemede ortaya çıkan diğér önemli bir sonuç, özel sermaye getiri oranı kamu sermaye stokundaki değışimlere tepki vermektedir.

Rebolo'ya (1991) göre fiziksel ve beşeri sermaye birikimini etkileyen iktisat politikaları (özellikle vergileme) ülkelerarası gelir farklarının ve uzun dönemli büyüme sürecinin önemli bir nedenidir. Küçük boyutlu açık ekonomilerde iktisat politikalarının etkileri kalkınma tuzaklarına ya da kalkınma mucizelerine yol açabilmektedir. Vergilemenin ekonomik refah üzerinde de etkileri vardır. Temel içsel büyüme modellerinde gelir vergisi oranlarındaki %10'luk artışın etkisi, neo-klasik büyüme modeline göre kırk kat daha güçlü olabilmektedir.

Fazzari ve Benjamin Herzon'a göre (1996) Sermaye kazançlarında vergi oranının azaltılması, yatırımcıların karlı yatırımlardan sağladıkları gelirin vergiye giden kısmını azaltarak, yani başka bir ifade ile vergi sonrası net getiriyi artırarak yatırımı daha fazla teşvik eder. Yatırım artışı ise daha sağlam bir ekonomiyi, daha hızlı teknolojik ilerlemeyi ve sonuçta daha hızlı iktisadi büyümeyi beraberinde getirir.

Romer'e göre yatırımların seviyesi özel girişimcilerce gelecekte elde edilecek kar beklentilerine göre belirleniyorsa, daha yüksek vergi oranları yatırımların getiri oranını azaltarak yatırım oranını ve böylelikle uzun dönemli büyümeyi negatif yönde etkiler. King ve Rebelo (1990) ise emek ve sermaye gelirleri üzerindeki vergilerin bu birikimlerin getirilerini azaltmak suretiyle gerek beşeri gerekse fiziksel sermaye biriktirme güdüsünü ters yönlü etkileyeceğini söylemektedir.

Yurtiçi yatırımların belirleyicileri ile ilgili bazı ampirik çalışmalarda, sermaye maliyetinin toplam fiziksel sermaye stoku üzerinde önemli etkisinin olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla efektif marjinal vergi oranlarının azaltılmasının uzun dönemde yatırımları artırması beklenir. Özellikle doğrudan yabancı yatırımlar üzerindeki etkisinin tespiti daha kolay gibi görünmektedir. Uluslararası finansal piyasaların bütünleştiği ve de dolayısıyla dünya faiz oranının ülke içi politikalardan bağımsız olarak belirlendiği bir ortamda, yurtiçi yatırımlar üzerine getirilen ilave bir vergileme doğrudan yabancı yatırımların caydırılmasına ve hatta yurtdışına sermaye akımına neden olabilir.²¹⁷

Mendoza, Milesi-Ferretti ve Asea (1996) çalışmasında yer alan OECD ülkelerinin verileri kullanılarak çizilen diyagrama göre, sermaye gelir vergileri ile yatırım oranları arasında ılımlı bir negatif ilişki görülmektedir. Vergiler yoluyla yatırımları artırabilmenin bir koşulu yabancı sermaye girişinin varlığıdır. Vergi oranlarının düşüşü, yurtiçi tasarrufun değişmediği ve yabancı sermaye girişinin olmadığı durumda yatırımları etkileyebilme kabiliyetine haiz olmayacaktır.²¹⁸

Morisset, Pirnia, Allen ve Wells'e (1999) göre doğrudan yabancı yatırımların vergi oranlarındaki yıllık değişime tepkimesine ilişkin zaman serisi tahminlerine dayalı ekonometrik analizlerin pek çoğu anket çalışmalarındaki sonuçları doğrular niteliktedir. Yatırımcılar genelde yatırım kararlarını alırken piyasa ve politika faktörlerinden etkilenmekte vergiler ise az bir etkiye sahip görünmektedir. Örneğin; Root ve Ahmed'in (1978) kırk bir gelişmekte olan ülkenin verilerini kullanarak yaptığı çalışmada, kurumlar vergisi oranı DYY üzerinde bir etkiye sahipken, vergi teşvik kanunlarının etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Agoda da yirmi Afrika ülkesinde 46 imalat yatırımı olan 33 Amerikan firması üzerinde yaptığı çalışmada vergi teşviklerinin DYY'nin belirleyicisi olmadığı sonucuna ulaşmıştır.

Literatürde yer alan bulgulardan birisi de vergi oranlarının yatırım kararlarının üzerindeki etkisinin ihracata güdümlü endüstrilerde yurtiçi pazara yönelen endüstrilere nazaran daha fazla olduğudur. Konfeksiyon gibi ihracata dayalı

²¹⁷ Y.a.g.m., s. 8

²¹⁸ Engen ve Skinner, a.g.m., s. 14.

sektörlerde firmalar oldukça rekabetçi bir ortamda çok düşük kar marjlarıyla faaliyet gösterdiklerinden vergiler maliyetin önemli bir parçası olabilir ve oldukça da mobil olduklarından daha avantajlı vergi rejimlerine kayabilirler.²¹⁹

Maliyetin belirleyici olduğu yeni başlayan firmalarda da teşvikler yatırım yeri seçimi mevcut bir şirketin kar artışını amaçlayan şirketin ilave yatırımlarına nazaran daha etkili olabilir. Rolfe ve diğerleri (1993) ve Coyne (1994) ise küçük yatırımcıların vergi teşviklerine büyük yatırımcılara nazaran daha duyarlı oldukların tespit etmiştir.

Billington (2000), yedi sanayileşmiş ülke için; ABD, Japonya, Fransa, Almanya, Avustralya, Kanada ve İngiltere'nin 1986-1993 arası döneminin çeyrek yıllık verilerini kullanarak, çok uluslu şirketlerin yerleşim yeri sürecinde etkili olan faktörlerin analizine girişmiştir. İkinci olarak İngiltere'de yerleşim kararı alan şirketler bakımından ülke içinde bölge seçiminde etkili olan faktörleri araştırmıştır. Bu konuda İngiltere'de on bir bölge analize dahil edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre yasal kurumlar vergisi oranı ve DYY arasındaki ilişki negatiftir. Daha yüksek GSMH düzeyi daha fazla DYY çekmektedir. Aynı şekilde reel GSMH büyümesi ve DYY arasındaki ilişki pozitif yönlüdür. İşsizlik ve DYY arasında da pozitif yönlü bir ilişki söz konusudur.

Boskin ve Gale (1999), ABD'nin 1950-1979 dönemi DYY ve 1950-1976 dönemi DIA istatistiklerini kullanarak DYY ve DIA'nın net getiri oranlarına duyarlı olduğu sonucuna ulaşmıştır. Tahmin sonucuna göre ABD'deki yatırımlarda bir dolarlık bir artışa yol açacak vergi sonrası getiri oranını artırıcı bir vergi politikası, bu bir doların sekiz cent ile yirmiyedi centlik bölümünün DYY'dan oluşmasına neden olmaktadır. Çeşitli çalışmalarda ABD'de 1981-1982 arası dönemde efektif marjinal vergi oranlarındaki yatırım teşviklerinin efektif kurumlar vergisi oranı %20-%35 oranında azalttığı, bunun ise yabancıların ortalama net getiri oranını %10-17 oranında artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. (Auerbach 1983, Feldstein and Jun 1986, Gravelle 1983, Hulten ve Robertson 1983'den aktaran Boskin ve Gale (1999)).

²¹⁹ Wells, Allen, Morisset ve Pirnia, a.g.m. s. 82.

Boskin ve Gale (1999), yabancıların ABD'deki yatırımların ortalama getiri oranlarında bu düzeyde bir artışın DIA'da %2-4 oranında bir artışa yol açabileceğini tahmin etmişlerdir. Boskin ve Gale'in tahmin sonuçlarına göre yeni yatırımlarda hızlandırılmış amortisman uygulaması veya vergi kredisi efektif marjinal kurumlar vergisi oranını %10 oranında azaltarak DYY net getirisi üzerindeki etkisi yoluyla DYY'ları %9 oranında artırabilir.

Yatırım vergi kredisi teşvikinin makine-teçhizat yatırımlarına etkisinin izlenebileceği iki gösterge mevcuttur. Birincisi; GSYİH'nın makine-teçhizat üretimine ait oranı, ikincisi yatırım harcamalarının yıllık artış oranıdır. Karier (1991), bu iki ölçütü kullanarak yatırım vergi kredisi ile makine-teçhizat yatırımları arasında istatistiki olarak anlamlı bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Çalışmada vergi sonrası her bir dolarlık şirket karının oniki centinin işyeri ve teçhizat yatırımlarına harcanırken, kalanının temettü, finansal yatırımlara harcandığı hesaplanmıştır. Diğer yandan marjinal kurumlar vergisi oranında ABD'de zaman içindeki düşüşünde makine-teçhizat yatırımlarda pozitif etki yaptığına dair bir kanıt oluşmadığı sonucuna varılmıştır. Bu bulgular ışığında Karier, vergi teşviklerinin özel sektör yatırımlarını uygulamada etkisiz kalmasının, ağırlığın kamu yatırımlarının artırılmasına kaydırılması gerektiği değerlendirmesini yapmaktadır.²²⁰

DYY girişinde etkili olan faktörler konusunda yapılan ampirik çalışmalarda pek çok değişken analize dahil edilmiş ve farklı çalışmalarda farklı sonuçlara ulaşılmıştır. Chakrabarti (2001), DYY'nin belirleyicileri konusunda geçmişte yapılmış ampirik çalışmaların sonuçlarını tablo halinde göstermektedir.

Tablodan anlaşılaacağı üzere ampirik çalışmaların çoğunda vergi oranları doğrudan yabancı yatırımları negatif yönde etkilemektedir.

²²⁰ Thomas Karier, "Business Tax Incentives and Investments", The Jerome Levy Economics Institute and Eastern Washington University, Working Paper No.103, February 1994, s. 20

Tablo 2.4: Doğrudan Yabancı Yatırımların Belirleyicileri

Belirleyiciler	DYY Üzerine Etkisi		
	Pozitif	Negatif	Anlamsız
-Piyasa büyüklüğü	X(18)		
-İşgücü maliyetleri	X(4)	X(7)	X(6)
-Ticaret engelleri	X(2)	X(1)	X(2)
-Büyüme oranı	X(5)		X(2)
-Açıklık	X(4)		X(2)
-Dış Ticaret Açığı	X(3)	X(6)	
-Döviz kuru	X(1)	X(5)	X(4)
-Vergi oranları	X(1)	X(9)	X(4)

Fletcher (2002), Singapur, Hong-Kong, Kamboçya, Vietnam, Malezya, Kore, Tayland, Çin ve Filipinlerin yer aldığı Asya Ülkeleri için DYY (GSYİH'nin oranı olarak) ve standart kurumlar vergisi oranı arasında zayıf negatif yönlü bir ilişkinin varlığını ortaya koymuştur.

Daveri ve Tabellini (2002), gelişmiş ülkelerde sermaye ve istihdam üzerinden alınan vergilerin, iktisadi büyüme, yatırımlar ve reel ücretler üzerindeki etkilerini araştırmaktadır. Son otuz yıllık dönemde Avrupa'da gözlemlenen işsizlik artışı ve büyümede gerileme, artan işgücü maliyetlerinden kaynaklanmaktadır. Özel sektördeki brüt reel ücretler toplam faktör verimliliğinden %15 puan daha fazla artmıştır. Aynı dönemde ABD'de ise işgücü maliyetleri hafif şekilde azalmıştır. Avrupa'da işgücü maliyetlerinin artış sebeplerinden birisi emek üzerindeki vergilerin artmasıdır. Kıta Avrupa'sında 1965-1970 arası dönemde %28 olan sosyal güvenlik katkıları dahil emek üzerindeki efektif vergi oranı 1991-1995 arası dönemde %48'e çıkmıştır. Aynı dönemde ortalama işsizlik oranı %2.5'den %10.5'e yükselirken, kişi başı GSMH büyümesi yıllık %4.2'den %1'e, yatırımların GSMH oranı %27.5'ten %24.5'e gerilemiştir. IMF'nin tahminlerine göre sermaye-emek oranı AB içinde 1970-1995 arası dönemde iki kattan fazla artarken, aynı dönemde ABD'de sadece %25 artmıştır. Daveri ve Tabellini (2002)'ye göre bu veriler emek üzerindeki daha yüksek vergilerin daha yüksek reel ücretlere yol açtığı argümanını desteklemektedir. Yani emek vergilerindeki artışlar büyük ölçüde reel ücretlere yansyarak işgücü maliyetlerinin artışına yol açarken işsizliğe ve sermaye-emek oranının artmasından

dolayı sermaye verimliliğinde nispi azalışa ve bu yolla işçi başına GSMH azalışına yol açmıştır.

Politika yapıcılar arasında daha düşük kurumlar vergisi ve sermaye kazançları vergi oranları yabancı yatırımları çekebilmede esaslı unsurdur. Latin Amerika ve Karayiplerde'ki pek çok ülke, diğer gelişmekte olan ülkelerde olduğu gibi, vergi teşvikleri yoluyla yabancı yatırımcıları çekmeye ve böylelikle komşu veya benzer nitelikteki ülkelere kaymalarını önlemeye çalıştılar. Bu çerçevede belli başlı Latin Amerika ülkelerinde son 20 yıllık dönemde yabancı yatırımcılar üzerindeki vergi yükü yarı yarıya azaldı.²²¹

Daveri ve Tabellini'nin (2000), 14 sanayileşmiş ülkenin verilerini kullanarak yapmış olduğu ampirik çalışmanın sonuçlarına göre büyüme ve emek ve sermaye vergileri arasında zayıf bir negatif ilişki mevcuttur ve işsizlik sistematik biçimde büyüme ve yatırımlarla negatif yönlü ilişki içerisindedir. Daveri ve Tabellini'nin çalışmasında ortaya çıkan diğer önemli bir sonuç sadece istihdam vergilerinin işsizlik üzerinde etkiye sahip olduğudur. Tüketim vergilerinin işsizliğe bir etkisi yoktur. Bunun nedeni istihdam vergileri istihdam edilme hali ile istihdamda yer almama hali (kayıt dışı çalışıp gelir elde etme) arasında fark yaratırken, tüketim vergilerinin her iki halde de kaçınılmaz oluşudur.

Ampirik çalışmalara göre emek üzerinden alınan vergiler işçilerin eline geçen ile işverenin ödediği ücret arasında fark yaratarak istihdamın ve potansiyel çıktı düzeyinin azalmasına yol açabilmektedir. Özellikle esnek olmayan işgücü piyasasına sahip ülkelerde, işgücü vergileri işverenler üzerinde kalmakta, bu ise işgücü talebini ve dolayısıyla istihdamı azaltmaktadır.²²²

Amerikan ekonomisine ilişkin bazı ampirik çalışmalara yer veren Engen ve Skinner (1996), bu çalışmaların genel olarak işgücü arzı ile ABD'deki vergileme politikası değişimlerde oldukça cüzi bir ilişkinin varlığına işaret ettiklerini

²²¹ Valpy Fitzgerald, "International Tax Co-operation and Capital Mobility", **Oxford Development Studies**, Vol.30, No.3, 2002, s. 251

²²² Y.a.g.m., s. 9

söylemektedir. Engen ve Skinner'e (1996) göre vergi değişimlerinin uyardığı işgücü arzı artışı, (işgücüne katılım yoluyla veya çalışma süresinin artırılması yoluyla) kısa dönemde GSMH seviyesini artırabilecek olsa da uzun dönemde büyüme oranında kalıcı artış sağlayabilecek vergi politikası uyarımlı değişim ancak eğitim veya beşeri sermaye birikimi artışı yoluyla gerçekleşebilir. Romer (1990), Mankiw, Romer ve Weil (1992) ve Judd (1996) beşeri sermayenin istatistiki ve ekonomik olarak iktisadi büyümenin önemli bir belirleyicisi olduğu yönünde bulgular elde etmiştir.

2.3. YATIRIM İKLİMİNİN İYİLEŞTİRİLMESİNE YÖNELİK VERGİ POLİTİKASI ARAÇLARI

Tarih boyunca, hükümetler çok değişik yollarla gelir temini yoluna gitmişlerdir. Ganimet elde etme, monopoller yaratma, toprakların, üretimin, gelirin, işlemlerin ve tüketimin vergilenmesi gibi. Gelirlerin vergilenmesi oldukça yeni bir olgudur. İlk gelir vergisi 1797'de Dutch Batavian Republic'te uygulanmaya başlanmıştır. ABD'de kurumlar vergisi 1909'da, kişisel gelir vergisi ise 1913'te uygulanmaya başlanmıştır. KDV ise daha da yeni bir vergileme rejimidir. İlk olarak Fransa'da 1948'de uygulanmış ve 1970-1980'lerde yaygınlaşmıştır.²²³

Vergiler devletin egemenliğinin simgesi ve aynı zamanda fonksiyonlarını yerine getirebilmesinin zorunlu bir unsurudur. Hükümlerliliğinin bir simgesi olmakla birlikte devlet, vergi toplarken tamamen de sınırsız ve kuralsız bir yetkiye de sahip değildir. En azından günümüzün demokrasi ve hukuk üstünlüğüne dayalı modern toplumlarında bu böyledir. Dolayısıyla vergilemede belli bir takım ilke ve kuralların olması kaçınılmazdır. Kamu maliyesi teorisinde sayıla gelen bir takım vergileme ilkeleri bulunmaktadır. Bunların arasında en önemlilerinden birisi hiç kuşkusuz vergilerin adil olması ilkesidir. Esasen adalet günümüzün modern devletinin en birincil önceliğidir.

Vergilemenin temel gerekçesi, kamu harcamalarına finansman sağlamaktır. Çağdaş devlet anlayışında, devletin iktisadi ve ticari yaşamda salt gelir elde etme

²²³ Dünya Bankası 2005, s. 106.

amacıyla yer alması tasvip görmemektedir. Yakın zamanda tüm dünyada gözlemlenen özelleştirme çabaları bu anlayışın bir sonucudur. Devletin iktisadi ve ticari yaşamda bir girişimci gibi gelir ya da kar etme amacıyla yer almama eğilimini doğuran temel saik hiç şüphesiz verimsizlikle alakalıdır. Kamu ticari ve sınai kuruluşlarında verimsizliği doğuran faktörlerin başında da yolsuzluk, kayırma, gibi konular gelmiştir.

Vergilerin adil olma ilkesi, vergileme sırasında hiçbir yurttaşa negatif veya pozitif ayrımcılık yapılmaması, yani çok öz olarak tüm yurttaşlardan aynı ölçüde vergi toplanmasını gerekli kılar. Anayasamızda bu ilke “Herkes mali gücüne göre vergi ödemekle mükelleftir” ibaresi ile yer almıştır. Diğer yandan vergi politikası, devletin ekonomik, sosyal, askeri politikaları ile de uyumlu olmak durumundadır. İşte herkesin belli kıstaslara göre eşit vergilenmesi ilkesinden sapmalar bu uyumun bir gereği olarak ortaya çıkmaktadır. Uygulanan ekonomik, sosyal, sağlık, eğitim ve askeri politikaların bir gereği olarak vergilenmesi gerekli unsurların (kimi durumlarda mükellefler, kimi durumda belli türde iş ve eylemler) vergilenmesinden vazgeçilebilmekte veya olduğundan daha düşük vergi yükü doğacak tarzda vergilenebilmektedir. Vergi teşvikleri olarak adlandırılan bu uygulamalara çok farklı isimler altında az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş tüm ülkelerde az ya da çok rastlanmaktadır. İktisadi büyümenin kaynakları sayılabilecek yeni yatırımların, teknoloji ve verimliliğin, istihdamın önünün açılması için vergi teşviki uygulamaları yoluyla vergi yükünün düşürülmesi tüm dünyada uygulanan vergi politikasıdır.

Önceki bölümlerde yer verdiğimiz yatırım iklimi değerlendirmeleri, vergi oranlarının yüksekliğinin ya da yüksek vergi maliyetinin firmalar tarafından önemli bir yatırım iklimi ölçütü olarak dikkate alındığını göstermektedir. Yüksek vergi yükünün yatırımların önünde bir engel olarak görülmemesi için yatırım ikliminin iyileştirilmesinde vergi politikası aracı olarak kullanılabilecek üç farklı yaklaşım mümkündür. Bunlardan birincisi genel vergi oranlarının düşürülerek yatırımcılar ya da iş alemi için makul sayılabilecek vergi yükünün sağlanmasıdır. Diğer yaklaşım iktisadi büyümenin kaynakları sayılabilecek alanlarda muafiyet ve istisna uygulamaları ile efektif vergi oranının aşağıya çekilmesi yani vergi teşvikleri uygulamasıdır. Doğrudan yabancı yatırımlar açısından önemli olan üçüncü bir

politika aracı olarak birden fazla ülkede kazanç elde eden firmaların bütün ülkelerdeki vergi yüklerinin eşitlenmesine ve mükerrer vergilemeye muhatap olmamalarına olanak sağlayan uluslararası vergi anlaşmaları sayılabilir.

Yatırım iklimi açısından hangi vergi türü ölçüt olarak esas alınacak sorusu da önem taşımaktadır. Vergi teorisinde yaygın olarak kabul edilen görüş dolaylı vergilerin yansıtılabilir, kazanç vergilerinin ise yansıtılamaz oluşudur. Türk vergi sisteminde en temel dolaylı vergi katma değer vergisi olup bu verginin genel prensibi indirim mekanizması yoluyla verginin üretim veya ithalat aşamasından itibaren nihai tüketiciye yansıtılmasıdır. Kazanç vergileri alanında iki vergi bulunmaktadır; bireylerin (ticari, sınai, mesleki faaliyetler ile ücretler menkul ve gayrimenkul sermaye iradları ve belli türdeki diğer kazanç ve iradları) gelirleri gelir vergisinin, genel olarak şirket (şahıs şirketleri hariç) organizasyonlarının kazançları ise kurumlar vergisinin konusuna girmektedir. Özel yatırımlar miktar olarak büyük ölçüde şirket organizasyonlarınca gerçekleştirildiğinden yatırım iklimi açısından kurumlar vergisinin esas alınması makul görünmektedir. Uygulamada yatırım iklimi açısından ölçüt kabul edilen diğer bir vergisel değişken tüm vergilerin oluşturduğu toplam vergi yükü değişkenidir.

Gerçek ya da efektif vergi yükü, yasal vergi oranlarına göre bazı sebeplerle farklılaşabilmektedir:

1. Firmaların vergileri kısmen tüketicilere ve işçilerine yansıtabilmeleridir.
2. Pek çok firma ve faaliyet türü hükümetlerin belli aktiviteleri geliştirmeye dönük bilinçli politikalarının bir uzantısı olarak teşvik ve ayrıcalıklardan faydalanmaktadır.
3. Gelişmekte olan ülkelerde firmaların büyük bir bölümü kayıt dışı ekonomi içinde yer aldıklarından vergi ödememektedirler. Küçük firmalar sıklıkla kayıt dışılık ve vergi kaçırma yolu ile vergi yüklerini azaltmaktadır. Büyük firmalar

ile vergi ayrıcalıkları sağlamak için pazarlık yaparak veya vergi sistemindeki açıklardan yararlanarak yasal yollardan vergi yüklerini azaltmaya çalışmaktadır.²²⁴

Uluslararası sermaye akımları üzerindeki vergileme ile ilgili bazı çalışmalara göre yasal vergi oranlarındaki farklılıklar temelde finansal sermayenin yerleşimini (şirket karları, faiz ve temettü) etkilerken, efektif vergi oranları arasındaki farklar doğrudan yabancı yatırımları etkiler. Dolayısıyla yabancı finansal sermayeyi çekmek isteyen ülkeler yasal vergi oranlarını düşürürken (vergi cennetleri) doğrudan yatırımları çekmek isteyen ülkeler ise vergi matrahının teşvik ve istisnalar ile azaltılmasına odaklanmaktadır.²²⁵

Önceki bölümlerde yer verildiği üzere yatırım ikliminin ve iktisadi büyümenin vergilere az ya da çok duyarlılığını ortaya koyan gerek anket çalışmaları, gerek teorik yaklaşımlar ve gerekse ampirik bulgular mevcuttur. Vergiler en başta firmalar açısından karlılığı azaltan (yansıma olgusu bir kenara bırakılırsa, ki gelir vergilerinin yansıtılabilme özelliği tartışmalıdır) bir maliyet unsurudur. Bu nedenle yatırım kararları üzerinde etkili olması beklenir.

Vergilerin yatırım iklimi ve iktisadi büyümeye etkileri dikkate alınarak farklı politika yaklaşımları benimsenebilir. En başta genel olarak düşük kazanç vergileri (gelir vergi ya da kurumlar vergisi, çalışmamız kurumlar vergisine odaklanmıştır) oranı tespit edilerek tüm sektörler ve firmalar açısından vergilerin daha düşük bir maliyet unsuru olması sağlanabilir. Bir başka yaklaşımda yüksek bir yasal vergi oranı yanında belli sektörler ve yatırımlar için vergi teşvikleri getirilerek bu sektörler ve yatırımlardaki efektif vergi oranının düşürülmesi sağlanabilir. Bu yaklaşım özellikle iktisadi büyümenin kaynakları kabul edilen alanların gelişiminin teşvik edilmesine de olanak sağlar, ancak aşağıda belirtildiği üzere yönetim zorlukları vardır. Diğer bir politika yaklaşımı doğrudan yabancı yatırımlar açısından önemli olan uluslararası vergi anlaşmalarının yapılmasıdır. Bu yolla yabancı yatırımcıların mükerrer vergilemeden kaynaklanabilecek olası vergi yükleri bertaraf edilmektedir. Aşağıda bu

²²⁴Dünya Bankası 2005, s. 108.

²²⁵Leibfritz, Thornton ve Bibbee, s. 28.

politika yaklaşımları incelenmiş olup, çalışmamızın uygulama bölümünde bu üç yaklaşımdan ilk ikisi ele alınmıştır.

2.3.1. Düşük Oranlı Vergilendirmenin Araçsal Önemi

Genel vergi oranlarının düşük olması, mikro iktisadi yaklaşımla yatırımların net getiri oranını yükselten bir unsur olması nedeniyle yerel yatırımcılar bakımından sabit sermaye yatırım eğilimini artıran bir unsur olabilir. Net bugünkü değer yaklaşımında, vergi oranları yatırımlardan sağlanan gelirleri yatırım maliyetine eşitleyen oranı ters yönlü etkilemesi, dolayısıyla yatırım maliyetinin daha uzun bir süreçte geri dönmesi söz konusu olduğundan, yüksek nominal vergi oranları yerel yatırımcılar bakımından caydırıcı etkiye sahip olabilecektir.

Doğrudan yabancı yatırımlar açısından vergi oranlarının diğer yatırım iklimi ölçütlerine nazaran daha az bir öneme sahip olduğu söylenegelmektedir. Ancak günümüzün küreselleşme ve uluslararası mal ve sermaye hareketleri düzeyinde doğrudan yabancı yatırımların özellikle azgelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler açısından daha da önemli hale gelmesi nedeniyle bu ülkelerde bu konuda adeta bir yarış söz konusudur. Dolayısıyla diğer yatırım iklimi ölçütleri itibariyle benzer özelliklere sahip iki ülke açısından vergi oranları temel belirleyici haline gelebilmektedir.

Sermayenin uluslararası hareketliliğinin yüksek olduğu günümüzde, küçük ve açık ekonomiler bakımından sermaye gelirleri için (yatırımlardan elde edilen) genel oranın düşürülmesi DYY için genel anlamda bir vergi teşviki görevini görebilir. Çok uluslu şirketler bakımından yatırım yeri tercihlerinde diğer karakteristikleri benzer ülkeler arasında genel vergi oranlarının daha düşük olması temel belirleyici haline gelebilir. Yurtiçi sermaye açısından da genel vergi oranının yüksekliği yatırım çıkışına sebep olabilir.²²⁶

²²⁶ Fletcher, s. 4.

Günümüzde bazı ülkelerde düşük düzeyli genel vergi oranı yoluyla yatırımcılar teşvik edilmeye çalışılmaktadır. Hong Kong, Lübnan, Mauritius gibi bazı küçük ülkelerde ya hiç ya da çok sınırlı teşvikler yanında efektif kurumlar vergisi oranının düşürülmesi tekniği kullanılmaktadır. Uluslararası yatırımcılar uluslararası düzeyde makul sayılan %35-40 gibi bir orandan daha düşük yasal kurumlar vergisi oranı sunan ülkelere avantajlı gözüyle bakmaktadır. Yasal vergi oranını düşük tespit eden ülkelerde piyasanın karlı yatırımları kendiliğinden seçmesine izin verdiği düşünülmektedir. Bu teknikte kısa dönemde ciddi vergi geliri kaybına yol açsa da uzun dönemde çok fazla yatırım çekerek vergi tabanının genişlemesi sonucunu doğurarak vergi gelirlerindeki azalmanın ortadan kalkacağı anlayışı hakimdir.²²⁷

2.3.2. Vergi Teşviklerinin Araçsal Önemi ve Türleri

Yatırım ikliminin iyileştirilmesinde vergi politikasının bir araç olarak kullanılması özü itibariyle yatırımcılar açısından makul bir vergi yükünün doğmasına yol açacak vergileme yapmaktır. Bunun için tüm mükellefler için uygulanmak üzere genel düşük vergi oranları tespit edilebileceği gibi alternatif olarak yasal vergi oranlarının düşürülmesi yerine sektörel, bölgesel, dönemsel vergi teşvikleri (muafiyet ve istisnalar) yoluyla efektif vergi yükü de düşürülebilir. Bu ikinci yöntem vergilerin selektif maliye politikası aracı olarak kullanılabilmesine olanak tanınması yönüyle avantajlı iken teşviklerin çok olduğu bir vergi sisteminin yönetim zorluğu getirmesi yönüyle dezavantajlıdır. Ayrıca vergi teşviklerinin yol açtığı gelir kaybı tespit ve takip zorunluluğu da gerektirmektedir. Aşağıda önce yaygın olarak kullanılan vergi teşviki türleri açıklandıktan sonra vergi teşviklerinin yararı konusunda literatürdeki tartışmalara değinilmiştir.

2.3.2.1. Kullanılan Vergi Teşviki Türleri

Vergi teşviklerinin yararı konusunda önceki bölümde yer verdiğimiz tartışmalar bir yana günümüzde giderek artan sayıda artan hükümetin daha fazla çok

²²⁷ Y.a.g.m., s. 2

uluslu şirket çekmek için rekabet ettiği bir dünyada mali teşvikler küresel bir olgu haline gelmiştir. Fakir Afrika ülkeleri vergi tatilleri ve ithalat istisnalarına dayanırken, gelişmiş batı Avrupa ülkelerinde yatırım indirimleri ve hızlandırılmış amortisman imkanları yaygınlaşmıştır. Aşağıdaki tabloda 1995 yılı itibariyle bölgeler itibariyle teşvik uygulamaları gösterilmektedir.²²⁸

Tablo 2.5: Vergi Teşviki Türleri

TEMEL TEŞVİKLER	AFRİKA (23)	ASYA (17)	LATİN AMERİKA VE KARAİPLER (12)	MERKEZ VE DOĞU AVRUPA (25)	BATI AVRUPA (20)	DİĞER ÜLKE. (6)	TOP. (103)
Vergi Tatilleri	16	13	8	19	7	4	67
Hızlandırılmış Amortisman	12	8	6	6	10	5	47
Yatırım İndirimi	4	5	9	3	5	-	26
İthalat Vergi İstisnası	15	13	11	13	7	4	63
Gümrük Vergi İadesi	10	8	10	12	6	3	49

Gelişmekte olan ülkelerde popüler olan vergi teşviki yöntemi kurumlar vergisi oranında belli yatırım türleri veya firmalar için vergi tatilleri veya geçici indirimlerdir. Pek çok ülkede özellikle sanayileşmiş ülkelerde kullanılan diğer bir yöntem tüm yatırımlarda ya da hükümetin ilerlemesini istediği yatırımlarda yatırım harcamalarının vergi indirimleri ve kredileri yoluyla mahsup edilebilme imkanındır. Yatırım vergi avansları, kurumlar vergisi oranının düşürülmesinin eski sermaye sahiplerine sağladığı beklenmedik kazanım sunmasının aksine yeni yatırımları geliştiren bir tekniktir. Buna karşın yatırım vergi avansları uzun bir yatırım dönemi olan projelerde ve istikrarlı olmayan makroekonomik ortamlarda yatırımcılara beklenen faydayı sunmamaktadır. Daha da ötesi vergi idaresi bakımından yönetim zorlukları taşır ve iyi gelişmiş bir muhasebe sistemi gerektirir.²²⁹

²²⁸ Wells, Allen, Morisset ve Pirnia, s. 72.

²²⁹ Morisset, s. 2

Ekstrem sayılan diğ er bir teknik, vergilerin tüm yatırımlar veya seçilenler için tamamen ve süresiz olarak elimine edilmesidir. Vergi cenneti haline gelen bu ülkeler vergi gelirleri için tamamen dolaylı vergilere ve istihdam vergilerine dayanmaktadır. Ancak bu rejimler OECD  lkeleri ve çok uluslu organizasyonlarca giderek daha fazla eleştirilmektedir, çünkü sıklıkla şüpheli sermaye hareketleri ile ilintilidirler.²³⁰

Verilen mali teşvik türleri açısından tam veya kısmi vergi muafiyetleri ya da belli faaliyetler bakımından vergi oranı indirimleri giderek yaygınlık kazanmaktadır. Yaygınlık kazanan diğ er bir uygulama üretim yeri, makine ve teçhizat ve endüstriyel binalarda hızlandırılmış amortisman uygulaması ve ayrıca Ar-Ge harcamalarında indirim uygulamasıdır. Ricupero'nun araştırmasına dahil ettiğ i ülkelerin %60'ında bu tür teşvikler bulunmaktadır.²³¹

Fletcher (1994), altı geniş kategoride yatırım teşvikleri enstrümanlarını avantajları ve dezavantajları itibariyle aşağıdaki gibi tabloladırmıştır.²³²

²³⁰ Y.a.g.m., s. 2

²³¹ Ricupero, s. 3.

²³² Fletcher, s. 7.

Tablo 2.6: Yatırım Teşvikleri Enstrümanlarının Avantaj ve Dezavantajları

Avantajlar	Dezavantajlar
Düşük Oranlı Kurumlar Vergisi	
-Yönetimi kolay -Gelir kaybı daha şeffaf	-En büyük yarar teşvikin olmadığı durumda dahi yatırım yapması muhtemel yüksek gelirli firmalara gider. -Kar transferi yoluyla vergiden kaçınmayı doğurabilir, -Mevcut yatırımcılar için beklenmedik bir Kazançtır
Vergi Tatili	
-Yönetimi kolay -Yatırımcıların vergi yönetimi ile ilişkisini keser	-Düşük oranlı K.V. dezavantajlarına sahip -Kısa vadeli projeleri çeker. -Mevcut yatırımların yeni yatırım olarak dizayn Edilmesi suretiyle vergiden kaçınmaya yolaçar. -Eski ve yeni firmalar arasında rekabet eşitsizliği doğurur, -Vergi beyannamesi verilmesi zorunluluğu getirilmedikçe gelir kaybı şeffaf değildir. Beyanname zorunluluğu ise yönetim kolaylığı avantajını ortadan kaldırır
Yatırım İndirimleri ve Vergi Kredisi	
-Yüksek yayılma etkisi olan belli yatırımlar hedeflenebilir -Gelir kaybı daha şeffaftır.	-Sermaye varlıklarının seçiminde kısa ömürlü olanlar lehine bozma yaratır. -Aktiflerin her yenilenmesinde indirimlerden faydalanmak niyeti buna sebep olur. -İşletmeler aktifleri tekrar satıp alarak indirimlerden mükerrer yararlanmak suretiyle sistemi suistimal edebilir. -Yönetim zorluğu -Eğer etkin bir ileriye dönük zarar mahsubu sistemi yoksa kara geçiş süreci uzun olan işletmeler için aleyhtedir.
Hızlandırılmış Amortisman	
-Yatırım indirimleri ve vergi kredilerinin tüm avantajları -Genel olarak uzun ömürlü aktiviteler için ayrımcı değil -Kurumlar vergisi tüketim tabanlı vergi haline dönüşür.	-Kısmi yönetim zorluğu -Eğer etkin bir zarar mahsubu sistemi yoksa kara geçiş süresi uzun olan firmaların aleyhinde
Dolaylı Vergilerden İstisna (KDV, Gümrük Vergisi gibi)	
-Mükelleflerin vergi idaresi ile bağlantısını keser	-KDV istisnasının faydası az olabilir. Çünkü KDV sisteminde yüklenilen KDV'ler indirilebilir. (Tam istisnalar hariç) -Suistimale açık
İhracat İşleme Bölgeleri	
-Mükelleflerin vergi idaresi ile bağlantısını keser -Vergilenmemiş malların yurtiçi piyasaya sızması sonucunu doğurur.	-Bölgesel seçim kararlarını saptırır.

2.3.2.2. Vergi Teşviklerinin Yararına Yönelik Tartışmalar

Yüksek bir yatırım oranı uzun bir dönemde iktisadi büyümenin muhtemel bir anahtarı olarak görülmektedir. Buna bağlı olarak, pek çok ülke yatırımları hızlandırmak üzere yeni firmalar için vergi tatili (geçici vergi muafiyeti), yatırım indirimi, girdilerde vergi muafiyeti gibi vergi teşvikleri sunmuştur. Vergi teşviklerinin savunucuları teşviklerin yatırım ve istihdamı genişlettiği tezini ortaya atarken, karşıtları etkili olmadığını üstelik önemli gelir kayıplarına yol açtığını, yatırımları saptırdığını, yolsuzluğa yol açtığını ve vergi sisteminin karmaşık ve şeffaf olmayan bir yapıya soktuğunu ileri sürmüşlerdir.²³³

Yabancı yatırımcılar için sunulan genel yatırım teşvikleri ve özelde vergi teşvikleri lehine ileri sürülmüş savlar iki kategoride toplanabilir. Birinci sav teşviklerin yeni yatırım girişi yaratacağına ilişkindir. İkincisi, yabancı yatırımcılar bakımından alternatif muhtemel yerleşim yeri olan ülke hükümetleri teşvikleri sağlıyorsa, bahis konusu hükümetin de bunları sunma zorunluluğu vardır. Yani bir bakıma vergi teşvikleri yabancı yatırımların yerleşim yeri tercihinde tek başına belirleyici faktör değilse bile, bu tercihe etki eden faktörlerin benzer olduğu alternatif ülkeler açısından temel belirleyici haline gelebilir. Yatırım teşvikleri aleyhine geliştirilen argümanlar da iki kategoride toplanabilir. Birincisi teşviklerin dünya çapındaki yabancı yatırımlar üzerinde, eğer varsa, çok az bir etkiye sahip olduğu argümanıdır. Dolayısıyla vergi mükelleflerinden yapılan net bir transferden ibaret kalır (veya ithal korumalarında tüketicilerden yapılan transfer). Gelişmekte olan ülkelere yabancı yatırımcılara sağlanan teşviklerde bu transfer fakir ülkelere zengin ülkelere bir transferdir. İkincisi, teşvikler toplam yatırımları artırsa bile, bunun sosyal maliyeti yatırım artışının sağladığı faydayı aşar.²³⁴

Pek çok durumda yatırım teşviklerinden normalde teşvikin olmadığı durumda dahi yapılacak olan karlı yatırımların faydalandığı, bunun ise vergi geliri kaybından başka bir fonksiyon görmediği yine vergi teşviki karşıtlarının ileri sürdüğü bir argümandır. Vergi teşvikine karşı ileri sürülen diğer bir görüş ise vergi teşviklerinden

²³³ Fletcher, s. 3.

²³⁴ Wells, Allen, Morisset ve Pirnia, s. Vii/2

daha ziyade ABD, İngiltere gibi gelişmiş ülkelerin yatırımcılarının yarar sağladığı, oysa ki bu ülkelerde yerleşik yatırımcıların yurtdışı yatırımları için ilgili ülkelerde ödedikleri vergileri yurtiçi gelirleri dolayısıyla ödemeleri gereken vergilerden indirebilme imkanı veren düzenlemeler olduğu, dolayısıyla yatırım yapılan ülkede vergisel avantajlar sağlamanın bunlar için bu nedenle bir teşvik olarak algılanmadığıdır. Eğer benzer özelliklere sahip komşu ülkeler vergi teşviklerini sunuyorsa rekabetçi kalabilmek için diğer ülkenin de benzer uygulama yapması zorunludur. Vergi teşviklerinin ülkenin yatırım iklimini daha lehte hale getirme derecesine göre bu görüş haklı olabilir. Ancak komplike ve ayırımcı vergi teşviklerinin yatırımları geliştirmede ılımlı tekdüze bir vergi sisteminden daha etkili olup olmadığı tartışmalıdır.²³⁵

Vergi teşviklerine olumlu bakan diğer bir görüş bu politikanın gelir dağılımı (geri kalan bölgelerdeki teşvikler), pozitif yayılma etkileri (ileri teknoloji endüstrilerindeki teşvikler), ekonomik farklılaşma etkileri (gelişmemiş sektörlerdeki teşvikler) gibi konularda politika aracı olarak kullanılabilir olmasının faydasından bahsetmektedir.²³⁶

Vergi teşviklerinin DYY etkisi konusundaki bazı ampirik çalışmalarda elde edilen bulgular, etkinin varlığı ve yönü konusunda açık değildir. Bazı bulgularda olduğu gibi uluslararası yatırımcılar teşvikler olmasa dahi yatırım tercihlerini aynı doğrultuda kullanacak olabilirler. Bu ise verilen teşviklerin hazine açısından gelir kaybından başka bir anlam ifade etmediği anlamına gelmektedir.²³⁷

Vergi teşviklerinin diğer bir negatif yönü, vergi sistemini karmaşık ve şeffaf olmaktan uzak bir görünüme sokmasıdır. Bir sistemde genel uygulamadan sapmalar bu sapmaların ne zaman, hangi durumda, ne oranda, hangi koşullarla olacağının ayrı ayrı düzenlemelere bağlanması karmaşıklığı ortaya çıkarır.²³⁸

²³⁵ Fletcher, s. 5.

²³⁶ Y.a.g.m., s. 5.

²³⁷ Joel Bergsman, "Advice On Taxation And Tax Incentives For Foreign Direct Investment", L:\JOEL\FIAS\INCENTIV\FIAS wisdom incentives.doc, May 1999, s. 7.

²³⁸ Bergsman, s. 7

2.3.3. Uluslararası Vergi Anlaşmaları

Birden fazla ülkede faaliyet gösteren firmalar bakımından önemli bir sorun aynı kazanç üzerinden her ülkede ayrı vergiye muhatap olmalarıdır. Vergi anlaşmaları bu mükerrerliği ortadan kaldırmaktadır. Ayrıca bu anlaşmalar yoluyla ülkeler kendi firmalarının ve vatandaşlarının diğer ülkelerde azami belli orandan daha fazla vergiye muhatap olmalarını önlemektedir. Yani bir bakıma bu anlaşmalar doğrudan yabancı yatırımcıların karşı karşıya kaldıkları vergi yükünü azami belli bir seviyede tutmaktadır. Bu yönüyle uluslararası vergi anlaşmaları yatırım ikliminin yabancı doğrudan yatırımlara yönelik iyileştirilmesinde önemli bir vergi politikası aracıdır.

Vergi anlaşmaları yoluyla ülkeler istikrar, açıklık ve uygulamanın kesinliğinin sağlanması yolunda uluslararası kurallara katılmış olur. 2000 yılı itibariyle toplam 2118 çifte vergilemeyi önleme anlaşması, 1941 adet ikili yatırım anlaşması yapılmış durumdadır. Günümüzde uluslararası vergi anlaşmaları için birisi OECD'nin diğeri Birleşmiş Milletlerin geliştirdiği iki ayrı model anlaşma bulunmaktadır. OECD model anlaşması vatandaşlık ilkesini benimserken, BM'lerin anlaşması kaynak ilkesini benimsemektedir. Kaynak ilkesi iki sebepten ötürü gelişmekte olan ülkelerin yararınadır. Birincisi bu ülkeler için yabancı yatırımların gelirini vergilemeden elde edilen gelir, vatandaşlarının yabancı ülkelerde elde ettiği gelirin vergilenmesinden dolayı oluşan gelir kaybından daha fazladır. Çünkü genelde bu ülkeler bu anlamda net açık pozisyonundadır. İkincisi vatandaşlarının yabancı ülkedeki gelirlerinin tam vergileniyor olması (eğer vergi mahsubu benimsenmemişse) sermaye çıkışını engelleyecektir. Çifte vergilemeyi önleme anlaşmaları başlangıçta gelişmiş ülkeler arasında imzalanmış fakat zamanla gelişmekte olan ülkeler de bu anlaşmaları yapmaya başlamıştır. Anlaşmaların 2000 yılı itibariyle %34'ü gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasında, %17'si ise gelişmekte olan ülkeler arasında imzalanmıştır.²³⁹

²³⁹ Fitzgerald, s. 254

Kaynak ilkesi esasına göre alınan vergiler yurtiçi yatırımların gerekli getiri oranını, alınan vergiler kadar dünya finansal piyasalarındaki getiri oranının üstüne çıkartır. Bunun sonucu olarak bu konudaki geleneksel literatür küçük bir açık ekonominin sermaye kazançları bakımından (ya da yatırımların kazançları) kesinlikle kaynak ilkesini benimsememeleri bunun yerine yerleşiklik ilkesini benimsemesi gerektiğini söyler. Bu gereklilik şu varsayımlara dayanmaktadır:²⁴⁰

- i- Sermaye tam mobildir,
- ii-Hükümet immobil üretim faktörlerini -Emek- serbestçe vergileyebilir (sendikal etkiler burada devreye girmektedir),
- iii-Ana ülkelerde yatırımın bulunduğu ülkede sermaye gelirlerinden ödenen vergi için bir mahsup sistemi yoktur,
- iv-Hükümet yerleşiklerin dışarıdaki gelirlerini etkin bir şekilde vergileyebilir.

Uluslararası vergi anlaşmaları farklı ülkelerde yatırımları bulunan firmaların mükerrer vergilemeye muhatap olmaması açısından bir zorunluluktur. Bu anlaşmalarla hükümetler bir devletin hükümrانlık hakkının en temel unsurlarından olan vergileme hakkından bir başka devletin yararına kısmen ya da tamamen vazgeçmiş olmaktadır. Bir başka ifade ile vergileyebileceği bir kaynağı, bir başka devletin vergilemiş olması nedeniyle vergilememiş olmaktadır. Bunun sonucunda iki ayrı devlette faaliyeti bulunan firma, normal koşullarda aynı kaynak için birden fazla vergiye muhatap olma gibi bir sorun yaşamamaktadır. Bu bakımdan bir ülkenin diğer ülkelerle mükerrer vergilemeyi önlemeye dönük vergi anlaşmaları yapmış olması o ülkelerde mevcut yatırımcıların bu ülkeye yatırım yapma değerlendirmeleri açısından önemlidir. Bu bakımlardan uluslararası vergi anlaşmaları bir ülkenin yatırım ikliminin iyileştirilmesinde önemli bir vergi politikası aracı olarak kabul edilmelidir.

²⁴⁰ Y.a.g.m., s. 255

2.4. TÜRKİYE’DE YATIRIM İKLİMİNİ İYİLEŞTİRMeye YÖNELİK VERGİ DÜZENLEMELERİ

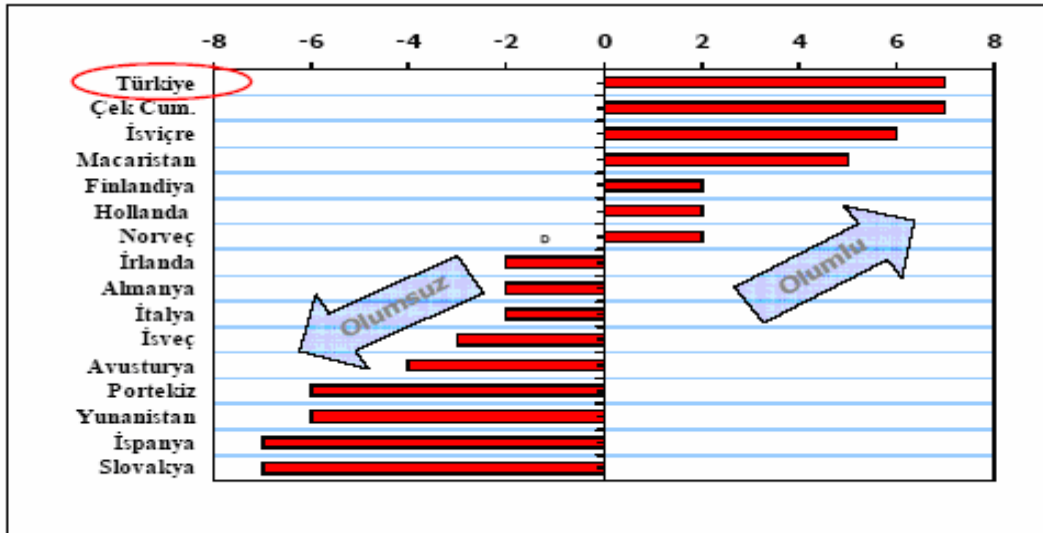
Bu bölümde, Türkiye’de 1980 yılı sonrası yapılan, çalışmamızın önceki bölümlerinde yer alan tespit ve açıklamalar ışığında yatırım iklimine etki etmesi muhtemel, vergisel düzenlemelere yer verilecektir. Bu bölümde yer verilen vergisel düzenlemeler çalışmamızın uygulama bölümüne de esas teşkil etmektedir. Öncelikle Türkiye’deki yatırım iklimi farklı çalışmalara dayanılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Daha sonra yatırım iklimini iyileştirilme çabalarına değinilmiş, bu bölümde yatırımların teşviki konusuna biraz daha detaylı girilmiştir. Vergisel düzenlemeler konusu beş kategori altında incelenmiştir. Birinci kategori, yatırım ikliminin iyileştirilmesinde politika aracı olarak saydığımız vergi (vergi oranı olarak yatırımların büyük bölümünü gerçekleştiren şirketlerin kazançlarını hedef alan kurumlar vergisi seçilmiştir) oranlarındaki gelişmeler olmuştur. Müteakiben yatırım ikliminin iyileştirilmesinde diğer bir politika aracı olarak saydığımız vergi teşvikleri (iktisadi büyümenin kaynakları ile ilişkilendirdiğimiz fiziki sermaye stoku artışı yani yatırımlar, finansal sermaye artışı ile alakalı olmak üzere şirketlerin kar dağıtım kararları, insani sermaye artışı, verimlilik artışları ile alakalı olmak üzere ARGE harcamaları ile alakalı vergi teşvikleri) ile ilgili düzenlemelere yer verilmiştir.

2.4.1. Türkiye’nin Yatırım İklimine Bazı Rapor ve Endeksler Yönlü Bakış

Türkiye’de 1980 sonrasında özellikle 1990-2002 arası dönem yatırım iklimi açısından önemli bir belirleyici olan makro ekonomik ve politik istikrarsızlığın hakim olduğu yıllar olmuştur. Bu dönemde tamamen kamu finansmanına odaklanmış olan hükümet politikaları, yatırım ikliminin diğer önemli belirleyicileri arasında olan altyapı, güvenlik, eğitim, iyi bir kurumsal çerçeve için gerekli olan düzenlemeler gibi alanlara eğilememiştir. Makro ekonomik istikrarsızlık firmaları uzun vadeli verimli yatırımlar yerine kısa vadeli finansal kazanımlara yöneltmiş, her zaman büyük önem atfedilmiş olan DYY’lar konusunda da istenilen düzeyler sağlanamamıştır. Aşağıda farklı endeksler yardımıyla Türkiye’nin yatırım iklimi açısından görünümü ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Yönetim Geliştirme Enstitüsü (Institute for Management Development-IMD) tarafından her yıl, ekonomik performans, devlet kurumlarının etkinliği, iş aleminin etkinliği, altyapı yatırım, kamu maliyesi, eğitim, verimlilik, alt yapı kalitesi, kurumsal çerçeve, çalışma-rekabet-sermaye piyasası düzenlemeleri, gibi konularda değerlendirmeler yapılarak Dünya Rekabet Yıllığı yayınlanmaktadır.²⁴¹ 2004 yılında altmış ülke arasında rekabet gücü sıralamasında 55. sırada yer alan Türkiye 2005 yılında yedi sıra ilerleyerek 48. sıraya yükselmiştir. Bu ilerleme ile Türkiye, kendisiyle belirli açılardan kıyaslanabilir, Yunanistan, Brezilya, İtalya, Rusya ve Polonya'nın önünde yer almıştır. Değişime ilişkin grafiksel görünüm aşağıdaki gibi olmuştur.

Şekil 2.2: Dünya Rekabet Gücü Sıralamasında Değişiklik 2004-2005

Kaynak: IMD (Uluslararası İşletme Geliştirme Enstitüsü) Dünya Rekabet Yıllığı, <http://www.imd.ch/research/publications/wcy/index.cfm>

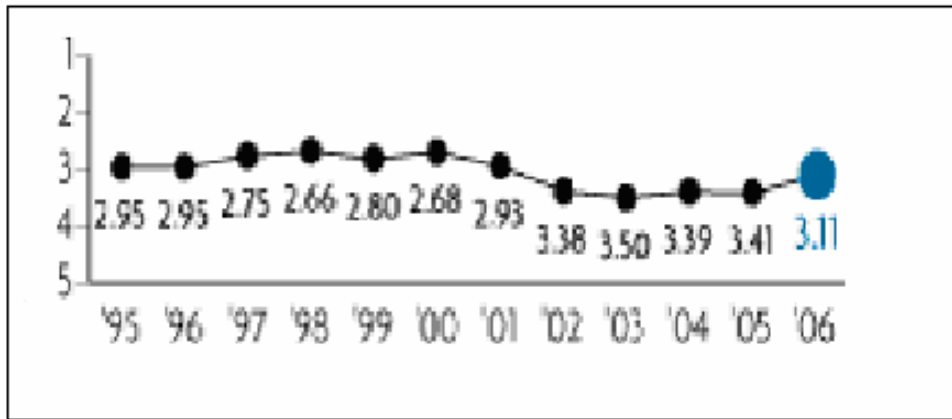
Her ne kadar olumlu yönde seyretse de Ek:Tablo 1'den görüleceği üzere 100 puan üzerinden yapılan değerlendirmede Türkiye 51.293 puan ile altmış ülke arasında 48. olabilmektedir.

²⁴¹ IMD, Dünya Rekabet Yıllığı <http://www.imd.ch/research/publications/wcy/index.cfm>

Krediye erişim, hukuk uygulamaları, rüşvet, yurtiçi rekabet, işçi ilişkileri, kurumsal yönetim, çevre politikaları, ekonomik performans, uluslararası ticaret ve yatırımlar kamu maliyesi, eğitim, teknolojik buluş, bilgi-haberleşme teknolojisi konuları baz alınarak Dünya Ekonomik Forumu tarafından 116 ülke arasında yapılan araştırmada ülkelerin rekabet ve yatırım ortamları değerlendirilmektedir. Türkiye 2004 ve 2005 yıllarında rekabet ortamı açısından bir ilerleme sağlayamamış olmasına rağmen 2006 yılı için İş Ortamı Rebat Endeksinde 116 ülke içerisinde 51. sıraya yükselmiştir.²⁴²

The Heritage Foundation ve The Wall Street Journal tarafından hazırlanan Ekonomik Özgürlük Endeksi ülkelerin ticaret, mali yük, hükümetin ekonomiye müdahalesi, para politikası, yabancı yatırım, bankacılık, ücretler, mülk edinme hakları, düzenleyici kurumlar ve kayıt dışı ekonomi verileri dikkate alınarak hesaplanmaktadır. Endeks değerinde Türkiye'nin geçen senelere göre toplamda 0.3 puan iyileşme sağladığı hesaplanmıştır. Bu durumda ülkenin son on yıllık görünümü grafikteki gibi oluşmuştur. Bu endekse göre Hong Kong 1.28 puan ile en özgür ülke olurken son yıllarda Türkiye'nin durumunda iyileşme görülmekte ise de, elde ettiği 3.11 puan ile “genel itibariyle özgür olmayan” ülkeler arasında yer almıştır.²⁴³

Şekil 2.3: Dünya Rekabet Gücü Sıralamasında Değişiklik 1995-2005

²⁴² World Economic Forum, (2006). “The Global Competitiveness Report 2006, 2007
<http://www.weforum.org/en/initiatives/gcp/Global%20Competitiveness%20Report/index.htm>

²⁴³ Heritage Foundation, 2006. Index of Economic Freedom, Newyork, Wall Street Journal;
<http://www.heritage.org/index/>

Türkiye için “Mali Yükler” başlığı altında yapılan değerlendirmede gelir vergisi oranı üst sınırının %40 dan %35’e çekildiği kurumlar vergisi oranının ise yüzde %30 olduğu ifade edilmiştir. Kamu harcamalarının ise GSYİH’nın %6.4’ü oranında azalarak %32.6 olarak gerçekleştiği ve bunun bir önceki yıldan %1.9 daha az olduğu belirtilmiştir. Tüm gelişmeler sonucu Türkiye’ye “Mali Yükler” başlığından 3.1 puan verilmiş ve bir önceki seneye göre 0.5 puan iyileşme sağlanmıştır. Mali yüklere ilişkin değerlendirmeden Türkiye genelden daha iyi bir puana sahiptir. Değerlendirmenin yapılmasından sonra kurumlar vergisi oranında yapılan değişikliğin ülke puanını olumlu yönde etkilemesi beklenilmektedir.

A.T. Kearney tarafından yayınlanan Yabancı Yatırım Güven Endeksi yabancı yatırımcılar için ülkeleri yatırım iklimlerinin değerlendirmesini endeks değerlerine yansıtmaktadır. 60 ülke arasında yapılan derecelendirmede ilk 25 değerlendirilmektedir. 2001 yılında yirmibeş ülke arasında 23., 2003 yılında 25 arasında 24. olan Türkiye son iki yıldır 25 ülke arasına girememektedir. Makro ekonomik istikrarsızlık ve güvenlik gerekçeleriyle düşüşe geçtiği ve yabancı yatırımcılar için cazibesini kaybettiği belirtilmektedir. 2005 yılında ise Türkiye endeks sıralamasında altmış iki ülke içinde 56. sırayı almıştır.²⁴⁴

Dünya Bankası tarafından yayınlanan İş Yapma Ortamı Raporunda yabancı sermaye açısından ülkelerin yatırım ortamları derlenen çeşitli göstergelerle değerlendirilmektedir. Mali yüklerle ilgili olarak vergi ödeme işlemleri gösterge olarak seçilmiştir. Vergi yükünün yüksekliği ve vergi ödeme işlemlerindeki aşırı bürokrasi, Türkiye’de en çok tartışılan konuların başında gelmektedir. Ancak, Türkiye vergi ödeme işlemleri açısından 155 ülke arasında 66.sırada yer almaktadır. İşlem adedi, vergi ödemesine ilişkin süre ve vergi ödemesinin brüt kâra oranı gibi alt bileşenlerin yer aldığı endekste Türkiye, 18 işlem adedi ve 254 saatlik vergi ödemelerine ilişkin süre ile bu kategorilerinde ortalamanın üzerinde bir değer yakalamış olmasına rağmen, %51.1’lik vergi ödemesinin brüt kâra oranı yüksek olduğu görünmektedir. Yabancı yatırımcı çekme potansiyeline sahip Türkiye’nin

²⁴⁴ 2005 A.T. Kearney Foreign Direct Investment Index. Global Business Policy Council 2005, Volume 8. <http://www.atkearney.com/main.taf?p=5,3,1,140,1>

rakibi konumundaki ülkelerle vergi ödeme ölçütleri kıyaslandığında aşağıdaki gibi bir tablo ortaya çıkmaktadır.²⁴⁵

Tablo 2.7: Vergi Ödeme Ölçütlerinin Kıyaslanması

Vergi Ödeme	Gösterge	Ortalama	G.Kore	Çin	Brezilya	Meksika	Macaristan	Polonya	Türkiye	Türkiye'nin Performansı
	İşlem Sayısı	26	26	34	23	49	24	43	18	Çok iyi
	Vergi Yüğü	46,6	29,6	46,9	147,9	31,3	56,8	55,6	51,1	Orta

Yaygın kanaatin aksine Türkiye vergi ödemeleri açısından olumlu bir performans göstermekte ancak, vergi yükü ortalamanın üzerinde seyretmektedir.

Dünya Bankası ile Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası tarafından yayımlanan “İş Ortamı ve Girişimci Performans Anketi” (Business Environment and Enterprise Performance Survey -BEEPS) kapsamında Türkiye’deki 559 firma ile görüşülmüştür. Araştırmada teşebbüslerin sahip ya da yöneticilerine vergiler, makroekonomik durum, yolsuzluk, kanunsuzluk, haksız rekabet uygulamaları, maliyetler gibi konularda ne düşündükleri sorulmuştur. Raporun ulaştığı sonuçlar içinde belki de en önemlisi, alınan cevaplara göre son üç yılda yukarıda bahsedilen alanlarda genellikle bir iyileşme olduğu, buna karşılık ankete katılan firmalar özellikle vergi alanında, cinayet ve hırsızlıkta, işgücü alanındaki uygulamalarda bir kötüleşme olduğunu belirtiyor.²⁴⁶ Şikayet konularının başında vergilerin yüksekliği ve vergi idaresinin işleyişi gelmektedir. Vergilerden şikayet edenlerin oranı %70’i aşmış durumdadır.²⁴⁷

Price Waterhouse Coopers isimli uluslararası danışmanlık kuruluşunun her yıl hazırladığı uluslararası karşılaştırmaları içeren “Opaklık Endeksi” (The Opacity Index) ülkemizdeki mevcut durum açısından önemli saptamaları içeren bir diğer endekstir. Bu endeks “açık olmayan hukuk sistemlerinin ve düzenlemelerin, makro-ekonomik politikaların ve vergi politikalarının, muhasebe standartları ve

²⁴⁵ The Worldbank Group, Doing business Report. www.doingbusiness.org

²⁴⁶ Baran Tuncer, Türkiye’de İş Ortamı ve Yolsuzluk, **Radikal**, 20.11.2005

²⁴⁷ Tuncer, s. 2

uygulamalarının, yiyiciliğin mali piyasalar üzerindeki etkisinin ölçülmesi amacıyla geliştirilmiş olan” bir endekstir.²⁴⁸

Tablo 2.8: Opaklık Endeksinde Türkiye 2001

Ülke		Q-Faktörü	Vergi Eşdeğeri (%)	Opaklık Risk Primi
Türkiye	2001	74	36	982
Türkiye	2004	52.59	-	-

Kaynak: <http://www.kurtzmangroup.com/opacity.pdf>

Tablo 2.9: Opaklık Endeksinde Türkiye 2004

Ülke	Kategori					Opa	Opaklık Primi
	COR	LEG	ENF	ACC	REG		
Türkiye	67	41	27	44	36	43	4.95

Kaynak: <http://www.kurtzmangroup.com/opacity.pdf>

2001 yılı verilerine göre en az opak (ya da en fazla şeffaf) ülke, 29 Q-Faktörü Skoru ile Singapur iken onu 36 puanla ABD izlemektedir. En fazla opak (ya da en az şeffaf) olan ülke ise 87 puanla Çin iken; onu da sırasıyla 84 puanla Rusya, 75 puanla Endonezya ve 74 toplam opaklık faktörü puanı ile Türkiye izlemektedir. Ülkemiz otuzbeş ülkenin sıralamaya alındığı endekste, yolsuzluklar, yasal ve kanuni opaklık, ekonomik/politik opaklık, muhasebe ve şirket yönetimi opaklığı ve düzenleyici opaklığı ve belirsizlik gibi faktörlerin bir araya getirildiği opaklıkta 4. sırada (veya şeffaflıkta sondan 4. sırada)’dır. 2004 yılında 52.59 puanla elli iki ülke arasında 39. sırada yer almaktadır.

Ayrıca endekse göre vergi eşdeğerine bakıldığında Türkiye’de mevcut opaklığın %36 oranında gizli bir ek vergi yaratmakta olduğu görülebilir. Opaklık risk primi, ülkenin borçlanırken ortalama taban puanın üzerine ne kadar fazladan borçlanma maliyeti eklendiğini göstermektedir. Opaklık risk primindeki her 100

²⁴⁸ Birol Kovancılar, Kayıp Cennet, Türkiye’deki Yatırım İkliminin Geliştirilmesi ve İstihdamın Artırılmasına Yönelik Öneriler, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, No.15, Ankara, 2003, s. 57.

puan = % 1 borçlanma maliyeti artışına işaret etmektedir. Türkiye bu konuda da çok kötü bir durumdadır ve % 9.8 civarında ek yükümlülükle karşılaşmaktadır. Her ikisi açısından da endekste ki 35 ülke ile karşılaştırma yapıldığında Türkiye'nin 4. ülke konumundadır.²⁴⁹

Dünya Bankasının (2005) yatırım iklimi anketinde yatırım iklimi için ölçüt kabul edilen 18 alanı yatırımların önünde engel olarak gören firmaların oranının yer aldığı tablo, Türkiye'de 2002 yılı itibariyle yatırım ikliminin genel görüntüsünü vermektedir. TÜSİAD ve YASED, 16 ülkeyi (Arjantin, Brezilya, Çin, Estonya, Hindistan, Malezya, Portekiz, Rusya, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Çek Cumhuriyeti, Almanya, Macaristan, İrlanda, Polonya ve Türkiye) DYY çekiciliği açısından analiz etmiş olup, kategoriler itibariyle Türkiye'nin söz konusu on altı ülke arasındaki konumunu aşağıdaki gibi tespit etmiştir.²⁵⁰

Tablo 2.10: Yatırım İklimi Ölçütleri

Yatırım İklimi Ölçütleri	Yatırımların Önünde Engel Olarak Gören Firmaların Oranı
Ekonomi ve Politika Belirsizlikleri	53.83
Makroekonomik İstikrarsızlık	53.74
Yolsuzluk	23.67
Suç, Hırsızlık	12,88
Rekabet Dışı ve İformel Uygulamalar	22.68
Yasal Sistem/ Sorun Çözümü	11,93
İletişim	10,94
Elektrik	17.35
Ulaşım	8,40
Arazi Kolaylığı	5,95
Vergi Oranı	38.11
Vergi İdaresi	33.07
Gümrük ve Ticaret Düzenlemeleri	8,92
İşgücü Düzenlemeleri	8,71
Yetenekler ve Mevcut İşçilerin Eğitimi	12,85
İş Lisansları ve İşlem izinleri	5,85
Finansman Kolaylığı	17.33
Finansman Maliyeti	28.24

²⁴⁹ Kovancılar, s. 57.

²⁵⁰ TÜSİAD ve YASED 2004, "The FDI Attractiveness of Turkey, A Comparative Analysis" Feb.2004. <http://www.tusiad.us/Content/uploaded/TURKEY-FOREIGN-DIRECT-INVESTMENT-ATTRACTIVENESS.PDF>

Tablo 2.11: Genel Makroekonomik Koşullar Açısından Türkiye'nin Durumu

Genel makroekonomik koşullar	Ağırlıklar (%)	Türkiye'nin sıralaması
Kişi başı GSMH	14	14
Yerel pazar büyüklüğü ve büyüme beklentileri	19	7
Makroekonomik koşulların istikrarı	34	11
Finansal kuruluşların gücü ve finansman olanakları, GSMH %	15	6
Kamu bütçe fazlası/açığı	8	16
Finansal kurumlardan kredi akışları	10	7

Genel makroekonomik koşullar açısından değerlendirildiğinde Türkiye, söz konusu 16 ülke arasında bütçe açığı en fazla olan ülke olmakla birlikte finansal kurumlardan kredi akışı ve yerel pazar büyüklüğü açısından 7. sırada yer almaktadır.

Tablo 2.12: Politik Çevre ve Kamu Yönetimi Açısından Türkiye'nin Durumu

Politik çevre ve kamu yönetimi	Ağırlıklar (%)	Türkiye'nin sıralaması
Politik istikrar	25	13
Yasal çerçeve	23	13
Bürokratik prosedürler	19	13
Rüşvet ve yolsuzluk	12	11
Yabancı sermayenin desteklenmesiyle ilgili yasalar	21	12

Politik çevre ve kamu yönetimi açısından değerlendirildiğinde Türkiye, bu ölçütün belirleyicileri bakımından söz konusu 16 ülke arasında 12. ve 13. sıralarda yer almaktadır.

Tablo 2.13: İşgücü Açısından Türkiye'nin Durumu

İşgücü	Ağırlıklar (%)	Türkiye'nin sıralaması
İşgücü Maliyeti	40	12
İşgücünün Verimliliği	23	12
Vasıflı İşgücü	24	7
İşgücünün Yüzdesi	13	16

İşgücü açısından değerlendirildiğinde Türkiye, söz konusu ülkeler arasında vasıflı işgücü bakımından 7. sırada, işgücü maliyeti ve işgücünün verimliliği bakımından 12. sırada yer almaktadır.

Tablo 2.14: Enerji Açısından Türkiye'nin Durumu

Enerji	Ağırlıklar (%)	Türkiye'nin sıralaması
Maliyet	66	16
Enerji tüketimi	34	7

Enerji açısından değerlendirildiğinde ise; enerji maliyeti bakımından son sırada ve enerji tüketimi bakımından 7. sırada yer almaktadır.

Tablo 2.15: Vergiler ve Teşvikler Açısından Türkiye'nin Durumu

Vergiler/Teşvikler	Ağırlıklar (%)	Türkiye'nin sıralaması
Ortalama kurumlar vergisi	23	9
Toplanan kurumlar vergisi	11	7
Mal ve hizmetlerden alınan vergi (toplam gelirin %)	18	13
Uluslararası ticaretten alınan vergiler (toplam gelirin %)	14	5
Diğer vergiler (toplam gelirin %)	9	16
Vergi teşvikleri	25	14

Vergiler açısından değerlendirildiğinde Türkiye, söz konusu ülkeler arasında ortalama kurumlar vergisi bakımından 9. sırada, mal ve hizmetler üzerinden alınan vergiler bakımından 13. sırada ve vergi teşvikleri bakımından 14. sırada yer almaktadır.

Ulaşım ve iletişim altyapısı açısından Türkiye, bu ölçütün belirleyicileri bakımından söz konusu 16 ülke arasında 8. ile 12. sıralar arasında yer almaktadır.

Tablo 2.16: Ulaşım ve İletişim Altyapısı Açısından Türkiye'nin Durumu

Ulaşım ve iletişim altyapısı	Ağırlıklar (%)	Türkiye'nin sıralaması
Karayolları (şebeke yoğunluğu)	27	10
Demiryolları (şebeke yoğunluğu)	12	12
Deniz ulaşımı	14	10
Hava yolu ulaşımı	11	9
Uluslararası sabit telefon maliyetleri	13	12
İnternet maliyeti	12	8

2.4.2. Türkiye’de Yatırım İkliminine Yönelik Vergi Düzenlemeleri

Türkiye’de yatırım ikliminin iyileştirilmesi konusunda 2002 yılına kadar yürütülmüş sistematik bir program söz konusu değildir. Anılan yıla kadar yatırımlarla ilgili farklı yasa düzenlemelerinde farklı teşvik tedbirleri öngörülmüş olup bu düzenlemelerle öyle ya da böyle maliyetlerle ilgili avantajlar sağlanması planlandığından sonuçta karlılığa etki etmek suretiyle sektörel, bölgesel veya sektör ya da bölge ayırımı olmaksızın top yekün yatırımlar için elverişli bir ortamın doğmasına katkı sağlaması söz konusudur. Dolayısıyla anılan yıla kadar yatırım iklimi ile ilgili çalışmalar doğrudan yatırımlar dar çerçevesiyle sınırlı kalmıştır demek mümkündür. 2002 yılından itibaren yatırım iklimi konusunu sadece yatırımlar yönüyle değil tüm yönleriyle ele alan sistematik bir program uygulanmaya başlamıştır.

2.4.2.1. Türkiye’de Yatırımları Teşvik Tarihçesi ve Mevcut Teşvikler

1960’ların ilk yıllarından itibaren uygulanmaya konulan beş yıllık kalkınma planlarında, ithal ikameci sanayileşmede yeni bir döneme girilmiş, yatırımlara ve ihracata teşvik amacıyla bazı kanunlar çıkarılmış, yeni düzenlemelere gidilmiştir. Nitekim, ekonomimizdeki hızlı gelişim ve değişimi sağlamak amacı daha sonraki dönemlerde de devam etmiş, bu amaca ulaşabilmede devlet desteği önemli rol oynamıştır. Ancak, sınırlı iç piyasa ile ihracata yönelmedeki yetersizlikten dolayı,

ithal ikameci politikanın devlete maliyeti her geçen gün artmış, arzu edilen iktisadi büyüme ve istikrarın sağlanmasında zorluklar yaşanmıştır. 1980’lerde dünya ekonomisindeki gelişmelere paralel bir yapıda dışa açık büyüme modelini benimsememiz neticesinde devletin yatırım ve ihracata yönelik teşvik mekanizmaları da bu amaca yönelik olarak değişim sürecine girmiştir.²⁵¹

1980 yılı, devletin ekonomideki rolünün değişimi açısından çok önemli bir dönüm noktası olmuştur. Ülkemiz ekonomisinde yaşanan istikrarsızlığın önüne geçilmesi, başta dış ödeme ve enflasyon sorununun aşılması için, 24 Ocak Kararları olarak bilinen ekonomik istikrar programının uygulanmasına geçilmiştir. Anılan kararlar ile birlikte, Türkiye, 1970’li yıllarda ortaya çıkan dış sorunlarla mücadele etmede yetersiz kalan ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisini terk ederek, ihracata dayalı sanayileşme stratejisini benimsemiştir. Bu strateji değişikliğinin arkasında yatan temel neden; ithal ikameci sanayileşme politikasının yarattığı, yüksek gümrük duvarları ile korunan ve bu nedenle de rasyonel kaynak dağılımının gerçekleşmediği iç pazara dönük ve dünya pazarlarında rekabet şansına sahip olmayan bir yapıdaki yerli sanayinin, dış rekabete açık bir üretim yapısına kavuşturulması olmuştur. Anılan yeni programla, sanayileşme stratejisi olarak emek-yoğun, yerli hammaddeye dayanan ve dünya pazarlarında Türkiye açısından rekabet gücü olduğu varsayılan sektörlerin desteklenmesi hedeflenmiş, bu amaçla yatırımı özendirici politikalar ile değişik destek unsurlarını içeren ihracat teşvik tedbirleri, dış ticaretin liberalizasyonuna yönelik düzenlemeler ve yabancı sermayeyi ülkeye çekmeye yönelik yeni destek mekanizmaları geliştirilmiştir.²⁵²

Ancak, 21. yüzyıla damgasını vuran küreselleşmenin bir gereği olarak devletin ekonomideki rolünü belirlemede yeni bir unsur olarak karşımıza çıkan uluslararası kurallar, 1980’lerdeki devlet desteklerinin yeniden tanımlanmasını zorunlu kılmıştır. Nitekim, Uruguay Round Nihai Senedi çerçevesinde imzalanan ve ülkemizin de taraf olduğu Dünya Ticaret Örgütünün ilgili anlaşması, gerek yatırım gerek ihracat sübvansiyonlarına yeni kurallar koyarak kısıtlamalar getirmiştir. Diğer

²⁵¹ Devlet Yardımlarını Değerlendirme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, DPT Yayın No: 2681, Mayıs 2004

²⁵² Devlet Yardımlarını Değerlendirme Özel İhtisas Komisyonu Raporu, 2004

tarafından, Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki gümrük birliğinin kurulmasına ilişkin 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararında belirtilen yükümlülüklerimiz nedeniyle, daha önceki dönemlerde uygulanan nakit teşvikler ile ihracat performansına dayalı sübvansiyonlar 1995 yılı sonunda yürürlükten kaldırılmıştır. Kaldırılan teşvik mekanizmaları yerine, gerek Avrupa Birliği, gerek Dünya Ticaret Örgütü normlarına uygun yeni devlet yardımları yürürlüğe konulmuş, söz konusu yardımlar daha sonra değişen uluslararası ve ülke dinamiklerine göre değişikliklere uğrayarak mevcut şeklini almıştır.²⁵³

2000’li yıllarda ülkemizin hedeflediği amaçlara ulaşılabilmesi ve ekonomimizin istikrarlı büyüme trendinin devam ettirilmesinde devlet yardımlarına ilişkin sorunların giderilmesinin ve ülkemizin kıt kaynaklarının etkin kullanımının sağlanabilmesinin rolü önemli olacaktır. Bu gerçekten hareketle, Devlet Yardımlarının mevcut durum tespitinin yapılması büyük önem arz etmektedir. 58. Hükümetin öncelikleri arasındaki bu konu, uygulamaya konulan Acil Eylem Planının Ekonomik Dönüşüm Programının EDP-43 nolu faaliyeti olarak da yer almaktadır. Bu çerçevede, anılan faaliyette öngörülen teşvik, muafiyet, istisna ve sübvansiyonların tamamını gözden geçirip yeniden düzenleyecek bir komisyon oluşturulacak hükmü kapsamında Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı koordinasyonunda Devlet Yardımlarını Değerlendirme Özel İhtisas Komisyonu oluşturulmuştur.²⁵⁴

Günümüzde 14.05.1964 tarihli ve 474 sayılı Gümrük Kanununa Bağlı Gümrük Giriş Tarife Cetvelinin Değiştirilmesi Hakkında Kanunun değişik 2., 28.07.1967 tarihli ve 933 sayılı Kanunun 3/c, 20.6.2001 tarihli ve 4684 sayılı kanunun geçici 3. maddeleri ile 2.2.1984 tarihli ve 2976 sayılı Kanun hükümlerine istinaden çıkarılmış olan 10.06.2002 tarih ve 2002/4367 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar hükümlerine göre yürütülmektedir.

Türkiye’de hali hazırda yatırımlarda devlet yardımları Ek 2’de yer alan tabloda topluca gösterilmektedir.²⁵⁵

²⁵³ Y.a.g.e. s.56

²⁵⁴ Y.a.g.e. 56

²⁵⁵ Y.a.g.e., 59

2.4.2.2. Yatırım İkliminin İyileştirilmesine Yönelik Reform Programı

Türkiye’deki yatırım iklimi ile ilgili pek çok meselenin devletin birçok bölümünü ilgilendirdiği göz önüne alındığında, mevcut iş ortamının kapsamlı bir şekilde değiştirilmesinin kısa vadede tanımlanabilecek bir işlem olmadığı açıktır. Bu süreçte, kamu ve özel sektör arasındaki verimli işbirliği anahtar bir role sahip olacaktır. Reform politikalarının, özel sektör kaygılarını yansıtabilmesi ve onlara çözüm sunabilmesi için şirketlerin ve yatırımcıların bu sürece doğrudan ve yoğun bir şekilde katılımının sağlanması son derece önemlidir.²⁵⁶

Hazine Müsteşarlığı’nın koordinasyonunda, siyasi kararlılık ve reform gerektiren bazı alanlar belirlenmiş olup, bu alanlar 10-11 Eylül 2001 tarihinde yapılan, çeşitli kamu kuruluşları ve bakanlıklar ile özel sektörden üst düzey temsilcilerin katıldığı çalıştayda tartışılmıştır. Bu tartışmalar sonucunda, farklı çalışma grupları bu alanlardan her birinde yapılması gerekenler konusunda görüş birliği sağlamıştır. Aşağıda yer alan anahtar alanlar bu reform programının ana hatlarını oluşturmaktadır:

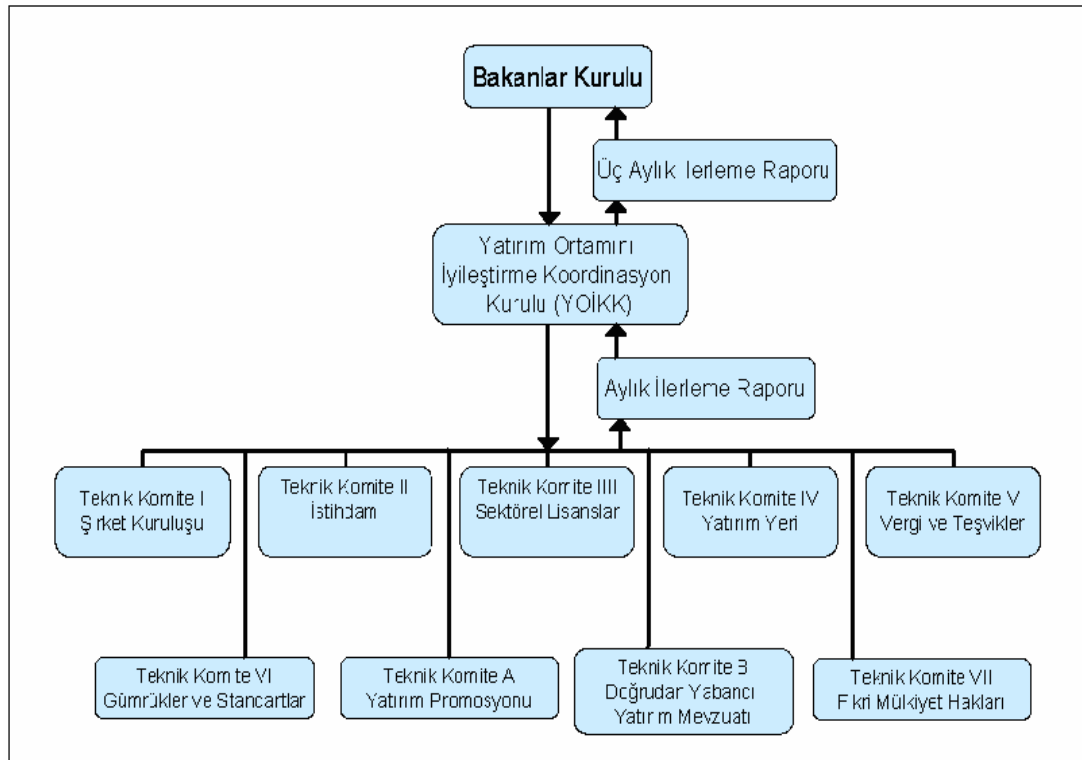
- Şirket Kuruluşu
- İstihdam
- Sektörel İzinler
- Arazi Temini ve Arsa Geliştirme
- Vergi ve Teşvikler
- Gümrükler ve Teknik Standartlar
- Fikri Mülkiyet Hakları
- Doğudan Yabancı Yatırım Mevzuatı
- Yatırım Promosyonu

Bu çerçevede, Türkiye’nin yatırım ikliminin kapsamlı bir reform politikasıyla iyileştirilmesi için bir program ile Şekil 2.3’de yer alan yapının oluşturulmasına karar

²⁵⁶ Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Reform Programı, 2001.

verilmiştir. Başbakanlık Müsteşarı başkanlığında, Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı müsteşarları ile Hazine, Dış Ticaret, Devlet Planlama Teşkilatı müsteşarları, Teknik Komite başkanları ve TÜSİAD, TOBB, YASED VE TİM başkanlarının oluşturduğu ve sekreteryası hizmetleri Hazine Müsteşarlığınca yürütülecek olan Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu (YOİKK) reform programını yürütecek olan teknik komite faaliyetlerini yönlendirecek, izleyecek ve iş programlarının takvimini ve nihai sonuçlandırma sürelerini belirleyecektir. Ele alınan meselelerin çözümü için gereksinim duyulması halinde kurul toplantılarına ilgili en üst düzey yetkililer katılacaktır; buna bağlı olarak kurulun pozisyonu genişletilebilecektir. YOİKK faaliyetleri düzenli olarak yapılacak aylık toplantılarla yürütülecektir. Reforma ilişkin çalışmalar aşağıda oluşumu belirtilen teknik komitelerce yerine getirilecektir. Farklı teknik komiteler, çalışmalarına ilişkin raporlarını aylık bazda YOİKK'e sunacaktır. Kurul, süreci takip etmek için üç aylık ilerleme raporları düzenleyecek ve Bakanlar Kurulu'na sunacaktır.

Şekil 2.4: Yatırım Ortamını İyileştirme Koordinasyon Kurulu

Vergi ve Teşvikler Teknik Komitesi bu alandaki sorunları, hedeflenen çözümleri ve tedbirleri aşağıdaki gibi ortaya koymuştur.²⁵⁷

Sorunlar: Uygulanan kurumlar vergisi oranı diğer ülkelerin uygulamalarına kıyasla yüksek olup, eğer kapsamlı bir yatırım indirimi ve teşvik sistemi uygulanıyor olmasa yüksek vergi yüküne sebep olacak niteliktedir. Uygulanan teşvikler sayıca fazla olup, ortak özellik olarak karar mekanizmalarında yeterli etkinlik sağlanamamaktadır.

Hedeflenen Çözümler: Otomatik yeterlilik şartları oluşturarak yatırımların muhtemel gözden geçirme işlemlerini ve şeffaf olmayan karar süreçlerini azami ölçüde kaldırırken, daha basit bir kurumlar vergisi sisteminin ve teşvikler konusunda tek bir yetkili kurumun dikkatli bir şekilde tasarlanması ve geliştirilmesidir.

Tedbirler:

- Vergi dışı teşvik politikalarının tek bir otorite altında, yasal çerçevede gerekli değişiklikleri kapsayacak şekilde tasarlanması,
- Teşvik mekanizmalarının, otomatik onay şartları oluşturmak amacıyla, gözden geçirilmesi,
- Vergi teşviklerinin vergi rejimine dahil edilmesi için gerekli yasal değişikliklerin gözden geçirilmesi,
- Ülkenin vergi sisteminin ve idaresinin etkinliğinin artırılması için Maliye Bakanlığınca hazırlanacak olan bir program çerçevesinde strateji tasarlanması.

Komitenin takibinde gerçekleşen düzenlemeler ise aşağıdaki gibi sıralanmaktadır.

²⁵⁷ 28.08.2004 Kızılcahamam YOİKK Toplantısı, Maliye Bakanlığı Sunumu.

- 31.07.2004 tarihli Resmi Gazetede yayımlanan 5228 sayılı Kanunun 33üncü maddesi ile Kurumlar Vergisi Kanunun 35 inci maddesine bir fıkra eklenerek, mükelleflerin hukuki statülerini, faaliyet alanlarını ve aktif büyüklüklerini dikkate almak suretiyle tasfiye işlemlerine yönelik inceleme yaptırmama hususunda Maliye Bakanlığı'na yetki alınmıştır. Bu düzenlemeden amaç, tasfiye işlemlerine hız kazandırmaktır.²⁵⁸
- Ar-Ge faaliyetleri konusunda ise daha önce Teknoloji Geliştirme Bölgeleri için getirilen kolaylıklara ek olarak 5228 sayılı Kanunda yapılan düzenleme ile mükelleflerin işletmeleri bünyesinde gerçekleştirdikleri münhasıran yeni teknoloji ve bilgi arayışına yönelik araştırma ve geliştirme harcamalarının % 40 ı oranında hesaplanacak Ar-Ge indiriminin yıllık beyanname ile bildirilecek gelirlerden indirilmesine imkan tanınmıştır.
- Eğitim ve öğretime ilişkin yatırımların desteklenmesi çerçevesinde, daha önce okul ve öğrenci yurtları başışına getirilen istisnaya ek olarak 5228 sayılı kanunla eğitim ve öğretim işletmelerine (625 sayılı Kanun kapsamında işletilen okul öncesi eğitim, ilköğretim, özel eğitim ve öğretim okulları) 5 vergilendirme dönemi için kazanç istisnası getirilmiştir.
- Yatırımlar için arsa ve arazi temini konusunda ise, 5084 sayılı Kanunla yapılan düzenlemelere ilave olarak, 5228 sayılı Kanunun 54 üncü maddesi ile Hazineye ait arsa ve arazilerin yanı sıra katma bütçeli kuruluşlar, belediyeler ve il özel idarelerine ait arsaların da gerekli şartları yerine getirmeleri kaydıyla yatırımcıya bedelsiz olarak devri öngörülmektedir.
- Fert başına milli geliri 1500 ABD dolarının altında bulunan iller için getirilen teşviklerde, ilgili kanunun yayım tarihi olan 06.02.2004

tarihinden itibaren azami iki yıl içinde tamamlanan yeni yatırımlarda öngörülen teşvikler yatırımın tamamlandığı tarihi izleyen 5 yıl süresince uygulanacaktır. Böylece 5 yıllık süreden ayrı olarak azami iki yıllık bir yatırım süresi öngörülmüştür.

- Kurumlar Vergisi Kanununda yapılan değişiklik ile mükelleflerimizin yurt dışından iştirakleri veya şubeleri aracılığıyla elde ettikleri gelirleri üzerindeki ekonomik çifte vergilendirmeyi önleyici düzenleme yapılmıştır. Bu kapsamda, yurt dışında belli oranlarda vergilendirilmiş olan bu kazançların Türkiye’de de istisna edilmesi, böylece mükelleflerimizin yurt dışı faaliyetlerini ekonomik çifte vergileme kaygısından uzak bir şekilde gerçekleştirmeleri imkanı getirilmiştir.
- Şirketlerin yurt dışı organizasyonunda Türkiye’nin bir merkez haline getirilmesi amacıyla, Hollanda’da uygulanmakta olan bir model Türkiye’de de uygulanabilir hale getirilmiştir. Bu düzenleme ile özetle, Türkiye’de yurt dışı faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi amacıyla kurulan şirketlerin yurt dışı iştiraklerinden elde ettikleri kazançlar vergiden istisna edilmiş, bu kazançlar üzerindeki gelir vergisi stopajı %5 ile sınırlanmıştır. Stopaj oranını sıfıra kadar indirme konusunda Bakanlar Kuruluna yetki verilmiştir.

2.4.2.3. Türkiye’de 1980 Sonrası Yatırım İklimine Yönelik Vergisel Düzenlemeler

Türk vergi sistemi, mahalli idarelerin uyguladığı mevzuat bir kenara bırakılırsa, gelir üzerinden alınan vergiler; mal ve hizmetlerden alınan vergiler ve servet üzerinden alınan vergiler olmak üzere üçlü kategoriye tabi tutulabilir. Gelir üzerinden alınan vergiler kategorisi içinde gerçek kişilerin kazanç ve gelirlerini konusu içine alan gelir vergisi ve başta sermaye şirketleri olmak üzere kurumların kazançlarını konusu içine alan kurumlar vergisi bulunmaktadır. Mal ve hizmetler üzerinden alınan vergiler kategorisi içine, belli malları üreticilerin teslimi, ithalatı veya nihai tüketicilerin iktisabı aşamasında tek safhada konusu içine alan özel

tüketim vergisi, iktisadi ve ticari nitelikteki tüm mal ve hizmetleri ilk üretim veya ithalat aşamasından nihai tüketiciye teslimi aşamasına kadar yayılı olarak konusu içine alan katma değer vergisi, belli nitelikteki işlemleri konusu içine alan ve devletin hükümlerlik alanı içindeki yaptırım gücünün ve sunduğu tüm hizmetlerin bu güçten ve hizmetlerden doğrudan faydalanan vatandaşlara, doğrudan faydalanmayanlara nazaran ilave bir yük getirici nitelikte olan harçlar ve damga vergisi, bankacılık alanındaki bazı işlemleri konusu içine alan banka ve sigorta muameleleri vergisi girmektedir. Servetten alınan vergiler kategorisinde ise malların miras yoluyla intikalini ve karşılıksız olarak intikalini konusu içine alan veraset intikal vergisi, bina, arsa ve arazileri konusu içine alan emlak vergisi bulunmaktadır.

Sayılan her bir vergi, çıkarılmış olan özel kanunlarına göre alınmakta olup, bu vergileri ihdas eden kanunların genel sistemiği çok genel olarak öncelikle verginin konusunun tarifi, mükellef ve sorumluların kimler olduğu, genel kaide olarak mükellef olmakla beraber belli gerekçelerle vergiden muaf tutulanların kimler olduğu, aynı şekilde genel kaide olarak verginin konusuna girmekle beraber nelerin vergiye tabi olmayacağı bir başka ifade ile istisna tutulacağı, verginin matrahı yani hangi değer üzerinden verginin hesaplanacağı, verginin oranının ne olacağı, beyan ve ödemesinin nasıl yapılacağı başlıklarını içermektedir.

Çalışmamızın bundan önceki bölümlerinde yer alan tespitlerden hareketle vergilerin yatırım iklimi açısından bir belirleyici olduğunu söylemek mümkündür. Yatırım iklimi ile ilgili değerlendirmeler genellikle anket çalışmalarına dayalıdır. İlgili bölümlerde yer verilen bazı çalışmalar yatırımcıların vergilere duyarlı olduklarını ortaya koymaktadır. Yani vergiler yatırım iklimi açısından belirleyici bir değişkendir. Çalışmamızda literatürde genel olarak benimsenen yaklaşıma paralel olarak şirket kazançlarını konusu içine alan kurumlar vergisi söz konusu duyarlılığın analizinde esas alınacaktır. Özel yatırımların büyük ölçüde şirketlerce yapıldığı, mal ve hizmetlerden alınan vergilerin yansıtılabiliyorken kazanç vergilerinin kazancı elde edenlerde yük olarak kaldığı hususları dikkate alındığında bu yaklaşım makul edilebilir.

Bu bölümde, Türkiye’de 1980 sonrası dönemde, çalışmamızın önceki bölümlerinde yer alan tespit ve açıklamalar ışığında yatırım iklimi ve iktisadi büyümeye etki etmesi muhtemel vergisel düzenlemelere yer verilecektir. Bu bölümde yer verilen vergisel düzenlemeler çalışmamızın uygulama bölümüne de esas teşkil etmektedir. Vergisel düzenlemeler konusu beş kategori altında incelenmiştir. Birinci kategori, yatırım ikliminin iyileştirilmesinde politika aracı olarak saydığımız vergi (vergi oranı olarak yatırımların büyük bölümünü gerçekleştiren şirketlerin kazançlarını hedef alan kurumlar vergisi seçilmiştir) oranlarındaki gelişmeler olmuştur. Müteakiben yatırım ikliminin iyileştirilmesinde diğer bir politika aracı olarak saydığımız vergi teşvikleri (iktisadi büyümenin kaynakları ile ilişkilendirdiğimiz fiziki sermaye stoku artışı yani yatırımlar, finansal sermaye artışı ile alakalı olmak üzere şirketlerin kar dağıtım kararları, insani sermaye artışı, verimlilik artışları ile alakalı olmak üzere ARGE harcamaları ile alakalı vergi teşvikleri) ile ilgili düzenlemelere yer verilmiştir.

Yatırımlar konusunda 2005 yılı sonu itibariyle kazanç vergileri alanında en önemli düzenleme yatırım indirimi müessesidir. 1980-2005 arası dönemde bu müessesede belli dönemlerde değişimler olmuş olup aşağıda bu müessese ile ilgili mevzuat anlatımlarımızda bu değişimlere yer verilmiştir. Finansal sermaye artışı ile alakalı olarak kullanacağımız vergi değişkeni dağıtılmayan şirket kazançlarının vergileme rejimidir. Dağıtılmayan şirket kazançları bir bakıma şirketlerin tasarruflarıdır ve bu şekilde yaratılan fonla takip eden dönemlerde yapılacak yatırımlar için öz kaynak finansmanı imkanı sağlamaktadır. İnsan sermayesi alanında ele alacağımız vergisel düzenleme özel okul ve eğitim kurumları için getirilmiş olan vergi istisnası olacaktır. Özel okulların devletin gerek nicel ve gerekse nitel olarak yetersiz kaldığı düşünülen eğitim alanında olumlu katkılar yaptığı söylenebilir. Bu çerçevede özel eğitim ve öğretim kurumları ile ilgili kazanç istisnasının bu kurumların sayısal olarak etki edip etmediğine bakılacaktır. Son olarak verimlilik artışları konusunda ele alacağımız vergi düzenlemesi, teknoloji ve yeniliklerin ve de dolayısıyla verimliliğin ana motoru kabul edilebilecek AR-GE konusundaki indirim ve istisna düzenlemeleri olacaktır. Aynı şekilde bu teşvik düzenlemesinin AR-GE harcamaları üzerinde etkili olup olmadığı test edilecektir.

2.4.2.3.1. Kurumlar Vergisi Oranındaki Değişmeler

Türkiye’de özel yatırımlar büyük ölçüde sermaye şirketi olarak isimlendirilen limited şirketler ve anonim şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu şirketlerin elde ettikleri kazançlar kurumlar vergisine tabidir. Kurumlar vergisi oranında 1980 sonrası meydana gelen değişimler aşağıda özetlenmiştir.

Ekonomik sosyal mali amaçlar arasında uyum sağlanarak Türk ekonomisinin içinde bulunduğu bunalıma çözüm getirmek amacıyla 24.12.1980 tarihinde kabul edilen ve 27.12.1980 ve 17203 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 2362 Sayılı Kanun ile (sermaye şirketleri ve kooperatifler için %25 olan) kurumlar vergisi oranı % 50’ye çıkarılmış, diğer kurumlarda ise %35 olan kurumlar vergisi oranı aynen muhafaza edilmiştir.

05.01.1982 tarih ve 17565 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 2573 Sayılı Kanun ile yapılan değişiklik ile Kurumlar Vergisi oranı %40 olarak belirlenmiştir. Böylece sermaye şirketleri ile kooperatiflerde Kurumlar Vergisi oranı %50’den %40’a indirilerek kurumlaşma teşvik edilmiş, diğer kurumlarda ise hiçbir haklı gerekçeye dayandırılmayacak olan düşük vergilendirme kaldırılmıştır.

11.12.1985 tarih ve 18955 Sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 3239 sayılı Kanun ile geçmişte vergi kanunlarında yapılan değişiklikler sebebiyle vergi sisteminin kendi içindeki uyumunu sağlamak amacıyla kurumlar vergisi oranı %46 olarak belirlenmiştir.

31.03.1987 tarih ve 19417 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 25.03.1987 tarihinde kabul edilen 3332 sayılı Kanun ile kurumlar vergisi genel oranı %46 olarak aynen alınmış olup, 87/11985 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı uyarınca 01.01.1987 tarihinden geçerli olmak üzere hisselerinin en az %25’ini halka arz etmiş şirketlerin kurumlar vergisi oranı %40’a, sermayesinin halka açık kısmı en az %51’i geçen şirketlerin kurumlar vergisi oranı %35’e, sermayesinin halka açık kısmı en az %80

olan şirketlerin kurumlar vergisi oranı ise %30'a indirilecektir. Bu suretle %46 olan kurumlar vergisi oranı kademeli olarak %30'a kadar indirilebilecektir. Yapılan bu değişiklikle, sermayenin tabana yayılması amaçlanmakta ve bu yolla sermaye piyasasının gelişmesi teşvik edilmektedir.

30.12.1993 tarih ve 21804 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 26.12.1993 tarihinde kabul edilen 3946 sayılı Kanun ile %46 olarak uygulanmakta olan kurumlar vergisi oranı üniter vergisi sistemine ve vergi alacağı müessesesine paralel olarak %25 olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla 87/11985 Sayılı Bakanlar Kurulu Kararı uyarınca kademeli olarak uygulanan vergi oranı anılan kanunla kaldırılmış bulunmaktadır. Ancak bakiye kazanç üzerinden dağıtılsın dağıtılmasın %20 tevkifat zorunluluğundan ötürü gerçekte bu dönemde oran % 40'tır.

02.06.1995 tarih ve 22301 sayılı Resmi Gazetede 01.01.1995 tarihinden geçerli olmak üzere yayımlanan 4108 sayılı Kanunun 31'inci maddesiyle kurumlar vergisinde hesaplanan vergi indirim ve istisnalar düşülmeden önceki kurum kazancının % 20'sinden az olamayacağı, bu hesaplamalarda iştirak kazançları, yatırım fonları ve ortaklıklarının portföy işletmeciliğinden doğan kazançları ve yatırım indiriminin dikkate alınmayacağı belirlenmiştir.

Gelir ve Kurumlar Vergisi sistemlerinde ülkede yaşanan yüksek enflasyon nedeniyle ortaya çıkacak aşınmaları giderecek yeterli düzeltme mekanizmalarının yokluğu sermayenin vergilendirilmesine neden olmaktadır. Bu nedenle 3946 sayılı kanunun 32'inci maddesi gereğince %25 oranında alınan kurumlar vergisi oranı 29.07.1998 tarih ve 23417 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 22.07.1998 tarihinde kabul edilen 4369 sayılı Kanun ile %30'a çıkarılmıştır.

02.01.2004 tarih ve 25334 mükerrer sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 25.12.2003 tarihinde kabul edilen 5035 sayılı Kanun ile kurumlar vergisi oranı % 30'dan % 33'e çıkarılmıştır

Son olarak düşük oranlı ve geniş tabanlı bir vergi sistemi oluşturmak ve bu sayede vergi güvenliğini ve vergiye gönüllü uyumu sağlamak, aynı zamanda bunların bir sonucu olarak büyümeye katkı sağlamak amaçlarıyla, kurumlar vergisi oranı, 13.06.2006 tarihinde kabul edilen ve 21.06.2006 tarih ve 26205 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu’nun 01.01.2006 tarihinden itibaren başlayan vergilendirme dönemlerine uygulanmak üzere ve 01.01.2006 tarihinden geçerli olmak üzere yayımı tarihinde yürürlüğe giren 32 nci maddesinin birinci fıkrası ile % 20 olarak belirlenmiştir.

2.4.2.3.2. Yatırım İndirimine İlişkin Düzenlemeler

Ülkemizde bulunan yatırım indirimi müessesesi, kişi ve kurumların yaptıkları yatırımlarla ilgili harcamaları, amortisman ayırmak suretiyle kazançlarından indirme imkanlarının yanında, kazancın belirlenmesi esnasında ikinci kez vergi matrahından düşülmesine de imkan veren bir müessesedir. Dolayısıyla yatırım indirimi, direkt yatırımın maliyetine etkiye bulunarak, yatırımın karlılığını arttıran çok önemli bir vergisel teşviktir.

2.4.2.3.2.1. Dönemler İtibariyle Düzenlemeler

Yatırım indiriminin kurumsal bir düzenleme olarak dönemler itibariyle ele alınması yararlı olacaktır. Bu konuda yapılan değişiklikler dikkate alındığında 1980 sonrası dönemi 26.12.1993 tarihinden önce, 26.12.1993 ila 01.01.1999 tarihleri arası, 01.01.1999 ila 24.04.2003 tarihleri arası, 24.04.2003 ila 01.01.2006 tarihleri arası ve 01.01.2006 tarihi sonrası olmak üzere beş kısımda özetleyebiliriz.

26/12/1993 tarih ve 3946 sayılı Kanun öncesinde yatırım indirimi müessesesinden sadece tam mükellef gerçek kişiler yararlanabilmekte, dar mükellefler ve kurumlar vergisi mükellefleri ise yararlanamamaktaydı. Yatırım indirimi müessesesinden yararlanılabilmesi için temin edilmesi gereken Yatırım Teşvik Belgesini verme yetkisi de Devlet Planlama Teşkilatındaydı. Bu dönemde uygulanan yatırım indirimi oranı da %20 idi.

26/12/1993 tarih ve 3946 sayılı Kanun ile yatırım indirimi müessesesinden, tam mükellef gerçek kişiler gibi, dar mükellefiyete tabi olanlar ile kurumlar vergisi mükelleflerinin de yararlanabilmeleri sağlanmıştır. Yatırım indirimi müessesesinden yararlanılabilmesi için temin edilmesi gereken Yatırım Teşvik Belgesini verme yetkisi de Devlet Planlama Teşkilatından alınarak, Hazine Müsteşarlığı'na ve kısmen de Maliye Bakanlığı'na verilmiştir. Bu dönemde uygulanan yatırım indirimi oranı da %20'den %30'a yükseltilmiştir. Bu dönemde uygulanan genel yatırım indirimi oranı %30 olmakla beraber, kalkınmada öncelikli yörelerle özel önem taşıyan sektörlerde yapılan yatırımlar için uygulanan yatırım indirimi oranı %100 olarak belirlenmiştir.

193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'na 4369 sayılı Kanunla eklenen geçici 50. maddede, 01.01.1999 tarihinden önce Yatırım Teşvik Belgesine bağlanan yatırım harcamalarına Gelir Vergisi Kanunu'nun değişiklik yapılmadan önceki Ek:1 ve Ek:4. maddeleri ile Ek:3/5. maddesinin hükümlerinin ve Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 4369 sayılı Kanunla kaldırılan mükerrer 8. maddesi hükmünün uygulanmasına devam edeceği belirtilmiştir. Yine aynı maddede, 01.01.1999 tarihinden sonra Yatırım Teşvik Belgesine bağlanan yatırım harcamalarına ise söz konusu maddelerin değişen hükümlerinin uygulanacağı belirtilmiştir. Değişen bu hükümler çerçevesinde, sadece yapılan yatırımlar değil, yapılması öngörülen yatırımların da bu istisnadan faydalanmaları sağlanmıştır. Bu dönemde uygulanan genel yatırım indirimi oranı %40 olmakla beraber, organize sanayi bölgeleri, kalkınmada öncelikli yöreler ve özel önem taşıyan sektörlerde yapılan yatırımlar için uygulanan yatırım indirimi oranı %100, ayrıca ülkemize uluslararası rekabet gücü kazandıracak, ileri teknoloji gerektiren, katma değeri yüksek, vergi gelirlerini ve istihdamı artırıcı özelliklerinden en az ikisini içeren, 250 milyon ABD doları karşılığı Türk Lirasını aşan sınai yatırımlar için uygulanan yatırım indirimi oranı ise %200 olarak belirlenmiştir.

24.04.2003 tarih ve 25088 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 4842 sayılı Kanun'un 1. maddesiyle, yatırım indirimi müessesesi 31.12.1960 tarihli ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun 19. maddesinde "Ticarî ve ziraî kazançlarda yatırım

indirimi istisnası” başlığı altında yeniden düzenlenerek, yayımı tarihinde yürürlüğe girmiştir. Yeni düzenlenen bu yatırım indirimi müessesesi ile, yatırım indiriminden yararlanabilmek için, teşvik belgesi alma zorunluluğu kaldırılmış ve yatırım indirimi istisnası tutarının tespitinde bölge ve sektör ayırımına dayalı farklı yatırım indirimi oranı uygulamasına son verilerek tek oran uygulamasına geçilmiş ve bu oranda %40 olarak tespit edilmiştir. Bununla beraber, yapılması öngörülen yatırımların da bu istisnadan faydalanmaları uygulamasına son verilmiş ve 4842 sayılı Kanun’la Gelir Vergisi Kanununun 94/6-b-ii maddesinde yer alan istisna kazançlara ilişkin gelir vergisi tevkifatı hükmü yürürlükten kaldırılmıştır. Böylelikle bu dönemde, sadece cari yılda yapılan yatırımlarda yatırım indirimi istisnasından yararlanan mükelleflerin, bu istisna tutarı üzerinden gelir vergisi tevkifatı yapma zorunluluğu yoktur.

08.04.2006 tarih ve 26133 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 5479 sayılı Kanun’un 2. maddesiyle ve 01.01.2006 tarihinden geçerli olmak üzere, Gelir Vergisi Kanunu’nun 19. maddesinde “Ticarî ve ziraî kazançlarda yatırım indirimi istisnası” başlığı altında yeniden düzenlenen yatırım indirimi müessesesi yürürlükten kaldırılmıştır.

Bununla beraber yine bir terminoloji oluşturursak, ilk yıl indirilemeyen ve takip eden senelerde indirilecek olan yatırım indirimi istisna tutarının, enflasyondan korunması amacıyla, yeniden değerlendirme oranında arttırılmasına 01.01.1995 tarihinden önce imkan yokken, 01.01.1995 ila 31.12.1997 tarihleri arasında üç yıllı sınırlı olmak üzere böyle bir endekslemeye olanak sağlanmıştır. 01.01.1998 ila 24.04.2003 tarihleri arasında teşvik belgesine bağlanan yatırımlarda ise herhangi bir süre sınırlaması olmadan yeniden değerlendirme oranında endekslene yapılması imkan dahiline girmiştir. 24.04.2003 tarihinden, yatırım indirimi müessesesinin yürürlükten kaldırıldığı tarih olan 01.01.2006 tarihine kadar olan dönemde ise, yatırım harcamalarından ilk yıl indirilemeyen ve takip eden senelerde indirilecek olan yatırım indirimi istisna tutarının, Devlet İstatistik Enstitüsü Toptan Eşya Fiyatları Genel Endeksinde meydana gelen artış oranında arttırılması imkanı tanınmıştır.

2.4.2.3.2.2. Yatırım İndiriminden Yararlanan Firmaların Vergi Avantajları

Yatırım indiriminden yararlanan firmaların sağlayacağı vergi avantajları önceki bölümde yer verilen yasal düzenleme dönemlerine paralel olarak yine 26.12.1993 tarihinden önce, 26.12.1993 ila 01.01.1999 tarihleri arası, 01.01.1999 ila 24.04.2003 tarihleri arası, 24.04.2003 ila 01.01.2006 tarihleri arası ve 01.01.2006 tarihi sonrası olmak üzere beş kısımda incelenebilir.

Mülga 5422 Sayılı Kurumlar Vergisi Kanunun 6. maddesinde beş bent halinde sayılan yatırım indirimi müessesesinde yapılan değişikliklerin, vergi mükelleflerine ne gibi teşvikler sağladığını daha iyi sentez edebilmemiz için bir sanal firma yaratarak, bu dönemler itibarıyla bu sanal firmanın sağladığı vergi avantajlarını karşılaştırabiliriz. Bunun yanında yatırım indirimi oranı genellikle kalkınmada öncelikli yörelerde, diğer yerlere nazaran daha yüksek olarak uygulanmıştır. Dolayısıyla, sanal firmamızın ilk önce kalkınmada öncelikli yörelerde bulunan illerden birinde, daha sonra da diğer illerin birinde 1.000.000 Yeni Türk Lirası tutarında yatırımı gerçekleştireceğini ve bu konuda Yatırım Teşvik Belgesi de aldığını varsaymamız daha uygun olacaktır. Sanal firmamızın yatırımı gerçekleştirdiği dönem bilanço karının da 3.000.000.-YTL olduğunu ve kanunen kabul edilmeyen gideri ve başkaca indirim ve istisnası olmadığını kabul edelim. Yine Kurumlar Vergisi oranları ile Gelir Vergisi Tevkifat oranlarında yapılan değişikliklerin yatırımlar ve ödenecek vergi üzerindeki etkilerini de yok edersek, direkt yatırım indirimi müessesesinde yapılan değişikliklerin ödenecek vergiye etkilerini test edebiliriz. Bu doğrultuda, bütün dönemlerde Kurumlar Vergisi oranının %30 olduğu, Fon Payı ve Gelir Vergisi Tevkifatının da hesaplanmayacağı kabul edilebilir. Dolayısıyla sanal firmamız eğer hiç yatırım indirimi teşviki olmasaydı ödeyeceği vergiyi şu şekilde bulacaktık:

Mali Kazanç : 3.000.000.-YTL

Vergi Oranı (a) : %30

Ödenecek Vergi (B): $3.000.000 \times 0,30 = 900.000.-YTL$

Bu varsayımlara göre, sanal firmamızın yukarıda bahsi geçen beş dönem itibariyle sağlayacağı vergi avantajı aşağıda yine beş başlık altında açıklanmıştır. Avantaj efektif vergi oranı ve yasal oran arasındaki fark olarak ifade edilmiştir. Efektif oran hesabımız ise fiilen ödenen kurumlar vergisinin bilanço karına bölünmesi şeklindedir. Ayrıca her dönemde sanal firmamızın, 1) kalkınmada öncelikli yörelerde bulunan illerden birinde ve 2) kalkınmada öncelikli yörelerde dışında bir ilde olmak üzere iki ayrı yerde yatırım yaptığını varsayacağız.

Aralık 1993 öncesi dönemde kalkınmada öncelikli yörelerde uygulanan yatırım indirimi oranı %20'dir. Dolayısıyla kalkınmada öncelikli yörelerde bulunan illerden birinde yatırım yaptığını varsaydığımız sanal firmamızın ödeyeceği vergiyi şu şekilde hesaplarız:

İndirim Öncesi Kazanç (g) : 3.000.000.-YTL

Yatırım İndiriminden Yararlanabilen Harcamalar (y) : 1.000.000.-YTL

İndirim Oranı (k) : %20

Vergi Oranı (a) : %30

Ödenecek Vergi (B) : $[3.000.000 - 1.000.000 \times \%20] \times 0,30 = 2.800.000 \times 0,30 = 840.000.-YTL$

Efektif Vergi Oranı: $(840.000/3.000.000) = \%28$

Avantaj: $(\%30 - \%28) = \%2$

Bu dönemde kalkınmada öncelikli yöreler dışında uygulanan yatırım indirimi oranı da %20'dir. Dolayısıyla kalkınmada öncelikli yöreler için de aynı avantaj düzeyi sözkonusudur.

Aralık 1993-Ocak 1999 döneminde kalkınmada öncelikli yörelerde uygulanan yatırım indirimi oranı %100'dür. Dolayısıyla kalkınmada öncelikli yörelerde bulunan illerden birinde yatırım yaptığını varsaydığımız sanal firmamızın ödeyeceği vergiyi şu şekilde hesaplarız:

İndirim Öncesi Kazanç (g) : 3.000.000.-YTL

Yatırım İndiriminden Yararlanabilen Harcamalar (y) : 1.000.000.-YTL

İndirim Oranı (k) : %20

Vergi Oranı (a) : %30

Ödenecek Vergi (B) : $[3.000.000 - 1.000.000 \times \%100] \times 0,30 = 2.000.000 \times 0,30 = 600.000.-YTL$

Efektif Vergi Oranı: $(600.000/3.000.000) = \%20$

Avantaj: $(\%30 - \%20) = \%10$

Bu dönemde kalkınmada öncelikli yöreler dışında uygulanan yatırım indirimi oranı ise %30'dur. Dolayısıyla kalkınmada öncelikli yöreler dışında bulunan illerden birinde yatırım yaptığını varsaydığımız sanal firmamızın ödeyeceği vergiyi de yine aynı şekilde şu şekilde hesaplarız:

İndirim Öncesi Kazanç (g) : 3.000.000.-YTL

Yatırım İndiriminden Yararlanabilen Harcamalar (y) : 1.000.000.-YTL

İndirim Oranı (k) : %20

Vergi Oranı (a) : %30

Ödenecek Vergi (B) : $[3.000.000 - 1.000.000 \times \%30] \times 0,30 = 2.700.000 \times 0,30 = 810.000.-YTL$

Efektif Vergi Oranı: $(810.000/3.000.000) = \%27$

Avantaj: $(\%30 - \%27) = \%3$

Ocak 1999-Nisan 2003 döneminde kalkınmada öncelikli yörelerde uygulanan yatırım indirimi oranı %100'dür.

İndirim Öncesi Kazanç (g) : 3.000.000.-YTL

Yatırım İndiriminden Yararlanabilen Harcamalar (y) : 1.000.000.-YTL

İndirim Oranı (k) : %20

Vergi Oranı (a) : %30

Ödenecek Vergi (B) : $[3.000.000 - 1.000.000 \times \%100] \times 0,30 = 2.000.000 \times 0,30 = 600.000.-YTL$

Efektif Vergi Oranı: $(600.000/3.000.000) = \%20$

Avantaj: $(\%30 - \%20) = \%10$

(g) : 3.000.000.-YTL

Yatırım İndiriminden Yararlanabilen Harcamalar (y) : 1.000.000.-YTL

İndirim Oranı (k) : %20

Vergi Oranı (a) : %30

Ödenecek Vergi (B) : $[3.000.000 - 1.000.000 \times \%40] \times 0,30 = 2.600.000 \times 0,30 = 780.000.-YTL$

Efektif Vergi Oranı: $(780.000/3.000.000) = \%26$

Avantaj: $(\%30 - \%26) = \%4$

Nisan 2003-Ocak 2006 döneminde kalkınmada öncelikli yörelerde ve diğer yörelerde uygulanan yatırım indirimi oranı %40'dır. Dolayısıyla kalkınmada öncelikli yöreler ve diğer yöreler için aynı avantaj düzeyi söz konusu olup bunun hesabı da aşağıda gibidir.

İndirim Öncesi Kazanç (g) : 3.000.000.-YTL

Yatırım İndiriminden Yararlanabilen Harcamalar (y) : 1.000.000.-YTL

İndirim Oranı (k) : %20

Vergi Oranı (a) : %30

Ödenecek Vergi (B) : $[3.000.000 - 1.000.000 \times \%40] \times 0,30 = 2.600.000 \times 0,30 = 780.000.-YTL$

Efektif Vergi Oranı: $(780.000/3.000.000) = \%26$

Avantaj: $(\%30 - \%26) = \%4$

2.4.2.3.3. Kar Payı Dağıtımında Vergileme Rejimine Yönelik Düzenlemeler

Türk Ticaret Kanunu'na göre kurulmuş olan sermaye şirketlerinin gelirleri Kurumlar Vergisi Kanununa göre vergilenmekte olup, kurumlar vergisi mükelleflerinin çok büyük çoğunluğu söz konusu şirketlerden oluşmaktadır. Gerçek kişilerin gelirleri ise Gelir Vergisi Kanununa göre vergilenmektedir. Sermaye şirketlerinin hissedarlarına dağıttıkları kar payları aynı zamanda Gelir Vergisi Kanunumuza göre gelir olarak kabul edilmekte ve belli durumlarda vergilenmekte, ancak bu yükümlülük genelde hissedarları adına şirketlerce tevkifat esasına göre

yerine getirilmektedir. Aşağıdaki mevzuat düzenlemelerinden anlaşılacağı üzere, kar paylarının tevkifata tabi tutulma rejimi açısından 1989-2005 dönemini kabaca üç alt döneme ayırmak mümkündür. 1999 yılı öncesinde şirket karları üzerinden dağıtılsın dağıtılmasın tevkifat yoktu. Karlar üzerinde 1999-2003 döneminde dağıtılsın dağıtılmasın tevkifat yükümlülüğü vardı. 2004 yılından sonra ise sadece dağıtılma durumunda tevkifata tabi tutulmaya başlanmıştır.

31.12.1960 gün ve 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun yürürlüğe girişinden 01.01.1981 tarihine kadar kurum kazançlarından yapılacak tevkifatlarda, Gelir Vergisi Kanunu'nun vergi tevkifatını ve oranlarını düzenleyen 96. ve 105. maddeleri doğrultusunda, bu kazancın dağıtıldığı ortağın tam veya dar mükellefiyete tabi kişi olmasına göre farklı oranlar belirlenmişti. Şayet bu kazancın dağıtıldığı ortak tam mükellefiyete tabi bir gerçek kişi ise, dağıtılsın veya dağıtılmasın bütün kurum kazançları üzerinden %20 oranında vergi tevkifatı yapılmaktaydı. Ayrıca, dağıtılmayan kar ileriki yıllarda dağıtılsa, daha önce dağıtılmayan bu kara tevkifat yapıldığı için bir daha tevkifat yapılmayacaktı. Ancak bu kazancın dağıtıldığı ortak dar mükellefiyete tabi gerçek kişi ise bu oran kazancın dağıtılması halinde %35, dağıtılmaması halinde ise %20 olarak uygulanmaktaydı. Dağıtılmayan kar ileriki yıllarda dağıtılsa aradaki fark ($\%35 - \%20 = \%15$) dar mükellefiyete tabi gerçek kişi ortaktan alınmaktaydı.

24.12.1980 gün ve 2361 Sayılı Kanunla, Gelir Vergisi Kanununda yapılan değişiklikle daha önce 96. madde gereğince vergi tevkifatına tabi tutulan kâr paylarında tevkifat usulü kaldırılarak kurumlar tarafından ödenen kurumlar vergisinin yarısının kurumlardan kâr payı alan ve 77. maddede sayılan kişi ve kuruluşların vergi alacağını teşkil etmesi esası getirilmiş ve 75. maddede yapılan değişiklikle de vergi alacağının menkul sermaye iradı sayılacağı hükme bağlanmıştı. Esasen Vergi alacağı, 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun 2361 sayılı kanunla değişmeden önceki 96. maddesinde yer alan vergi tevkifatının yerini almaktaydı. Bu nedenle Kurumlardan kâr payı alan gerçek kişiler bu kâr paylarına nakden tahsil etmemiş olmakla birlikte menkul sermaye iradı sayılan vergi alacağını da ekleyerek elde ettikleri menkul sermaye iradının brüt tutarlarını bulacaklar (vergi alacağı dahil)

ve bu suretle bulunacak brüt tutarların Gelir Vergisi Kanununun değişik 86 ve 87. maddelerine göre diğer gelirleriyle birlikte toplamı 2.000.000 lirayı aştığı takdirde yıllık Gelir Vergisi beyannamesi verecekler ve vergi alacağını da bu beyannameye dahil edeceklerdi. Mükellefler bu takdirde, beyan ettikleri gelire isabet edecek vergiden vergi alacaklarını mahsup edeceklerdi. Yine dar mükellefiyete tabi gerçek kişilere ödenen kar payları ile dar mükellef kurumların dağıtılsın veya dağıtılmasın kurumlar vergisi hariç kurum kazançları üzerinden %20 oranında vergi tevkifatı yapılmaktaydı.

26.12.1993 tarih ve 3946 sayılı Kanun ile 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununda değişiklikler yapılmadan önce, 75. maddenin ikinci fıkrasının 1,2 (adi komandit şirketlerde komanditerlerin kar payları hariç) ve 3'üncü bentlerinde sayılan kar payları için beyanname verilmemekte ve diğer gelirler için beyanname verildiği durumda ise beyannameye dahil edilmemekte idi. Kurumlardan elde edilen kar paylarının vergilendirilmemesi, esas itibariyle, kurumlar vergisi oranının %46 olmasına ve bu oranın kar payı elde eden gerçek kişilerin vergilerini de içerdiği varsayımına dayanmaktaydı. 3946 sayılı Kanun ile kurumlar vergisi oranı 1.1.1994 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere % 25'e indirilince Gelir Vergisi Kanunu'nun 94/6-b maddesi hükmü gereği, 93/5148 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına göre saptanan oranlara göre, dağıtılsın veya dağıtılmasın halka açık anonim şirketlerde %10, diğerlerinden %20 oranında vergi tevkifatı yapılmaya başlanmıştır.

22.07.1998 tarih ve 4369 sayılı Kanunun 48. maddesiyle değişen ve 1999 hesap dönemi kurum kazançlarından başlamak üzere 01.01.1999 tarihinde yürürlüğe giren şekli ile kar paylarından sadece dağıtılanların (ki karın sermayeye ilavesi kar dağıtımı sayılmaz denilerek sermayenin dağıtılmaması teşvik edilmiştir), halka açık anonim şirketlerde %5, diğerlerinden %15 oranında vergi tevkifatına tabi tutulması benimsenmiş, bunun yanında dar mükellef kurumların kazançları dağıtılsın veya dağıtılmasın %15 oranında vergi tevkifatına tabi tutulması kabul edilmiştir.

24.04.2003 tarih ve 25088 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan 4842 sayılı Kanunun 12. maddesiyle değişen ve 01.01.2004 tarihinde yürürlüğe giren şekli ile

tam mükellef kurumlar tarafından; tam mükellef gerçek kişilere veya dar mükellef gerçek kişilere dağıtılan kâr paylarından %10 vergi tevkifatı yapılması benimsenmiş, dar mükellef kurumların kazançları ise ancak ana merkeze aktarılmaları halinde, ana merkeze aktarılan tutarı üzerinden %10 vergi tevkifatına tabi tutulması hükme bağlanmıştır. Böylelikle dağıtılmayan kurum kazançlarının vergilendirilmemesi devam ederken, dar mükelleflerin ülke dışına çıkarmadığı kazançlarında vergi tevkifatı kapsamından çıkarılmıştır. Böylelikle bu kurumların, ana merkezlerine aktarmadıkları yani Türkiye’de tuttukları kazançları tevkifata tabi olmayacaktır. Bu düzenleme de kazançların yurtdışına çıkışını caydırıp, yurt içinde verimli yatırımlara dönüştürülmesini teşvik etmektedir. Kar dağıtan kurumun halka açık anonim şirket olup olmamasının da artık önemi kalmamıştır.

2.4.2.3.4. Beşeri Sermaye Yatırımlarını Teşvik Edici Düzenlemeler

Beşeri sermayeye yönelik başlıca vergisel düzenlemeler Gelir Vergisi Kanunu ve Kurumlar Vergisi Kanunu’nda yer almaktadır. Aşağıda bahsedilecek düzenlemeler geniş anlamda beşeri sermayeyi teşvik ettiği söylenebilir. Ancak bu düzenlemelerden özel eğitim öğretim kurumlarına yönelik istisna düzenlemesi çalışmamızın uygulama bölümünde değerlendirilecektir.

Gelir Vergisi Kanununa 11/12/1985 gün ve 18955 Sayılı Resmî Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren, 04/12/1985 tarih ve 3239 sayılı Kanunun 41. maddesiyle eklenen mükerrer 20. madde ile okul, kreş ve spor tesisleri ile 50 yatak (kalkınmada öncelikli yörelerde 35 yatak) kapasitesinden az olmamak üzere, yurt ve sağlık tesislerinin (huzurevleri dahil) işletilmesinden elde edilen kazançlar, ilgili bakanlığın görüşü alınmak suretiyle Maliye ve Gümrük Bakanlığının belirleyeceği usul ve esaslar dahilinde 5 yıl süreyle Gelir Vergisinden müstesna tutulmuştur. Bu kuruluşların kalkınmada öncelikli yörelerde kurulması halinde bunlardan elde edilecek kazançlar yukarıdaki şartlar dahilinde 10 yıl süreyle gelir vergisinden müstesna tutulmuştur. Bu madde 3946 sayılı Kanunun 38. maddesiyle 1.1.1994’den geçerli olmak üzere yürürlükten kaldırılmıştır. 625 Sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanununun 3. maddesinin ikinci fıkrasında yer alan daha dar kapsamlı istisnayı

saymazsak, 10 yıldan fazla bu istisnadan yararlanamayan yeni kurulan eğitim kurumları, 31.07.2004 tarih ve 25539 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 5228 sayılı Kanunun 27. maddesiyle, 1.1.2004 tarihinden geçerli olmak üzere, daha kapsamlı olarak, benzer bir istisnadan yararlanmaya başlamışlardır. Bu yeni düzenleme ile mükerrer 20. maddenin yerini alan 20. madde, şu şekli almıştır. “Okul öncesi eğitim, ilköğretim, özel eğitim ve orta öğretim özel okullarının işletilmesinden elde edilen kazançlar, ilgili Bakanlığın görüşü alınmak suretiyle Maliye Bakanlığının belirleyeceği usul ve esaslar çerçevesinde beş vergilendirme dönemi gelir vergisinden müstesnadır. İstisna, okulların faaliyete geçtiği vergilendirme döneminden itibaren başlar.”

Bunun yanında, 5228 sayılı Kanun 31.07.2004 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girinceye kadar 625 Sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanununun 3. maddesinin ikinci fıkrasında yer alan hükme göre özel kreşler, anaokulları ve meslek teknik okulları ile kalkınmada öncelikli yörelerde açılacak özel okullar öğretime başladıkları tarihten itibaren 5 yıl süreyle, diğer bölgelerde açılacak olan özel okullar ise bir yıl süre ile gelir ve kurumlar vergisinden muaf tutulmaktaydı. 5228 sayılı Kanun ile Gelir Vergisi Kanunu ve Kurumlar Vergisi Kanununda yapılan değişikliklerle özel okulların işletilmesinden elde edilen kazançlar için yukarıda bahsedilen geniş kapsamlı bir istisna yürürlüğe konulmuştur. Yapılan düzenleme sonucu Özel Öğretim Kurumları Kanununda yer alan vergi avantajının önemi kalmadığı için, 5228 Sayılı Kanunun 42. maddesi ile Özel Öğretim Kurumları Kanununun 3. maddesinin ikinci fıkrası değiştirilerek dar kapsamlı vergi avantajına ilişkin hüküm madde metninden çıkarılmıştır. Ayrıca, 5228 sayılı Kanunun Geçici 1. maddesinde; 1.1.2004 tarihinden önce faaliyete geçen özel kreşler, anaokulları ve meslek teknik okulları ile kalkınmada öncelikli yörelerde açılan özel okullarla ilgili olarak, 08.06.1965 tarihli ve 625 sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanununun 3. maddesinin bu Kanunla değiştirilmeden önceki hükmünün uygulanacağı belirtilmiştir. Buna göre, 1/1/2004 tarihinden önce faaliyete geçmiş olan özel kreşler, anaokulları ve meslek teknik okulları ile kalkınmada öncelikli yörelerde açılmış olan özel okullar, öğretime başladıkları tarihten itibaren beş yıl, diğer bölgelerde açılmış olan özel okullar ise bir yıl süre ile gelir/kurumlar

vergisinden muaf tutulacaklarından, bu işletmeler hakkında Gelir Vergisi Kanununun 20. ve Kurumlar Vergisi Kanununun 8. maddesinin birinci fıkrasının (8) numaralı bendi hükmü uygulanmayacaktır.

Bununla beraber, özel okullarla ilgili bu vergi teşviki ilk olarak, 16.06.1983 tarih ve 2843 sayılı Kanun ile 625 Sayılı Özel Öğretim Kurumları Kanununun 3. maddesinin ikinci fıkrasına eklenen şu bentle sağlanmıştır; “Özel meslek teknik okulları ile kalkınmada öncelikli yörelerde açılacak özel okullar öğretime başladıkları tarihten itibaren beş yıl süreyle gelir vergisi ve kurumlar vergisinden muaf tutulurlar. Diğer bölgelerde açılacak özel okullar ise bu muafiyetten bir yıl süreyle yararlanırlar.” Hemen bir sene sonra ise, 11.07.1984 tarih ve 3035 sayılı Kanun ile aynı bent değiştirilmiş ve yukarıda da belirtilen şu şekli almıştır; “Özel kreşler, anaokulları ve meslek teknik okulları ile kalkınmada öncelikli yörelerde açılacak özel okullar öğretime başladıkları tarihten itibaren beş yıl süreyle gelir vergisi ve kurumlar vergisinden muaf tutulurlar. Diğer bölgelerde açılacak özel okullar ise bu muafiyetten bir yıl süreyle yararlanırlar.”

GVK’nun 89. maddesinde, gelir vergisi matrahının tespitinde, gelir vergisi beyannamesinde bildirilecek gelirlerden indirilebilecek giderler sayılmaktadır. Bu doğrultuda 22.07.1998 tarih ve 4369 sayılı Kanunun 46. maddesiyle ve 01.01.1999 tarihinden geçerli olarak Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınan vakıflara ve bilimsel araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde bulunan kurum ve kuruluşlara özel ve tüzel kişiler tarafından makbuz karşılığında yapılan bağış ve yardımlar ile bu kamu idare ve müesseselerine bağışlanan okul, sağlık tesisi ve yüz yatak (kalkınmada öncelikli yörelerde elli yatak) kapasitesinden az olmamak üzere öğrenci yurdu inşaatı dolayısıyla yapılan harcamalar veya bu tesislerin inşaatı için bu kuruluşlara yapılan her türlü bağış ve yardımlar ile mevcut tesislerin faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için yapılan her türlü nakdi ve ayni bağış ve yardımları (Bir takvim yılı içinde yapılan bağış ve yardımların toplamı o yıla ait beyan edilecek gelirin % 5’ini, kalkınmada öncelikli yöreler için % 10’unu aşarsa fazlası indirilmez.) yıllık beyanname ile bildirilecek gelirlerden indirilebilme olanağı getirilerek böylelikle

insani sermaye yatırımlarının özünü oluşturan eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi alanlarda yatırım yapılması teşvik edilmiştir.

Daha sonra aynı madde, 31.07.2004 tarih ve 25539 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 5228 sayılı Kanunun 28. maddesiyle değiştirilmiştir. Yeni değişikliklerle bu teşvikler daha da arttırılmış, özellikle 2. bentte yapılan değişiklikle beyan edilen gelirin % 5’ini aşmaması, Türkiye’de yapılması ve gelir veya kurumlar vergisi mükellefiyeti bulunan gerçek veya tüzel kişilerden alınacak belgelerle tevsik edilmesi şartıyla, mükellefin kendisi, eşi ve küçük çocuklarına ilişkin olarak yapılan eğitim ve sağlık harcamalarının yıllık beyanname ile bildirilecek gelirlerden indirilebilmesine olanak sağlanmıştır. Daha sonra 31.12.2004 tarih ve 25687 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 5281 sayılı Kanunun 43. maddesiyle 01.01.2005 tarihinden itibaren % 5 olan bu oran % 10’a çıkarılmıştır. Bunun yanında, yukarıda bahsedilen “(Bir takvim yılı içinde yapılan bağış ve yardımların toplamı o yıla ait beyan edilecek gelirin % 5’ini, kalkınmada öncelikli yöreler için % 10’unu aşarsa fazlası indirilmez.)” parantez içi hükmü kaldırılmış ve söz konusu bağış ve yardımların tamamının, yıllık beyanname ile bildirilecek gelirlerden indirilebilme olanağı sağlanmıştır.

Yine, 8. maddenin 3946 sayılı kanunun 30. maddesiyle 1.1.1994 tarihinden geçerli olarak değiştirilmesinden önce ki, 3824 sayılı Kanunun 10 uncu maddesiyle eklenen ve 1.1.1992 tarihinden itibaren yürürlüğe giren 19. bendine istinaden, kurulduktan sonra Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınan vakıfların eğitim, sağlık, kültür ve bilimsel araştırma geliştirme amacıyla kurdukları iktisadi işletmelerinden sağladıkları kazançları kurumlar vergisinden müstesnaydı.

Mülga 5422 sayılı KVK’nun 14. maddesine 3239 sayılı Kanunun 75. maddesiyle eklenen ve 1.1.1986 tarihinden itibaren yürürlüğe giren 6. bende göre, “Genel bütçeye dahil dairelere, katma bütçeli dairelere, il özel idarelerine, belediyelere veya köylere bağışlanan okul, kreş ve spor tesisleri, kütüphane, müze, sanat galerisi, kültür merkezi ve sinema, tiyatro, opera, bale ve konser gibi kültürel ve sanatsal etkinliklerin sergilendiği tesisler ile 50 yatak (kalkınmada öncelikli

yörelerde 35 yatak) kapasitesinden az olmamak üzere yurt ve sağlık tesislerinin (huzurevleri dahil) inşaatı dolayısıyla yapılan harcamalar veya bu tesislerin inşaatı için ilgili kuruluşlara yapılan her türlü bağış ve yardımlar ile mevcut tesislerin, faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için yapılan her türlü nakdi ve ayni bağış ve yardımlar, bilimsel araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde bulunan kurum ve kuruluşlara yapılan her türlü bağış ve yardımlar kurum kazancının tespitinde, hasıllattan indirilir. (Şu kadar ki bu fıkra geç en bağış ve yardımların miktarı, yapılacağı yerler ve tahsis edileceği kuruluşlar Bakanlar Kurulunca çıkarılacak bir yönetmelikle belirlenir)” denilmekteydi. Sonra, 14. maddenin 31.07.2004 tarih ve 25539 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 5228 sayılı Kanunun 31. maddesiyle değiştirilmeden önceki 6. bendine göre, “Genel bütçeye dahil dairelere, katma bütçeli idarelere, il özel idarelerine, belediyelere ve köylere, Bakanlar Kurulu’nca vergi muafiyeti tanınan vakıflara, kamu menfaatlerine yararlı sayılan derneklere ve bilimsel araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde bulunan kurum ve kuruluşlara makbuz karşılığında yapılan bağış ve yardımların toplamının o yıla ait kurum kazancının %5’ine kadar olan kısmı kurum kazancının tespitinde, hasıllattan indirilir.”

Söz konusu 14. maddenin 6. bendine 24.04.2003 tarih ve 25088 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 4842 sayılı Kanunun 19. maddesiyle şu paragraf eklenmiş ve yayımı tarihinde yürürlüğe girmiştir, “Yukarıda sayılan kamu idare ve müesseselerine bağışlanan okul, ve yüz yatak (kalkınmada öncelikli yörelerde elli yatak) kapasitesinden az olmamak üzere öğrenci yurdu inşaatı dolayısıyla yapılan harcamalar veya bu tesislerin inşaatı için bu kuruluşlara yapılan her türlü bağış ve yardımlar ile mevcut tesislerin faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için yapılan her türlü nakdî ve aynî bağış ve yardımların tamamı kurum kazancının tespitinde hasıllattan gider olarak indirilir.” Daha sonra 07.08.2003 tarih ve 25192 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 4962 sayılı Kanunun 17. maddesiyle ve yayımı tarihinden geçerli olarak yukarıda yer alan "okul" ibaresi "okul, sağlık tesisi" şeklinde değiştirilmiştir.

31.07.2004 tarih ve 25539 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 5228 sayılı Kanunun 32. maddesiyle eklenen ve yayımı tarihinden geçerli olmak üzere yürürlüğe giren mükerrer 14. maddenin, “b” bendine göre, “Genel ve özel bütçeli kamu idarelerine, il özel idarelerine, belediyelere ve köylere, Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınan vakıflara, kamu menfaatlerine yararlı sayılan derneklere ve bilimsel araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde bulunan kurum ve kuruluşlara makbuz karşılığında yapılan bağış ve yardımların toplamının o yıla ait kurum kazancının % 5’ine kadar olan kısmı”, “c” bendine göre, “(b) bendinde sayılan kamu kurum ve kuruluşlarına bağışlanan okul, sağlık tesisi, yüz yatak (kalkınmada öncelikli yörelerde elli yatak) kapasitesinden az olmamak üzere öğrenci yurdu ile çocuk yuvası, yetiştirme yurdu, huzurevi ve bakım ve rehabilitasyon merkezi inşası dolayısıyla yapılan harcamalar veya bu tesislerin inşası için bu kuruluşlara yapılan her türlü bağış ve yardımlar ile mevcut tesislerin faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için yapılan her türlü nakdî ve aynî bağış ve yardımların tamamı” ve de “d” bendine göre “Genel ve özel bütçeli kamu idareleri ile il özel idareleri ve belediyeler, köyler ve kamu yararına çalışan dernekler, Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınan vakıflar ve bilimsel araştırma faaliyetinde bulunan kurum ve kuruluşlar tarafından yapılan ya da Kültür ve Turizm Bakanlığınca desteklenen veya desteklenmesi uygun görülen çalışmalar (ki 10 bent olarak sayılmıştır)” kurumlar vergisi matrahının tespitinde, kurumlar vergisi beyannamesi üzerinde ayrıca gösterilmek üzere, kurum kazancından indirilirler.

2.4.2.3.5. Ar-Ge Harcamalarını Teşvik Edici Düzenlemeler

Ar-Ge harcamalarını teşvik edici mahiyetteki vergisel düzenlemeler Gelir Vergisi Kanunu, Kurumlar Vergisi Kanunu ve Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu’nda yer almaktadır.

06.02.1983 tarih ve 17951 sayılı resmi gazetede yayınlanan 2772 sayılı kanun ile Gelir Vergisi Kanununda yapılan değişiklik sonrası serbest meslek kazançlarında istisnayı işleyen Gelir Vergisi madde 18; “Müellif, mütercim, heykeltıraş, ressam, bestekar ve mucitlerin ve bunların kanuni mirasçılarının şiir, hikaye, roman, makale,

röportaj, karikatür, film, radyo ve televizyon senaryo ve oyunu gibi eserlerini gazete, dergi, radyo ve televizyonda yayınlamak veya kitap, resim, heykel ve nota halindeki eserleri ile ihtira beratlarını satmak veya bunlar üzerinde mevcut haklarını devir ve temlik etmek veya kiralamak suretiyle bir takvim yılı içinde elde ettikleri hasılatın 300.000 lirası (Yabancı memleketlerde elde edilen hasılatın ayrıca 600.000 lirası) (Bu miktarlar Bakanlar Kurulunun 20/12/1983 tarih ve 83/7511 sayılı Kararıyla 1984 yılından itibaren geçerli olmak üzere sırasıyla 900.000 ve 1.800.000,- liraya yükseltilmiştir.) Gelir Vergisinden müstesnadır” şeklinde uygulanmaktaydı. Ancak, iktisadi büyüme konusunda, görüş ve buluşlarıyla büyük faydalar sağlayan kişilerin ve özellikle mucitlerin, bu amaçlarla gerçekleştirdikleri çalışmalarının desteklenmesinin gerekliliği kısa sürede anlaşılmış ve 11.12.1985 tarih, 18955 sayılı resmi gazetede yayınlanan 3239 sayılı Kanunun 40. maddesiyle bu istisnayı işleyen Gelir Vergisi madde 18; “Müellif, mütercim, heykeltıraş, hattat, ressam, bestekar ve mucitlerin ve bunların kanuni mirasçılarının şiir, hikaye, roman, makale, bilimsel araştırma ve incelemeleri, röportaj, karikatür, fotoğraf, film, video band, radyo ve televizyon senaryo ve oyunu gibi eserlerini gazete, dergi, radyo, televizyon ve videoda yayınlamak veya kitap, resim, heykel ve nota halindeki eserleri ile ihtira beratlarını satmak veya bunlar üzerindeki mevcut haklarını devir ve temlik etmek veya kiralamak suretiyle elde ettikleri hasılat Gelir Vergisinden müstesnadır.” olarak değişmiştir. Bu değişiklik, daha önce ancak belirli tutardaki kazançların altına uygulanan bu istisna, tam bir istisna haline dönüştürülmüş, bunun yanında verimlilik artışındaki katkıları da düşünülerek, bu kişilerin makale, bilimsel araştırma ve incelemeleri de istisna kapsamına alınmış ve bu gibi araştırma ve yazılar teşvik edilmiştir.

Teknolojik yenilikler yardımıyla, verimliliklerin artması ve fiziki sermaye stokuna bilgisayar yazılımı, bilgisayar ve internet ortamı, CD, disket gibi yeni kavramlarında girmesiyle yukarıdaki maddeye bu kavramlar da eklenmiş ve 14.08.1999 tarih ve 23786 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 4444 sayılı Kanunun 4 üncü maddesiyle değişen ve 01.01.2000 tarihinde yürürlüğe giren şekli ile bu madde “Müellif, mütercim, heykeltıraş, hattat, ressam, bestekar, bilgisayar programcısı ve mucitlerin ve bunların kanuni mirasçılarının şiir, hikaye, roman, makale, bilimsel

araştırma ve incelemeleri, bilgisayar yazılımı, röportaj, karikatür, fotoğraf, film, video bant, radyo ve televizyon senaryo ve oyunu gibi eserlerini gazete, dergi, bilgisayar ve internet ortamı, radyo, televizyon ve videoda yayınlamak veya kitap, CD, disket, resim, heykel ve nota halindeki eserleri ile ihtira beratlarını satmak veya bunlar üzerindeki mevcut haklarını devir ve temlik etmek veya kiralamak suretiyle elde ettikleri hasılat Gelir Vergisinden müstesnadır.” olarak değişmiştir.

Gelir Vergisi Kanunu’nun 29. maddesinin 1. bendine istinaden, İlim ve fenni, güzel sanatları, tarımı, hayvan yetiştirilmesini ve memleket bakımından faydalı olan diğer işleri ve faaliyetleri teşvik maksadıyla verilen ikramiyeler ve mükafatlar Gelir Vergisi’nden müstesna edilmiştir. Bu hüküm hem insani sermaye yatırımını, hem de verimlilik artışını teşvik eder niteliktedir.

GVK.nun 89. maddesinde, gelir vergisi matrahının tespitinde, gelir vergisi beyannamesinde bildirilecek gelirlerden indirilebilecek giderler sayılmaktadır. Bu doğrultuda 22.07.1998 tarih ve 4369 sayılı Kanunun 46. maddesiyle ve 01.01.1999 tarihinden geçerli olarak Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınan vakıflara ve bilimsel araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde bulunan kurum ve kuruluşlara, müzelere, sinema, tiyatro, opera, bale, klasik müzik, klasik Türk müziği ve plastik sanatlar alanındaki üretim ve etkinlikler ile bu alanlarda kurulacak özel araştırma, eğitim ve uygulama merkezlerine özel ve tüzel kişiler tarafından makbuz karşılığında yapılan bağış ve yardımlar ile bu kamu idare ve müesseselerine bağışlanan okul, sağlık tesisi ve yüz yatak (kalkınmada öncelikli yörelerde elli yatak) kapasitesinden az olmamak üzere öğrenci yurdu inşaatı dolayısıyla yapılan harcamalar veya bu tesislerin inşaatı için bu kuruluşlara yapılan her türlü bağış ve yardımlar ile mevcut tesislerin faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için yapılan her türlü nakdi ve aynı bağış ve yardımları (Bir takvim yılı içinde yapılan bağış ve yardımların toplamı o yıla ait beyan edilecek gelirin % 5’ini, kalkınmada öncelikli yöreler için % 10’unu aşarsa fazlası indirilmez.) yıllık beyanname ile bildirilecek gelirlerden indirilebilme olanağı ve yine, mükelleflerin, yılı içinde yaptıkları kendi araştırma ve geliştirme harcamaları tutarını geçmemek üzere ilgili dönemde ödemeleri gereken yıllık gelir vergisinin % 20’sinin kanuni süresinde tahsilinden vazgeçilerek, bu orana isabet eden

vergi üç yıl süre ile faizsiz olarak ertelenebilme olanağı getirilerek, ertelenen bu vergi üç yıl içinde gelir vergisinin ödenme taksitleri ile birlikte eşit taksitler halinde ödenebilmesi sağlanmıştır. Böylelikle, verimlilik artışının temel kaynağı olan teknoloji ve yeniliklerin desteklenmesi amacıyla, teknoloji ve yeniliğin ana motoru konumundaki araştırma ve geliştirme faaliyetleri ile insani sermaye yatırımlarının özünü oluşturan eğitim, sağlık ve sosyal güvenlik gibi alanlarda yatırım yapılması teşvik edilmiştir.

Daha sonra aynı madde, 31.07.2004 tarih ve 25539 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 5228 sayılı Kanunun 28. maddesiyle değiştirilmiştir. Yeni değişikliklerle bu teşvikler daha da arttırılmış, özellikle bu maddeye eklenen Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu’nun tamamlayıcısı niteliğindeki 9. bent ile mükelleflerin, işletmeleri bünyesinde gerçekleştirdikleri münhasıran yeni teknoloji ve bilgi arayışına yönelik araştırma ve geliştirme harcamaları tutarının % 40’ı oranında hesaplanacak “ Ar-ge indirimi ”ne de yıllık beyanname ile bildirilecek gelirlerden indirilebilme olanağı sağlanmıştır. Yine bu doğrultuda, 06.07.2001 tarihli Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu ile teknoloji geliştirme bölgelerinde faaliyet gösteren gelir vergisi mükelleflerinin, bu bölgelerdeki yazılım ve faaliyetlerinden elde ettikleri kazançlar ile buralarda çalışan araştırmacı, yazılımcı ve personelinin bu görevleri ile ilgili ücretleri 31.12.2013 tarihine kadar gelir vergisinden istisna edilmiştir. Bu düzenleme faaliyetleri sayesinde teknoloji ve yenilikleri arttırarak, yatırımlarda verimlilik artışını teşvik edici bir nitelik taşımaktadır.

Mülga 5422 sayılı KVK.nun 3824 sayılı Kanunun 9. maddesiyle değişen 7. maddesinin 15. bendine istinaden 01.01.1992 tarihinden itibaren bilimsel araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde bulunan kurum ve kuruluşlar kurumlar vergisinden muaf tutulmuştur. Böylelikle, verimlilik artışının temel kaynağı olan teknoloji ve yeniliklerin desteklenmesi amacıyla, teknoloji ve yeniliğin ana motoru konumundaki araştırma ve geliştirme faaliyetleri ile uğraşan kuruluşlara vergisel bir avantaj sağlanmıştır.

Yine, 8. maddenin 3946 sayılı kanunun 30. maddesiyle 1.1.1994 tarihinden geçerli olarak değiştirilmesinden önce ki, 3824 sayılı Kanunun 10 uncu maddesiyle eklenen ve 1.1.1992 tarihinden itibaren yürürlüğe giren 19. bendine istinaden, kurulduktan sonra Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınan vakıfların eğitim, sağlık, kültür ve bilimsel araştırma geliştirme amacıyla kurdukları iktisadi işletmelerinden sağladıkları kazançları kurumlar vergisinden müstesnaydı. Bu madde bendi, hem eğitim ve sağlık gibi insani sermaye yatırımlarını, hem de gibi verimlilik artışlarını teşvik etmekteydi.

Kanunun 14. maddesine 3239 sayılı Kanunun 75. maddesiyle eklenen ve 1.1.1986 tarihinden itibaren yürürlüğe giren 6. bende göre, “Genel bütçeye dahil dairelere, katma bütçeli dairelere, il özel idarelerine, belediyelere veya köylere bağışlanan okul, kreş ve spor tesisleri, kütüphane, müze, sanat galerisi, kültür merkezi ve sinema, tiyatro, opera, bale ve konser gibi kültürel ve sanatsal etkinliklerin sergilendiği tesisler ile 50 yatak (kalkınmada öncelikli yörelerde 35 yatak) kapasitesinden az olmamak üzere yurt ve sağlık tesislerinin (huzurevleri dahil) inşaatı dolayısıyla yapılan harcamalar veya bu tesislerin inşaatı için ilgili kuruluşlara yapılan her türlü bağış ve yardımlar ile mevcut tesislerin, faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için yapılan her türlü nakdi ve ayni bağış ve yardımlar, bilimsel araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde bulunan kurum ve kuruluşlara yapılan her türlü bağış ve yardımlar kurum kazancının tespitinde, hasılatтан indirilir. (Şu kadar ki bu fıkrada geçen bağış ve yardımların miktarı, yapılacağı yerler ve tahsis edileceği kuruluşlar Bakanlar Kurulunca çıkarılacak bir yönetmelikle belirlenir)” denilmekteydi. Sonra, 14. maddenin 31.07.2004 tarih ve 25539 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 5228 sayılı Kanunun 31. maddesiyle değiştirilmeden önceki 6. bendinde, “Genel bütçeye dahil dairelere, katma bütçeli idarelere, il özel idarelerine, belediyelere ve köylere, Bakanlar Kurulu’nca vergi muafiyeti tanınan vakıflara, kamu menfaatlerine yararlı sayılan derneklere ve bilimsel araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde bulunan kurum ve kuruluşlara makbuz karşılığında yapılan bağış ve yardımların toplamının o yıla ait kurum kazancının %5’ine kadar olan kısmı kurum kazancının tespitinde, hasılatтан indirilir.” denilmekteydi. Yine, 3239 sayılı Kanunun 75. maddesiyle eklenen ve 1.1.1986 tarihinden itibaren yürürlüğe giren fıkra ile

“Mükelleflerin yılı içinde yaptıkları araştırma ve geliştirme harcamaları tutarını geçmemek üzere ilgili dönemde ödemeleri gereken yıllık kurumlar vergisinden % 20’sinin kanuni süresinde tahsilinden vazgeçilerek, bu orana isabet eden vergi üç yıl süre ile faizsiz olarak ertelenebilir. Ertelenen bu vergi üç yıl içinde kurumlar vergisinin ödenme taksitleri ile birlikte eşit taksitler halinde ödenir” denmiştir. Söz konusu 14. maddenin 6. bendine 24.04.2003 tarih ve 25088 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 4842 sayılı Kanunun 19. maddesiyle şu paragraf eklenmiş ve yayımı tarihinde yürürlüğe girmiştir, “Yukarıda sayılan kamu idare ve müesseselerine bağışlanan okul, ve yüz yatak (kalkınmada öncelikli yörelerde elli yatak) kapasitesinden az olmamak üzere öğrenci yurdu inşaatı dolayısıyla yapılan harcamalar veya bu tesislerin inşaatı için bu kuruluşlara yapılan her türlü bağış ve yardımlar ile mevcut tesislerin faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için yapılan her türlü nakdî ve aynî bağış ve yardımların tamamı kurum kazancının tespitinde hasılatтан gider olarak indirilir.” Daha sonra 07.08.2003 tarih ve 25192 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 4962 sayılı Kanunun 17. maddesiyle ve yayımı tarihinden geçerli olarak yukarıda yer alan "okul" ibaresi "okul, sağlık tesisi" şeklinde değiştirilmiştir. Daha sonra 02.01.2004 tarih ve 25334 mükerrer sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 5035 sayılı Kanunun 16. maddesiyle eklenen ve 01.01.2004 tarihinden geçerli olmak üzere yayımı tarihinde yürürlüğe giren alt bende göre, “Mükelleflerin, yılı içinde yaptıkları kendi araştırma ve geliştirme harcamaları tutarını geçmemek üzere ilgili dönemde ödemeleri gereken yıllık kurumlar vergisinin % 20’sinin kanuni süresinde tahsilinden vazgeçilerek, bu orana isabet eden vergi üç yıl süre ile faizsiz olarak ertelenebilir hale gelmiştir. Ertelenen bu vergi üç yıl içinde kurumlar vergisinin ödenme süreleri içerisinde eşit taksitler halinde ödenir.” denmiştir. Daha sonra, 31.07.2004 tarih ve 25539 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 5228 sayılı Kanunun 31. maddesiyle değişen ve yayımı tarihinden geçerli olmak üzere yürürlüğe giren bu bent ile Faizsiz Vergi Erteleme uygulamasından İndirimi uygulamasına geçilmiş ve mükelleflerin, işletmeleri bünyesinde gerçekleştirdikleri münhasıran yeni teknoloji ve bilgi arayışına yönelik araştırma ve geliştirme harcamaları tutarının % 40’ı oranında hesaplanacak indirimin kurum kazancının tespitinde, hasılatтан indirilmesi olanaklı hale gelmiştir. Bende göre Araştırma ve geliştirme faaliyetleri ile doğrudan ilişkili olmayan giderlerden ve

tamamen araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde kullanılmayan amortismanla tâbi iktisadî kıymetler için hesaplanan amortisman tutarlarından verilen paylar üzerinden indirimi hesaplanmaz. İndiriminden yararlanılacak harcamaların kapsamını ve uygulamadan yararlanılabilmesi için gerekli belgeler ile usulleri belirlemeye Maliye Bakanlığı yetkilidir. Epey değişikliğe uğrayan bu madde, hem yatırımları, hem insani sermaye yatırımlarını, hem de verimlilik artışlarını vergisel avantajlarla desteklemektedir.

31.07.2004 tarih ve 25539 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan 5228 sayılı Kanunun 32. maddesiyle eklenen ve yayımı tarihinden geçerli olmak üzere yürürlüğe giren mükerrer 14. maddenin, “b” bendine göre, “Genel ve özel bütçeli kamu idarelerine, il özel idarelerine, belediyelere ve köylere, Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınan vakıflara, kamu menfaatlerine yararlı sayılan derneklere ve bilimsel araştırma ve geliştirme faaliyetlerinde bulunan kurum ve kuruluşlara makbuz karşılığında yapılan bağış ve yardımların toplamının o yıla ait kurum kazancının % 5’ine kadar olan kısmı”, “c” bendine göre, “(b) bendinde sayılan kamu kurum ve kuruluşlarına bağışlanan okul, sağlık tesisi, yüz yatak (kalkınmada öncelikli yörelerde elli yatak) kapasitesinden az olmamak üzere öğrenci yurdu ile çocuk yuvası, yetiştirme yurdu, huzurevi ve bakım ve rehabilitasyon merkezi inşası dolayısıyla yapılan harcamalar veya bu tesislerin inşası için bu kuruluşlara yapılan her türlü bağış ve yardımlar ile mevcut tesislerin faaliyetlerini devam ettirebilmeleri için yapılan her türlü nakdî ve aynî bağış ve yardımların tamamı” ve de “d” bendine göre “Genel ve özel bütçeli kamu idareleri ile il özel idareleri ve belediyeler, köyler ve kamu yararına çalışan dernekler, Bakanlar Kurulunca vergi muafiyeti tanınan vakıflar ve bilimsel araştırma faaliyetinde bulunan kurum ve kuruluşlar tarafından yapılan ya da Kültür ve Turizm Bakanlığınca desteklenen veya desteklenmesi uygun görülen çalışmalar (ki 10 bent olarak sayılmıştır)” kurumlar vergisi matrahının tespitinde, kurumlar vergisi beyannamesi üzerinde ayrıca gösterilmek üzere, kurum kazancından indirilirler. Bu mükerrer madde bentleri, hem yatırımları, hem insani sermaye yatırımlarını, hem de verimlilik artışlarını teşvik etmektedirler.

4691 Sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu, “üniversiteler, araştırma kurum ve kuruluşları ile üretim sektörlerinin işbirliği sağlanarak, ülke sanayinin uluslararası rekabet edebilir ve ihracata yönelik bir yapıya kavuşturulması maksadıyla teknolojik bilgi üretmek, üründe ve üretim yöntemlerinde yenilik geliştirmek, ürün kalitesini veya standardını yükseltmek, verimliliği artırmak, üretim maliyetlerini düşürmek, teknolojik bilgiyi ticarileştirmek, teknoloji yoğun üretim ve girişimciliği desteklemek, küçük ve orta ölçekli işletmelerin yeni ve ileri teknolojilere uyumunu sağlamak, Bilim ve Teknoloji Yüksek Kurulunun kararları da dikkate alınarak teknoloji yoğun alanlarda yatırım olanakları yaratmak, araştırmacı ve vasıflı kişilere iş imkanı yaratmak, teknoloji transferine yardımcı olmak ve yüksek/ileri teknoloji sağlayacak yabancı sermayenin ülkeye girişini hızlandıracak teknolojik alt yapıyı sağlamak” amaçlarıyla yürürlüğe girmiştir.

Oldukça yeni olan ve münhasıran Teknoloji Geliştirme Bölgelerindeki AR-GE faaliyetleri konusunda en temel teşvik hükümlerinin düzenlendiği bu Kanunun etkileri ancak önümüzdeki yıllarda gözlemlenebilecek olması dolayısıyla daha fazla detay açıklamaya gerek duyulmamıştır.

2.5. VERGİ POLİTİKASI YOLUYLA YATIRIM İKLİMİNİN GELİŞİMİNE KATKI SAĞLAYAN BAZI ÜLKE DENEYİMLERİ

Bu bölümde bazı ülkelerde iktisadi büyümenin geliştirilmesine yönelik olarak bilinçli bir politika tercihi olarak vergi yükü indirimlerinin (vergi oranlarının indirilmesi yoluyla veya vergi teşvikleri yoluyla) iktisadi büyüme etkileri kısaca ele alınmıştır. Bunlardan özellikle ABD’nin 1980’li yıllardaki deneyimi arz yönlü iktisat yaklaşımının doğumuna kaynaklık etmiştir.

2.5.1. İzlanda Deneyimi

Başkan Reagan’ın yönetimindeki Birleşik Devletlerde arz yönlü deneyim tüm dünyanın dikkatini çekmiştir. 1981 yılında kararlaştırılan ve 1982 yılında uygulamaya konan geniş vergi indirimlerini 1983 güzünden 1990’lı yılları başlarına

kadar süren önemli bir büyüme dönemi izledi. Bu deneyim arz yönlü iktisat taraflarınca kendi politika önerilerinin haklılığının bir kanıtı olarak kabul edilirken bazı iktisatçılarca böyle algılanmamıştır.²⁵⁹

Benzer bir deneyim 1987-1988 yılları arasında İzlanda'da yaşandı ve İzlanda'nın tecrübesi gelir vergisi indirimlerinin arz-yönlü iktisat etkileri konusunda A.B.D. deneyimine nazaran daha güçlü bir ampirik deney oldu. İzlanda'da 1988 yılında bir önceki yılın gelirinin vergilendirildiği bir sistemden peşin vergi (kazanırken öde sistemi) sistemine geçildi. 1987 yılında 1986 yılı geliri vergilendirilirken, 1988 yılında bu yılın kazançları peşin olarak vergilenmeye başlandı. Dolayısıyla 1987 yılı gelirleri vergilendirilmemiş oldu.²⁶⁰

İzlanda'nın bu deneyimi, geçici olarak sıfır düzeyinde marjinal ve ortalama vergi oranları ile yüz yüze gelen bireylerin emek arzı tepkilerinin çalışılması için önemli bir fırsat doğurdu. Gelirin vergilenmediği 1987 yılında erkek emek arzı %2,36 ve kadın emek arzı %4,16 oranında artarken anılan yılda reel gayri safi yurtiçi hasıladada %8,5'luk bir artış meydana geldi. Şüphesiz emek arzı artışı ile eşleşen reel GSYİH artışının ticaret hadlerinde meydana gelen lehe bir değişimin ve yurtiçi talepte meydana gelen bir artışın sonucunda olabileceğinin unutulmaması gerekir.²⁶¹

İzlanda hükümeti 1986 yılında şahsi gelir vergisi sistemini basitleştirmeye karar verdi. 1986 Aralığında sanayi kesiminin sendikaların ücret anlaşmalarını da içeren talebi ile vergi reformları peşin vergi (kazanırken öde) sistemini 1988 yılı başından geçerli olacak biçimde kabul edildi. Şahsi gelir vergisinde ortalama vergi oranı diğer kuzey ülkelerine nazaran düşük olmakla birlikte marjinal oran %56,3'e kadar çıkmaktaydı. Reform çerçevesinde yapılan yenilikler dört başlık halinde sayılabilir.

1. Dört farklı vergi oranı dilimi %35,2'lik tek bir dilime dönüştürüldü.

²⁵⁹ Marco Bianchi , Björn R. Gudmundsson ve Gylfi Zoega, "Iceland's Natural Experiment in Supply-Side Economics", **The American Economic Review** , Vol. 91,No.5, December 2001, s. 1564.

²⁶⁰ Bianchi , Gudmundsson ve Zoega, a.g.m., s. 1564

²⁶¹ Bianchi , Gudmundsson ve Zoega, s. 1564

2. Aile durumu ve gelir düzeyine bağlı farklı indirimler yerine tek bir şahsi vergi istisnası (threshold of taxable income) ikame edildi.
3. Mesken sahipleri (meskeninde oturanlar) için özel bir faiz indirimi ve vergi kredisi modeli getirildi.
4. Çocuk yardımları yan ödemeler vergi sistemi dışına taşındı.

Aşağıdaki tabloda yapılan değişiklikler topluca gösterilmektedir.²⁶²

Tablo 2.17: Ortalama ve Marjinal Vergi Oranları (tek birey) (1000 İzlanda Kronu)

	1986	1988	%Değişim
Vergilenebilir Gelir Eşiği (cari fiyatlarla)	197	530	170
En Düşük Marjinal Oran (yüzde)	28,3	35,2	6,9
En Yüksek Marjinal Oran (yüzde)	56,3	35,2	21,1
Ortalama Ücretler	390	686	76
Ortalama Ücretin Yüzdesi olarak Vergilenebilir Gelir Eşiği	50,5	77,3	26,8
Ortalama Vergi	14,5 ^a	8,5 ^b	

Kaynak: Bianchi , Gudmundsson ve Zoega, 2001, s. 1564.

Doğal kaynakların (balıkçılık) önemli konumundan dolayı dalgalanmalara açık olarak, İzlanda ekonomisi vergi reformlarının yapıldığı dönemde güçlü bir yukarı trend içerisindeydi. Vergi reformlarının ilanı öncesinde istihdam artmaktaydı ve sivil işgücü katılım oranı 1986 tüm zamanların en yüksek seviyesi %80 düzeyindeydi ve emek piyasasında aşırı talep hali mevcut olup, enflasyon oranı %20-30 civarındaydı.²⁶³

Vergi Reformlarının emek piyasasında 1986 ve 1987 yıllarında, gelişen baskıları dengelemek için en uygun dönemde geldiği iddia edilebilir. 1986 yılında toplu ücret sözleşmeleri %20'lik bir nominal ücret artışı öngörmüş iken, %40'lık şaşırtıcı bir artış meydana gelmişti. Vergi reformunun yarattığı bu ilave emek arzı artışı olmasaydı enflasyon oranının 1987'de %17,8 oranıyla 1986 ve 1988'den daha düşük çıkmış olması beklenemezdi.²⁶⁴

²⁶² Y.a.g.m., s. 1567

²⁶³ Bianchi , Gudmundsson ve Zoega, s. 1567.

²⁶⁴ Y.a.g.m., s. 1567

2.5.2. ABD Deneyimi

ABD'deki özellikle 1980'lerdeki vergi indirimlerinin iktisadi büyümede yarattığı etkilerin gözlemlenmesi arz yönlü iktisat yaklaşımın doğmasına kaynak teşkil etmiştir. ABD'nin bu konudaki ilk deneyimi 1920'li yıllardaki deneyimi olmuştur. Bu yıllardaki vergi indirimlerinin ardından Amerikan ekonomisi 8 yıl boyunca aralıksız büyümüştür.

ABD'de vergi indirimlerinin yoğunlaştığı diğer bir tarih 1963 yılıdır. Başkan Kennedy 1963 yılında kişisel gelir vergilerinin yüzde 20-91'lik oranlarından yüzde 14-65'e ve kurumlar vergisinin yüzde 52'den 47'ye indirilmesini istemiştir. Vergi indirimlerinin tüketim ve yatırım harcamalarını canlandırarak çıktıyı tam istihdam potansiyeli düzeyine getireceği beklenmiştir.²⁶⁵

Vergi indirimlerinin gerçekten beklenen sonuçları verdiğini belirten güçlü kanıtlar vardır. 1961'in ilk çeyreğinde yıllık 50 milyar dolarlık bir zirveye ulaşan fiili ve potansiyel çıktı arasındaki "açık", 1965'in son çeyreğinde yılda 10 milyar dolarlık bir miktara düşürülmüştür. GSMH 1963'te (cari fiyatlarla) 30,2 milyar dolar artmasına karşın, 1964'te (cari fiyatlarla) 41,2 milyar dolar artmıştır. GSMH'daki artışın bu indirimlerden doğduğu belirtilmiştir. Artış 1965'te devam etmiş ve GSMH 1964'e göre 41,2 milyar dolar artarak, 1965'in ikinci çeyreğinde 672,9 milyar dolara çıkmıştır.²⁶⁶

Vergi indirimleri ABD'de 1980'lerin ve 1990'ların ortalarında da öne çıkan politik yönelimlerdi.²⁶⁷ Daha fazla tasarruf ve yatırımın gerekliliğine inananlar sık sık sermaye birikimini ve büyümeyi ilerletmek için sermaye gelirleri üzerindeki vergi oranlarının düşürülmesi önermişlerdir. Bu inanış arz-yönlü iktisadın temelinde yatan inanıştır.²⁶⁸ Vergi indirimlerinden amaçlanan kamunun özel ekonomiye müdahale düzeyini azaltmak ve çalışmayı, tasarrufu ve yatırımları uyarmaktır.

²⁶⁵ Paya, s. 440.

²⁶⁶ Paya, s. 441.

²⁶⁷ Fazzari ve Herson, s. 9

²⁶⁸ Steven M. Fazzari, "Capital Income Taxes and Economic Performance", **The Levy Economics Institute of Bard College**, Policy Note 1999/7, s. 1

ABD’de vergi indirimi tartışmalarında en önemli eleştiri vergi indirimlerinin doğrudan ve daha az sayıdaki varlıklı mükelleflerin yararına sonuç doğururken, bütçe açığını azaltma yönündeki çabaların ise düşük ve orta gelirliilerin yararlandığı pek çok federal programın kaldırılmasını gerektirecek olmasıdır. Diğer yandan girişimci faaliyetlerin getirisi büyük ölçüde sermaye kazancı formunda olduğundan, sermaye kazançlarındaki vergi indiriminin verimli ekonomik faaliyetlerin uyarılmasında önemli bir etken olacağı, vergi indirimlerinin lehine temel düşünce olmuştur.²⁶⁹ Örneğin Steve Forbes (1993) 1980’lerdeki ileri teknoloji patlamasının 1970’lerin sonlarındaki vergi indirimlerine bağlanabileceğini iddia etmektedir. 1986’daki Vergi Reform Yasasıyla sermaye gelir vergisi oranlarındaki artışa ilişkin olarak Connie Mack (1995) 1987’de sermaye gelirleri vergi oranı artırıldığında “yatırım ve iktisadi büyümenin anahtarını fırlattık” eleştirisinde bulunmuştur.²⁷⁰

ABD’de 1980’lerin başlarında tüketim ve yatırım patlaması yaşanmıştır. Feldstien ve Elmendoff, 1983-84 yıllarında yaşanan ekonomik düzelmede, 1981 vergi reformu ile şahsi gelir vergisi oranlarındaki indirimlerin yarattığı tüketici harcamalarındaki genişleme, aynı reformla sunulan yatırım teşviklerinin yarattığı yatırım harcamalarında artış ve aynı dönemde genişletici para politikalarının etkili olduğunu tespit etmiştir.²⁷¹

1981 yılındaki vergi reformu ile yapılan değişiklikler ya da yenilikler şu başlıklar altında toplanmaktadır.²⁷²

- Gelir vergisi marjinal oranında azaltım.
- Yatırım gelirlerinde en üst diliminin %70’ten %50’ye düşürülmesi.
- Azalan bakiyeler usulüyle amortisman uygulaması.
- Yatırım indiriminin genişletilmesi.
- Bireysel emeklilik hesabının benimsenmesi.

²⁶⁹ Fazzari ve Herson, s. 9

²⁷⁰ Fazzari, s. 1

²⁷¹ Martin Feldstein ve Douglas Wç Elmendorf, “Budget Deficits, Tax Incentives and Inflation: A Surprising Lesson from The 1983-84 Recovery”, **Recent Developments in Macroeconomics**, 1989, Vol.II, s.553

²⁷² Michael J. Boskin, “Tax Policy and Economic Growth:Lessons From the 1980s”, **Journal of Economic Perspectives**, Vol.2,Nu.4, Fall 1988, s. 78

-Ar-Ge harcamalarına ilişkin vergi indiriminin iyileştirilmesi.

Bu yasal düzenlemelerde yer alan vergi indirimlerinin vergi gelirlerinde 1982-88 yılları arasında 787 milyar dolarlık bir düşüşe yol açması tahmin edildi.

1986'daki vergi reformu ile getirilen değişiklikler ise aşağıdaki başlıklar altında toplanmaktadır:²⁷³

- Gelir ve Kurumlar vergisinde indirim
- Vergi yükünün gelir vergisinde kurumlar vergisine kaydırılması
- Yatırım indiriminin kaldırılması
- Amortisman süresinin uzatılması
- Kar dağıtımı halinde kurumlar vergisinin olmaması
- Bireysel emeklilik hesap ödemelerinin vergi matrahından indirilmesi
- Sermaye kazançlarının enflasyona bağlı maliyet bedeli artırımını olmaksızın sıradan bir gelir gibi vergilenmesi
- Ar-Ge harcamalarının indiriminin zorlaştırılması ve indirim oranının azaltılması
- Kişisel borçlanmalardaki faizin vergi matrahından indirilme imkanının ortadan kaldırılması
- Bazı vergilerin kişisel gelir vergisi matrahından indirilmesi imkanının ortadan kaldırılması

1986 reformu ile 1981-1982 reformu mukayese edildiğinde öncelikle 1986 reformunun tasarruf ve yatırımları aleyhine olduğu anlaşılmaktadır. 1981-82 reformunun getirdiği yatırım teşvikleri 1982-84 arasında ABD'de %20'lik ilave net yatırım artışı getirmiş, 1985-86'da bu artış daha az olarak devam etmiştir.

²⁷³ Boskin, s. 83

2.5.3. Çin Deneyimi

Çin yabancı sermayeye sunduğu ucuz işgücü ve teşviklerle son yılların cazibe merkezi haline gelmiştir. 2001 rakamlarıyla Çin 46,8 milyar dolar ile gelişmekte olan ülkeler arasında en fazla doğrudan yabancı yatırımlara ev sahipliği yapan ülke konumundadır. Çin ekonomisinin son yıllarda en dikkat çekici yönlerinden birisi hiç kuşkusuz GSMH büyüme oranlarıdır. 01.01.2002 tarihinden itibaren DTÖ üyesi haline gelen Çin'de hem pazar büyüklüğü nedeniyle iç piyasa talebi, hem de çok ucuz ve bol işgücü olanakları (saat başı 6 cent civarında) nedeniyle ihracata dönük üretim olanakları bakımından uluslararası yatırımcıların ilgi odağındadır.²⁷⁴

Çin'de 1978 yılında merkezi planlamadan piyasa sistemine geçiş ile birlikte vergi sisteminde de temel değişiklikler gündeme gelmiştir. Çin vergi sisteminde 1994, 1999 ve 2001 yıllarında köklü değişiklikler olmuştur. Vergi sisteminin mevcut halinde vergiler tasnifi şu şekildedir.²⁷⁵

1- Ulusal vergiler

- Gelir vergisi (kişisel gelir vergisi ve kar amaçlı işletmelerin vergisi)
- Veraset intikal vergisi
- Gümrük vergisi
- Tütün ve alkol vergisi
- Menkul kıymet işlemleri vergisi
- Vadeli işlemler vergisi
- Maden arama izin vergisi

2- Metropoliten şehir ve ilçe vergileri

- Arazi-arsa-tarım vergileri
- Emlak vergisi
- Taşıt aracı ruhsatı vergisi
- Tapu senedi vergisi

²⁷⁴ Onur Güner, “Çin Ekonomisinin Canlanmasında Çin Vergi Sisteminin Rolü”, **Vergi Sorunları**, Sayı 185, Şubat 2004, s. 6.

²⁷⁵ Y.a.g.m., s. 12.

- Damga vergisi
- Eğlence vergisi

Gelir vergisi oranı üç alt kategori için farklı belirlenmiştir. Ücret ve maaşlarda %5'ten başlayıp %45'e kadar artan oranlı bir tarife söz konusu olup, bu gelir türünde 800 Yuan'lık geçim indirimi mevcuttur. İkinci kategoride ticari kazançlar, kiralama işlemleri ve sözleşmeli alım-satım işlemleri bulunmaktadır. Bu kategoride vergi oranı gelir dilimleri itibariyle %5'ten %35' e kadar artan oranlı bir tarifeye göre belirlenir. Üçüncü kategoride yer alan telif kazançları, faiz gelirleri gibi gelirlere ise %20'lik tek bir oran uygulanmaktadır. Kar amacı güden işletmelerin elde ettiği gelirler kurumlar vergisine tabidir. Kurumlar vergisinin oranı, %30'u merkezi hükümetin payı, %3'ü de yerel hükümetin payı olmak üzere toplam %33'tür.²⁷⁶

Özel ekonomik bölgelerde faaliyet gösteren yabancı sermayeli işletmeler kurumlar vergisinden muaf tutulmaktadır. Tarım, ormancılık, taşımacılık gibi kara geçiş süreci 10 yıl ve daha fazla olan endüstrilerde işe başlama tarihinden itibaren ilk iki yıl kurumlar vergisi muafiyeti, takip eden üç yıl için ise kurumlar vergisi oranında %50'lik bir indirim uygulanmaktadır. 15 yıl ve daha fazla yıla yayılmış liman inşaatları için bu süreler 5 yıl ve 5 yıldır. Söz konusu şirketler yabancı sermayeliyse ve belli düzeyde ihracat gerçekleştiriyorlarsa, muafiyet ve indirim sürelerinin dolmasından sonrada kurumlar vergisi oranı %10 indirimli uygulanmaktadır.²⁷⁷

Yüksek teknolojiye yabancı sermayeli şirketlere muafiyet ve indirim sürelerinin dolmasından itibaren 3 yıl kurumlar vergisi oranı %10 indirimli uygulanmaktadır. Beş Milyon Dolar ve daha fazla yatırımları ile getirisi 10 yıldan fazla yıla yayılan yatırımları için yabancı sermayeli şirketlerin elde ettikleri kar ilk yıl kurumlar vergisinden istisna tutulurken, takip eden iki yıl %50 indirimli uygulanmaktadır.²⁷⁸

²⁷⁶ Güner, s. 15.

²⁷⁷ Güner, s. 19.

²⁷⁸ Y.a.g.m., s. 19.

2.5.4. Endonezya Deneyimi

Vergi teşviklerinin yatırımlar üzerindeki etkileri konusunda ampirik bulgu anlamında Endonezya deneyimi önemli bir laboratuvar görevi sunmaktadır.

Endonezya 1967 yılında yabancı yatırımcılar için bir dizi teşvikler sunmaya başladı. Bu dönemde teşvik savunucuları, yabancı yatırımları çekmek için 1960'ların ilk yarısında yabancı yatırımlara kapanan teşviklerin gerekli olduğunu savundular. Teşviklerden vergi tatilleri, ülkede kurumlar vergisi oranının (%60) ve temettü vergilerinin (divident withholding taxes) yüksekliği karşısında en önemlisi olduğu ileri sürülüyordu. Sonuçta 1967 yılındaki yatırım kanunu ile yabancı yatırımcılar 5 yıla kadar kurumlar vergisinden ve bu karlar üzerinden sonradan dağıtılsalar bile temettü vergilerden (divident withholding taxes) yine aynı yasaya göre, vergi tatili sona erdiğinde takip eden 5 yıl için yabancı yatırımlar yerli firmalara uygulanan vergi oranının %50 azaltılarak uygulanması öngörüldü. Ancak 1968 yılında vergi tatillerinin yerli yatırımcılara da uygulanması imkanı getirildi. Vergi tatili teşvikinden yararlanacak yatırımlar ilk yasada öncelikli sektörler olarak ifade edilmiş, daha sonra daha kesin kurallara bağlanmış en son üç yılın sonunda yasanın kendisine aşağıdaki kurallar eklenmiştir.²⁷⁹

-Öncelikli sektörlerde tüm firmalar için iki yıllık bir süre vergi tatili

-Önemli döviz tasarrufu ve getirisi sağlanan projelerde ilave bir yıllık süre daha vergi tatili

-Büyük veya riskli projelerde (uygulamada 1 milyon \$ ve üstü projeler) ilave bir yıl daha vergi tatili

-Java dışındaki projelerde ilave bir yıl daha vergi tatili

-Özel öncelikli öneme sahip projelerde ilave bir yıl daha vergi tatili

Toplam olarak bir proje şartlara göre 6 yıla kadar kurumlar vergisi ve temettü vergilerinden vergi muafiyeti kazanabilmektedir. Tatil süresi, ticari üretimin

²⁷⁹ Wells, Allen, Morisset ve Pirnia, s. 5.

başlamasıyla başlamakta olup, bu tarih Maliye Bakanlığı Vergileme Genel Müdürlüğünce belgeye bağlanmaktadır.²⁸⁰

Teşviklerin verilmesindeki ölçüt kalkınma için gerekli yatırım türleri hakkındaki yaygın inancı yansıtmaktadır. Örneğin yatırım büyüklüğü ölçütü geniş firmaların Endonezya'nın kalkınması için gerekli teknolojiye sahip oldukları inancına dayanmaktadır. Ayrıca büyük şirketlerin ülkeye gelmesi, diğer yatırımcıların çekilebilmesi için güven doğuracaktır. Kanun vergi tatillerini belli spesifik ölçütleri karşılayan projeler için yetki vermekle beraber uygulamada projesi lisanslandırılan her firma teşviklerden yararlandırıldı. Teşvik sistemi 1977'yi takip eden yıllarda modife edilmekle birlikte 1984 yılına kadar aynı kaldı.²⁸¹

1980'lerin başında Endonezya'da kurumlar vergisi oranı %45'e düşürülünce, ayrıca çifte vergileme anlaşmalarının pek çok yabancı yatırımcı temettü için vergilerin düşmesi, yabancı yatırımlardaki yüksek vergilemenin dengelenmesi gerektiği argümanı gücünü kaybetti. Ayrıca yapılan bir araştırmada kurumlar vergisinin %45 iken 5 yıllık bir dönem için vergi tatilinin olduğu durum ile %35 iken vergi tatilinin olmadığı durumun yabancı yatırımlarda dahili getiri oranının benzer olduğu tespit edilince, kurumlar vergisi oranının %35'e düşülerek vergi tatillerin tamamen kaldırılması gündeme geldi ve 1983 yılında vergi tatilleri tüm yatırımlar için kaldırıldı ve kurumlar vergisi oranı %35'e düşürüldü. Resmi kurumlar vergisi oranının %35'e düşürülmesini maliyetlerin diğer mükellefler için daha yüksek vergi oranı şeklinde ortaya çıktığı az sayıda yatırımcıya sunulan teşviklerin yerini "tüm yatırımcılara teşvik" sisteminin alması olarak sundu.²⁸²

Vergi tatillerinin kaldırılmasının ardından elde edilen ilk veriler yeni politikayı büyük bir yanlış olarak gören görüşü destekler nitelikteydi; izin verilen yabancı yatırım tutarı önceki yıla göre düştü. Fakat çok geçmeden yabancı yatırım girişinde yaşanan artışlar reform yanlılarının iyimserliğini destekledi. Bu durum

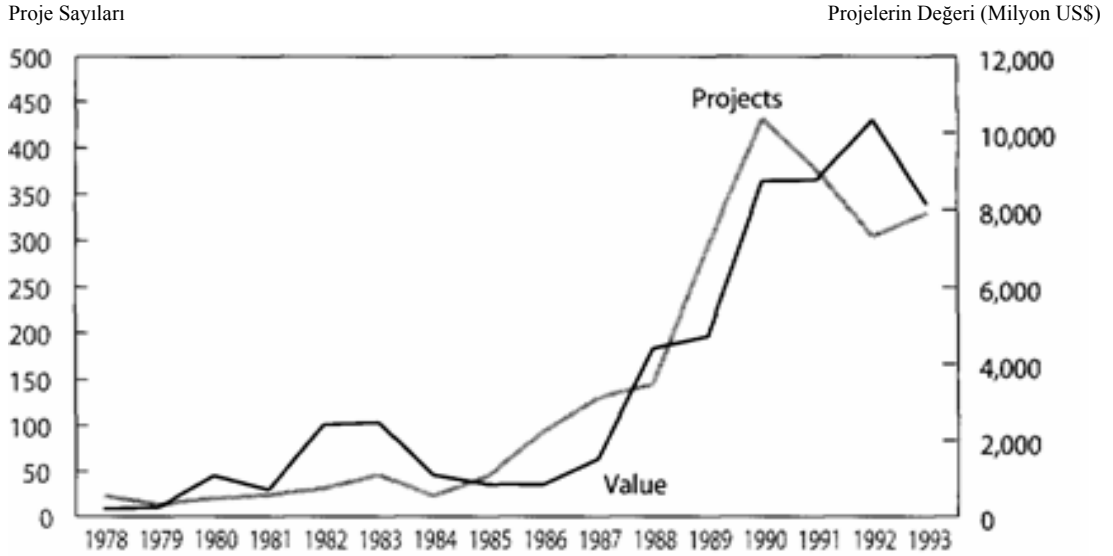
²⁸⁰ Y.a.g.m., s. 7.

²⁸¹ Y.a.g.m., s. 7.

²⁸² Wells, Allen, Morisset ve Pirnia, s. 9.

aşağıdaki grafikte Endonezya’da 1978-1993 döneminde yabancı yatırım izinlerinin proje ve değer olarak seyrinde görülmektedir.²⁸³

Şekil 2.5: Endonezya’da Yabancı Yatırım Onayları 1978-1993

Yabancı yatırımlardaki vergi tatilin kaldırılmasına müteakip yaşanan artışta genel vergi oranının düşürülmesi, ayrıca Kore ve Tayvan gibi bölge ülkelerinde yaşanan ücret artışları ve ülke paralarının değer kazanmasının bir neticesi olarak da gören ihtiyatlı yaklaşımlar da söz konusu oldu. Dolayısıyla vergi tatilleri eğer hala yabancı yatırımcılar için yerleşim yeri tercihlerinde önemli bir faktör ise Endonezya’daki yabancı yatırım girişinin 1984 sonrasında vergi tatili teşvikini sunmaya devam eden ülkelerin gerisinde kalması beklenirdi. Ancak aşağıdaki verilerden görüleceği üzere Endonezya, vergi tatilinin kaldırılmasını müteakip 5-10 yıllık periyotta Endonezya, Filipinler, Tayland, Singapur ve Malezya’dan oluşan bölge grubu içindeki yatırım payını ikiye katlayabilmiştir.²⁸⁴

²⁸³ Y.a.g.m., s. 11.

²⁸⁴ Wells, Allen, Morisset ve Pirnia, s. 13.

Tablo 2.18: Beş ASEAN Ülkesindeki Toplam Yabancı Yatırımların Ortalama Oranları

Ülke						
Yıl	Endonezya	Filipinler	Tayland	Singapur	Malezya	Toplam
70-84	10,8	2,6	7,7	46,4	32,5	100,0
85-90	9,2	6,9	17,0	49,3	17,6	100,0
91-96	19,8	6,5	11,7	3,8	28,1	100,0

Vergi tatillerinin kaldırılmasının yabancı yatırımları kendi ülke vergi sistemlerine bağlı olarak farklı yönde etkilemesi de söz konusu olabilir. ABD gibi bazı ülkeler yabancı kaynaklı gelirleri vergilerken yabancı ülkede ödenen vergiler için vergi kredisi uygulamaktadır. Hollanda, Fransa, İngiltere ve Japonya gibi sanayileşmiş ülkeler ise yabancı ülke kaynaklı gelirleri vergi anlaşmaları çerçevesinde vergilememektedir. Hong-Kong, Singapur, Tayvan, Kore gibi gelişen ekonomilerde de yabancı kaynaklı gelirler vergilenmemektedir. Ancak Endonezya örneğinde vergi tatillerinin kaldırılmasının bu ülkeden gelen yatırımları hangi yönde etkilediği konusu net değildir.²⁸⁵

Sonuç olarak Endonezya tecrübesi, bir ülkenin genel vergi oranının en azından komşu ülkelere göre fazla farklılık göstermediği durumda vergi tatili olmaksızın da büyüyen miktarda yabancı yatırım çekebileceğine güçlü bir kanıt teşkil etmiştir.²⁸⁶

Endonezya örneğinin özel bir durum olduğu ve vergi tatillerinin yabancı yatırımları çekmede önemli bir faktör olduğu gerçeğini değiştirmeyeceği iddia edilebilir. Ancak vergi tatili teşviğini uygulamayan ancak komşu ülkelere göre daha düşük bir genel oran uygulayan Hong-Kong yüksek tutarlı yabancı yatırımlar çekmeyi başarmış bir bölge olmuştur.²⁸⁷

²⁸⁵ Y.a.g.m., s. 13

²⁸⁶ Wells, Allen, Morisset ve Pirnia, s. 15.

²⁸⁷ Y.a.g.m., s. 15.

2.6. VERGİLERİN YATIRIM İKLİMİNE ETKİSİ KONUSUNDA GENEL DEĞERLENDİRME

Yatırım iklimi bir ülkede firmaların daha fazla mal ve hizmet üretip satmak suretiyle kar elde etme beklentilerini etkileyen ve böylece iktisadi büyüme sürecini hızlandıran tüm faktörleri içine alan bir kavramdır. Bu faktörlerin tamamının belirli ve çerçevesi tam olarak çizilmiş biçimde bir reçete olarak sunulması mümkün olmadığı gibi, her bir faktörün yatırım ortamının ne derecede önemli bir belirleyicisi olduğunun tespiti de mümkün değildir. Diğer yandan genellikle yatırım ortamının belirleyicisi ya da bu ortamın değerlendirilmesinde kullanılan ölçütler firma yöneticileri ve yatırımcıların anket değerlendirmelerine dayanmaktadır.

Yatırım ikliminin ve iktisadi büyümenin vergilere az ya da çok duyarlılığını ortaya koyan gerek anket çalışmaları, gerek teorik yaklaşımlar ve gerekse ampirik bulgular mevcuttur. Bu konudaki en geniş çalışma olan ve tüm dünyada binlerce firmayı kapsayan Dünya Bankası Yatırım İklimi anketine göre anket yapılan 56 ülkenin tamamında vergi oranları değişen düzeylerde yatırımların önünde bir engel olarak görülmektedir. Tüm ülkeler düzeyinde vergi oranları, politik istikrar ve makro ekonomik istikrardan sonra en fazla engel olarak kabul edilen üçüncü yatırım iklimi ölçütü olmuştur.

Yasal vergi oranlarının düşürülmesi ve vergi teşvikleri (ki bununla efektif vergi oranı düşürülmüş olmaktadır) yatırım ikliminin geliştirilmesinde iki temel vergi politikası aracı olarak sayılabilir. Yatırımlar ve yasal vergi oranı etkileşiminde hangi vergi oranının esas alınması gerektiğinde farklı eğilimler vardır. Ülkemizde yatırımların büyük bölümünü sermaye şirketlerinin gerçekleştirdiği varsayımı ile bu konuda, şirket kazançlarını konu alan kurumlar vergisi esas alınabilir. Hangi vergi teşviklerinin araştırılacağı konusunda ise çalışmamızın ikinci bölümünde yer verilen ampirik bulgulardan da hareketle birinci bölümünde yer verilmiş olan seçilmiş iktisadi büyüme modelleri ışık tutabilir. Buna göre iktisadi büyümenin kaynağı olarak görülebilecek fiziki sermaye stoku artışı (yatırımlar); finansal sermaye artışı (kaynağı iç ve dış tasarruflar); insani sermaye artışı (En temel olanı eğitim. Geniş

anlamda sağlık, sosyal güvenlik gibi alanlar da dahil edilebilir); verimlilik artışı (temel kaynağı teknoloji ve yeniliklerdir. Teknoloji ve yeniliklerin ana motoru ise Ar-Ge'dir.) ile alakalı vergi teşvikleri araştırma konusu yapılabilir.

Tüm bu uygulamalı literatürü çalışmanın amacı çerçevesinde ele almak imkansızlığından dolayı (veri yetersizliği) alışmamız uygulamalı kısımda ele alınacak tarafımdan kurulmuş hipotezlerle sınanacak ve analizlerimiz bu hipotezler üzerine kurulacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
(UYGULAMALI ÇERÇEVE)
TÜRKİYE’DE VERGİLERİN YATIRIM İKLİMİNE ETKİSİNİ
AÇIKLAMAYA YÖNELİK MODELLER VE UYGULAMALAR

Çalışmanın bu bölümünde 1989-2005 dönemi Türkiye Ekonomisi verileriyle yatırım iklimindeki iyileşmenin yatırımlar üzerindeki etkisinin vergi yönlü analizi ele alınacaktır. Ekonometrik analizlere geçmeden önce, uygulamanın amacı ve yöntemi tanıtılacak ardından betimsel bir analizle yatırım ikliminin iyileştirilmesine yönelik göstergeler ortaya konulacak ve son olarak temel amaç doğrultusunda kullanılacak ekonometrik yöntem değerlendirilecektir.

Araştırmanın uygulamalı kısmında çalışmamıza referans olan yatırım değişkeninin reel ekonomilerin toplumda yarattığı refahı (kişi başına milli gelirdeki artışı) temsil eden en ideal değişken olduğu dikkate alınmıştır. Bu yaklaşım çalışmanın teorik çerçevesinden çıkarılmıştır (Easterly,1999; Yülek, 1998; Dabson, Rist, Schweke, 1996; Charlton Research Company, 2003; TÜSİAD-YASED, 2004; Dünya Bankası, 2005; Dalamagas, 2001; Boskin ve Gale, 1999; Morisset, 1990). Bu çalışma işletme artışı ve şirket karları ile efektif kurumlar vergisi oranı bağlamında Türkiye örneğini esas alan yatırımların içsel fonlar teorisi ile uyumlu ilk uygulama özelliği taşımaktadır.

3.1. UYGULAMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bu aşamada uygulamaya yönelik olarak, öncelikle uygulamanın amacı ortaya konulacak ve temel amaç doğrultusunda kullanılacak yöntemler tanıtılacaktır. Çalışmanın yöntemi başlığı altında yatırım ikliminin iyileştirilmesine yönelik göstergeler üzerinde durulduktan sonra uygulama bölümünde kullanılan veriler ve bu veriler üzerinde yapılan düzenlemeler ele alınıp veri kaynakları hakkında bilgi verilecektir. Ardından ekonometrik analiz bölümünde kullanılacak ekonometrik yönteme yer verilecektir.

3.1.1. Uygulamanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, vergi oranlarının firmaların yatırım kararlarına ne yönde etki ettiğini parametrik ölçütlerle ortaya koymaktır. Saha çalışmalarından ortaya çıkarılan bulgulardan hareketle, yatırımcıların vergi düzenlemelerine duyarlılıklarını referans alarak yatırım iklimi konusu Türkiye örneği çerçevesinde analiz edilecektir. Bu analize yönelik olarak ele alınan teorik çerçeve ve yöntem analizlerinden hareketle oluşturulan “kurumlar vergisi oranı yatırım ikliminin iyileşmesi üzerinde etkilidir” ve tarafımızdan hesaplanmış olan “efektif kurumlar vergisi oranındaki düşüş (vergi teşvikleri, yasal vergi oranı düzenlemeleri) yatırım iklimini iyileştirmektedir” hipotezleri test edilerek politika önerileri geliştirilecektir. Çalışmada ele alınan vergi teşvikleri; yatırım indirimi, dağıtılmayan kurum karlarının vergilenmemesi, özel eğitim-öğretim kurumları kazanç istisnası ve AR-GE harcamaları istisnasıdır. Vergi teşvikleri bilinen üç nedene bağlı olarak yatırımları uyarmaktadır. Bunlardan birincisi; ilave sermayenin fiyatının etkin bir şekilde düşürülerek getiri oranının arttırılacağı varsayımdır. İkincisi; vergi sonrası karın artırılarak ilave yatırımlar için nakit akımı sağlanmasıdır. Üçüncüsü ise; geleneksel teoride ifadesini bulan Keynesyen çoğaltan etkisidir.

Ayrıca çalışmamızda literatürde genel olarak benimsenen yaklaşıma paralel bir anlayışla şirket kazançları konusunu içine alan kurumlar vergisi analizde esas alınmaktadır. Özel yatırımların büyük ölçüde şirketlerce yapıldığı, mal ve hizmetlerden alınan vergilerin yansıtılabildiği, diğer yandan kazanç vergilerinin (kurumlar vergisi) şirketler üzerinde yük olarak kaldığı hususları dikkate alınırsa bu yaklaşım rasyonel görülebilir.

3.1.2. Uygulamanın Yöntemi

Bu başlık altında öncelikle ele alınan bulgular betimsel yöntemle değerlendirilecek daha sonra yukarıda belirtilen amaçlar doğrultusunda uygulamada kullanılan değişkenlere ait veri tabanı ve bu verilerin analizi amacıyla başvuru olan ekonometrik yöntemler ele alınacaktır.

Çalışmamızın politika araçları çerçevesinden hareketle, yatırım ikliminin geliştirilmesinde kullanılabilecek vergi politikası araçları olarak, vergi oranlarının düşürülmesi ve/veya vergi teşvikleri dikkate alınmıştır.

3.1.2.1. Betimsel Analiz: Yatırım İklimini Açıklayan Vergi Yönlü Göstergeler

Çalışmamızın teorik çerçevesinden yatırımlar, tasarruf, teknolojik gelişme ve yenilikler, insan sermayesi, iktisadi büyümenin kaynakları olarak çıkarılabilmektedir. Bu bölümde dört farklı alanla ilgili olmak üzere seçtiğimiz değişkenler ve bu değişkenleri uyarması söz konusu olan ve çalışmanın politika araçları çerçevesinden çıkarılan vergi teşvikleri arasındaki ilişki betimsel olarak analiz edilmektedir. Evvelce ifade edildiği üzere vergiler de dahil hükümet politikalarının iktisadi büyümeyi hızlandırıcı etkisi için aktarımı mekanizması yatırım iklimidir. Betimsel analizimizde bu hızlandırıcı etki kaynaklar boyutunda ele alınmaktadır.

3.1.2.1.1. Yatırım İndirimi İstisnası ve Yatırımlar İlişkisi

Yatırım indirimi konusunda çalışmamızın 2.4.2.3.2. bölümünde yer alan mevzuat açıklamalarına göre 1980 sonrası dönemde en dikkat çekici düzenlemeler 1993, 1999 ve 2003 yıllarında yapılmıştır.

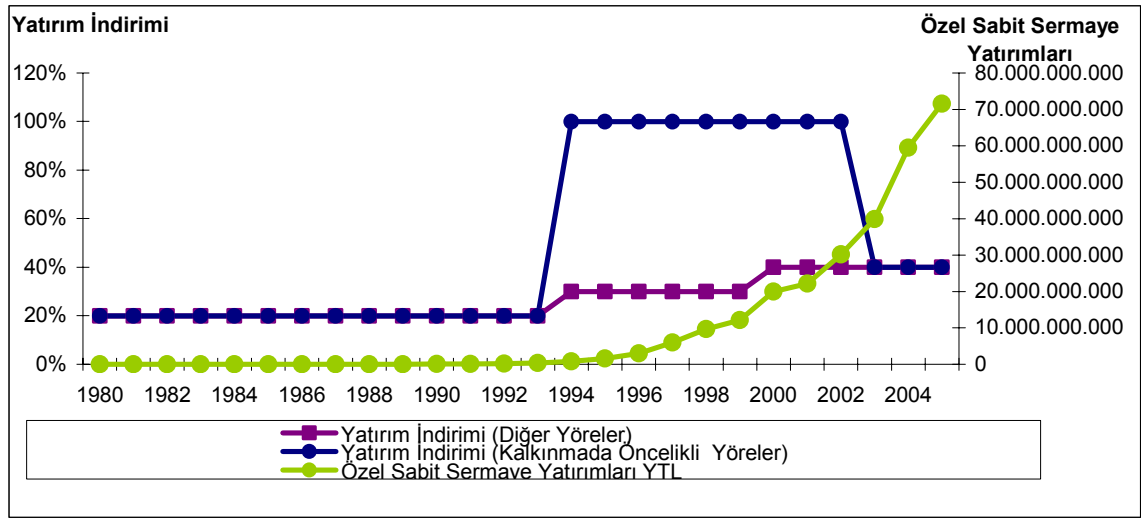
1993 yılında yapılan düzenleme, önceki uygulamalara göre bu imkana sahip olmayan dar mükellefiyete tabi mükelleflere yatırım indirimi müessesesinden yararlanabilme imkanı sağlanmış ve genel yatırım indirimi oranı % 30 olarak kabul edilmiştir. Kalkınmada öncelikli yörelerde ise bu oran % 100 olarak belirlenmiştir.

1999 yılında, yalnızca gerçekleştirilen yatırımların değil, gerçekleştirilmesi öngörülen yatırımların da bu istisnadan faydalanmaları sağlanmıştır. Bu dönemde uygulanan genel yatırım indirimi oranı % 40 olmakla beraber, organize sanayi bölgeleri, kalkınmada öncelikli yöreler ve özel önem taşıyan sektörlerde yapılan yatırımlar için uygulanan yatırım indirimi oranı %100 olarak belirlenmiştir.

2003 yılında yapılan düzenlemelerle, yatırım indiriminden yararlanabilmek için teşvik belgesi alma zorunluluğu kaldırılmış ve yatırım indirimi istisnası tutarının tespitinde bölge ve sektör ayırımına dayalı farklı yatırım indirimi oranı uygulamasına son verilerek, tek oran uygulamasına geçilmesi sağlanmıştır. 2003 yılında genel oran % 40 olarak tespit edilmiştir. 01.01.2006 tarihinden geçerli olmak üzere, yatırım indirimi müessesesi yürürlükten kaldırılmıştır.

Şekil 3.1’de de verildiği üzere yatırım indirimi oranları 1993 ile 2003 yılları arasında kalkınmada öncelikli yöreler ve diğer yöreler olmak üzere iki grupta değerlendirilmiş ve bu oranlarda çeşitli değişimler yapılmıştır. Ancak 2003 yılında % 40 olarak belirlenen tek bir genel oran üzerinde birleştirilmiş ve 2006 yılında bu uygulama kaldırılmıştır.

Şekil 3.1: Yatırım İndirimi ve Özel Sabit Sermaye Yatırımları

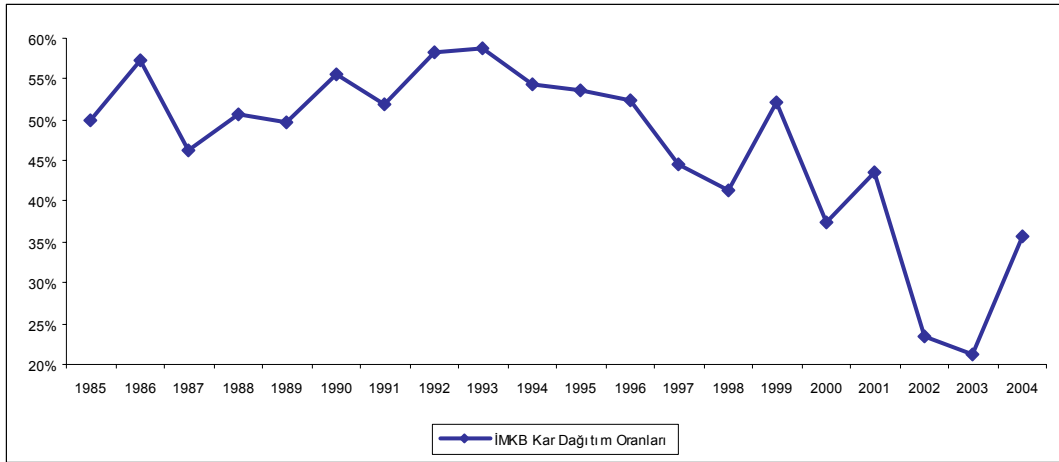
Kaynak: Vergi Mevzuatı, DPT ve TÜİK.

Diğer taraftan incelediğimiz rakamlar cari rakamlar olmakla beraber ülkemizde özel sabit sermaye yatırımları 1994 yılından itibaren artış trendine geçmiş ve bu artış günümüze kadar devam etmiştir. 1994 yılında başlayan bu artış trendi üzerinde yine aynı dönemde artış trendi gösteren yatırım indirimi uygulamasının pozitif etkisinin gözlenmiş olabileceğini ilk bakışta söylemek mümkündür.

3.1.2.1.2. Kar Dağıtım Vergileme Rejimi ve Kar Dağıtım Oranları İlişkisi

Kar payı dağıtım oranları konusunda çalışmamızın 2.4.2.3.3 bölümünde verilen mevzuat bilgilerine göre; 1981, 1994 ve 1998 yılları kar payının dağıtım açısından vergileme sisteminde önemli değişikliklerin gözlemlendiği yıllar olarak kabul edilebilir. Dağıtılmayan karların vergilenmemesi prensibinin benimsendiği 1998 yılı çalışmamızın amacı açısından en özellikli yıldır. Bu değişimle firmalar kar dağıtmama yönünde teşvik edilerek finansal yapıları güçlendirilmektedir. Bu durumun çalışmamızın teorik çerçevesinde yer verilen içsel fonlar teorisi çerçevesinde değerlendirilmesi gerekir. Dağıtılmayıp işletme bünyesinde tutulan karlar, yeni yatırımlar için öz kaynak finansmanı yaratacağından kar dağıtmamayı teşvik eden bu vergi düzenlemesinin söz konusu teorik yaklaşıma uygun olduğu söylenebilir.

Şekil 3.2: İMKB Kar Dağıtım Oranları

Kaynak: http://www.imkb.gov.tr/sirket/sermaye_temettu.htm

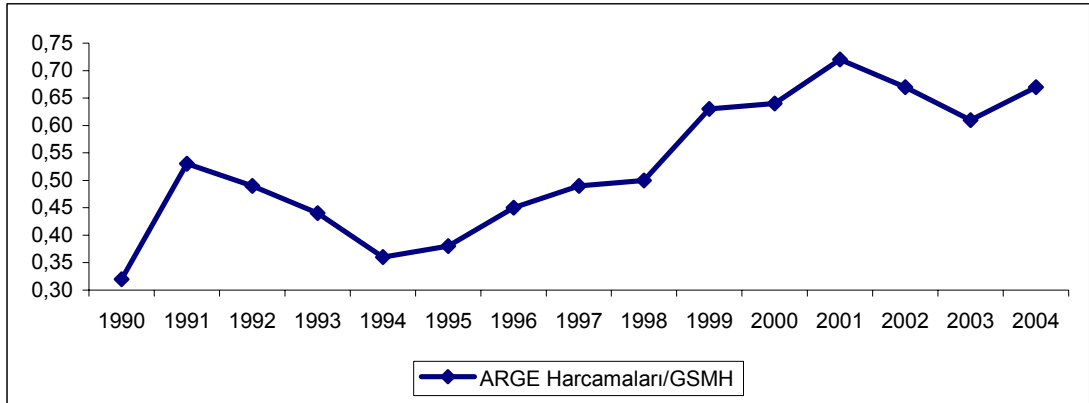
Hisse senetleri İMKB'ye kota olan şirketlerin 1985-2005 arası dönemi ilişkin kar payı dağıtım oranları ortalamasının gösterildiği Şekil 3.2'de de 1998 yılından itibaren kar dağıtımında belirgin bir düşüş gözlemlenmektedir. Bu bağlamda 1998 yılındaki, söz konusu mevzuat düzenlemesinin kar dağıtımlarını azalttığı söylenebilir.

3.1.2.1.3. AR-GE Harcamalarının GSMH İçindeki Payı

AR-GE faaliyetleri konusunda çalışmamızın 2.4.2.3.5 bölümünde yer verilen mevzuat açıklamalarına göre; AR-GE faaliyetleri 1986 yılından itibaren vergisel düzenlemelerle teşvik edilmeye başlanmıştır. İlgili bölümde söz konusu düzenlemelere yer verilmiş olup, burada bu konuda en önemli genel düzenlemenin 2004 yılında getirilen AR-GE indirimi müessesesi olduğundan bir kere daha bahsetmekle yetinilecektir.

1990-2004 arası dönem için AR-GE harcamalarının GSMH'ya oranını gösteren Şekil 3.3'ten uzun dönemde AR-GE faaliyetlerinde bir artışın olduğu söylenebilir.

Şekil 3.3: AR-GE Harcamalarının GSMH İçindeki Payı

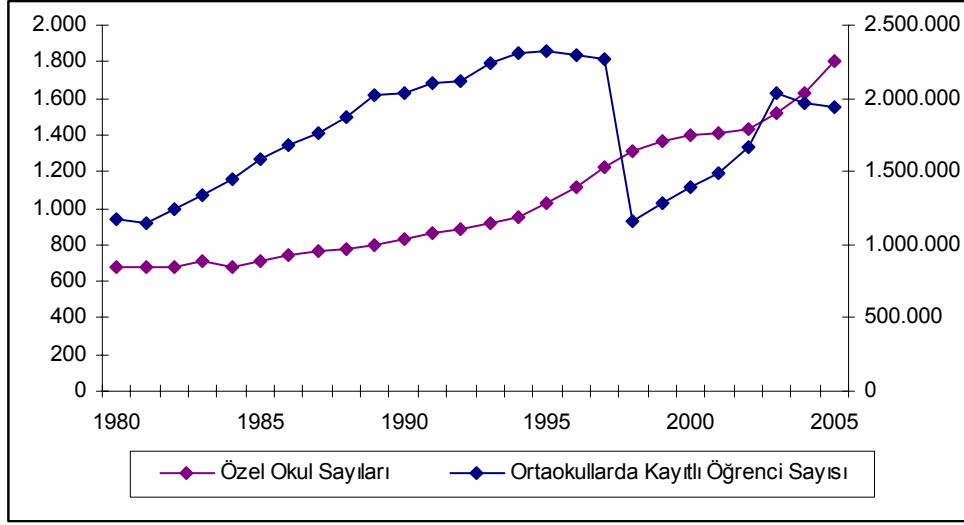

Kaynak: TÜİK

3.1.2.1.4. Özel Eğitim-Öğretim Kurumları İstisnası ve Özel Eğitim-Öğretim Kurumları Sayısı

1980 sonrası dönemde insani sermaye yatırımlarını teşvik amacıyla yapılan ve bu çalışmanın 2.4.2.3.4 bölümünde yer verilen mevzuat açıklamalarına göre; bu çerçevede değerlendirebileceğimiz özel eğitim öğretim kurumlarını teşvik edici mahiyette 1983, 1985, 1994 ve 2004 yıllarında önemli sayılabilecek vergi düzenlemeleri yapılmıştır.

Şekil 3.4: Özel Eğitim Kurumlarının Sayısı

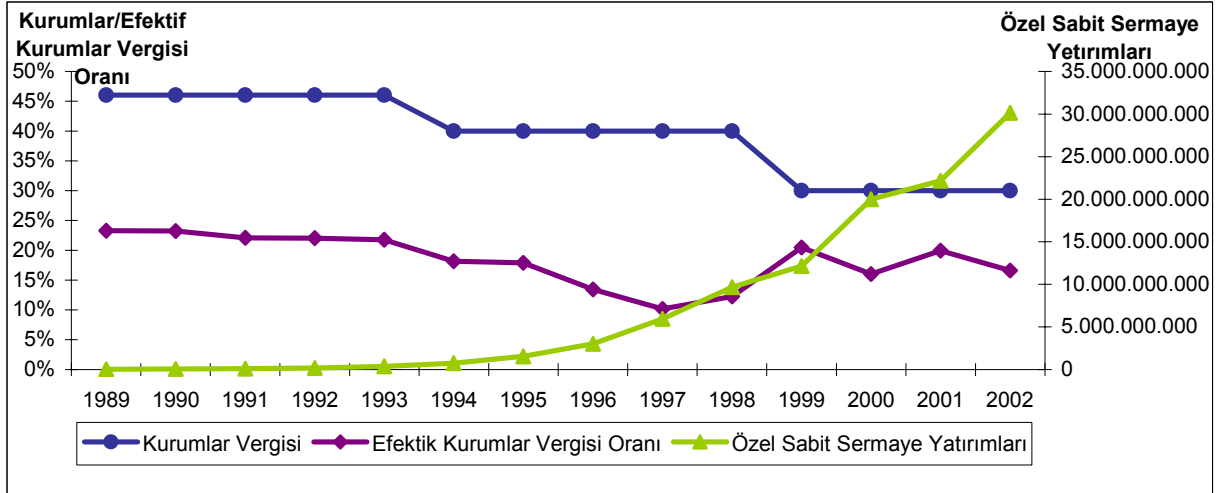
Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü

Türkiye’de özel eğitim öğretim kurumları sayısının değişimine bakıldığında, 1980 yılından günümüze sürekli bir artış trendinin olduğu gözlenmektedir. Bu artış trendinde diğer ilgili faktörlerin yanı sıra, vergi teşviklerinin etkili olmasının olası olduğunu betimsel anlamda söylemek mümkündür.

3.1.2.1.5. Kurumlar Vergisi Yasal Oran ve Efektif Oran Yatırımlar İlişkisi

Kurumlar vergisi ve efektif kurumlar vergisi oranları ve bu oranların özel sabit sermaye yatırımları üzerindeki etkileri incelenmek istendiğinde Şekil 3.4’de de görüldüğü üzere kurumlar vergisi açısından 1982, 1986, 1994 ve 1999 yılları bu oranda değişimlerin yaşandığı ve farklı etkilerin gözlemlenebileceği yıllar olarak değerlendirilebilir.

Şekil 3.5: Kurumlar Vergisi Oranları ve Özel Sabit Sermaye Yatırımları

Kaynak: GİB ve DPT, TÜİK

Efektif kurumlar vergisi oranları ise 1994 yılına kadar durağan kalmış, 1997 yılına kadar düşüş trendi ve 1997-2002 yılları arasında dalgalı bir seyir izlemiştir. Bu oranların özel sabit sermaye yatırımları üzerindeki etkilerinin ekonometrik analizinde, yukarıda belirtilen değişimlerin yaşandığı yılları, kriz dönemlerini ve diğer ekonomik değişkenlerin etkilerini bir bütün şeklinde değerlendirmek analizin açıklama gücünü arttıracaktır.

3.1.2.2. Uygulamada Kullanılan Verilerin Kaynakları ve Düzenlenmesi

Çalışmanın bundan sonraki bölümlerinde kullanılan değişkenlerin tümü, 1989-2005 dönemi Türkiye Ekonomisi çeyreklik verilerinden oluşmaktadır ve verilerin değerlendirilmesi amacıyla Eviews 5.1 paket programı kullanılmıştır. YATIRIM değişkeni, özel kesim imalat sanayi makine teçhizat yatırımlarını ifade etmektedir, reel üretim kapasitesini artıran veya artırmaya dönük yatırımlar olduğundan dolayı, bu değişkenin kullanılmasına karar verilmiştir. GSMH ve YATIRIM değişkenleri 1987 yılı sabit fiyatlarıyla alınmıştır ve TCMB veri dağıtım sitesinden elde edilmiştir. FİA (Faiz Haddi Cinsinden İndirgenmiş İşletme Artığı) işletme karlarını açıklayan vekil değişken ve FİNKA (Faiz Haddi Cinsinden İndirgenmiş Net Kar), işletme karlarını açıklayan temel değişken olarak

kullanılmıştır. Her iki kar değişkeni 1987 yılı fiyatları ile GSMH deflatörü ile reelleştirilmiştir. Net kar rakamı tarafımızdan hesaplanmış olup, hesaplamalara ilişkin detaylı açıklamaya Ek 4’de yer verilmiştir. Ekteki tabloda da görüleceği üzere kar rakamına Türkiye’de faaliyet gösteren bütün kurumlar vergisi mükelleflerinin bilanço kar ve zarar beyanlarından hareketle ulaşılmıştır. Kurumlar vergisi beyanname özetleri üzerinden hesaplanan bu net kar rakamı, hazine bonusu üç aylık bileşik faiz oranları kullanılarak indirgenmiştir. Faiz oranına ilişkin 1989 yılı verisine ulaşamadığından, söz konusu rakam ortalama ticari kredi faiz oranlarındaki 1989-1990 dönemi değişim oranları esas alınarak uyarlanmıştır. YSVERGİ değişkeni yasal kurumlar vergisi oranını, EFVERGİ değişkeni de efektif kurumlar vergisi oranını göstermektedir. Yasal kurumlar vergisi oranlar Gelir İdaresi Başkanlığından alınmış olup, efektif kurumlar vergisi oranları Türkiye’de tüm kurumlar vergisi mükelleflerinin beyanları (Ek 6: 2005 yılı kurumlar vergisi beyanname özeti) üzerinden tarafımdan hesaplanmış olup hesaplamalara ilişkin bilgilere Ek 3’de yer verilmiştir.

Değişkenlerin tümü çeyreklik veri olduğundan Tramo/Seats yöntemi ile mevsimsel etkilerden arındırılmıştır. Bundan sonraki bölümlerde aksi belirtilmediği sürece değişkenlere ait kısaltmaların önündeki “L” doğal logaritmayı göstermektedir. Yatırımlar ve iktisadi büyümeye ait regresyon modellerinde kullanılan değişkenlere ilişkin tanımlar ve diğer bilgiler aşağıdaki tabloda verilmektedir.

Çalışmada öncelikle, zaman serilerinin birim kök yada stokastik trend içeriyor olması (durağan olmama) ve bu nedenle elde edilen bulguların güvenilemez olması sorununa yönelik olarak Toplulaştırılmış Dickey-Fuller ve Phillips-Perron testleri ile serilerin durağanlığı test edilmiş daha sonra değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkinin varlığı için Engle-Granger Eşbütünleşme analizi yapılmıştır.

Tablo 3.1: Uygulama Bölümünde Kullanılan Değişkenler

Uygulama Bölümünde Kullanılan Değişkenler		
Değişkenler	Açıklama	Kaynak
YATIRIM	Özel Kesim İmalat Sanayi Makine Techizat Yatırımları	TCMB
GSMH	1987 Sabit Fiyatlarıyla Gayri Safi Milli Hasıla	TCMB
YSVERGİ	Yasal Kurumlar Vergisi Oranı	GİB
EFVERGİ*	Efektif Kurumlar Vergisi Oranı	GİB
FİNKA*	İşletme Karını Açıklayan Değişken (Faiz Haddi Cinsinden İndirgenmiş Net Kar)	GİB
FİA*	İşletme Artığı (Faiz Haddi Cinsinden İndirgenmiş İşletme Artığı)	TÜİK

*Bu değişkenlere ilişkin veriler orijinal değildir, tarafımızdan hesaplanmıştır.

Yatırım denklemleri, En Küçük Kareler Yöntemiyle (EKKY) ile tahmin edilmiş, değişkenler arasındaki uzun dönem ilişkilerin tespiti amacıyla regresyon modeline başvurulmuştur. Tanı testleri olarak otokorelasyon için Breusch-Godfrey (B-G), eşit varyans için White (W), normal dağılım için Jarque-Bera (J-B), testleri uygulanmıştır.

Bu çalışmada teorik çerçevede yer verilen yatırımın içsel fonlar teorisi açısından işletme karları değişkeni çok önemli bir değişken olduğu için, bu vekil değişken yerine Türkiye’de faaliyet gösteren tüm kurumlar vergisi mükelleflerinin (çok büyük bölümü sermaye şirkettir) beyanlarında yer alan ticari bilanço kar ve zararlarından tarafınca hesaplanan net kar büyüklükleri ekonometrik modellemede dikkate alınmıştır.

3.1.2.3. Veri Analizi Yöntemleri

Bu başlık altında verilerin analizinde kullanılan birim kök testleri, eşbütünleşme analizi ve hata düzeltme mekanizması üzerinde durulacak ve sözkonusu ekonometrik yöntemlere ilişkin özet teorik bilgiye yer verilecektir.

3.1.2.3.1. Durağanlık Olgusu

Zaman serilerinden yararlanılarak tahminler yapıldığı bilinmektedir. Ancak bir ekonomiye yönelik uzun dönem tahminler elde edilebilmesi ve öngörülerin güvenilebilirliği açısından zaman serilerine yönelik hastalıkların çözümlenmesi gereklidir. Birçok iktisadi olayı açıklayan zaman serileri genelde durağan değildir. Bu nedenle geleceğe yönelik kararlar alınırken öncelikle serinin durağan olup olmadığının test edilmesi gerekir.

Bir zaman serisinin ortalamasında ve varyansında sistematik bir değişme yoksa ayrıca düzenli periyodik değişmeler ortaya çıkarmıyorsa seri durağandır denir. Durağan bir süreçte iki dönem arasında hesaplanan kovaryans, bu kovaryansın hesaplandığı döneme değil yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlıdır.²⁸⁸ Ayrıca serinin beklenen değeri ve varyansı zamandan bağımsız ise zayıf durağan, bunların yanı sıra dağılımı da zaman içinde değişmiyorsa güçlü durağanlık olarak adlandırılır. Bir iktisadi zaman serisi durağan değilse, fark alınarak durağan hale getirilmesi mümkündür.

Zaman serilerinin durağan olmaması durumunda, zaman serileri trend içerecektir. Bu durumda zaman serilerinin kullanılacağı öngörümleme ve regresyon denklemlerinde sahte regresyon ve benzeri durumlar ortaya çıkacaktır. Literatürde zaman serilerinin birim kök içerip içermediğine karar verebilmek için en sık uygulanan testlerden biri Dickey-Fuller testidir.

Dickey ve Fuller (1979) Monte-Carlo simülasyon çalışmalarına dayanarak, zaman serisinin oluşum sürecinde birim kökün varlığının araştırılmasında t istatistikleri için kritik değerler tablosu oluşturmuşlardır. Çalışmanın sonucunda t istatistiği ile yapılan sınamada standart t tablosu yerine düzeltilmiş t tablosunu kullanmışlardır. Düzeltilmiş bu tabloya τ (tau) tablosu adı verilmektedir. Bu durum literatürde τ istatistiği yada Dickey-Fuller testi olarak geçmektedir. Zaman serileri Dickey-Fuller birim kök testi farklı model kalıplarına uygulanmaktadır. Bu model

²⁸⁸ M. Sevüktetin ve M. Nargeleşkenler, “Zaman Serileri Analizi”, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2005, s.46.

kalıpları rassal yürüyüş modeli, kayan rassal yürüyüş modeli ve trend etkili kayan rassal yürüyüş modelidir. Model kalıpları aşağıdaki gibidir:

Rassal yürüyüş modeli;

$$y_t = \phi y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3.1)$$

Kayan rassal yürüyüş modeli;

$$y_t = \mu + \phi y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3.2)$$

Kayan rassal yürüyüş olarak ifade edilen yukarıdaki denklem durağan olmayan bir zaman serisini ifade eder. Bu durumda ilk fark $\Delta y_t = \mu + \varepsilon_t$ 'dir. Böylece y_t serileri, sıfırdan farklı olan μ 'nın işaretine bağlı olarak aşağı ve yukarı kayma gösterecektir.

Trend etkili kayan rassal yürüyüş modeli;

$$y_t = \mu + \beta t + \phi y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3.3)$$

Birim kök testi için Dickey-Fuller testi aşağıdaki gibi iki adımda uygulanabilir:

Adım 1: Rassal yürüyüş modeli için birim kök araştırılmak istendiğinde, modelin her iki tarafının birinci dereceden farkı alınır. Zira rassal yürüyüş modeli farkı alındığında durağan olan bir modeldir. Modelin her iki tarafının birinci dereceden farkı alındığında aşağıdaki gibi elde edilir:

$$\Delta y_t = \delta y_{t-1} + e_t \quad (3.4)$$

Burada $\Delta y_t = y_t - y_{t-1}$ ve $\delta = \phi - 1$ olarak tanımlanmaktadır. Denklem EKKY ile tahmin edilir ve $\hat{\delta}$ parametresinin istatistiksel olarak test edilmesi için $t_{\hat{\phi}} = \frac{\hat{\phi} - 1}{S_{\hat{\phi}}}$

veya $t_{\hat{\delta}} = \frac{\hat{\delta}}{S_{\hat{\delta}}}$ değeri hesaplanır.

Adım 2: y_t zaman serisinin oluşum sürecinde birim kökün varlığı hakkında karar verebilmek için kurulacak hipotezin biçimi üzerinde durulur. Çünkü boş hipotez seride birim kökün olduğunu ima etmektedir yani serinin durağan olmadığını göstermektedir. Hipotezler aşağıdaki gibi oluşturulur:

$$H_0 : \delta = 0$$

$$H_1 : \delta < 0$$

elde edilen t değerleri belirli bir anlamlılık düzeyinde Dickey ve Fuller tarafından oluşturulan tablo değerleri ile karşılaştırılır. Dickey-Fuller testi iki veya daha yüksek dereceden otoregresif sürece uygulanmakta ve test istatistiği Arttırılmış Dickey-Fuller testi olarak adlandırılmaktadır. p. dereceden otoregresif süreç aşağıdaki gibidir:

$$y_t = \phi_1 y_{t-1} + \phi_2 y_{t-2} + \phi_3 y_{t-3} + \dots + \phi_p y_{t-p} + e_t \quad (3.5)$$

Bu aşamadan itibaren Dickey-Fuller testinde uygulanan süreç, Arttırılmış Dickey-Fuller Birim Kök testinde uygulanacaktır. Öncelikle p. dereceden sürecin birinci farkları alınır.

$$\Delta y_t = \delta y_{t-1} + \sum_{j=2}^p \delta_j \Delta y_{t-j+1} + e_t \quad (3.6)$$

Öncelikle denklem EKKY ile tahmin edilir ve $\hat{\delta}$ parametresinin istatistiksel olarak anlamlılığı test edilerek birim kökün varlığına karar verilir. Ayrıca Arttırılmış Dickey-Fuller testinde gecikme sayısı bilgi kriterlerine göre belirlenmektedir.

Dickey-Fuller Testi hata terimlerinin istatistiki olarak bağımsız olduklarını ve sabit varyansa sahip olduklarını varsaymaktadır. Bu metodoloji kullanılırken hata terimleri arasında korelasyon olmadığına ve sabit varyansa sahip olduklarına emin olmak gerekir. Phillips ve Perron (1988) birim kök testi yaparken hata terimlerindeki seri korelasyon ve değişen varyansı göz önünde bulunduran parametrik olmayan bir test yöntemi önermişlerdir. PP testi Denklem (2)'nin tahmin edilmesine ve $\hat{\phi}$ katsayısının t istatistiğinin seri korelasyon ve değişen varyans için modifiye edilmesine dayanmaktadır. PP test istatistiği aşağıdaki gibidir:

$$\tau_{\alpha} = t_{\alpha} \left(\frac{\gamma_0}{f_0} \right)^{1/2} - \frac{T(f_0 - \gamma_0)(se(\hat{\alpha}))}{2f_0^{1/2}s} \quad (3.7)$$

burada; $\hat{\phi}$ katsayı tahmini, t_{ϕ} ϕ 'nın t değeri, $se(\hat{\phi})$ ϕ katsayısının standart hatası ve s regresyonun standart hatasıdır. γ_0 Denklem (2)'nin hata varyans tahminidir. f_0 ise sıfırıncı frekansta spektral hata tahminidir.

Phillips ve Perron'un Dickey-Fuller testinin hata terimleri konusundaki sınırlayıcı varsayımlarından vazgeçmesinin nedeni, hata terimlerini yada bu hata terimlerinin geçmiş değerlerinin hareketli ortalama olarak kullanmalarıdır. Bu açıdan bakıldığında Dickey-Fuller testindeki AR süreci Phillips-Perron testinde ARMA sürecine dönüştürülmüştür. MA sürecinin kullanılmaya başlanması trend durağanlık kavramının testinin daha güçlü yapılmasına imkan vermektedir. Özellikle trend içeren serilerde MA süreçlerinin artan olması durumunda Phillips-Perron testi Dickey-Fuller testine göre daha güçlü olmaktadır. MA süreçlerinin negatif olması durumunda ADF testleri Phillips-Perron'a daha güçlüdür. MA süreçlerinin negatif olması yada azalan olması hata terimlerinin beklenen ortalamasının sıfıra yaklaşması demektir.

3.1.2.3.2. Eşbütünleşme Analizi

Durağan olmayan (non-stationary) iki zaman serisi arasındaki korelasyonu incelemek için geliştirilmiş bir tekniktir. Ko-entegrasyon veya eşbütünleşme olarak da bilinmektedir. Eğer iki veya daha fazla zaman serisi, kendileri durağan olmadıkları halde, bunların doğrusal bir kombinasyonu durağan ise bu serilerin eşbütünleşik (veya ko-entegre) oldukları söylenebilmektedir. Eşbütünleşme tekniği Clive Granger tarafından geliştirilmiştir. Durağan olmayan zaman serileri üzerinde yapılan analizlerin yanıltıcı regresyon ile sonuçlandığı Granger ve Robert Engle tarafından ispatlanmıştır. Bu bulgunun sonucunda daha önce yapılan niteliksel çalışmaların çoğunun tekrar gözden geçirilmesi zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Yanıltıcı regresyonun sebebi ise durağan olmayan serilerin stokastik eğilim etkisi içermeleridir. Stokastik eğilim dikkate alınmadan regresyon analizi yapıldığında iki değişken arasında varmış gibi görünen ilişkinin aslında rastlantısal olarak gelişen bir eğilime dayalı olduğu gösterilebilir. Durağan olmayan zaman serileri ile analiz yapmak için genelde serilerin birinci veya daha fazla dereceden farkları alınır.

Engle-Granger (1987) yöntemi basit bir analize dayanmaktadır. Bu analize göre regresyon denklemi en küçük kareler (EKK) yöntemi kullanılarak tahmin edilmekte, daha sonra bu regresyonun hata terimi çekilerek durağanlığı araştırılmaktadır. Engle-Granger yönteminde önemli olan,

$$Y_t = \alpha + \beta X_t + \varepsilon_t \quad (3.8)$$

Yukarıdaki şekilde ifade edilen denkleme ait ε_t hata terimlerinin $I(0)$ ve dolayısıyla durağan olup olmama hususudur. Eğer ε_t terimleri durağan ise iki zaman serisi arasında eş-bütünleşme var demektir. Bu amaçla iki serinin uzun dönem ilişkisine sahip olup olmadıkları iki aşamalı Engle-Granger yöntemiyle şu şekilde analiz edilmektedir:

$$Y_t = \alpha + \beta X_t + \varepsilon_t \quad (3.9)$$

$$\hat{Y}_t = a + bX_t \quad (3.10)$$

regresyonu ve bunun yardımı ile

$$e_t = Y_t - \hat{Y}_t \quad (3.11)$$

hata terimleri bulunur.

$$\Delta e_t = \delta e_{t-1} + v_t \quad (3.12)$$

ilişkisi ele alınır. Burada v_t bir hata terimidir. Bunun için regresyon τ -istatistiği (ADF test istatistiği) bulunur ve Mac-Kinnon kritik değerleri çerçevesinde ADF-testi yapılır. Yapılan ADF testi sonucunda elde edilen τ -istatistiği (ADF test istatistiği) mutlak değer olarak tablo değerinden büyükse, yani, e_t hata terimi $I(0)$ ise iki zaman serisi arasında uzun dönemde bir ilişki söz konusudur.²⁸⁹ Bunun yanında, eğer iki seri $I(0)$ 'da durağan ise bu serilerin eşbütünleşik oldukları yani bu serilerin düzey değerleriyle regresyonunun anlamlı olacağı söylenebilir.²⁹⁰

Eşbütünleşik değişkenlerin temel özelliği uzun dönem dengesindeki herhangi bir sapmanın boyutuna göre etkilenen zaman patikalarıdır. Buna rağmen, eğer sistem uzun dönem dengesine dönerse, değişkenlerin bazılarının hareketi denge değerine yaklaşmak zorundadır. Örneğin; faiz oranları vade teorisi, kısa ve uzun dönem faiz oranları arasında uzun dönem ilişkiyi belirtir. Eğer kısa ve uzun dönem arasındaki açık, uzun dönem ilişkiye göre göreceli olarak büyükse, kısa dönem faiz oranı uzun dönem faiz oranına doğru yükselmelidir. Elbette, faiz oranları arasındaki açık; (1) kısa dönemde artış veya uzun dönemde azalış ile, (2) kısa dönemdeki büyük bir artış ile orantılı şekilde uzun dönemde bir artış ile, (3) uzun dönemde düşüş ama kısa dönemde daha küçük düşüş ile kapatılabilir. Modelin tam dinamik spesifikasyonu olmaksızın, hangi olasılığın gerçekleşeceğini belirlemek mümkün değildir. Bununla

²⁸⁹ Yılmaz Akdi, “Zaman Serileri Analizi”, Bıçaklar Kitabevi, Ankara, 2003.

²⁹⁰ F. Yücel ve R. Yanar, “Türkiye’de Cari İşlem Açıkları Sürdürülebilir mi ? Zaman Serileri Perspektifinden Bir Bakış”, Çukurova Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 14, Sayı 2, 2005, s.8.

birlikte, kısa dönem dinamikler uzun dönem ilişkiden kaynaklanan sapmadan etkilenmektedir. Burada belirtilen dinamik model hata düzeltme modelidir. Hata düzeltme modelinde, sistemdeki değişkenlerin kısa dönem dinamikleri denge değerindeki sapmadan etkilenmektedir.²⁹¹

X ve Y değişkenleri arasındaki uzun dönem veya denge ilişkisinin,

$$Y_t = K X_t^{\beta_1} \quad (3.13)$$

şeklinde olduğunu varsayalım. K ve β_1 sabitlerdir. Örneğin; ceteris paribus koşulları altında Y bir mal için talep edilen miktarken X’de onun fiyatı olabilir. β_1 , Y’nin X’e göre uzun dönem elastikiyetini göstermektedir. Küçük harfler değişkenlerin doğal logaritmalarını gösterdiğinde yukarıdaki modeli,

$$y_t = \beta_0^* + \beta_1^* x_t \quad (3.14)$$

şeklinde yazabiliriz. Burada $\beta_0^* = \ln(K)$ ’yı göstermektedir. Y, X’e bağlı olarak denge değerini aldığı anda, yukarıdaki denklem oluşur. Y, denge değerinden farklı bir değer aldığı anda, denklemin sağ ve sol tarafındaki fark, yani,

$$y_t - \beta_0^* + \beta_1^* x_t \quad (3.15)$$

ifadesi bu iki değişken arasındaki dengesizliği ölçer. Bu miktar, dengesizlik hatası olarak bilinmektedir. Bu değer X ve Y dengede olduğunda sıfır değerini almaktadır. X ve Y nadiren dengede olduğundan, asıl dikkate alınacak husus bunların gecikmeli değerlerini içeren kısa dönem veya dengesizlik ilişkileridir. Bu durumun aşağıdaki şekilde olduğu varsayalım:

$$y_t = b_0 + b_1 x_t + b_2 x_{t-1} + \mu y_{t-1} + \varepsilon_t \quad 0 < \mu < 1 \quad (3.16)$$

²⁹¹ Walter Enders, “Applied Econometric Time Series”, John-Wiley and Sons Inc., New-York, 1995, s.366.

Basit olması için yukarıdaki denklemde sadece birinci dereceden gecikmelere yer verilmiştir. Uygulamada ikinci ya da daha yüksek dereceden gecikmelerde görülebilir. Denklem (3.16), Y'nin X'teki değişmelere uyarlanması için belirli bir zamanın geçmesi gerektiğini göstermektedir.

Denklem (3.16)'nin parametrelerini tahminlemede asıl problem, durağan olmayan değişkenler içermesidir. Durağan olmama durumunda klasik regresyon teknikleri geçerli olmamaktadır. (3.16) denkleminin her iki tarafından y_{t-1} 'i çıkardığımızda,

$$y_t - y_{t-1} = b_0 + b_1x_t + b_2x_{t-1} - (1-\mu)y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3.17)$$

Denklem (3.17)'in sağ tarafını b_1x_{t-1} ile toplayıp çıkarırsak,

$$y_t - y_{t-1} = b_0 + b_1x_t - b_1x_{t-1} + b_1x_{t-1} + b_2x_{t-1} - (1-\mu)y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3.18)$$

Veya

$$\Delta y_t = b_0 + b_1\Delta x_t + (b_1 + b_2)x_{t-1} - \lambda y_{t-1} + \varepsilon_t \quad (3.19)$$

elde edilir. Burada $\lambda = 1 - \mu$ 'dür. Denklem (3.19)'daki parametreler tekrar düzenlenirse,

$$\Delta y_t = b_0 + b_1\Delta x_t - \lambda(y_{t-1} - \beta_1x_{t-1}) + \varepsilon_t \quad (3.20)$$

elde edilir. Bu eşitlikte yeni β_1 parametresini $\beta_1 = (b_1 + b_2) / \lambda$ olarak tanımlayabiliriz.

Denklem (3.20) deki parametreler yeniden düzenlenirse;

$$\Delta y_t = b_1 \Delta x_t - \lambda(y_{t-1} - \beta_0 - \beta_1 x_{t-1}) + \varepsilon_t \quad (3.21)$$

elde edilebilir. $\beta_0 = b_0 / \lambda$ ikinci yeni parametredir. Denklem (3.16)'yı tekrar düzenlenip, β_0 ve β_1 gibi iki yeni parametre tanımlanarak denklem (3.21) elde edilmiştir. Denklem (3.21)'de parantez içindeki terim t-1 dönemi için dengesizlik hatası olarak adlandırılmaktadır. Buradan Y'deki cari değişimin X'teki değişmeye ve bir önceki dönemin dengesizlik miktarına bağlı olduğunu söylemek mümkündür. Bu durumda Y'nin değeri her hangi dengesizlik yada hata için düzeltilmiş olmaktadır. Bu nedenle denklem (3.21) birinci dereceden hata düzeltme modeli olarak adlandırılmaktadır. Dengesizlik ilişkisinde sadece birinci dereceden gecikmeler dikkate alındığından dolayı birinci dereceden bir modeldir. t-1 dönemindeki her hangi bir dengesizlik miktarı λ parametresinin büyüklüğüne bağlı olarak t döneminde telafi edilmektedir. λ sıfır ve bir arasında değer aldığından, dengesizliğin sadece bir kısmı cari dönemde telafi edilmektedir.²⁹²

3.2. EKONOMETRİK ANALİZ

Bu bölümde öncelikle kullanılacak ekonometrik modeller tanıtılacak ardından tahminlenen modellerin yorumları üzerinde durulacak ve bu modellere ilişkin teşhis testleri değerlendirilecektir.

3.2.1. Ekonometrik Model

Yukarıda belirtilen hipotezler kapsamında Özel Kesim İmalat Sanayi için makine ve teçhizat yatırımları üzerinde yasal kurumlar vergisi oranı ile efektif kurumlar vergisi oranının etkileri incelenmiştir. Bu amaçla Özel Kesim İmalat Sanayi için makine ve teçhizat yatırımlarının bağımlı değişken yasal ve efektif kurumlar vergisi oranının bağımsız değişken olarak alındığı dört farklı model oluşturulmuştur. Bu modeller arasındaki temel fark aynı dönemde diğer açıklayıcı değişkenler veri iken yasal ve efektif kurumlar vergisi oranlarındaki düzenlemelere

²⁹² R.L. Thomas, "Modern Econometrics: An Introduction", Addison-Wesley Publisher, First Prited, 1996, s.431.

yönelik farklılaştırılmış bir açıklayıcı değişkenin doğurduğu sonucunun önemini vurgulamaktır. Yatırım iklimindeki iyileşmenin Türk Ekonomisine yapacağı katkıyı öngören, Özel Kesim İmalat Sanayi için makine ve teçhizat yatırımlarını etkileyen diğer faktörler olarak 1987 yılı sabit fiyatlarıyla Gayri Safi Milli Hasıla ve işletme karı bağımsız değişkenler olarak modellerde kullanılmıştır. Modellerde işletme karları için iki farklı veri kullanılmıştır: Birincisi, Türkiye’de faaliyet gösteren şirketlerin beyanlarından hareketle hesaplanan işletme karları (faiz cinsinden indirgenmiş) ve ikincisi, bu değişken için vekil (emsal) değişken olarak dikkate alınabilecek GSMH hesapları içinden çıkarılan işletme artıdır (faiz cinsinden indirgenmiş). Oluşturulan modeller aşağıdaki gibidir:

Model 1:

$$(A) \text{YATIRIM}_t = \beta_0 + \beta_1 \text{GSMH}_{t-1} + \beta_2 \text{FİA}_{t-3} + \beta_3 \text{YSVERGİ}_t + \varepsilon_t$$

$$(B) \text{YATIRIM}_t = \beta_0 + \beta_1 \text{GSMH}_{t-1} + \beta_2 \text{FİNKA}_{t-3} + \beta_3 \text{YSVERGİ}_t + \varepsilon_t$$

Model 2:

$$(A) \text{YATIRIM}_t = \beta_0 + \beta_1 \text{GSMH}_{t-1} + \beta_2 \text{FİA}_{t-3} + \beta_3 \text{EFVERGİ}_t + \varepsilon_t$$

$$(B) \text{YATIRIM}_t = \beta_0 + \beta_1 \text{GSMH}_{t-1} + \beta_2 \text{FİNKA}_{t-3} + \beta_3 \text{EFVERGİ}_t + \varepsilon_t$$

Teorik olarak (özellikle yatırımın içsel fonlar teorisi öngörülleri çerçevesinde) GSMH ve işletme karlarındaki artışların yatırımları uyaracağı beklenir. Bu nedenle modellerde β_1 ve β_2 katsayılarının işaretlerinin pozitif olması beklentilerle uyumludur. Yatırımlar ile gerek yasal gerekse efektif kurumlar vergi oranları arasında ters yönlü bir ilişki beklendiğinden β_3 katsayının işaretinin negatif olması gerekmektedir.

Bunun yanı sıra çalışmada kullanılan değişkenler zaman serisi olduğundan öncelikle bütünlüşme dereceleri belirlenmelidir. Bu amaçla değişkenlerin bütünlüşme derecelerini belirlemek amacıyla Toplulaştırılmış Dickey-Fuller ve Phillip-Perron testleri yapılmış elde edilen sonuçlar Tablo 3.2’de verilmiştir.

Tablo 3.2: ADF ve PP Birim Kök Test Sonuçları

Düzey Değerler				
	ADF*		PP	
Değişkenler	Test İstatistiği	%1 Kritik Değer	Test İstatistiği	%1 Kritik Değer
LYATIRIM	-2.685	-4.103	-2.322	-4.100
LGSMH	-2.233	-4.100	-2.537	-4.103
YSVERGİ	-1.090	-2.599	-1.092	-2.599
EFVERGİ	-0.853	-2.599	-0.853	-2.599
LFİA	-3.978	-4.100	-3.981	-4.100
LFİKA	-3.045	-4.100	-3.233	-4.100
Birinci Farklar				
	ADF*		PP	
Değişkenler	Test İstatistiği	%1 Kritik Değer	Test İstatistiği	%1 Kritik Değer
LYATIRIM	-5.697	-4.103	-5.710	-4.103
LGSMH	-7.431	-4.103	-7.473	-4.103
YSVERGİ	-8.062	-2.600	-8.062	-2.600
EFVERGİ	-6.342	-2.600	-8.062	-2.600
LFİA	-9.535	-4.103	-20.922	-4.103
LFİKA	-5.712	-4.110	-7.804	-4.103

* Gecikme sayısı Schwarz kriterine göre belirlenmiştir.

Tablo 3.2’teki sonuçlara göre; tüm değişkenler için düzey değerlerde ADF ve PP testlerine göre birim kök tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra birinci farklar alındığında tüm değişkenler için elde edilen test istatistikleri mutlak değerce kritik değerlerden büyük olduğundan değişkenlerin tümü birim kök içermektedir. Birinci farkları alındığında ise durağan hale gelmektedir.

3.2.2. Analitik Bulgular

Yasal ve efektif kurumlar vergisi oranlarının Özel Kesim İmalat Sanayi için makine ve teçhizat yatırımları üzerindeki etkisini görebilmek amacıyla oluşturulan modeller EKK yöntemi ile tahmin edilmiş elde edilen sonuçlar Tablo 3.3’de verilmiştir. Değişkenlerin tümü birinci dereceden bütünleşik olduğundan aralarında uzun dönemde denge ilişkisinin varlığı Engle-Granger eşbütünleşme testi ile araştırılmıştır. Bu amaçla ilk olarak modeller tahmin edilmiş ve modellerden elde edilen hatalar çekilerek durağanlığı araştırılmıştır. Hatalar için ADF test istatistiği kritik değerlerle karşılaştırılmış ve bu değişkenlerin doğrusal kombinasyonlarının durağan olduğu sonucuna varılmıştır.

Modellerde GSMH değişkeninin bir dönem gecikmeli değeri esas alınmıştır. Potansiyel yatırımcılar açısından beklentiler, yatırım kararları için önemli bir psikolojik faktördür. Bu çerçevede bir dönem önceki GSMH performansı beklenti formasyonu için en güncel ve temel veri olarak kabul edilmiştir. Diğer yandan gerek işletme karlarının ve ve işleme karlarını temsil eden işletme artığı değişkenleri modelleri üç dönem gecikmeli değerli ile alınmıştır. Bu değişkenlerinin gecikmeli değerlerinin esas alınması, henüz kesinleşmemiş olan cari dönem değil, kesinleşmiş olan önceki dönem bilançolarına göre oluşan karların yatırımların finansmanın için bir fon görevi görebileceği yaklaşımı ile açıklanabilir. Vergi oranları değişkenleri ise modellerde cari dönem değerli itibariyle dikkate alınmıştır. Bu, yeni yatırımlara ilişkin vergisel yükümlülüklerin cari dönemde ve gelecekte çıkacak olması dolayısıyla, potansiyel yatırımcıların yatırım kararlarında cari vergi oranlarını dikkate aldıklarının kabulüne dayanmaktadır. Ayrıca bu değişkenlerin gecikme uzunlukları Akaike ve Schwarz ölçütlerine göre belirlenmiştir.

Elde edilen sonuçlara göre; %1 önem düzeyinde modelle ilgili bir problem söz konusu değildir. Bağımsız değişkenlerin yatırımları açıklama gücü %89 olarak elde edilmiştir.

Tüm modellerde GSMH değişkeni istatistiksel olarak anlamlı ve işareti beklentilerle uyumlu bulunmuştur. Bu sonuca göre GSMH'daki artış yatırımları arttırmaktadır.

İşletme karları için vekil değişken olarak seçtiğimiz işletme artığının katsayısı her iki modelde %5 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Katsayıların işaretleri de iktisadi beklentileri karşılamaktadır. Ayrıca uygulamanın teorisi ve yöntemi bağlamıyla Model 1A ve Model 2A'ya yönelik bu bulguları test etmeye yönelik olarak net kar değişkeni vekil değişken yerine konularak yeniden tahminler (Model 1B ve Model 2B) elde edilmiştir. Bu tahminler de hem teori hem ekonometrik bulgular itibariyle Model 1A ve Model 2A'yı doğrulamaktadır.

Yasal kurumlar vergisi oranı Model 1'in her iki versiyonundaki katsayısının işareti beklenildiği gibi negatif bulunmakla birlikte istatistiki olarak anlamlı değildir. Efektif kurumlar vergisi oranı ise Model 2'nin her iki versiyonunda istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş ve işareti iktisadi beklentileri doğrulamaktadır. Yasal kurumlar vergisi oranı ile efektif kurumlar vergisi oranı arasındaki farklılaşma temelde vergi teşviklerinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle efektif kurumlar vergisi oranının yatırımlar üzerindeki tespit edilen pozitif etkisi, temelde vergi teşviklerine bağlanabilir.

Tüm model sonuçları birlikte değerlendirildiğinde, GSMH'daki artışların yatırımları pozitif yönde etkilediği görülmektedir. Bu değişken yatırımın içsel fonlar teorisinde öngörülen hızlandırıcı mekanizmasını temsil ettiği için teoriyle uyumlu olması analitik bulguları güçlendirmektedir. İşletme artışı ve net karlardaki artışlar da yatırımları olumlu yönde etkilemektedir. Efektif kurumlar vergi oranı ise yatırımlarla ters yönlü ilişki içerisindedir. Yatırımın içsel fonları teorisi açısından içsel fon değişkenleri olarak kabul edilen karlar ve efektif vergi oranları ile yatırımlar arasındaki sözkonusu analitik bulgu sonuçları, GSMH değişkenine ait sonuçlarla birlikte değerlendirildiğinde bütünsel fonlar teorisini doğrulamaktadır.

Tablo 3.3: Model Tahmin Sonuçları

Bağımlı Değişken: LYATIRIM_t				
Değişkenler	MODEL 1*		MODEL 2*	
	(A)	(B)	(A)	(B)
Sabit	-17.057 (7.997) [0.037]	-13.487 (7.387) [0.073]	-14.488 (7.538) [0.059]	-9.822 (6.891) [0.159]
LGSMH_{t-1}	1.671 (0.470) [0.000]	1.584 (0.432) [0.000]	1.551 (0.440) [0.000]	1.391 (0.404) [0.001]
LFİA_{t-3}	0.216 (0.098) [0.032]		0.200 (0.093) [0.036]	
LFİNK_{t-3}		0.094 (0.030) [0.003]		0.093 (0.029) [0.002]
YSVERGİ	-0.105 (0.626) [0.866]	0.140 (0.577) [0.809]		
EFVERGİ			-1.533 (0.811) [0.063]	-1.613 (0.781) [0.043]
AR(1)	0.835 (0.066) [0.000]	0.807 (0.069) [0.000]	0.831 (0.066) [0.000]	0.806 (0.068) [0.000]
Düz-R²	0.892	0.899	0.898	0.914
F-ist	131.814 [0.000]	142.301 [0.000]	140.601 [0.000]	153.492 [0.000]
D.W. d-ist	1.562	1.612	1.625	1.630
B-G F-ist	2.017 [0.142]	1.598 [0.211]	1.278 [0.286]	1.289 [0.283]
W:F-ist	1.035 [0.424]	0.818 [0.601]	1.108 [0.373]	1.153 [0.342]
U_{t-1}	-	-	-0.186 (0.009)	-0.203 (0.004)

*Modellerde otokorelasyon sorunu olduğundan AR(1) uygulanmıştır.²⁹³

*Model seçimi ve gecikme uzunlukları Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir.

*Köşeli parantezler probability değerlerini göstermektedir.

* Parantezler katsayıların standart hatalarını göstermektedir.

²⁹³ Vergil, H. ve Çetintaş, H. (2003), “Türkiye’de Kayıtdışı Ekonominin Tahmini”, Doğu Üniversitesi Dergisi, 4 (1), s.15-30.

Ayrıca Model 2A ve 2B'nin sonuçlarını kısa dönem ilişki açısından yorumlamak için hata düzeltme modeli dikkate alındığında, hata terimi katsayısının işaretinin teoriye uygun ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu görülmektedir. Bu bulgular Model 2'nin her iki versiyonunda da hata düzeltme mekanizmasının işlediğini göstermektedir. Nitekim açıklayıcı değişkenlerin yatırımlar üzerindeki kısa dönem etkilerini gösteren göstergeler değerlendirildiğinde, ortaya çıkan kısa dönem dalgalanmaların uzun dönemde (yaklaşık 5 dönem) ortadan kalktığı görülmektedir.

SONUÇ

Birey refahını artıran bir süreç olarak iktisadi büyüme, iktisat politikasının temel amaçlarının başında yer alır. Büyüme modelleri ışığında bir değerlendirme yapıldığında çalışmanın genel amacını içeren yatırım ikliminin iyileştirilmesinin içsel ekonomide yarattığı refah etkisi, politika yapıcılar tarafından önemsenmektedir.

İktisadi büyümeye hızlandırıcı bir ivme kazandıran mekanizmalardan biri iyileşen bir yatırım iklimidir. İyileşen bir yatırım iklimi başta teknolojik gelişmeyi yaratan AR-GE yatırımları olmak üzere sabit sermaye oluşumunu hızlandırmaktadır. Yatırım ikliminin DYY'lar üzerinde daha etkili olduğu kuşkusuzdur. Nitekim uluslararası yatırımcılar için hazırlanan ülke raporlarında ele alınan ölçütler, yatırım ikliminin temel belirleyenlerine vurgu yapmaktadır.

Geniş ölçüde saha çalışmalarının bulgularına göre şekillenen yatırım iklimi kavramı, müteşebbisleri yeni ve ilave yatırım yapmaya teşvik eden veya başka bir ifade ile yatırım kararlarında etkili olan faktörleri betimleyen bir kavramdır. yatırım iklimini tanımlayan yaklaşımlardan (özellikle Dünya Bankasının yaklaşımından) hareketle söz konusu faktörlerden bir kısmı doğal edinimlerle, bir kısmı ise hükümet politikaları ile müdahale edilebilir faktörlerle açıklanmaktadır. Bir başka anlatımla yatırım iklimi politika uyarımlı bir değişkendir.

İktisadi karar alma birimlerinden olan firmalar iktisadi faaliyetlerin en önemli ögesidir. Yatırım ikliminin doğal edinimler olan coğrafya, iklim, doğal kaynaklar gibi müdahale edilemez belirleyicilerini bir tarafa bırakırsak, makro ekonomik ve politik istikrar, adalet, güvenlik, sağlık, beşeri sermaye gibi düzenlenebilir belirleyenleri ile alakalı politikalar kuşkusuz firmaların yatırım kararlarını etkiler. Bir başka ifade ile temel amacı kar etmek olan bu karar alıcılar, karın miktarı ve devamına tesir eden her türlü hükümet politikasından etkilenecek yatırım yapma kararlarını şekillendirirler.

Vergi oranları, yatırım iklimi ile ilgili saha çalışmalarında doğrudan bir maliyet unsuru olarak önemli bir belirleyen olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla da yatırım iklimi ile ilgili bütün yaklaşımlarda bir değerlendirme ölçütü olarak dikkate alınmaktadır. Özellikle az gelişmiş ve gelişmekte olan ülke ekonomileri için teknoloji ve verimlilik açısından önemli görülen doğrudan yabancı yatırımlar bakımından, vergiler daha da fazla önem atfedilen bir değişken olmaktadır. Bu nedenle DYY çekiciliği konusundaki yatırım ve danışmanlık şirketleri tarafından hazırlanan ülke raporlarında vergiler konusu önemli bir yer işgal etmektedir.

Yatırımcıların vergi oranlarına duyarlılığının hangi vergi oranı açısından test edileceği hususu önemli olduğu için bu çalışmanın hipotezleri bu yaklaşımla ilişkilendirilmiştir. Katma değer vergisi ve satış vergileri gibi dolaylı vergiler satış fiyatı ile birlikte doğrudan tüketiciye yansıtılabilirken, kazanç vergilerinin firmalar üzerinde bir yük olarak kaldıkları yaygın kabul edilen görüştür. Bu görüş çerçevesinde firmaların daha ziyade kendi üzerlerinde yük olarak kalan vergilerin oranı ile ilgilendiklerini kabul etmek mümkündür. Yatırımları büyük ölçüde gerçekleştiren şirket gelirlerini vergileyen vergi türü Türkiye örneğinde kurumlar vergisidir ve çalışmada bu vergi türünün oranları esas alınmıştır.

Yatırımcılar bir ülkede vergi oranlarını yatırımların önünde bir engel olarak görüyorsa o halde vergi oranlarındaki indirim, yatırım iklimini iyileştiren bir politika aracı olarak kabul edilebilir. Gelir vergilemesinde yüksek bir vergi oranı yanında sosyal, ekonomik, gerekçelerle, çok sayıda istisna ve indirim uygulaması (vergi teşvikleri olarak da adlandırabiliriz) uygulaması bir alternatifken, düşük bir vergi oranı yanında az sayıda indirim ve istisna uygulaması diğer bir alternatiftir. (Türkiye’de 2006 yılı başından itibaren Kurumlar Vergisinde 1. alternatiften kısmen 2. alternatife geçilmiştir.) Her iki durumda da yasal vergi oranı ile vergi mükelleflerinin gerçekte kazancına göre ödediği vergi oranı (efektif vergi oranı) farklılaşmaktadır. Ekonometrik analizde, efektif oran ve yasal oranın ayrı ayrı kullanılması, vergi teşviklerinin etkisinin (eğer varsa) ortaya konulabilmesine olanak sağlar.

Birinci alternatif konusundaki önemli eleştiri, vergi teşviklerinin gerçekten yararlı olup olmadığı ile alakalıdır. Vergi teşviklerinin yönetim ve denetim zorlukları nedeniyle vergilemede basitlik ve sadelik gibi en temel ilkelere aykırı olduğu da yöneltlen eleştiriler arasındadır. Bu bakımdan doğru alternatif olarak genel vergi oranının düşük tutularak vergi teşviklerini mümkün olduğunca az yer vermek önerilen politika yaklaşımlarından biri olmaktadır.

Çalışmanın uygulamalı kısmında elde edilen analitik bulgulara (tahmincilere) göre, Türkiye örneğinde 1989-2005 yıllarını kapsayan dönemde yasal vergi oranları yatırımlar üzerinde istatistiki olarak anlamlı bir etkiye sahip bulunmamıştır. Buna mukabil yasal vergi oranı yerine efektif vergi oranına değişken olarak yer verildiğinde istatistiki olarak anlamlı ve ters yönlü bir ilişkinin varlığı ortaya çıkmaktadır. Bu sonuca göre efektif vergi oranındaki azalışlar yatırımları pozitif yönlü etkilemektedir.

Bu sonuç son yıllardaki düzenlemeler ışığında değerlendirilmiştir. Türkiye’de efektif kurumlar vergisi oranındaki değişiklikler iki sebepten kaynaklanmıştır. Birincisi yasal vergi oranının kendisindeki değişimdir. 1989-2005 döneminde kurumlar vergisi oranı %46 seviyesinden %30’ye indirilmiştir. İkinci sebep ise vergiye tabi kazancın fiili kazanca göre azalması sonucunu doğuran vergi teşvikleri olarak adlandırabileceğimiz indirim ve istisna düzenlemeleridir. Bunlar arasında yatırım indirimi en önemli vergi teşvikidir. Yatırım indiriminin önemliliği hem tüm yeni ve ilave yatırımlar için uygulanması nedeniyle yaygın olması, hem de sunduğu avantajın düzeyinden (Avantaj düzeyi yasal oran ve efektif oran arasındaki fark olarak tanımlanmıştır) kaynaklanmaktadır. Analiz edilen dönemde yatırım indiriminin sağladığı avantaj, potansiyel olarak %10’a kadar çıkmaktadır.

Çalışmanın uygulamalı kısmına referans alınan değişkenlerin analizinde belirtildiği gibi iktisadi büyümeyi uyarıcı yatırımlar önemlidir. Bu çerçevede fiziki sermaye stoğu artışı, finansal sermaye birikimi artışı, beşeri sermaye birikimi artışı, verimlilik artışı ile ilgili vergi yönlü mevzuat düzenlemeleri değerlendirilmiştir. Nitekim bu düzenlemeler sonucunda 1989-2005 döneminde efektif kurumlar vergisi

oranı yasal vergi oranına göre daha da azalmıştır. Bu düzenlemeler uygulamalı kısımda elde edilen parametrelerle de bağdaşmaktadır.

Vergi teşvikleri içinde rakamsal olarak çok büyük ağırlık yatırım indirimindedir. Uygulamada vergi teşviklerinin etkisi veri yetersizliği sebebiyle kümülatif olarak ortaya konulmuştur. Yasal oran ve efektif oran arasındaki farklılaşmanın vergi teşviklerinden kaynaklanıyor olması, aynı modelde yasal oran ve efektif oranın ayrı ayrı test edilmesi suretiyle elde edilen sonuçları farklılaştırmaktadır. Bu farklılık vergi teşviklerinin etkisini toplu olarak ifade edebilmemize olanak sağlamaktadır. Vergi teşvikleri içinde en büyük paya yatırım indiriminin sahip olması nedeniyle, bu sonuç tek başına yatırım indirimine bağlanabilir. Ancak bu konuda kesin yargılardan sakınılmalıdır. Çünkü vergi teşviklerinin etkisinin ayrı ayrı analiz edilebileceği detaylı bir veri tabanına ihtiyaç vardır.

Efektif vergi oranı ile yatırımlar arasındaki bu ilişki teorik çerçevede referans alınan yatırımın içsel fonlar teorisi ile uyumludur. Modellerde değişken olan GSMH, işletme artığı ve net karlar da istatistiki olarak anlamlı pozitif katsayılara sahip olduklarından, içsel fonlar yaklaşımı lehine olan bu kanıt daha da güçlendirmektedir.

Ayrıca, evvelce bahsedildiği gibi Türk Vergi Sisteminde son yıllarda radikal değişimler gerçekleşmektedir. Kurumlar vergisi rejimi 2006 yılı başından itibaren önemli ölçüde değişmiş ve kurumlar vergisi oranı maliye yazınında yüksek kabul edilen bir seviyedeysen, makul ya da düşük kabul edilen bir seviyeye çekilmiştir. Yaptığımız hesaplamaya göre 2005 yılında efektif kurumlar vergisi oranı %16'dır. Kurumlar Vergisi Kanunu'nda 2006 yılı başından geçerli yapılan değişiklikle kurumlar vergisinin yasal oranı %30'dan %20'ye indirilmiştir. Bu yapılırken de başta yatırım indirimi olmak üzere bazı teşvikler kaldırılmıştır.

Çalışmada yer verilen betimsel bulgular ile analitik bulgular birlikte değerlendirildiğinde, teorik çerçeve ile önemli ölçüde uyumlu sonuçlar elde

edilmiştir. Ancak Türkiye’de 2006 yılı başından geçerli olmak üzere yatırım indiriminin kaldırılmış olmasının gelecekte yaratacağı etkiler, politika yapıcıları tarafından titizlikle takip edilmelidir. Ayrıca, yatırım ikliminin iyileştirilmesine yönelik politika tasarrufları ekonominin genel dengesini esas alan yaklaşımlardan bağımsız olmamalıdır. Özellikle Türkiye gibi kalkınma sürecini tamamlayamamış, bölgeler arası dengesizliği giderememiş, gelir dağılımını iyileştirememiş, uluslararası etkin bir rekabet gücüne erişememiş ülkelerde vergi politikasının yönetimi her tür düzenlemeyi etkin kılacak bir yapılanma içerisinde olmalıdır.

KAYNAKLAR

- ACAR, Sadık. **Genel İktisat**, Döner Sermaye İşletmesi Yayınları, No: 89, İzmir, 2000.
- AĞIR, H. ve KAR, M. “Türkiye’de Beşeri Sermaye ve Ekonomik Büyüme: Nedensellik Testi (Neo-Klasik Büyüme Teorisi)”, 1990. <http://www.bilgiyönetimi.org/cm/pages/yazArk.php> (02.05.2005)
- AKDİ, YILMAZ. **Zaman Serileri Analizi**, Bıçaklar Kitabevi, Ankara, 2003.
- ARON, Janine. “Growth and Institutions: A Review of the Evidence”, **The World Bank Research Observer**, Vol.15, No.1, 2000.
- ATILGAN, Hasan. “Vergilemenin İktisadi Büyüme Üzerindeki Etkileri: Türkiye’deki Durumun Analizi”, **Maliye Bakanlığı, Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı** Yayın No:2004/365, Ankara, 2004.
- Avrupa Birliği (EU), <http://www.eurostat.com> (13.03.2005)
- BALASUBRAMANYAM, V.N., SALISU, M. and SAPSFORD, M.S. “Foreign Direct Investment as an Engine of Growth”, Department of Economics, Lancaster University, UK, **The Journal of International Trade&Economic Development**, 8:1, p.27-40. Lancaster, 1999.
- BATIZ, L.A. R. and ROMER P.M. “Economic Integration and Endogenous Growth”, **The Quarterly Journal of Economics**, 1991.
- BENDE-NABENDE, A. and FORD, J.L. “FDI, Policy Adjustment and Edogenous Growth: Multiplier Effects From a Small Dynamic Model for Taiwan 1959-1995”, **Department of Economics, University of Birmingham**, Discussion Papers with Number 97-19, 2000.
- BERGSMAN, Joel. “Advice On Taxation And Tax Incentives For Foreign Direct Investment”, <L:\JOEL\FIAS\INCENTIV\FIASwisdomincentives.doc>. (17.05.1999)
- BIANCHI, M., GUDMUNDSSON B.R. and ZOEGA, G. “Iceland's Natural Experiment in Supply-Side Economics”, **The American Economic Review**, Vol. 91, No.5, 2001.
- BILLINGTON, Nicholas. “The Location of Foreign Direct Investment: An Empirical Analysis”, **Applied Economics**, Vol. 31, 1999.
- BLOMSTRÖM, Magnus. “The Economics of International Investment Incentives”, **OECD**, 2002.

- BORENSZTEIN, E., DE GREGORIO, J. and LEE, J.W. "How Does Foreign Direct Investment Affect Economic Growth?", **Journal of International Economics**, Vol. 45, No. 1, 1998.
- BOSKIN, M.J. and GALE, W.G. "New Results On The Effects Of Tax Policy On The Internatioanl Location Of Investment", **National Bureau Of Ecenimic Research**, Working Paper Series, No.1862, 1986.
- BOSKIN, Michael J. "Tax Policy and Economic Growth: Lessons From the 1980s", **Journal of Economic Perspectives**, Vol.2, No.4, 1988.
- BOYCKO, Maxim. "When Higher Income Reduce Welfare: Queues, Labor Supply and Macro Equilibrium in Socialist Economies", **The Quarterly Journal of Economics**, Vol.107, 1992.
- CHAKRABARTI, Avik. "The Determinants of Foreign Direct Invenstment: Sensitivity Analyses of Cross-Country Regressions", **Kyklos**, Vol.54, Fasc.1, 2001.
- CHAKRABORTY, C. and BASU, P. "Foreign Direct Investment and Growth in India: A Cointegration Approach", **Applied Economics**, Vol.34, 2002.
- Charlton Research Company "Thirteenth Annual California Business Climate Survey", April 2003 http://www.cbirt.org/press_folder/biz_climate_survey_exec_summary1.pdf (12.3.2005).
- CHOW, Y.F. and ZENG, J. "Foreign Capital in a Neoclassical Model Of Growth", Department of Finance, Chinese Univevrsity of Hong Kong, Shatin, New Territories, Hong Kong and Department of Economics, National University of Singapore, 1999.
- CORROLL, R. and WASYLENKO, M. "Do State Business, Climates Still Matter? Evidence of Structural Change", **National Tax Journal**, Vol. 47, Issue 1, 1994.
- COYNE, E.J. "An Articulated Analysis Model for FDI Attraction into Devolving Countries." M.B.A. thesis. Nova Southeastern University, Fort Lauderdale, Fla, 1994.
- CUMMINS, J.G., HASSETT, K.A. and OLINER, S.D. "Investment Behaviour, Observable Expectations and Internal Funds", **American Economic Review**, Vol. 96, Issue 3, 2006.
- DABSON, B., RIST, C. and SCHWEKE, W. "Business Climate and The Role Of Development Incentives", **Published by the Minneapolis Fed for "The Economic War Among the States" a conference held in Washington, D.C.**, 1996.

- DALAMAGAS, Basil. "Endogenous Growth and The Dynamic Laffer Curve", Department of Economics, University of Athens, Greece, **Applied Economics**, Vol.30 Issue 1, 1998.
- DAVERI, F. and TABELLINI, G. "Unemployment, Growth and Taxation in Industrial Countries", **Economic Policy**, Vol.15, Issue 30, 2000.
- DELONG, J. B. and SUMMERS, L. H. "Equipment Investment and Economic Growth", **The Quarterly Journal of Economics**, 1991.
- DEMİR, Osman. "Durgun Durum Büyümeden İçsel Büyümeye", Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, 2002. Osman DEMİR, "İçsel Büyüme Kapsamında Devletin Değişen Rolü", <http://www.bilgiyönetimi.org/cm/pages/yazArk.php?>, 2002. (02.05.2005)
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), <http://www.dpt.gov.tr> (12.03.2005)
- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), **Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı**, 2001-2005 <http://www.vizyon2023.tubitak.gov.tr/kaynaklar/dpt.pdf> (1.02.2005)
- DICKEY, D. A. and FULLER, W.A. "Distribution of the Estimators for Autoregressive Time Series with a Unit Root", **Journal of the American Statistical Association**, Vol. 74, 1979.
- DOĞAN, S. ve BOZKURT, H.Y. "Eğitim-İktisadi Büyüme İlişkisi ve Türkiye İçin Kointegrasyon Analizi", 2000. <http://www.bilgiyönetimi.org/cm/pages/yazArk.php?>
- DOLLAR, D., DRIEMEIER M.H., SHI, A., WALLSTEN, S., WANG, S. and XU, L.C. "Improving the Investment Climate in China", 2005. <http://www.worldbank.org.cn/english/content/investment.pdf> (13.04.2005)
- DRIEMEIER, M. H. and STEWART, D. "How Do Investment Climate Conditions Vary Across Countries, Regions and Types of Firms?", **Background Paper Prepared for the World Development Report 2005: A Better Investment Climate for Everyone**. Revised, 2004.
- DRIEMEIER, M. H., WALLSTEN, S. and XU, L.C. "The Investment Climate and The Firm: Firm Level Evidence from China", **World Bank Development Research Group**, 2003.
- DURLAUF, Steven N., KOURTELLOS, Andros and MINKIN, Arthur. The Local Solow Growth Model, **European Economic Review**, 2001.
- DURSUN, Hasan. "İnsan Sermayesi Ve Ekonomik Büyüme", **Hazine Dergisi**, Sayı 10, 1998.

Dünya Bankası (WB), <http://www.worldbank.org> (10.03.2005)

EASTERLY, William. "The Ghost of Financing Gap", **Journal of Development Economics**, 60(2), 1999.

EDGMAND, Michael R. **Macroeconomics: Theory and Policy**, Prentice-Hall Inc. Englewood Cliffs, N.J. 07632, 1979.

EISNER, R. And NADIRI, M.I. "Neoclassical Theory of Investment Behavior: A Comment", **The Review of Economics and Statistics**, Vol.52, No.2, 1976.
Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD), <http://www.oecd.org> (11.03.2005)

ENDERS, WALTER. **Applied Econometric Time Series**, John Wiley and Sons Inc., New York, 1995.

ENGEL, E. and SKINNER, J. "Taxation and Economic Growth", **National Tax Journal**, Vol.49, Issue 4, 1996.

ENGLE, Robert F. and GRANGER C.W.J. Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing, **Econometrica**, Vol. 55, 1987.

ERENBURG, S. J. "Linking Public Capital To Economic Performance", **The Jerome Levy Economics Institute of Bard College Public Policy Brief**, No.14, 1994.

FAZZARI, S. M. "Capital Income Taxes and Economic Performance", **The Levy Economics Institute of Bard College**, Policy Note 1999/7.

FAZZARI, S.M. and HERZON, B. "Effects of a Capital Gains Tax Cut on the Investment Behaviour of Firms", **Capital Gains Taxes and Economic Growth**. Levy Institute Public Policy Brief, No. 25., The Jerome Levy Institute of Bard College, 1996.

FELDSTEIN, M. and ELMENDORF, D.W. "Budget Deficits, Tax Incentives and Inflation: A Surprising Lesson from The 1983-84 Recovery", **Recent Developments in Macroeconomics**, Vol.II, 1989.

FITZGERALD, Valpy. "International Tax Co-operation and Capital Mobility", **Oxford Development Studies**, Vol.30, No.3, 2002.

FLETCHER, Kevin. "Tax Incentives In Cambodia, Lao PDR, and Vietnam", Prepared for the IMF Conference on Foreign Direct Investment: Opportunities and Challenges for Cambodia, **Lao PDR and Vietnam Hanoi**, Vietnam, 1994.

GALBRAITH, John Kenneth and SALINGER, Nicole. **Almost Everyone's Guide to Economics**, Pelicon Books, London, 1981.

- GLOMM, G. and RAVİKUMAR, B. “Productive Government Expenditures and Long-Run Growth”, **Journal of Economic Dynamics and Control**, 21.
GUJARATI, DAMODAR. **Basic Econometrics**, Fourth Edition, McGraw-Hill.
- GÜNER, Onur. “Çin Ekonomisinin Canlanmasında Çin Vergi Sisteminin Rolü”, **Vergi Sorunları Dergisi**, Sayı:185, Şubat, 2004.
- Hindistan Yatırım Merkezi (2003), “**Why Invest in India**”, India's Investment Climate, http://iic.nic.in/iic2_a.htm, (25.09.2003)
- HOLTZ-EAKIN, Douglas. “Capital Accumulation, Productivity, and Economic Growth”, **National Tax Journal**, Vol.46, Issue 4, 1996.
- HULTEN, C. R. “Tax Policy and the Investment Decision”, **Tax Policy: A Further Look at Supply-Side Effects**, Vol.74, No.2, 1984.
- JONES, Charles. **İktisadi Büyümeye Giriş**, Literatür Yayınları, İstanbul, 2002.
- JONES, L. E., MANUELLI, R.E. and ROSSI, P.E. “Optimal Taxation in Models of Endogenous Growth”, **Journal of Political Economy**, No. 3, 1993.
- JORGENSEN, D.W. and STEPHENSON, J.A. “Issues in the Development of the Neoclassical Theory of Investment Behaviour”, **The Review of Economics and Statistics**, Vol.51, No.3, 1969.
- JUDSON, Ruth. “Do Low Human Capital Coefficients Make Sense? A Puzzle and Some Answers”, Federal Reserve Board, FEDS Working Paper No. 96-13. Washington, D.C. **Finance and Economic Discussion Series**, 1996.
- KAR, M. ve TABAN, S. “Kamu Harcama Çeşitlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri”, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, **S.B.F. Dergisi**, Cilt:58, Sayı 3, 2003.
- KARACUKA, Mehmet. “Doğrudan Yabancı Yatırımların Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri ve Bir Uygulama”, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir, 2004.
- KARAKAYALI, H. ve YANIKKAYA, H. “Kurumsal Faktörlerin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri”, Celal Bayar Üniversitesi İİBF, (1993). <http://www.bilgiyönetimi.org/cm/pages/yazArk.php> (02.05.2005)
- KARIER, Thomas. “Business Tax Incentives and Investments”, **The Jerome Levy Economics Institute and Eastern Washington University**, Working Paper, No.103, 1994.

- KELLY, Trish. "Public Expenditures and Growth during the 1980s", **Journal of Development Studies**, Vol.34, No.1, 1997.
- KING, R.G. and REBELO, S. "Public Policy and Economic Growth: Developing Neoclassical Implications", **Journal of Political Economy**, No. 5, 1990.
- KİBRİTÇİOĞLU, Aykut. "İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri", **AÜ Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 53, No. 1-4, 1998.
- KNIGHT, Brian. "State Capital Taxes and the Location of Investment: Empirical Lessons from Theoretical Models of Tax Competition", **Board of Governors of the Federal Reserve System**, Washington, D.C. 20551, 2003.
- KNOSTER, Anthonie. "Supply-Side Economics and The Inverted Haavelmo Effect" **Recent Developments in Macroeconomics**, Vol. II, 1991.
- KOLOMAK, Evgenia. "Sub-Federal Tax Exemptions and Their Efficiency for the Attraction of Investment, Empirical Analysis", **Economics Education and Research Consortium Working Paper Series**, Working Paper, No:2K/07, 2001.
- KOVANCILAR, Birol. **Kayıp Cennet, Türkiye'deki Yatırım İkliminin Geliştirilmesi ve İstihdamın Artırılmasına Yönelik Öneriler**, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, Ankara, 2003.
- KÖK, Recep. **İktisadi Düşünce Kavramların Analitik Evrimi**, Anadolu Matbaacılık, 2000.
- LAITNER, John. "Quantitative Evaluations of Efficient Tax Policies for Lucas' Supply Side Models", **Oxford Economics Papers**, Vol.47, 2005.
- LAWRENCE, J.L. "The Sources of Long Term Economic Growth: Observations from the Experience of Developed and Developing Countries in The Mosaic of Economic Growth", **Stanford University Press**, 1996.
- LEIBFRITZ, W., THORNTON, J. and BIBBEE, A. "Taxation and Economic Performance", **Economics Department Working Papers**, No.176, **Organisation For Economic Co-Operation and Development**, Paris, 1997.
- LIPSEY, R.G., STEINER, P.O. and PURVIS, D.D. **Macroeconomics**, Harper-Row Publishers, Newyork, 1988.
- LUCAS, R.E. "Supply-Side Economics: An Analytical Review", **Oxford Economics Papers**, Vol.42, 1990.
- MANKIW, N. G., ROMAR, D. And WELL, D.N. "A Contribution to the Empirics of Economic Growth", **Quarterly Journal of Economics**, 1992.

- MC GEE, R. W. "The Investment Climate in Armenia: Some Legal, Economic and Ethical Issues", **Journal of Accounting, Ethics & Public Policy**, Vol.2, No.2, 1999.
- MENDOZA, E. and TESAR, L.L. "The International Ramifications of Tax Reforms: Supply-Side Economics in a Global Economy", **The American Economic Review**, Vol. 88, No.1, 1998.
- MILESI, G. M. and ROUBINI, F. N. "Growth Effects of Income and Consumption Taxes", Copyright 1998 by Ohio State University Press, **Journal of Money, Credit and Banking**, Vol.30, No.4, 1998.
- MORISSET, J., PIRNIA, N., ALLEN, N. J. and WELLS, L.T. "Using Tax Incentives to Compete for Foreign Investment", **Foreign Investment Advisory Service**, Occasional Paper 15, 1997.
- MORISSET, J., PIRNIA, N., ALLEN, N. J. and WELLS, L. T. "How Tax Policy and Incentives Affect Foreign Direct Investment", **Foreign Investment Advisory Service**, Occasional Paper 15, 1999.
- MORISSET, Jacques. "Using Tax Incentives to Attract Foreign Direct Investment", **The World Bank Group Private Sector and Infrastructure Network**, Note Number 253, 1990.
- NAKAMURA, Hideki. "An Empirical Reexamination of the Solow Growth Model", **Journal of the Japanese and International Economies**, Vol.15, 2001.
- NORTH, D.C. **Institutional Change, and Economic Performance**, Cambridge University Press., 1990.
- PAYA, Metin. "İktisadi Büyüme ve Kamu Politikası", **Makro Ekonomi**, Bölüm 16, 1998.
- PEREZ, F.S. "Transitional Dynamics in an R&D-based Growth Model with Imitation: Comparing its Predictions to the Data", **Journal of Monetary Economics**, Vol. 45, 2000.
- PHELPS, E.S. "Recent Development in Macroeconomics", **Journal of Money, Credit and Banking**, Vol. 20, No. 3, 1988.
- PHILLIPS, P. C. and PERRON, P. "Testing for A Unit Root in Time Series Regression", **Biometrika**, Vol. 75, 1988.
- Political Risk Service Group, "Country Conditions Invest Climate", 2003
http://www.prsgroup.com/FreeSampleRequest.aspx?fs=/prsgroup_shoppin_gcart/freedata.aspx@@@ctry_id=89 (23.02.2004)

- REBELO, Sergio. "Long-Run Policy Analysis and Long-Run Growth", **Journal of Political Economy**, 1991.
- RICARDO, David. **On the Principles of Political Economy and Taxation**, Published: London: John Murray, 1821.
- RICUPERO, Rubens. "Tax Incentives and Foreign Direct Investment", United Nations Conference On Trade and Development, **Geneva Advisory Studies**, No.16, 2000.
- ROBERT F. Engle and GRANGER C.W.J. Co-Integration and Error Correction: Representation, Estimation, and Testing, **Econometrica**, Vol. 55, 1987.
- RODRIGUEZ, A.P. "Innovation Prone and Innovation Averse Societies: Economic Performance in Europe", **Growth and Change**, Vol. 30, 1999.
- ROLFE, R.J., RICK, D., POINTER, M. and MCCARTHY, M. "Determinants of FDI Incentive Preferences of MNEs." **Journal of International Business Studies**, Vol. 24, 1993.
- ROMER, P.M. "Human Capital and Growth: Theory and Evidence", **Carnegie-Rochester Conference Series on Public Policy**, 32, 1990.
- ROSTOW, W. W. **İktisadi Gelişmenin Merhaleleri**, Milli Eğitim Basımevi , İstanbul, 1970.
- SAY J. B. "Traite d'economiepolitique", Vol I, Paris,1803.
- SERDENGEÇTİ, Turan. "4325 Sayılı Kanunla Sağlanan Devlet Yardımları Ve Kanun Kapsamındaki İller İle İlgili İstatistikî Bilgiler", **T.C.Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Teşvik Ve Uygulama Genel Müdürlüğü**, Ankara, 2003.
- SEVÜKTEKİN, M. ve NARGELEÇEKENLER, M. **Zaman Serileri Analizi**, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2005.
- SMITH, Adam. **An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations**, ed. E.Connon, London, II, 1930.
- STERN, Nicholas. "Building a Climate for Investment,Growth,and Poverty Reduction in India", **The Export-Import Bank of India**, Mumbai, 2001.
- STEVENS, Guy V.G. "Internal Funds and The Investment Function", **Southern Economic Journal**, Vol.60, No.3, 1994.
- ŞİMŞEK, Muammer. "Türkiye’de Farklı Kamu Harcama Kategorilerinin Özel Yatırımlara Etkileri 1970-2002", **Cumhuriyet Üniversitesi İİB Dergisi**, Cilt 4, Sayı 2, 2003.

- TEMPLE, Jonathan. "A Positive Effect of Human Capital on Growth", **Economic Letters**, 65, Elsevier Science, 1999.
- THOMAS, R.L. **Modern Econometrics: An Introduction**, Addison-Wesley Publisher, First Printed, 1996.
- TUNCER, Baran. "Türkiye'de İş Ortamı ve Yolsuzluk", **Radikal**, 20.11.2005.
Türkiye Ekonomik ve Politik Araştırmalar Vakfı (TEPAV) (2005), **Yatırım Ortamı Değerlendirme Anketi (YODA)**, http://www.tepav.org.tr/tur/admin/dosyabul/upload/130506_TAX_BoUn.pdf, (24.10.2005)
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), <http://www.die.gov.tr> (12.03.2005)
- Türkiye Sanayici ve İş Adamları Derneği (TÜSİAD)- Yabancı Sermaye Derneği (YASED) (2004), **"FDI Attractiveness of Turkey: A Comparative Analysis"**, February 2004, <http://www.tusiad.us/Content/uploaded/TURKEY-FOREIGN-DIRECT-INVESTMENT-ATTRACTIVENESS.PDF> (10.02.2007)
- U.S. Department of Labour, <http://www.bls.gov> (13.03.2005)
- Uluslararası Para Fonu (İMF), <http://www.imf.org>; World Economic Outlook, September 2004 (11.03.2005)
- ÜNSAL, E. M. **Mikro İktisat**, İmaj Yayıncılık, Ankara, 2001.
- VERGİL, H. ve ÇETİNTAŞ, H. "Türkiye'de Kayıtdışı Ekonominin Tahmini", **Doğuş Üniversitesi Dergisi**, 4 (1), 2003.
- WILLIAMS, S. D. and BRINKER, W. J. "A Survey of Foreign Firms Recently Locating in Tennessee", **Growth and Change**, 1985.
- Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Koordinasyon Kurulu (YOİKK), 28.08.2004 **Kızılcahamam YOİKK Toplantısı**, Maliye Bakanlığı Sunumu.
- YÜCEL, F. ve YANAR, R. "Türkiye'de Cari İşlem Açıkları Sürdürülebilir mi? Zaman Serileri Perspektifinden Bir Bakış", **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi**, Cilt 14, Sayı 2, 2005.
- YÜLEK, Murat A. "İçsel Büyüme Teorileri, Gelişmekte Olan Ülkeler ve Kamu Politikaları Üzerine", **Hazine Dergisi**, Sayı:6, 1997.

EKLER

EK 1: Dünya Bankasının 2004 Yılı Yatırım İklimi Anketi Sonuçları

Ülke	Yıl	Ekonomik ve politik belirsizlik	Macroeconomik istikrarsızlık	Yolsuzluk	Suç, Hırsızlık	Rekabet Dışı yada informal uygulamalar	Yasal sistem	İletişim	Elektrik	Ulaşım	Arazi kolaylığı	Vergi Oranları	Vergi idaresi	Gümrük ve Ticaret Düz.	İşgücü Düz.	Yetenekler ve İşgücünün Eğitimi	İş Lisansları ve İşlem İzinleri	Finansman Kolaylıkları	Finansman Maliyeti
Arnavutluk	2002	48.52	58.68	47.53	21.15	41.61	32.93	18,24	57.06	24,26	15.76	37.13	25.00	35.29	7,28	13.21	22,88	14.29	24.70
Cezayir	2002	..	..	35.25	..	60.23	..	15,67	11,47	..	37.74	44.76	36.16	26.91	12,85	25.47	27,45	53.07	48.22
Ermenistan	2002	31.95	25.15	13.46	3,59	16.46	8,18	11,11	15.79	8,88	8,61	35.50	37.72	22.29	1,83	5,95	9,04	21.82	29,01
Azerbeycan	2002	6,67	4,70	19.46	2,60	2,70	4,38	3,64	20.24	1,20	4,49	18.75	17.50	9,59	1,30	4,55	10,06	13,04	11,25
Bangladeş	2002	45.38	39.51	57.91	39.43	29.77	..	24,65	73.17	24,62	35.40	35.85	50.66	43,17	10,82	19.83	22,53	41.59	50.05
Beyaz Rusya	2002	59.04	62.25	17.86	12,30	16.60	11,21	2,83	2,82	2,43	13.19	46.99	44.17	25,88	9,27	8,43	25,81	25.83	34.33
Bhutan	2001	..	..	0.00	..	..	..	5,43	5,49	12,50	..	..	..	10,94	..	..	..	..	..
Bolivya	2000	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Bosna Hersek	2002	40.46	26.79	34.78	18.67	26.35	22.62	3,41	5,62	5,68	4,65	26.86	26.01	16.67	9,14	5,68	11,90	22.50	33.53
Brezilya	2003	75.90	74.89	67.20	52.23	56.36	32.84	6,16	20.29	19,26	19,86	84.46	66.14	42.34	56.87	39.61	29,33	60.46	83.18
Bulgaristan	2004	48.50	36.28	..	42.12	52.35	29.66	3,38	6,69	8,13	8,72	39.81	15.64	18.44	17.81	16.61	23,13	42.13	56.96
Camboçya	2003	40.13	19,07	55.89	41.70	33.74	31.44	3,21	12,70	7,84	3,21	18.62	20.67	25.61	5,94	6,57	11,73	9,39	10,46
Çin	2003	32.87	30.20	27.33	20.00	23.73	..	23,53	29.67	19,13	14,67	36.80	26.67	19.33	20.73	30.73	21,33	22.80	21,80
Hırvatistan	2002	35.91	24.46	22.54	8,47	19.67	27.57	1,08	1,08	2,70	1,14	27.81	7,65	9,94	5,43	8,74	9,24	24.86	19,02
Çek Cum.	2002	20.15	18.58	12.50	14.34	20.16	11,11	2,26	5,28	2,26	5,45	25.57	19.84	15.58	3,50	9,13	10,20	25,10	20,85
Ekvador	2003	60.71	54.30	49.23	27.81	46.80	34.07	18,14	28.26	10,60	7,95	38.05	28.48	24.94	14.13	22,3	13,02	44.90	45,75
El Salvador	2003	28.39	25.65	35.05	49.03	44.61	16.41	6,02	21.51	9,46	11,02	22.58	12.04	11,24	3,89	20.00	9,25	30.97	28,73
Eritre	2002	31,08	81.82	2,67	1,30	7,89	..	14,10	37.66	18,18	34,00	30.67	16,00	11,48	5,13	40.51	2,70	52.31	52,73
Estonya	2002	12,05	8,88	5,42	6,51	15.76	4,82	5,36	10,12	4,17	3,77	16.67	4,55	3,77	4,19	23.81	11,24	12,10	5,49
Etiyopya	2002	39.32	35.28	39.00	9,46	30.70	..	29,40	42.45	15,00	56,53	73.56	60.34	37,35	4,57	17.90	8,33	42.82	38,44
Gürcistan	2002	44.25	41.38	35.06	18.97	21.39	11,24	6,32	22.41	5,17	1,75	30.46	47.13	23,21	4,02	8,62	9,94	10,47	17,92
Guatemala	2003	66.37	60.88	80.88	80.44	56.26	31.21	6,61	26.59	13,63	15,16	56.48	34.80	25,97	16.70	31.43	15,60	34.07	43,30
Honduras	2003	46.98	51.56	62.81	60.89	40.40	21.80	18,26	36.44	7,56	13,11	35.63	23.22	10,74	14.22	26.44	21,11	50.79	60,18
Macaristan	2002	21.14	16.13	8,82	4,92	14.92	4,55	1,61	1,20	4,02	3,02	30.24	13.65	5,79	7,29	12.50	3,32	21.63	18,95
Hindistan	2002	20.94	16.13	37.42	15.63	17.49	..	5,33	28.92	12,40	9,09	27.89	26.39	14,01	16.69	12,47	13,41	18.30	20,21
Endonezya	2003	48.25	50.07	41.51	22,02	17.25	24.68	9,12	22.30	16,41	13,04	29.45	23.00	15,71	25.95	18.93	20,48	17.53	28,47

Kazakistan	2002	18.52	17.14	14.22	8,37	8,05	4,02	2,87	3,61	3,72	3,91	13.82	14.29	11,61	0.83	6,28	8,97	11,69	14,10
Kenya	2003	51.50	51.31	73.80	69.82	65.31	..	44,12	48.15	37,41	24,59	68.25	50.92	39,92	22.55	27.64	15,22	44.07	73,31
Kırgızistan	2002	28,07	28.90	20.48	12,65	10,84	10,91	3,53	5,20	3,49	6,25	22,09	24.71	13,17	1,80	7,51	10,59	15.98	21,02
Letonya	2002	27.43	12,57	10,66	6,36	9,88	3,21	3,41	3,98	3,47	3,68	27.27	27.59	9,38	4,07	15.52	9,25	6,06	8,38
Litvanya	2004	40.59	25.94	27.62	15.90	35.56	20.50	2,51	7,53	5,44	17,15	66.53	36.82	15.48	15.48	30.13	13,39	26.78	26.36
Makedonya	2002	37.34	35.22	31.21	20.39	27,10	27,10	3,70	5,42	5,19	4,97	20.99	15.09	17.72	4,58	3,73	17,42	13.33	20.13
Moldova	2002	52.91	65.70	25.93	17,07	16.36	13,10	2,30	4,02	9,25	5,45	44.25	37.57	25.63	4,73	8,82	22,22	25.15	39.18
Fas	2000	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..	3,36	..	..	..	..	..
Mozambik	2001	58.01	62.84	63.74	54.10	60.24	..	20,65	64.02	27,03	26,99	54.84	47.31	49.11	38.25	33.51	28,02	..	83.80
Nepal	2000	..	..	..	..	..	..	7,76	41.47	11,57	..	..	..	32.22	..	..	..	..	..
Nikaragua	2003	58.19	50.66	65.71	39.16	50.22	33.33	12,39	34.73	12,61	19,47	34.73	18.14	10,49	6,87	17,04	10,62	54.42	60.75
Nigerya	2001	..	..	..	36.28	..	..	59,39	97.38	12,87	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Pakistan	2002	40.10	34.44	40.35	21.47	21.35	..	9,24	39.17	9,96	20,44	45.60	46.06	24.61	15,03	12,76	14,54	37.55	42.63
Peru	2002	71.10	61.89	59.57	51.57	64.26	..	4,30	11,15	7,64	12,26	..	..	..	..	12,48	..	50.22	58.97
Filipinler	2003	29.51	38.37	35.17	26.45	24.27	..	11,34	33.43	18,31	14,83	30.38	25.15	21.66	24.71	11,92	13,52	13.52	22.97
Polonya	2002	56.83	50.51	25.27	23.75	31.46	23,08	4,83	5,41	5,65	7,56	63.31	39.63	22.27	25.81	11,24	14,05	32.70	51.74
Romanya	2002	43.27	53.44	34.85	19.75	25.00	20.88	7,11	9,49	8,37	9,20	51.60	33.20	16,05	8,13	10,80	23,17	29.72	34.80
Rusya Fed.	2002	31.52	28.54	13.70	12,42	14.81	9,52	4,29	4,61	3,80	9,78	24.60	31.79	11,63	3,31	9,86	14,60	20.26	13.00
Senegal	2003	31.25	26.46	39.92	15.42	49.03	13.28	3,45	30.65	36,02	29,57	50.78	48.25	37.01	16.28	18.46	7,47	55.43	65.27
Sırbistan Karadağ	2003	59.84	45.87	35.24	32.87	53.74	42.52	14,37	19.29	19,49	12,40	47.05	33.27	31.50	23.43	19.69	17,72	39.96	51.97
Slovak Cum.	2002	44.58	46.99	27.50	15.43	11,80	25.32	1,81	2,99	5,99	12,90	31.74	19.75	19.50	7,36	9,70	17,95	29.56	29.70
Slovenya	2002	10,76	10,11	6,08	3,30	7,98	8,02	1,06	0,53	0,00	3,74	11,17	5,91	0,53	2,66	4,26	3,21	8,15	13.44
Sri Lanka	2004	34.00	29.78	16.89	14.00	20.00	..	14,00	41.33	22,00	8,22	19,11	12,47	14.67	25.56	21.33	7,11	15,11	25.78
Tacikistan	2002	30.99	37.06	19.88	3,11	9,58	9,20	4,09	14.20	4,07	6,32	29.89	27,01	20.73	1,78	2,38	16,57	22.54	24.71
Tanzanya	2003	31.48	42.96	51.11	25.46	24.26	20.00	11,76	58.89	22,88	24,63	73.43	55,72	31.48	12,13	25.00	27,41	48.33	57.84
Türkiye	2002	53.83	53.74	23.67	12,88	22.68	11,93	10,94	17.35	8,40	5,95	38.11	33.07	8,92	8,71	12,85	5,85	17.33	28.24
Uganda	2003	27.56	45.42	38.21	26.85	31.11	..	5,19	44.48	22,90	17,39	48.31	36.11	27.44	10,81	30.82	10,10	45.04	60.30
Ukrayna	2002	46.90	40.84	27.78	19.59	15.23	15.33	5,36	5,90	1,76	10,85	39.56	34.91	21.75	5,79	13,02	18,22	26.42	30.99
Özbekistan	2002	21,12	33.46	9,73	9,17	6,28	8,82	5,65	5,88	5,47	5,69	23.74	26.85	16.45	1,98	4,78	8,87	26.53	21.67
Zambia	2002	56.80	73.91	46.12	48.79	25.73	38.65	32,85	39.61	30,43	16,59	57.49	27.54	32.37	16.91	35.75	10,14	53.66	82.04

EK 2: Yatırımlarda Devlet Yardımları

YARDIMIN HEDEFİ	DAYANAK	YARDIMLAR	UYGULAYAN KURUM
TEŞVİK BELGELİ YATIRIMLAR	14.05.1964 tarihli ve 474 sayılı .Gümrük Kanununa Bağlı Gümrük Giriş Tarife Cetvelinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun. un değişik 2 nci, 28.07.1967 tarihli ve 933 sayılı Kanunun 3/c, 20.6.2001 tarihli ve 4684 sayılı kanunun geçici 3. maddeleri ile 2.2.1984 tarihli ve 2976 sayılı Kanun hükümlerine istinaden çıkarılmış olan 10.06.2002 tarih ve 2002/4367 sayılı Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar	Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu istisnası	Gümrük Müsteşarlığı
		Yatırım indirimi	Maliye Bakanlığı
		Katma Değer Vergisi istisnası	Maliye Bakanlığı
		Vergi, resim ve harç istisnası	Maliye Bakanlığı
		Bütçeden İşletme ve Yatırım Kredisi tahsisi	Hazine Müsteşarlığı Türkiye Kalkınma Bankası, Türkiye Halk Bankası, T.C. Ziraat Bankası, Türkiye Vakıflar Bankası ve Türkiye Sınai Kalkınma Bankası
KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ İŞLETMELERİN YATIRIMLARI	Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Yatırımlarında Devlet Yardımları Hakkında 21/12/2000 tarihli ve 2000/1822 sayılı Karar	Gümrük Vergisi ve Toplu Konut Fonu istisnası	Gümrük Müsteşarlığı
		Yatırım indirimi	Maliye Bakanlığı
		Katma Değer Vergisi istisnası	Maliye Bakanlığı
		Vergi, resim ve harç istisnası	Maliye Bakanlığı

		Bütçeden İşletme ve Yatırım Kredisi Tahsisi	Hazine Müsteşarlığı Türkiye Kalkınma Bankası, Türkiye Halk Bankası, T.C. Ziraat Bankası, Türkiye Vakıflar Bankası ve Türkiye Sınai Kalkınma Bankası
KOBİLERE YÖNELİK YARDIMLAR	1-3624 sayılı KOSGEB Kanunu, Üniversitelerle yapılan protokoller ve KOSGEB İcra Komitesi kararlarına istinaden KOSGEB Bilgisayar Yazılım Kullanım Desteği Yönetmeliği ve Yönergesi 2-Hazine Müsteşarlığı ile Avrupa Yatırım Bankası (AYB) arasında 2003 yılında imzalanan Çerçeve Kredi Anlaşmaları ve Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın ve Türkiye Vakıflar Bankası'nın Avrupa Yatırım Bankası ile imzaladıkları Finansman Anlaşması	Yazılım Kullanım Desteği	KOSGEB
		Nitelikli Elaman Desteği	KOSGEB
		Ortak Kullanım Amaçlı Makine Teçhizat Desteği	KOSGEB
		Teknoloji Araştırma ve Geliştirme Desteği	KOSGEB, Teknoloji Geliştirme Merkezleri
		Bilgisayar Yazılım Kullanım Desteği	KOSGEB
		KOBİ Eğitim Desteği	KOSGEB
		CE İşaretlemesine İlişkin Test Ve Genel Test/Analiz Destekleri	KOSGEB
		Patent, Faydalı Model, Endüstriyel Tasarım Desteği	KOSGEB
		Yerel Ekonomik Araştırma Desteği	KOSGEB
		Yeni Girişimci Desteği	KOSGEB
		İş Geliştirme Merkezi Desteği	KOSGEB
		Yurtiçi KOSGEB Bölgesel Fuarlarına Katılım Desteği	KOSGEB
		Halk Bankası KOBİ Sanayi Kredileri	T. HALK BANKASI
		Avrupa Yatırım Bankası Kaynaklı KOBİ Kredileri	Türkiye Sınai Kalkınma Bankası ile Türkiye Vakıflar Bankası
ÖZEL BÖLGELERE YÖNELİK	1-Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar	Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar uyarınca endüstri bölgeleri, teknoloji geliştirme bölgeleri, Sanayi ve Ticaret	Hazine müsteşarlığı

YARDIMLAR		Bakanlığınca belirlenen özel organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi sitelerinden oluşan organize küçük sanayi bölgeleri dahil organize sanayi bölgeleri özel amaçlı bölge olarak tanımlanmıştır. Bu bölgelerde yapılacak yatırımlar Hazine Müsteşarlığınca sektörel kısıtlamalar dışındaki genel kısıtlamalara tabi olmaksızın Hazine Müsteşarlığınca uygulanmakta olan yatırımlarda devlet yardımları ile ilgili bölümde belirtilen destek unsurlarından yararlandırılmak suretiyle desteklenmektedir.	
	2-3143 sayılı Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Kuruluş Kanununun 11 inci maddesi, 15/04/2000 tarih ve 24021 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 4562 sayılı OSB Kanunu, 01/04/2002 tarih ve 24713 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan OSB Uygulama Yönetmeliği,	OSB'lerin kamulaştırma altyapı (yol, su, kanalizasyon, yağmursuyu, atık su arıtma tesisleri vb.) tesisleri inşaatları yapım hizmetlerinin desteklenmesi, KSS'lerinin altyapı ve üst yapı inşaatlarının yapım hizmetlerinin desteklenmesi	Sanayi ve Ticaret Bakanlığı
	3-19/01/2002 tarih ve 24645 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Endüstri Bölgeleri Kanunu, 02/08/2002 tarih ve 24834 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan Endüstri Bölgeleri Yönetmeliği, 18/03/2002 tarih ve 4562 sayılı eki Maliye Bakanlığı ile yapılan protokol	Endüstri Bölgelerinin planlanması ve yapılması destekleri.	Sanayi ve Ticaret Bakanlığı
	4-Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanunu	Kamu kurum ve kuruluşları ile üniversite personelinin Bölgede yer alan faaliyetlerde araştırmacı personel olarak hizmetine ihtiyaç duyulanlar, çalıştıkları kuruluşların izni ile sürekli veya yarı zamanlı olarak çalıştırılabilirler.	Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Maliye Bakanlığı, Üniversiteler

		Bölgelerin kurulması için gerekli arazi temini, alt yapı ve idare binası inşası ile ilgili giderlerin yönetici şirketlerce karşılanamayan kısmı yardım amacıyla Bakanlık bütçesine konulan ödenekle sınırlı olmak üzere karşılanabilir.	
		Yönetici şirket, bu Kanunun uygulanması ile ilgili işlemlerde her türlü vergi, resim ve harçtan muaftır. Atık su arıtma tesisi işleten bölgelerden, belediyelerce atık su bedeli alınmaz.	
		Bölgede yer alan gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin, münhasıran bu Bölgedeki yazılım ve 'ye dayalı üretim faaliyetlerinden elde ettikleri kazançları, faaliyete geçilmesinden itibaren beş yıl süre ile gelir ve kurumlar vergisinden müstesnadır. Bakanlar Kurulu, seçilen, hedef alınan, belirli teknolojik alanlar ve ürünler için on yılakadar süreyi uzatabilir.	
		Bölgede çalışan araştırmacı, yazılımcı ve personelinin bu görevleri ile ilgili ücretleri, Bölgenin kuruluş tarihinden itibaren on yıl süre ile her türlü vergiden istisnadır.	
		Gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerince bu bölgelerde faaliyetlerinde bulunan kişi, kurum veya kuruluşlara makbuz karşılığı sponsor olarak yapılan bağış ve yardımlar toplamı 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun 89 uncu maddesinin (2) numaralı bendi ile	

		5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 14 üncü maddesinin (6) numaralı bendinde belirtilen oran ve esaslar dahilinde indirimde tâbi tutulur.	
	5- 3624 sayılı Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı Kuruluş Kanununun 4. ve 12. maddelerine	Organize Sanayi Bölgeleri, Endüstri Bölgeleri Ve Teknoloji Geliştirme Bölgelerindeki Üretim Ve Binaları İle Küçük Sanayi Siteleri Altyapı Ve Üstyapı İnşaat Uygulama Proje Desteği	KOSGEB
AR-GE YARDIMLARI	1-Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar	TÜBİTAK'ın görüşü alınarak, Hazine Müsteşarlığınca uygulanmakta olan yatırımlarda devlet yardımları programları kapsamındaki vergisel destek unsurları ile 400 milyar Türk Lirasını geçmemek üzere münhasıran araştırma ve geliştirme faaliyeti için kullanılan makine ve teçhizat ile yazılım giderlerinin azami %50.si kadarı için yatırım kredisi kullandırılmak suretiyle Hazine Müsteşarlığınca uygulanmakta olan yatırımlarda devlet yardımları programları ile ilgili bölümde belirtilen esaslar dahilinde desteklenmektedir.	Hazine Müsteşarlığı
	2- 27/12/1994 tarih ve 94/6401 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe giren İhracata Yönelik Devlet Yardımları Kararına dayanılarak hazırlanan, Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulunun 28.08.2003 tarih ve 2003/5 sayılı Kararına istinaden düzenlenmiş 2003/5 sayılı, AR-GE Yardımına İlişkin Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ	Teknoloji Geliştirme Projeleri için Sermaye Desteği Stratejik Odak Konuları Projeleri için Finansman Desteği.	Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM) ve Müsteşarlık tarafından yetkilendirilmiş olan Türkiye Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV) Dış Ticaret Müsteşarlığı (DTM) ve Müsteşarlık tarafından yetkilendirilmiş olan Türkiye

			Teknoloji Geliştirme Vakfı (TTGV)
	3- Para Kredi ve Koordinasyon Kurulunun 1 Haziran 1995 tarihinde yürürlüğe koyduğu 95/2 sayılı Yardımına İlişkin Tebliğ, 4 Kasım 1998 tarihinde iyileştirerek yeniden yayımlanmış (Tebliğ No: 98/10) 10 Şubat 2001 tarihinde yapılan değişiklik (Tebliğ No:2001/3) ile sektör ve büyüklüğüne bakılmaksızın firma düzeyinde katma değer yaratan bütün kuruluşların, 10 Eylül 2003 tarihinde yapılan değişiklikle (Tebliğ No:2003/5) kar amacı gütmeyen tüm kuruluşlar.	AR-GE Yardımı	DTM, TÜBİTAK
	5- a- 193 sayılı Gelir Vergisi Kanununun 89 uncu maddesinin 4369 sayılı Kanunla değişik 2 numaralı bendi. b- 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Kanununun 89 uncu maddesinin 4369 sayılı Kanunla değişik 6 numaralı bendi. c-4691 sayılı Teknoloji Geliştirme Bölgeleri Kanununun 8 inci maddesi.	Gelir ve kurumlar vergisi mükelleflerinin harcamaları nedeniyle Gelir ve Kurumlar Vergisi Kanunları uyarınca getirilen vergi erteleme uygulaması. Teknokentlerde faaliyet gösteren gelir ve kurumlar vergisi mükellefleri için sağlanan faaliyetlerine dayalı vergi teşvikleri.	Maliye Bakanlığı Maliye Bakanlığı
ÇEVRE YARDIMLARI	Hazine Müsteşarlığı ile Avrupa Yatırım Bankası (AYB) arasında 2003 yılında imzalanan Çerçeve Kredi Anlaşmaları ve Türkiye Sınai Kalkınma Bankasının ve Türkiye Vakıflar Bankasının Avrupa Yatırım Bankası ile imzaladıkları Finansman Anlaşması	Endüstriyel Kirliliği Önleme Kredisi	Türkiye Sınai Kalkınma Bankası ile Türkiye Vakıflar Bankası

EK 3: Efektif Kurumlar Vergisi Oranının Hesaplanmasına Yönelik Cetvel

										TL.
	Ticari Bilanço Karı(1)	İndirim ve İstisnalar Toplamı (2=1-7)	Yatırım İndirimi(3)	AR-GE İndirimi(4)	Eğitim Sp.Sağl. Tes. Kazancı(5)	Diğer İndirimler(6)	Kurumlar Vergisi Matrahı(7)	Hesaplanan Kurumlar Vergisi (8)	Efektif Kurumlar Vergisi Oranı [8/1]	Yasal Kurumlar Vergisi Oranı
1989	18.246.778.418.331	7.944.021.859.367	2.154.948.560.020		9.563.281.628	5.779.510.017.719	10.302.756.558.964	4.245.305.477.900	0,23	0,46
1990	26.927.185.771.697	12.812.233.293.558	3.165.546.804.014		17.910.496.727	9.628.775.992.817	14.114.952.478.139	6.247.174.116.666	0,23	0,46
1991	35.456.094.141.010	17.766.065.960.740	4.170.112.883.550		67.415.185.000	13.528.537.892.190	17.690.028.180.270	7.839.224.024.540	0,22	0,46
1992	71.216.837.353.063	35.013.145.370.395	10.817.623.540.304		175.453.404.696	24.020.068.425.395	36.203.691.982.668	15.689.169.548.626	0,22	0,46
1993	158.196.561.161.873	83.960.920.232.753	28.497.422.958.637		182.712.136.920	55.280.785.137.196	74.235.640.929.120	34.455.708.404.940	0,22	0,46
1994	359.853.497.059.496	27.287.640.408.052	36.485.489.239.077			-9.197.848.831.025	332.565.856.651.444	91.205.185.961.094	0,25	0,25
1995	869.063.711.989.992	249.685.730.798.031	108.815.527.451.415			140.870.203.346.616	619.377.981.191.961	155.648.853.463.027	0,18	0,25
1996	1.985.348.237.172.120	423.410.228.994.070	183.338.310.523.978			240.071.918.470.092	1.561.938.008.178.050	393.484.472.602.359	0,20	0,25
1997	6.107.286.412.764.180	3.621.379.765.975.700	943.395.714.991.758			2.677.984.050.983.940	2.485.906.646.788.480	621.811.388.075.885	0,10	0,25
1998	8.533.191.021.059.670	4.339.008.208.990.630	2.504.635.853.053.860			1.834.372.355.936.770	4.194.182.812.069.040	1.087.506.984.276.580	0,13	0,25
1999	12.982.873.469.778.000	3.975.275.471.896.000	3.653.631.663.962.000			321.643.807.934.000	9.007.597.997.882.000	2.662.205.242.983.000	0,21	0,30
2000	18.543.693.529.925.200	8.708.769.191.236.530	3.557.987.242.018.060			5.150.781.949.218.470	9.834.924.338.688.670	2.969.087.725.059.800	0,16	0,30
2001	31.705.153.085.396.900	11.664.720.384.466.400	5.865.575.520.249.430			5.799.144.864.216.970	20.040.432.700.930.500	6.320.752.100.633.260	0,20	0,30
2002	39.131.159.978.387.600	17.465.254.456.689.700	9.311.906.736.502.250			8.153.347.720.187.450	21.665.905.521.697.900	6.502.991.099.995.770	0,17	0,30
2003	53.778.009.004.227.900	23.161.292.410.653.800	10.060.651.683.169.400			13.100.640.727.484.400	30.616.716.593.574.100	9.274.033.617.385.020	0,17	0,30
2004	63.750.813.538,56	32.423.995.352,00	15.671.218.366,00	34.771.880,71	37.424.620,00	16.680.580.485,29	30.073.352.505,00	10.322.929.914,36	0,16	0,33
2005	78.602.656.409,00	32.423.995.352,00	14.220.098.421,00	94.011.496,00	3.851.668,00	18.106.033.767,00	41.260.871.135,00	12.378.261.458,00	0,16	0,30

Açıklamalar:

1) Diğer indirimlere ilişkin rakam; yatırım indirimi, AR-GE indirimi, eğitim kurumlarının kazançlarına ilişkin indirim rakamları toplamı, indirim ve istisnalar toplamından düşülerek elde edilmiştir.

2) Kurumlar vergisi matrahı, başta kanunen kabul edilmeyen giderler olmak üzere kurumlar vergisi matrahının tespitinde ticari bilanço karına yapılması gereken ilaveler tabloda ayrıca gösterilmemiş olup indirim ve istisnalar rakamından mahsup edilmiştir.

3) 1994-1998 yılları arasında kurumlar vergisinin düşük olmasının nedeni, şirket hissedarlarının da gelir vergilemesinin şirket bünyesinde yapılıyor olmasından kaynaklanmaktadır.

4) 2004 yılına kadar olan rakamlar TL., 2004 yılından sonraki rakamlar ise YTL. olarak alınmıştır.

5) Kurum (Şirket) kazançlarının vergileme rejimi bakımından ele alınan dönemi kar payı dağıtımı vergileme rejimi açısından üç döneme ayırmak mümkündür. 1989-1993 döneminde gerek dağıtılan gerekse dağıtılmayan karlar için kurum bünyesinde gelir vergisi tevkifatı yükümlülüğü bulunmamaktadır. 1994-1998 döneminde ise dağıtılmasın kar üzerinden tevkifat yapma yükümlülüğü bulunmaktadır. 1999 yılından itibaren ise sadece dağıtılan karlar için gelir vergisi tevkifat yükümlülüğü getirilmiş, dağıtılmayan karlar için bu yükümlülük kaldırılmıştır.

Şirketlere elde ettikleri karları üzerinden kurumlar vergisinin yanı sıra gelir vergisi tevkifatı yapma yükümlülüğünün gerekçesi bireylerin gelirlerini konusu için alan gelir vergisi rejimi ile birlikte izah etmek lazımdır. Şirket karları (dağıtılmaları durumunda) gerçek kişiler olan hissedarları açısından gelir olup normal koşullarda gelir vergisinin konusuna girmektedir. Hissedarlarının söz konusu gelirleri ile ilgili gelir vergisi yükümlülükleri, karları üzerinden gelir vergisi tevkifatı yükümlülüğü getirilmek suretiyle şirketlere yüklenmiş olmaktadır. Böylelikle bu gelirlerle ilgili vergileme kaynakta yapılmış olmaktadır. Hissedarlarının gelir vergisi yükümlülüklerinin kaynakta yerine getirilmesi niteliğinde olan dağıtılan veya dağıtılmayan karlarla ilgili gelir vergisi tevkifatları, çalışmamızda kurumlar vergisinin esas alınıyor olması nedeniyle dikkate alınmamıştır. Bu nedenle gerek hesapladığımız efektif kurumlar vergisi oranı içinde gerekse yasal kurumlar vergisi oranı içinde gelir vergisi tevkifatları göz önünde bulundurulmamıştır.

Efektif oran hesaplamamızla ilgili diğer bir husus Ek: 'teki 2005 yılı kurumlar vergisi beyanname özeti örneğinden anlaşılabacağı üzere, verilen beyannamelerin bir kısmında bilanço karı bir kısmında ise bilanço zararı mevcuttur. Beyannameler yer alan hesaplanan kurumlar vergisi bilanço karlarına ilişkin olduğundan ve ayrıca zarar eden şirketler bu zararlarını takip eden yıllarda beyanname üzerinde bilanço karlarından indirebilme olanağına sahip oldukları için kar rakamları netleştirilmemiştir.

EK 4:Türkiye’deki Tüm Şirketlerin Net Karları Toplamının Hesaplanmasına Yönelik Cetvel1

TL.

Dönem	Beyanname Veren Mükellef Sayısı	Kar Beyan Eden Mükellef Sayısı	Zarar Beyan Eden Mükellef Sayısı	Toplam Kar	Toplam Zarar	Net Kar
1989	83.554	51.475	22.214	18.246.778.418.331	-3.881.078.202.035	14.365.700.216.296
1990	99.097	56.502	29.179	26.927.185.772.697	-10.823.578.200.697	16.103.607.572.000
1991	104.362	57.410	46.952	35.456.094.141.014	-33.039.925.535.980	2.416.168.605.034
1992	128.042	70.005	40.690	71.216.837.353.063	-34.860.319.418.044	36.356.517.935.019
1993	167.328	90.245	77.083	158.196.561.161.873	-81.344.691.321.211	76.851.869.840.662
1994	203.738	110.746	92.992	359.853.497.059.496	-198.488.121.477.280	161.365.375.582.216
1995	241.352	139.186	102.166	869.063.711.989.992	-299.196.600.201.704	569.867.111.788.288
1996	294.145	168.388	125.757	1.985.348.237.172.120	-506.768.555.422.331	1.478.579.681.749.790
1997	345.176	199.175	146.001	6.107.286.412.764.180	-2.272.685.773.905.110	3.834.600.638.859.070
1998	385.234	228.196	157.038	8.533.191.021.059.670	-5.670.315.409.766.340	2.862.875.611.293.330
1999	397.413	221.135	176.278	12.982.873.469.778.000	-6.862.136.625.228.000	6.120.736.844.550.000
2000	419.495	230.858	188.637	18.543.693.529.925.200	-12.510.026.832.514.900	6.033.666.697.410.300
2001	432.746	216.372	216.374	31.705.153.085.396.900	-29.139.876.166.923.800	2.565.276.918.473.100
2002	437.899	226.185	211.714	39.131.159.978.387.600	-14.792.071.777.887.600	24.339.088.200.500.000
2003	457.884	254.236	203.648	53.778.009.004.277.900	-14.455.393.709.338.900	39.322.615.294.939.000
2004	421.795	260.974	160.821	64.574.983.799.000.000	-25.691.231.674.000.000	38.883.752.125.000.000
2005	405.383	266.970	138.413	78.602.656.409.000.000	-23.261.692.422.000.000	55.340.963.987.000.000

EK 5: Net Karın Hesaplanmasına Yönelik Cetvel 2

TL.

önem	Çeyrek Dönemlik Cari GSMH (1)	Yıllık Cari GSMH (2)	Her Bir Çeyreğin Yıl İçindeki Payı(3=2/1) ²⁹⁴	Yıllık Cari Şirket Net Karları Toplamı (4)	Çeyrek Dönemlik Cari Şirket Karları(5=4*3)
1989Q1	3.474.580.000	23.036.980.000	0,15	14.365.700.216.296	2.166.723.878.631
1989Q2	4.573.350.000	23.036.980.000	0,20	14.365.700.216.296	2.851.909.194.877
1989Q3	8.039.090.000	23.036.980.000	0,35	14.365.700.216.296	5.013.120.511.101
1989Q4	6.949.960.000	23.036.980.000	0,30	14.365.700.216.296	4.333.946.631.687
1990Q1	6.277.170.000	39.717.760.000	0,16	16.103.607.572.000	2.545.085.179.596
1990Q2	8.531.650.000	39.717.760.000	0,21	16.103.607.572.000	3.459.166.467.133
1990Q3	13.224.770.000	39.717.760.000	0,33	16.103.607.572.000	5.361.996.907.931
1990Q4	11.684.170.000	39.717.760.000	0,29	16.103.607.572.000	4.737.359.017.340
1991Q1	9.666.180.000	63.439.280.000	0,15	2.416.168.605.034	368.149.207.346
1991Q2	12.854.360.000	63.439.280.000	0,20	2.416.168.605.034	489.575.245.334
1991Q3	21.526.450.000	63.439.280.000	0,34	2.416.168.605.034	819.863.224.612
1991Q4	19.392.290.000	63.439.280.000	0,31	2.416.168.605.034	738.580.927.742
1992Q1	17.855.460.000	110.360.490.000	0,16	36.356.517.935.019	5.882.198.889.548
1992Q2	22.499.220.000	110.360.490.000	0,20	36.356.517.935.019	7.412.012.174.411
1992Q3	36.072.990.000	110.360.490.000	0,33	36.356.517.935.019	11.883.676.013.986
1992Q4	33.932.820.000	110.360.490.000	0,31	36.356.517.935.019	11.178.630.857.074
1993Q1	30.651.770.000	199.732.260.000	0,15	76.851.869.840.662	11.794.017.843.817
1993Q2	40.904.390.000	199.732.260.000	0,20	76.851.869.840.662	15.738.964.032.108
1993Q3	66.918.860.000	199.732.260.000	0,34	76.851.869.840.662	25.748.667.333.987
1993Q4	61.257.240.000	199.732.260.000	0,31	76.851.869.840.662	23.570.220.630.749
1994Q1	51.074.420.000	388.790.290.000	0,13	161.365.375.582.216	21.198.170.782.362
1994Q2	80.061.200.000	388.790.290.000	0,21	161.365.375.582.216	33.228.982.152.725
1994Q3	130.323.400.000	388.790.290.000	0,34	161.365.375.582.216	54.090.045.273.897
1994Q4	127.331.270.000	388.790.290.000	0,33	161.365.375.582.216	52.848.177.373.233
1995Q1	124.593.400.000	785.488.720.000	0,16	569.867.111.788.288	90.391.725.811.012
1995Q2	166.535.780.000	785.488.720.000	0,21	569.867.111.788.288	120.820.657.944.025
1995Q3	262.339.060.000	785.488.720.000	0,33	569.867.111.788.288	190.325.333.292.443
1995Q4	232.020.480.000	785.488.720.000	0,30	569.867.111.788.288	168.329.394.740.808
1996Q1	223.272.120.000	1.497.806.730.000	0,15	1.478.579.681.749.790	220.406.020.029.834
1996Q2	299.092.170.000	1.497.806.730.000	0,20	1.478.579.681.749.790	295.252.783.069.317
1996Q3	495.223.340.000	1.497.806.730.000	0,33	1.478.579.681.749.790	488.866.256.097.185
1996Q4	480.219.100.000	1.497.806.730.000	0,32	1.478.579.681.749.790	474.054.622.553.452

NOT: tablonun devamı takip eden sayfadadır.

²⁹⁴ Tablo 3.4'teki yıllık net kar rakamları ilgili yıldaki çeyrek dönem GSMH cari değerleri esas alınarak çeyreklik veriye dönüştürülmüştür.

Dönem	Çeyrek Dönemlik Cari GSMH (1)	Yıllık Cari GSMH (2)	Her Bir Çeyreğin Yıl İçindeki Payı(3=2/1)	Yıllık Cari Şirket Net Karları Toplamı (4)	Çeyrek Dönemlik Cari Şirket Karları(5=4*3)
1997Q1	423.483.990.000	2.939.326.210.000	0,14	3.834.600.638.859.070	552.470.825.822.557
1997Q2	586.149.470.000	2.939.326.210.000	0,20	3.834.600.638.859.070	764.681.757.500.099
1997Q3	989.014.860.000	2.939.326.210.000	0,34	3.834.600.638.859.070	1.290.253.868.758.960
1997Q4	940.677.890.000	2.939.326.210.000	0,32	3.834.600.638.859.070	1.227.194.186.777.450
1998Q1	870.763.540.000	5.351.833.160.000	0,16	2.862.875.611.293.330	465.800.713.015.770
1998Q2	1.128.390.730.000	5.351.833.160.000	0,21	2.862.875.611.293.330	603.614.164.408.383
1998Q3	1.756.577.540.000	5.351.833.160.000	0,33	2.862.875.611.293.330	939.652.423.434.596
1998Q4	1.596.101.350.000	5.351.833.160.000	0,30	2.862.875.611.293.330	853.808.310.434.580
1999Q1	1.222.418.410.000	7.828.296.680.000	0,16	6.120.736.844.550.000	955.776.423.325.748
1999Q2	1.653.956.700.000	7.828.296.680.000	0,21	6.120.736.844.550.000	1.293.184.728.019.320
1999Q3	2.596.277.280.000	7.828.296.680.000	0,33	6.120.736.844.550.000	2.029.960.112.135.670
1999Q4	2.355.644.290.000	7.828.296.680.000	0,30	6.120.736.844.550.000	1.841.815.581.069.270
2000Q1	2.140.785.910.000	12.559.612.870.000	0,17	6.033.666.697.410.300	1.028.438.438.759.950
2000Q2	2.754.514.750.000	12.559.612.870.000	0,22	6.033.666.697.410.300	1.323.275.174.690.990
2000Q3	4.051.593.160.000	12.559.612.870.000	0,32	6.033.666.697.410.300	1.946.394.604.195.100
2000Q4	3.612.719.050.000	12.559.612.870.000	0,29	6.033.666.697.410.300	1.735.558.479.764.260
2001Q1	2.509.793.120.000	17.648.395.300.000	0,14	2.565.276.918.473.100	364.810.185.370.144
2001Q2	3.800.888.020.000	17.648.395.300.000	0,22	2.565.276.918.473.100	552.476.876.320.133
2001Q3	5.861.926.330.000	17.648.395.300.000	0,33	2.565.276.918.473.100	852.058.448.177.366
2001Q4	5.475.787.830.000	17.648.395.300.000	0,31	2.565.276.918.473.100	795.931.408.605.456
2002Q1	4.890.145.560.000	27.503.236.610.000	0,18	24.339.088.200.500.000	4.327.551.909.103.230
2002Q2	5.690.757.520.000	27.503.236.610.000	0,21	24.339.088.200.500.000	5.036.056.343.876.930
2002Q3	8.707.232.320.000	27.503.236.610.000	0,32	24.339.088.200.500.000	7.705.496.572.053.240
2002Q4	8.215.101.210.000	27.503.236.610.000	0,30	24.339.088.200.500.000	7.269.983.375.466.600
2003Q1	6.758.709.530.000	35.668.088.820.000	0,19	39.322.615.294.939.000	7.451.201.999.626.180
2003Q2	7.880.894.070.000	35.668.088.820.000	0,22	39.322.615.294.939.000	8.688.364.752.557.440
2003Q3	11.310.795.500.000	35.668.088.820.000	0,32	39.322.615.294.939.000	12.469.691.391.954.600
2003Q4	9.717.689.720.000	35.668.088.820.000	0,27	39.322.615.294.939.000	10.713.357.150.800.800
2004Q1	8.050.674.270.000	42.893.234.300.000	0,19	38.883.752.125.000.000	7.298.130.529.499.270
2004Q2	9.564.974.440.000	42.893.234.300.000	0,22	38.883.752.125.000.000	8.670.880.181.374.450
2004Q3	13.327.985.110.000	42.893.234.300.000	0,31	38.883.752.125.000.000	12.082.140.174.328.900
2004Q4	11.949.600.480.000	42.893.234.300.000	0,28	38.883.752.125.000.000	10.832.601.239.797.400
2005Q1	9.450.306.955.000	48.640.103.225.000	0,19	55.340.963.987.000.000	10.752.220.126.744.000
2005Q2	10.950.853.060.000	48.640.103.225.000	0,23	55.340.963.987.000.000	12.459.487.637.536.500
2005Q3	14.945.571.850.000	48.640.103.225.000	0,31	55.340.963.987.000.000	17.004.535.325.304.500
2005Q4	13.293.371.360.000	48.640.103.225.000	0,27	55.340.963.987.000.000	15.124.720.897.414.900

EK 6: 2005 Yılı Kurumlar Vergisi Beyanname Özeti

2005 YILI KURUMLAR VERGİSİ BİLGİLERİ			
(KAZANÇ ve İLAVELER)			
			(YTL)
Ticari Bilanço Kârı	266,970	78,602,656,409.04	
Ticari Bilanço Zararı	138,413	23,261,692,422.72	
İLAVELER			
İLAVE TÜRÜ	MÜK. SAYISI	TUTARI	
201 Kanunen Kabul Edilmeyen Giderler	203,085	28,479,057,565.80	
202 Önceki Yıl Ayrılan Finansman Fonu	351	12,601,887.82	
TOPLAM		28,491,659,453.62	
ZARAR OLSA DAHİ İNDİRİLECEK İSTİSNA ve İNDİRİMLER			
İLAVE TÜRÜ	MÜK. SAYISI	TUTARI	
301 İştirak Kazançları (K.V.K Mad. 8/1)	1,568	4,567,866,573.84	
302 Yatırım Fon ve Ortaklığı Portföy İşletmeciliği Kazancı (KVK Mad. 8/4)	2,007	23,515,587,540.08	
303 Rüçhan Hakkı Kupon Satışı ve Emisyon Prim Kazancı (KVK Mad. 8/5)	9	1,808,484.50	
304 Yurt Dışı İnşaat Onarma, Montaj ve Teknik Hizmetlerden Sağlanan Kazanç (KVK Mad. 8/7)	244	401,504,042.65	
305 Eğitim ve Öğretim Kurumları ile Rehabilitasyon Merkezlerinin İşletilmesinden Elde Edilen Kazanç (KVK Mad. 8/8)	36	3,851,668.55	
308 Serbest Bölgelerde Elde Edilen Kazançlar	1,011	1,053,565,379.86	
310 Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde Elde Edilen Kazançlar	244	96,601,145.64	
311 AR-GE İndirimi (KVK Mad. 14/6)	153	94,011,496.10	
312 Yurtdışı İştirak ve Şube Kazançları (KVK Mad. 8/9,10,11)	44	190,527,241.95	
313 İştirak Hissesi ve Gayrimenkul Satış Kazancı (KVK Mad. 8/12)	238	5,711,279,249.60	
315 Türk Uluslararası Gemi Siciline Kayıtlı Gemilerin İşletilmesinden Ve Devrinden Sağlanan Kazançlar	203	849,264,591.63	
350 Diğer İndirimler ve İstisnalar	4,816	8,739,923,291.69	
TOPLAM		45,225,790,706.09	
Kâr ve İlaveler Toplamı	329,497	107,094,314,189.88	
Cari Yıla Ait Zarar,İstisna ve İndirimler Toplamı	145,365	68,487,483,128.81	
ZARAR	130,306	18,849,520,573.60	
KÂR	272,480	57,456,351,634.67	
Diğer Geçmiş Yıl Zararları	45,050	4,463,570,756.43	
İstisnadan Kaynaklanan Geçmiş Yıl Zararları	958	1,079,192,537.72	
Mahsup Edilecek Toplam Geçmiş Yıl Zararları	45,821	5,542,763,294.15	
İndirime Esas Tutar	251,365	51,913,690,847.20	
KAZANCIN BULUNMASI HALİNDE İNDİRİLECEK İSTİSNA ve İNDİRİMLER			
İLAVE TÜRÜ	MÜK. SAYISI	TUTARI	

401	Risturnlar (KVK Mad. 8/2)	361	15,507,063.09
402	Bağış ve Yardımlar (KVK Mük. Mad. 14/1-b)	737	159,930,144.16
403	Eğitim ve Sağlık Tesisleri ile Yurt İnşaatına İlişkin Bağış ve Yardımlar (KVK Mük. Mad. 14/1-c)	291	95,727,947.21
404	Kültür ve Turizm Amaçlı Bağış ve Yardımlar (KVK Mük. Mad. 14/1-d)	27	5,228,247.26
405	Sponsorluk Harcamaları (KVK Mük. Mad. 14/1-e)	43	3,798,074.37
406	Gerçekleşen Yatırım Harcaması İndirimi	13,109	14,220,098,421.89
407	Öngörülen Yatırım Harcaması İndirimi	529	145,569,748.11
408	BKK Uyarınca Başbakanlık Aracılığıyla Yapılan Bağış ve Yardımlar (KVK Mük. Mad. 14/1-f)	23	7,810,039.31
450	Diğer İndirimler	1,518	1,434,636,627.85
TOPLAM			16,088,306,313.25